حسبنا الله ونعم الوکیل وعلی الله توکلت

سپاس بیقیاس مر خالق جن و انس را که درین زمان سعادت اقتران کتاب المستطاب المسمی به

تفسیر یعقوب چرخی

مع تفسیر روضة المآرب

لمولوی ولی محمد خجندی

قندهاری عفی عنه و

عن والدیه سنه ۱۳۳۱ھ

الامیر ابن الامیر ابن الامیر

واتبعت ملة آبائی ابراهیم واسحق ویعقوب ما کان لنا ان نشرک بالله من شیء

در مطبع اسلامیه پریس لاهور طبع گردید

حاجی عبدالغفار و پسران تاجران کتب ارک بازار قندهار افغانستان فون ۲۲۳۰

Haji Abdul Ghaffar & Sons, Book-sellers, Ara Bazar, Qandhar, Afghanistan - Phone : 2230

15/-

Marfat.com

بسم اللہ الرحمن الرحیم

لؤالی لالای حمد و ثنا و غرر سپاس بے منتہی نثار بارگاہ کبریاء حکیمی کہ عقول عقیلۂ عقلاء
(ای بہتر ۱۲)
عالم بقعر عاقول عمیق حکمتش نرسند بیت پر از حکمت و حکم او شد جہان ٭ بحکم آشکارا
(ای دریا ۱۲)
بحکمت نہان ٭ علوم عالیۂ علماء اعلام در ادراک اسرار معلوماتش بجہل منسوب اند
قدیری کہ در یک طرف بدو حرف ہژدہ ہزار عالم را از طرف زاویۂ نیستی بظرف عرصہ
(ای چشم زدن ۱۲)
ہستی کشیدند کریمی کہ از مائدۂ انعام عامش وظیفہ خواران انس و پری با مرغ و ماہی
بہرہ اند و زجاوید اند محمودے کہ افصح عرب و عجم یعنی رسول اکرم صلے اللہ علیہ و آلہ وسلم از
اداء ثناء صفات عالیات جمال و جلالش خود را بعجز منسوب ساختہ کہ لا احصی ثناء علیک
کما اثنیت انت علی نفسک پس این بی بضاعت را چہ یارا کہ با این خنگ لنگ خرد
(ای قوت ۱۲) (ای اسپ ۱۲)
بے فرہنگ آرزوئی طے مراحل بے انتہاء بیداء ثنایش کند کہ خیال محال است
(ای بے ہنر ۱۲) (ای بیابان ۱۲)

Marfat.com

فَلَهُ الْحَمْدُ كَمَا هُوَ اَهْلُهُ لاجرم ازین امر لایطاق عنان تاب شده اقدام بدرود نامعدود
غیر محدود بر ذات احمد محمد علیه الصلوات واتم التسلیمات والیه اکمله التحیات نمودم که
سروریست که ذات سامی صفاتش منشاء و منبع ایجاد موجودات است بمصداق کلام
علام لَوْلَاكَ لَمَا خَلَقْتُ الْاَفْلَاكَ وَلَوْلَاكَ لَمَا اَظْهَرْتُ الرُّبُوبِيَّتَ بیت محمد کازل
تا ابد هرچه هست ✤ بآرایش نام او نقش بست ✤ چراغے که تا او نیفروخت نور ✤ ز چشم
جهان روشنی بود دور ✤ نقطهٔ وحدت چو قد افراخته ✤ از پئے احمد الفی ساخته ✤ کرد چو
قطر آن الف مستقیم ✤ دائره هاء هویت دو نیم ✤ نیمی از آن دائره قوس کمال ✤ نیمی
دگر ممکن رود در زوال ✤ واین گستاخی ست که خود را واصف جمالش انگارم که انبیاء
عظام و اولیاء کرام مداحان صفات کمالش باشند بلکه خالق اکبر صفات اطهرش در کلام
انور مکرر آورده است بیت وصف خُلقِ کسی که قرآن ست ✤ خَلق را وصف او
چه امکان است ✤ اما بعد از تنظیم گوهرهاے حمد حضرت باری جل شانه و پس از تعریض
جواهر ثناء ایزد متعالی عم نواله معروض ضمائر اخوان دینی و برادران ملتی آنکه چون کتاب
تفسیر یعقوب چرخی مرغوب ترین تفاسیر کلام مجید بود و اشهر ترین آنها بود در ما بین
مردم اما اکثر عالم از جهت کثرت غلط و خطاها که از دست کاتبان در و واقع شده بود
محروم از فایدهٔ آن بودند و بی نصیب از نفع او پس لاجرم مَنْ اَحْقَرَ الْعِبَادِ وَاَفْقَرَهُمْ

Marfat.com

الی اللہ تعالیٰ فی کل المآرب والمقاصد ولی محمد بن ملا مروت بن ملا محمد عظیم خجندی قندھاری
ثم محلجاتی اغرقھم اللہ تعالےٰ فی بحر الرحمۃ کمر خود را در تصحیح کتاب مذکور بالتفسیر اوسبتم و تکفل
این امر عظیم شدم تا شاید کہ ہر کس از معانی قرآن مجید بانصیب گردد و بہرہ مند شود پس بسیار
نسخہاء این کتاب را از ہر گونہ قلمی و چاپی با بسیار تفاسیر دیگر بدست آوردم و اصل
نسخۂ این کتاب ز انحسب زعم خود از آنہا کشیدم بالتفسیری کہ انشاء اللہ تعالیٰ ہر کسی
از منتہی و مبتدی از آن بی نصیب و ناراض نخواہد شود و امیدوارم کہ این امر موجب
رضاء حق سبحانہ و تعالیٰ گردد و سبب نجات از غضب حق جل و علا شود اللھم اجعلہ موافقا

۴

لمرامی و این امر را از دار دنیا حرث آخرت گرفتم و بسیار توقع دارم از اخوان و برادران
(ای کشت ۱۲)
کہ طالبان و شائقان کتاب مذکور باشند کہ این احقر و احوج را از دعاء خیر فراموش
نگردانند **بیت** بضاعت نیاوردم الا امید ✤ خدایا ز رحمت مکن ناامید ✤ کار خود را
بخدا باز گذار ✤ کہ نمی بینم ازین بہتر کار ✤ و این حقیر از ین کار روی بفراغ نہاد و در پنج
و شش مذکور را باتمام رساند در سنہ یک ہزار و سہ صد و سی از ہجرت حضرت رسالت
پناہ صلے اللہ علیہ و آلہ وسلم و در زمان فرمان روائی حضرت پادشاہ مسلمین زیور تاج
و نگین سراج الملۃ والدین ابو المیامین ابن المیامین ابن المیامین ابن المیامین امیر حبیب اللہ خان صانہ اللہ المنان و
ادخلہ الجنان کہ جناب جلالتمآب سردار محمد عثمان خان محمد زائی نائب سالار ملکی سردار رتبہ دویم نائب الحکومۃ قندھار بود

Marfat.com

بسم الله الرحمن الرحيم

لك الحمد يا من بيده الملك وهو على كل شئ قدير والصلوة والسلام
على جميع الانبياء والمرسلين خصوصا على رسولنا وسيدنا محمد بن السراج
موصوف ۱۲ صفت ۱۲
المنير وعلى اله واصحابه وتابعيه اجمعين اما بعد فيقول العبد
ای چراغ روشن ۱۲ ود
الفقير المحقر الراجي بعفو ربه عثمان بن محمود بن محمد الغزنوي ثم
الچرخي ثم السروزي رحمهم الله الرحمن قد التمس مني زمرة من
مقولة القول ۱۲ ود ای گروه ۱۲
الاحباب والاصحاب ان اكتب لهم تفسير الفاتحة وسورة الملك
الى اخر الكتاب منتخبا من تفسير الكشاف والكواشي وغيرهما
حال من فاعل اكتب او من مفعوله ۱۲ ود
بالفارسي لتنفع به الخواص والعوام من الناس فاجبتهم الى ذلك و
ای بلغة الفارسی ۱۲ ود ای قاصدا الی ذلک
ان لم يكن مقامي هناك والله تعالى هو المستعان وعليه التكلان
مرتبه من ۱۲ ود

Marfat.com

قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم مفتاح القرآن التسمیۃ وقال ابن عباس
رضی اللہ تعالی عنہما اجلال القرآن اعوذ باللہ من الشیطان الرجیم
ومفتاح القرآن بسم اللہ الرحمن الرحیم ○ بدان ای عزیز کہ عبداللہ بن
عباس کہ شاہ مفسران ست روایت میکند کہ اجلال القرآن یعنی بزرگ داشتن
قرآن اعوذ باللہ گفتن ست وکلید قرآن بسم اللہ گفتن ست وور حدیث دیگر نیز وارد

قولہ اعوذ باللہ من الشیطان الرجیم اعلم ان الاستعاذۃ لغۃ التحرز والالتجاء من
الشیطان ان من اتی بلب الملک لا یدخل الا بعد الاستئذان وقیل الباء زائدۃ
من الملک لا یدخل الا بعد الاستئذان وقیل الباء زائدۃ
باذنہ کذلک من اراد القرآن انما یریدہ للتخلق فی
القرآن انما یریدہ للتخلق فی
الکتاب لتعم الکتیب فیحتاج
الی طہارۃ اللسان لا تقدیر
فتخص بفضول الکلام والخوض
فیطلب بالتعوذ قال اہل اللغۃ
ہذہ الکلمۃ وسیلۃ التعوذین
والعصام اثنین وعشرین
الجوہرین ورجحی الہالکین و
مباسطۃ النجتین وہو امتثال
قول ربنا العالمین فی سورۃ
النحل * فاذا اقرأت القرآن
فاستعذ باللہ من الشیطان الرجیم
قال استعاذۃ مقدمۃ علی القراءۃ
عند عامۃ المسلمین وقیل بعد
الخروج منہا خوفا من الغلط طینلزم
ان یکون الاستعاذۃ قبل المعنی
اذا اردت القراءۃ وہو تاویل
قول ابن عباج رضی اللہ عنہ
ثم الجمہور علی ان القول بہ
ثم الختار قول الجمہور

ہو اعوذ باللہ من الشیطان الرجیم وہو اثبت روایۃ وفی
الحدیث ہکذا اقرأنیہ جبریل
عن القلم عن اللوح المحفوظ وان
کان استعیذ باللہ اوفق لدرایۃ
لما یقتضیہ الحال من کونہ فی قولہ
فاستعذ واول ما نزل بہ
جبریل علیہ السلام علی محمد
صلی اللہ تعالی علیہ وسلم الاستعاذۃ
والبسملۃ وقولہ تعالی اقرأ باسم
ربک * اعوذ بمعنی التجئ
او امتنع او استجیر لان من یجوز
یلجأ بہ او یمتنع او یستجیر
او استغیث فرارا ومدا ویجوز
من الشیطان لقرأی المبعد من
رحمۃ اللہ تعالی عن ابن عباس
رضی اللہ تعالی عنہ لنا عصی
لعن وعصا رشیطانا فادل علی
انہ انما سمی بہذا الاسم بعد
لعن اللہ لہ وما قبلہ فاسمہ
عزازیل او ناکل او انما لم یقبل
الاستعاذۃ منہ بنبی من قبائح
والبغض
وعبادۃ الاصنام والوسوسۃ والذنوب
مذہب ابی حنیفۃ رحمہ اللہ
من شرائع

Marfat.com

شده است که کلید قرآن نام خدا گفتن بسم الله یعنی بسم الله گفتن این فقیر میخواهد که افتتاح
سخن بذکر وعده باین دو فقرتین گردانیده شود و فوائد دیگر که در اعوذ بالله و بسم الله باشد
به بندگان خدا و امت نبی رسانیده شوند اهل معرفت گفته اند که اعوذ بالله تا آخر
کلمه ایست که متقربان باو قربت جویند و ترس گاران باو عصمت یابند و گنهگاران
باو پناه گیرند و گریزندگان باو بحضرت الوهیت باز گردند و محبان باو مباسطت جویند
و حضرت عزت جل ذکره مر نبی خود را فرمود فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ
مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ○ یعنی ای محمد چون خواهی که قرآن بخوانی پس بگو أَعُوذُ
بِاللَّهِ الخ یعنی پناه میخواهم و نگهداشت میخواهم و یاری میخواهم و فریادرسی میخواهم از
خدائی عزوجل از دیوی که دور از رحمت خدا است اگر شیطان مشتق از شطن باشد
ای بعد قال الشاعر * شعر * فاصبحت بعد ما وصلت بلادهم * شطونا
لا تعاد ولا تعود * معنی شیطان برین تقدیر این بود دیو دور از رحمت افتاده و
اگر مشتق از شاط باشد یعنی هلاک معنی او هلاک شونده بغضب خدائی تعالی در دنیا
و آخرت کما قال الشاعر مصرعه * ویشط علی الرجال البطن *

الرَّجِيْمِ رانده شده یا نفرین کرده شده و روی ابن عباس عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَنَّهٗ قَالَ اِنَّ الْمُعَلِّمَ اِذَا قَالَ لِلصَّبِيِّ قُلْ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

ای لعنت ۱۲

شروع است در بیان فواید بسم الله الرحمن الرحیم

ما نزل علی آدم علیه السلام وحکمة تأخرها عن الاستعاذة تقدم التخلیة بالمعجمة علی التحلیة بالمهملة والاعراض عما سوی الله علی الاقبال والتوجه الیه لم بسم الله لم کانت الکفار یبدءون باسماء آلهتهم فیقولون باسم اللات والعزی فوجب ان یقصد الموحد معنی اختصاص اسم الله عز وجل بالابتداء وذلک بتقدیمه وتاخیر الفعل فلذلک قدر المحذوف متاخرا ای باسم الله اقرأ او اتلو وغیر ذلک مما جعلت التسمیة مبدأ له قالوا واودع جمیع العلوم فی الباء ای بی کان ما کان وبی یکون ما یکون فوجود العوالم بی ولیس لغیری وجود حقیقی الا بالاسم والمجاز وهو معنی قولهم ما نظرت شیئا الا ورأیت الله فیه او قبله ومعنی قوله علیه السلام لا تسبوا الدهر فان الدهر هو الله قالوا لله تعالی ثلاثة آلاف اسم الف عرفها الملائکة لا غیر والف عرفها الانبیاء لا غیر وثلاث مائة فی التورات وثلثمائة فی الانجیل وثلثمائة فی الزبور وتسعة وتسعون فی القرآن وواحد استأثر الله به ثم معنی هذه الثلاثة آلاف فی هذه الاسماء الثلاثة فمن علمها وقالها فکانما ذکر الله تعالی بکل اسمائه وفی الخبر ان النبی علیه السلام قال لیلة اسری بی الی السماء عرض علی جمیع الجنان فرأیت فیها اربعة انهار نهرا من ماء ونهرا من لبن ونهرا من خمر ونهرا من عسل فقلت یا جبریل من این تجیء هذه الانهار والی این تذهب قال عم تذهب الی حوض الکوثر ولا ادری من این تجیء فادع الله تعالی لیعلمک او یریک فدعا ربه فجاء ملک فسلم علی النبی علیه السلام ثم قال یا محمد غمض عینیک قال فغمضت عینی ثم قال افتح عینیک ففتحت فاذا انا عند شجرة ورأیت قبة من درة بیضاء ولها باب من ذهب احمر وقفل لو ان جمیع ما فی الدنیا من الجن والانس وضعوا علی تلک القبة لکانوا مثل طائر جالس علی جبل فرأیت هذه الانهار الاربعة تخرج من تحت هذه القبة فلما اردت ان ارجع قال لی ذلک الملک لم لا تدخل القبة قلت کیف ادخل وعلی بابها قفل لا مفتاح له عندی قال مفتاحه بسم الله الرحمن الرحیم فلما دنوت من القفل وقلت بسم الله الرحمن الرحیم انفتح القفل فدخلت فی القبة فرأیت هذه الانهار تجری من اربعة ارکان القبة ورأیت مکتوبا علی اربعة ارکان القبة بسم الله الرحمن الرحیم ورأیت نهر الماء یخرج من میم بسم الله ورأیت نهر اللبن یخرج من هاء الله ونهر الخمر یخرج من میم الرحمن ونهر العسل من میم الرحیم فعلمت ان اصل هذه الانهار الاربعة من البسملة فقال الله عز وجل یا محمد من ذکرنی بهذه الاسماء من امتک بقلب خالص من ریاء وقال بسم الله الرحمن الرحیم سقیته من هذه الانهار بقیة حاشیه بر صفحه ۹

قوله بسم الله الرحمن الرحیم الاصح المقبول عند متأخری الحنفیة ان البسملة آیة فذة لیست جزءا من سورة انزلت للفصل والتبرک بالابتداء کما بدئ بذکرها فی کل امر ذی بال اهـ روح البیان وقرأ المدینة والبصرة والشام وفقهاؤها علی ان التسمیة لیست بآیة من الفاتحة ولا من غیرها من السور وانما کتبت للفصل والتبرک بالابتداء بها کما بدئ بذکرها فی کل امر ذی بال و هو مذهب ابی حنیفة رحمه الله ومن تابعه ولذلک لا یجهر بها عندهم فی الصلوة وقرأ مکة والکوفة وفقهاؤهما علی انها آیة من الفاتحة ومن کل سورة وعلیه الشافعی واصحابه رحمهم الله ولذلک یجهرون بها وقالوا قد اثبتها السلف فی المصحف مع توصیتهم بتجرید القرآن ولذلک لم یثبتوا آمین فلولا انها من القرآن لما اثبتوها وعن ابن عباس من ترکها فقد ترک مائة واربع عشرة آیة من کتاب الله تعالی اهـ کشاف لم اختلف العلماء فی کون البسملة من الفاتحة وغیرها من السور سوی سورة براءة فذهب الشافعی وجماعة من العلماء الی انها آیة من الفاتحة ومن کل سورة ذکرت فی اولها سوی سورة براءة وهو قول ابن عباس وابن عمر وابی هریرة وسعید بن جبیر وعطاء وابن المبارک واحمد فی احدی الروایتین عنه واسحق ونقل البیهقی هذا القول عن علی ابن ابی طالب والزهری والثوری ومحمد بن کعب وذهب الاوزاعی ومالک وابو حنیفة الی ان البسملة لیست بآیة من الفاتحة زاد ابو داود ولا من غیرها من السور وانما هی بعض آیة فی سورة النمل وانما کتبت للفصل والتبرک اهـ خازن لم وهی ای البسملة مفتاح القرآن واول ما جری به القلم فی اللوح المحفوظ واول

فوائد بسم الله

Marfat.com

Marfat.com

رسول الله صلى الله عليه وسلم قال ستر ما بين اعين الجن و عورات بني آدم اذا نزعوا ثيابهم ان يقولوا بسم الله الرحمن الرحيم والاشارة فيه انه اذا صار هذا الاسم حجابا بينك وبين اعدائك من الجن في الدنيا افلا يصير حجابا بينك وبين الزبانية في العقبى (التاسعة) مر عيسى بن مريم عليه السلام على قبر فرأى ملائكة العذاب يعذبون ميتا فلما انصرف من حاجته مر على القبر فرأى ملائكة الرحمة معهم اطباق من نور فتعجب من ذلك فصلى ودعاء الله تعالى فاوحى الله تعالى اليه يا عيسى كان هذا العبد عاصيا ومذ مات كان محبوسا في عذابي وكان قد ترك امرأة حبلى فولدت ولدا اوربته حتى كبر فسلمته الى الكتاب فلقنه المعلم بسم الله الرحمن الرحيم فاستحييت من عبدي ان اعذبه بناري في بطن الارض وولده يذكر اسمي على وجه الارض (العاشرة) قيل بسم الله الرحمن الرحيم تسعة عشر حرفا وفيه فائدتان (احديهما) ان الزبانية تسعة عشر فالله تعالى يدفع باسمهم بهذه الحروف التسعة عشر (الثانية) خلق الله تعالى الليل والنهار اربعة وعشرين ساعة ثم فرض خمس صلوات في خمس ساعات فهذه الحروف تقع كفارات للذنوب التي تقع في تلك الساعات التسعة عشر (الحادي عشرة) لما كانت سورة التوبة مشتملة على الامر بالقتال لم يكتب في اولها بسم الله الرحمن الرحيم وايضا السنة ان يقال عند الذبح باسم الله والله اكبر ولا يقال بسم الله الرحمن الرحيم لان وقت القتال والقتل لا يليق به ذكر الرحمن الرحيم فلما وفقك لذكر هذه الكلمة في كل يوم سبع عشرة مرة

تتمه صفحه ۹ مرض لبعضهم جار يهودي قال فدخلت عليه للعيادة وقلت له اسلم فقال على ماذا قلت من خوف النار قال لا ابالي بها فقلت للفوز بالجنة فقال لا اريدها قلت فماذا تريد قال على ان يريني وجهه الكريم قلت اسلم على ان تجد هذا المطلوب قال لي اكتب بهذا خطا فكتبت له بذلك خطا فاسلم ومات من ساعته فصلينا عليه ودفناه فرأيته في النوم كانه يتبختر فقلت له يا شمعون ما فعل بك ربك قال غفر لي وقال لي اسلمت شوقا الي (واما السين) فهو مشتق من اسمه السميع يسمع دعاء الخلق من العرش الى ما تحت الثرى * روي ان زيد بن حارثة خرج مع منافق من مكة الى الطائف فبلغا خربة فقال المنافق ندخل ههنا ونستريح فدخلا ونام زيد فاوثق المنافق زيدا واراد قتله فقال زيد لم تقتلني قال لان محمدا يحبك وانا ابغضه فقال يا رحمن اغثني فسمع المنافق صوتا يقول لا تقتله فخرج من الخربة ونظر فلم ير احدا فرجع واراد قتله فسمع صائحا اقرب من الاول يقول لا تقتله فخرج فرأى فارسا معه رمح فضربه الثالثة واراد قتله فسمع صوتا قريبا يقول لا تقتله فخرج فرأى فارسا معه رمح فضربه الفارس ضربة فقتله ودخل الخربة وجل وثاق زيد وقال له اما تعرفني انا جبريل حين دعوت كنت في السماء السابعة فقال الله عز وجل ادرك عبدي وفي الثانية كنت في السماء الدنيا وفي الثالثة بلغت الى المنافق واما الميم فمعناه ان من العرش الى ما تحت الثرى ملكه وملكه قال السدي اصاب الناس قحط على عهد سليمان بن داود عليهما السلام فاتوه فقالوا له يا نبي الله لو خرجت بالناس الى الاستسقاء فخرجوا واذا بنملة قائمة على رجليها باسطة يديها وهي تقول اللهم انا خلق من خلقك ولا غنى لي عن فضلك قال فصب الله تعالى عليهم المطر فقال لهم سليمان عليه السلام ارجعوا فقد استجيب لكم بدعاء غيركم (اما قوله الله فاعلموا ايها الناس اني اقول طول حياتي الله فاذا مت اقول الله واذا سئلت في القبر اقول الله واذا جزت الصراط اقول الله واذا دخلت الجنة اقول الله واذا اخذت الكتاب اقول الله واذا رأيت الله قلت الله (الثامنة) وعن ابي هريرة انه عليه الصلوة والسلام قال يا ابا هريرة اذا توضأت فقل بسم الله فان حفظتك لا تبرح ان تكتب لك الحسنات حتى تفرغ واذا غشيت اهلك فقل بسم الله فان حفظتك يكتبون لك الحسنات حتى تغتسل من الجنابة فان حصل من تلك الواقعة ولد كتب لك من الحسنات بعدد نفس ذلك الولد وبعدد انفاس اعقابه ان كان له عقب حتى لا يبقى منهم احد يا ابا هريرة اذا ركبت دابة فقل بسم الله والحمد لله يكتب لك الحسنات بعدد كل خطوة واذا ركبت السفينة فقل بسم الله والحمد لله يكتب لك الحسنات حتى تخرج منها (وعن انس بن مالك ان

واقعہ بچہ اور والد عذاب والے کا

عند في الصلوات المفروضة دل ذلك على انه ما خلقك للقتل والعذاب وانما خلقك للرحمة والفضل والاحسان والله تعالى الهادي الى الصواب ۱۲ من تفسير كبير

Marfat.com

فقال الصبی بسم اللہ الرحمن الرحیم فکتب اللہ براءۃ للصبی

ای کا علمہ نجات ۱۲

وبراءۃ لابویہ وبراۃ للمعلم من النار یعنی چون اُستاد بگوید کودکی را کہ

بگو بسم اللہ الرحمن الرحیم وکودک بگوید بسم اللہ تا آخر حق تعالیٰ فرشتگان را فرماید کہ

کہ برائی نویسید کہ این کودک را آتش دوزخ کار نباشد ونیز اُستاد وی را و

مادر وپدر ویرا بیک بار بسم اللہ گفتن چہار کس از دوزخ خلاص شوند وعبد اللہ

بن مسعود گوید ہر کہ خواہد کہ از نوزدہ فرشتۂ عذاب کہ بر دوزخ موکل اند کہ علیہا

ای از عذاب شان ۱۲ ود

تسعۃ عشر نجات یابد بگوید بسم اللہ تا آخر کہ نوزدہ حرف ہست باخلاص تمام تا

خلاص شود ودر روایت دیگر آمدہ کہ اول چیزی کہ قلم در لوح محفوظ نوشت

بسم اللہ الرحمن الرحیم بود واول چیزی کہ بآدم علیہ السلام آمد بسم اللہ بود وبسم اللہ

الرحمن الرحیم ایمان اہل آسمان ہست واہل زمین وکلمۂ جواز ہست یعنی ببرکت

از آفات وبلیات ۱۲ ود

ای کلمہ گذشتن ہست ۱۲ ود

او بندۂ مومن از پل صراط بسلامت بگذرد وبسم اللہ الرحمن الرحیم مُہر قبول حق است

مر موحد انرا واز جابر بن عبد اللہ انصاری روایت کردہ شدہ است کہ چون بسم اللہ

فرود آمد بآدم علیہ السلام ابرہا از روی آسمان دور شدند وطرف مشرق رفتند

وبادہا سخت ومخالف بودند ساکن شدند ودریاہا روان شدند وستوران منقاد

وفرمان بردار شدند ودیو انرا از آسمان دور کردند حضرت پروردگار سوگند یاد کرد

قولہ بسم اللہ کلید الختارات
ھو الاسم الاعظم
کما قال ان
فان سئل ما ائتلف
من شاط الاسم الاعظم انہ
ان دعی اللہ بہ اجاب واذا
سئل بہ اعطی فنحن ندعو بہ
وفی سئال فلیسم نزی الاجابۃ فی
اکثر الاوقات قلنا ان اللہ عا
لا یجاب
ان ابا وقیس ائتلط لا یجاب
الا دعاء الا بعاکان
11
فی انظہ اصلاح الباطن
للصلوۃ کذلک قال
باللقمۃ الحلال وقبل قبل الصلوۃ
مفتاح السماء واسنانہ ق
الحلال واخر شرائطہ
الا خلاص وحضور القلب
کما قال اللہ تعالیٰ فادعوا اللہ
مخلصین لہ الدین ۱۲
من روح البیان ۲

Marfat.com

بعزت وجلال من کہ بر ہر بیماری نام مرا باخلاص بگویند شفا دہم و بہر ظلم مرا بگویند باخلاص برکت دہم و در آن چیز و ہر کہ بسم اللہ را باخلاص بگوید در آید در بہشت و اہل معرفت گفتہ اند کہ بسم اللہ کلمۂ قدسیہ است از گنج کنز ہدایت و خلعت ربوبیت است از ضلع ولایت وصل ست و قرب است مر اہل کتاب را و رحمت خاص ست مر اہل حقایق را و ولایت کردہ شدہ است از امام جعفر صادق رضی اللہ تعالیٰ عنہ کہ ہمہ کتب سماویہ مودع است در قرآن و ہمہ قرآن مودع است در فاتحہ و ہمہ فاتحہ مودع است در بسم اللہ و ہمہ بسم اللہ مودع است در باء بسم اللہ ای بی کان ما کان و بی یکون ما یکون یعنی ہر چہ بود بمن بود و ہر چہ باشد بمن باشد پس اشارت بود باین کہ واللہ بکل شیء محیط ط انصرام یافت روایت کردہ شدہ است از رسول اللہ صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ در بہشت چہار دریا باشد دریائے از شیر و دریائی از آب و دریائی از عسل و دریائی از خمر و ازین چہار دریا جوئہا روان میشوند در منازل بہشتیان کما قال اللہ تعالیٰ فیہا انہار من ماء غیر اٰسن وانہار من لبن لم یتغیر طعمہ وانہار من خمر لذۃ للشاربین وانہار من عسل مصفی ط و روایت کردہ شدہ است کہ بر ساق عرش نوشتہ است بسم اللہ الرحمن الرحیم چشمۂ آب از میم بسم و چشمۂ شیر از ہاء اللہ و چشمۂ خمر از میم

کنایت

۱۲

الرحمن وچشمہ عسل از میم الرحیم نقل کردہ شدہ است از تفسیر تبیر بسم اللہ الرحمن الرحیم
آغاز میکنم بنام خدائی نیک مہربان ونیک بخشاینده اللہ یعنی بالوہیتش ستایند
عارفان الرحمن یعنی بمہربانیش روزی یافتند عالمیان الرحیم یعنی بہ بخشش
او نجات یافتند گناہ گاران آغاز کتاب حق سبحانہ وتعالیٰ باین سہ اسم است از
بہر آنکہ بندہ را سہ حالت است این جہان وگور وآنجہان چون معبودی اللہ
است درین جہان کارساز وی اوست ورحمن مہربان بروی در گور است
ورحیم بخشاینده در آن جہان آمرزندۂ گناہ وی اوست بیت نام اورا
بگور خواہم برد۔ زانکہ او یار مہربان من است ❊ وعلما گفتہ اند کہ مر اللہ تعالیٰ را
سہ ہزار نام است وازین جملہ ہزار نام است کہ فرشتگان میدانند ودیس وہزار دیگر
را پیغمبران میدانند ودیس وسہ صد نام وی در توریت است وسہ صد در انجیل است
وسہ صد در زبور ونود ونہ نام در قرآن است ویک نام است کہ جز حضرت حق کسی
آنرا نمیداند وبازگشت معنی آن سہ ہزار نام باین سہ نام است بسم اللہ الرحمن
الرحیم ❊ پس ہر کہ این سہ نام را بداند وخدائی تعالیٰ را باین سہ نام بخواند گویا کہ خدائے
تعالیٰ را بآن سہ ہزار نام یاد کردہ است سورۃ الفاتحۃ مکیۃ وھی سبع ایات
بدانکہ بعضی از علماء گفتہ اند کہ سورۂ فاتحہ تعلیم است از حق تعالیٰ مر بندگان خود را

Marfat.com

که چون حمد و ثنا گویند این چنین گویند و معنی اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ اینست که همه سپاس
و ستایش یعنی صفت کردن تنها مر خدائے راست رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ ۝ که پروردگار

جہانیان بسم اللہ الرحمٰن الرحیم ۝ نیک مہربان وبخشاینده است و
بعضی گفته اند که این اخبار است از حق تعالیٰ باینکه همه حمدها وثناها مر خدای
تعالیٰ راست بدانکه نزول این سورت بقول امیر المؤمنین علی وعبد الله
بن عباس رضی الله تعالیٰ عنهم در مکه معظمه بوده است واوّل سورت که فرود
آمد در مکه معظمه اینست رسول الله صلے الله علیه وسلم فرمود که چون بصحرا میرفتم
آوازی می شنیدم که یا محمد انا جبریل وانت نبی هذه الامة وآوازی
شخصا نورانیا علی سریر من ذهب بین السماء والارض ومن میگریختم
تا مرا ورقه بن نوفل گفت چون آواز بشنوی مگریز وگوش دار تا هرچه میگویند بجان
کن چون آواز آمد که یا محمد گفتم لبیک گفت بگو که اشهد ان لا الٰه الا الله و
اشهد ان محمدا عبده ورسوله باز گفت الحمد لله تا آخر سورت وآواز
کننده جبرئیل بود علیه السلام ورسول علیه السلام فرمود که انّ فی سورة فاتحة
الکتاب سبعین شفاء وفی روایة فاتحة الکتاب شفاء من کل
داء الا السام ای الموت یعنی در فاتحة الکتاب از هفتاد درد شفاست و

شان نزول

Marfat.com

در روایت دیگر فاتحه شفاء همه دردهاست مگر نه مرگ را و در فضیلت این سوره
احادیث بسیار است و رسول علیه السلام فرمود که اگر این سوره در توریت بودی
قوم موسی علیه السلام گمراه نشدندی و اگر در انجیل بودی قوم عیسی علیه الصلوة و
والسلام گمراه نشدندی یعنی خوک و حمدونه نشدندی و هر مسلمانی که این سوره
را یک بار بخواند گویا که همه قرآن را خوانده است و گویا که با همه مؤمنان و مسلمانان
صدقه داده است الحمد لله رب العلمین الرحمن الرحیم همه ثناها خدائی را
سزد که هر چه کند حکیم است شکر و بر او واجب است که از وی بیشمار نعمت است
ثنائی او گوی ای بنده تا سزا یابی و شکر او گوی تا عطا یابی راست شو تا دیدار وی را
یابی که بخشاینده درد و جهان وی است و مهربان در بهشت جاودان بر دوستان
وی است مٰلِكِ یَوْمِ الدِّیْنِ ○ پادشاه روز جزا است یعنی قیامت که

سورة فاتحه

الله تعالی بدلیل لانه لا مالک ظاهرا فی الحس
الیوم لله ومن قرأ مالک فمعناه
مالک الامر کله فی یوم القیامة
ای هو موصوف بذلک دائما
کما فی الذنب نفخ وقعد صفة
للمعرفة اه جلالین قوله
ملک یوم الدین ای قرأ اهل
الحرمین الحرمین صلاح من
الملک بالضم الذی هو عبارة عن
السلطان القاهر والاستیلاء
الباهر والغلبة التامة والقدرة
علی التصرف الکلی فی امر الناس
بالامر والنهی وهو لا ینسب تمامه
الا اضافة الی یوم الدین
16 کما فی قوله تعالی لمن الملک الیوم لله الواحد القهار
اه ابو السعود وفی البیضاوی
مالک یوم الدین باثبات الالف
قراءة عاصم والکسائی ویعقوب
لقوله تعالی الیوم
نختم علی افواههم ولقوله
لا تملک نفس لنفس شیئا و
یوم لا تملک نفس لنفس شیئا و
لقوله ﷺ یقول الله تعالی
الامر یوم لا الف وهی
ملک بحذف الالف الحرمین وحفص
قراءة اهل الحرمین وحفص
قوله تعالی لمن الملک الیوم لله
الواحد القهار وللملائک بالالف
هو التصرف فی الاعیان
الملوک کیف شاء من الملک
یکون الیسر والملک بحذف
الالف هو التصرف فی الامور
والنهی فی الامورین من
الملک بضم المیم الجواهر لقوله
ومن قرأ مالک ای یملکون یوم
کما مر ومعناه علی من ملک
وعاصم وهی سبعیة وروایة
الکسائی لزیادة وعشر حسنات
بالالف وکلتا القراءتین
متواترة فلا ترجیح بینهما
اه وفی القرطبی
اختلفوا

العلماء واجبا
ابلغ ملک او مالک القراءتان
مرویتان عن النبی صلی الله علیه وسلم
وابلغ من
ولابی بکر وعمر ذکرهما الترمذی فقیل ملک اعم وابلغ من
مالک اذ کل مالک ملک ولیس کل ملک مالک ملکا ولان
الملک ناقد علی الملک فی ملکه حتی لا یتصرف الملک
الملک قاله ابو عبیده وللبرد وقیل مالک ابلغ لانه یکون
لیس له ما یتصرف فیه واعظم اذ الیه اجراء قوانین
وهذا جواب ما یقال اضافة اسم الفاعل اضافة
زیادة التملک فرقد ای هو موصوف بذلک دائما
معطیة معنی التعریف فکیف ساغ وقوعه وصفا للمعرفة
فی الکشاف انما تکون فی حقیقة او
الحال او الاستقبال فکانت اضافته
لا انفصال کقولک مالک الساعة
او عند اقامة ما اذا اقصد معنی
تقییم حاشیة بر صفحه
17

Marfat.com

دوستانرا نواز و بلطف و دشمنانرا گداز و بقهر در وقت دادن جزا و سزا إِيَّاكَ نَعْبُدُ بگوییم ای بندگان که مرترا بندگی میکنیم و بس اهل معرفت گفته اند العبادة

شُغْلُ كُلِّكَ بِهٖ وَهُوَ شُغْلُ الْقَلْبِ بِمَعْرِفَتِهٖ وَشُغْلُ الرُّوحِ بِمُشَاهَدَتِهٖ
وَشُغْلُ التَّفَكُّرِ بِخِدْمَتِهٖ وَشُغْلُ اللِّسَانِ بِمَدْحِهٖ يعنى عارفان
گفته اند معنى عبادت آنست كه بنده همه اعضائى خود را بعبادت حق تعالى
مشتغل دارد دل را بمعرفت و روح را بمشاهدت و نفس را بخدمت و زبان را
بمدحت نَعْبُدُ از عبادت است يعنى بندگى كردن و يا از عبودت يعنى بنده
بودن نيز مى شايد كه باشد يعنى ترا بنده مى باشيم و بس پس دادن مال براى زكوة
وصدقه دادن عبادت است و رضا دادن بنده بگرفتن مال وى بظلم عبودت
است و عبودت را درجه بسيار است و در حديث آمده است كه يك درم كه ظالم
بظلم بگيرد و ثواب آن بهتر است از سى صد هزار درم كه بنده بصدقه بدهد عبودت

Marfat.com

بندہ بودن است وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتّٰى يَأْتِيَكَ الْيَقِيْنُ ○ علمائے ظاہری
گویند بندگی کن تا غایتی کہ ترا مرگ بیاید وعلمای باطن میگویند بندگی کن تا
غایتی کہ ترا یقین شود بعد از آن بندہ باشی وچون بندہ ترا رضا باید دہی آنچہ
مولی تعالیٰ تو بکند بیت بادہ وقبلہ در رہِ توحید نتوان بر دراہ + یار رضای دوست
باشد یار رضای خویشتن + وقہر ولطف محبوب حقیقی یکسان بود بیت عاشقم
بر قہر ولطفش من عجب + ای عجب من عاشق این ہر دو ضد + شیخ محقق سعید کابلی
رحمۃ اللہ علیہ میگوید نظم گر مراد وزرح بسوزد خاکساری گو بسوز + ور مرا جنت
نباشد بوستانے گو مباش + من سگ اصحاب کہفم بر درِ مردان مقیم + گر دشہر در
می نگردم استخوانی گو مباش + وایں مقام محبت ذاتی است اللّٰھُمَّ ارْزُقْنَا وَ

Marfat.com

عبودیت مقام رضاست بقضاء بیت ۱ اگر کمال طلب میکنی چو کار افتاد و بقضائے عمر کنی و رضا دہی بقضاء ۲ و ترک چون و چرا کن چون ۳ شرف بندہ بودن یافتہ شد تاج کرامت و خلعت امامت وجود گرفت سُبْحَانَ الَّذِیْ اَسْرٰی بِعَبْدِہٖ لَیْلًا ۴ اشارت آنست یَا عِبَادِ لَا خَوْفٌ عَلَیْکُمُ الْیَوْمَ وَلَا اَنْتُمْ تَحْزَنُوْنَ ۵ نتیجۂ آن است کہ حکیم سنائی غزنوی رحمۃ اللہ علیہ میگوید رباعی ۶ درگہِ خلق ہمہ رزق و فسوس است و ہوس ۲ کار درگاہ خداوند جہان دار و دوس ۲ بندۂ خاص ملک باش کہ باداغ ملک ۲ روزہا ایمنی از شحنہ و شبہا ز عسس ۲ وَاِیَّاکَ نَسْتَعِیْنُ ۷

اردو ترجمہ اِیَّاکَ نَسْتَعِیْنُ ۷ اور تجھ ہی سے مدد چاہتے ہیں ۲ افتقار و لاافتقار کے درمیان کوئی راستہ نہیں ۲ لاافتقار ربوبیت عبداعابن اور لاافتقار عبودیت و فنا فی اللہ ۲ اصل توحید عبادت و عصمت و فنا فی اللہ ۲ اصل عبادت توحید افعال ۲ اصل توحید افعال توکل و تفویض ۲ اصل توکل و تفویض فنا فی اللہ ۲ اصل فنا فی اللہ اثبات الفعل من العبد و التوفیق ۲ اصل اثبات الفعل من العبد و التوفیق اثبات الفعل من العبد بقولہ اِیَّاکَ نَعْبُدُ ۲ اصل اثبات الفعل من العبد بقولہ اِیَّاکَ نَعْبُدُ و اِیَّاکَ نَسْتَعِیْنُ ۲ ہای منک ظہر الیونیۃ ۲ اصل ہای منک ظہر الیونیۃ فقال خفت ۲ اصل خفت فقال لہ فی ذلک فقال الاستعانۃ ۲ اصل الاستعانۃ قبل الفعل ۲ اصل قبل الفعل الاستطاعۃ قبل الفعل ۲ اصل الاستطاعۃ قبل الفعل مع الفعل ۲ اصل مع الفعل و الثانی غیر الثانی ۲ اصل الثانی غیر الثانی و ہو الذی ۲ اصل الذی ۲ اصل ۲ اصل ۲ اصل

واز تو یاری میخواہیم وبس ردّ اعتقاد جبری ومعتزلی است جبری میگوید اختیار ندارم
ومعتزلی میگوید اختیار تمام دارم وموجد افعال خودم سنی میگوید بندگی میکنم وتوفیق
از تو میجوئیم چنانکہ در کلام مجید ہست اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ۝ ودلائل
عقلیہ ونقلیہ ہمہ را از تو مبدانم واز طریق فلسفی وجبری ومعتزلی بیزارم مثنوی
ای بسا علم وذکاوات وفطن ✤ گشتہ رہزن راہ را چو غول راہزن ✤ بیشتر اصحاب جنت
ابلہ اند ✤ تا زشر فیلسوفی میرہند ✤ خویش را عریان کن از فضل فضول ✤ تا کند رحمت
ترا ہر دم نزول ✤ زیرک کے ضد شکست است ونیاز ✤ زیرکی بگذار وبا گولی بساز ✤

Marfat.com

زیرکی شد دام بُرد و طمع گاز + تا چه خواهد زیرکی را پاک باز + زیرکان با صنعتی
قانع شدند + ابلهان از صنع در صانع شدند + زانکه طفل خرد را مادر نهار + دست و
پا باشد نهاده در کنار + وَاِیَّاکَ نَسْتَعِیْنُ ○ و از تو یاری میخواهیم و بس و
الحصر مستفاد من التقدیم ای نطلب منک العون وقال بعض
اهل المعرفة الاستعانة طلب العین ای نسئلک ان تجعلنا
عابدین لک کاننا نعاینک یعنی عین الیقین میطلبم از تو چون علم الیقین دادی
مرا بعین الیقین نیز برسان مثنوی گوش دلال است و چشم اهل وصال چشم صاحب

۲۲

حال وگوش اصحاب قال + در شنید گوش تبدیل صفات + وز عیان دیدہا تبدیل ذات +
ذاتش از علمت یقین شد از سخن + پختگی جو در یقین منزل مکن + تا نسوزی نیست آن عین
الیقین + آن یقین خواہی در آتش در نشین + و شیخ سفیان ثوری رحمۃ اللہ علیہ در نماز شام

Marfat.com

امامت میکرد وچون اِیَّاکَ نَعْبُدُ وَاِیَّاکَ نَسْتَعِیْنُ ○ گفت بیہوش شدہ افتاد چون
باخود آمد گفتند یا شیخ چہ حال بود گفت نرسیدم کہ مرا بگویند کہ چون مارا بندگی میکنی وبس وازما
یاری منجواہی وبس چرا از طبیب داروئی جوئی واز سلطان یاری میخواہی دروغ چرا
میگوئی واہل معانی وبیان میگویند درین آیت التفات ہست از غیبت بخطاب واہل
شوق میگویند درین اشارت ہست مر اہل طلب را کہ نومید مباشید کہ کرم من از غیبت
بخطاب ندمیکند بیت ہلہ نومید نباشی کہ ترا یار برانند گرت امروز برانند نہ کہ فردات بخوانند
عجب حیرت ہست اگر عاشق رَبِّ اَرِنِیْٓ اَنْظُرْ اِلَیْکَ گوید خطاب آید کہ لَنْ تَرَانِیْ واگر
نومیدوار بگوشہ بنشیند گوید ای نفس چہ بولفضولی ہست کہ تو میکنی مَالِ التُّرَابِ وَرَبِّ الْاَرْبَابِ
ندا آید کہ اُدْعُوْنِیْٓ اَسْتَجِبْ لَکُمْ فبقیت ارواح المشتاقین بین الرد والقبول
والصرف والوصول بیت چندروزی میبر بنجبت بداز کوی تو ام پسوی خود میخوانیم
چون آمدم می رانیم + من خود ندانم چون کنم درماندہ کوی تو ام + درحرم می عزم کنی گر قصد ہشیاری
کنم + گر دست بکاری نہم زنجیر بدستم نہد اِہْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِیْمَ ○ بنمائی مارا راہ راست

صفحہ ۲۳ عن الفکر والتفکر
وعین الیقین ما حصل عن
العیان وحق الیقین اجتماعہا
الیقین وحق الیقین ہمہ نیستی
والیہ یشیر مولوی آنجا نیستی
فنا ان عین الیقین ہمان یقین
قوای وہمی وفکری وفرشتن او ہم
نیستی فولاد آتش افگند یقین
نیستی وفنا شدن او ہم بمجاہدہ
لشکر یحبہم ویحبونہ ۱۲ ذال بر نیستی یعنی ذات او تعالیٰ از
ہم پوشیدہ ہست ہمہ نیستان ہم او را ہمیجنین
کلام ایشان ہم او را ہمیجنین
ہم او را ہمیجنین
ہم او را ہمیجنین

یعنی استقامت وپایداری دہ مارا برانہی کہ نمودۂ وہذا قول علیؓ بن ابی طالب رضی اللہ عنہ

قال امام القشیری رحمہ اللہ علیہ اهدنا الیك واجعل اقبالنا علیك

وکن علیك دلیلنا ویسر الیك سبیلنا یعنی راہ نمائی مارا بمشاہدۂ جمالِ خود و

ای باش برخود ما یا مرا دلالت کنندہ ۱۲ ود

بگردان توجہ مارا بجناب جلال خود و باش مارا دلیل برخود و آسان کن مارا سبیل وقال علماء

ہی راہ

المعانی والبیان المراد بالصراط المستقیم دین الاسلام علی طریق الاستعارۃ

ود

المصرحۃ وقال اھل المعرفۃ الاستقامۃ علی ثلاثۃ اقسام الاقوال والافعال

والاحوال وقال سید الطائفۃ جنید رحمۃ اللہ علیہ کن طالب الاستقامۃ

ای طالب امر خارق عادت ۱۲ ود

ولا تکن طالب الکرامۃ فان الرب تعالی یطلب الاستقامۃ لقولہ تعالی

فاستقم کما امرت والنفس تطلب الکرامۃ استقامت ظاہرہ رعایت حدود

شرعیہ ہست واستقامت باطنہ نفی ماسوی اللہ ہست در ہمین آیت کہ اِنَّ الَّذِیْنَ قَالُوْا

رَبُّنَا اللّٰہُ ثُمَّ اسْتَقَامُوْا فَلَا خَوْفٌ عَلَیْہِمْ وَلَا ہُمْ یَحْزَنُوْنَ ○ مژدۂ عظیم ہست مر

اہل استقامت صِرَاطَ الَّذِیْنَ اَنْعَمْتَ عَلَیْہِمْ بدل من قولہ الصراط المستقیم یعنی بنمای

Marfat.com

مارا راہ آنانکہ نیکی کردہ بر ایشان بداون ایمان وعرفان غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ ہاشم
گرفتہ شد بر ایشان بعد از یافتن راہ رست یعنی ہمچو جہودان مگردان مارا کہ اول راہ راست
یافتند و آخر غضب کردہ شد بر ایشان چون ایمان نیاوردند بقرآن و بسر و پیغمبران وَلَا
الضَّالِّينَ ○ نہ گمراہان وبی ایمان یعنی مارا مگردان ہمچو ترسایان کہ اول راہ راست
یافتند و آخر گمراہ شدند چون ایمان نیاوردند بقرآن این فقیر میگوید واللہ اعلم کہ حاصل
این دعا اینست کہ بنمای مارا راہ رست کہ در وی ترس و بیم نباشد و این راہ عاشقان
و دوستان حضرت باری تعالیٰ است لقولہ تعالیٰ اَلَآ اِنَّ اَوْلِيَآءَ اللّٰهِ لَا خَوْفٌ
عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ چون مغضوبان جز محبوب حقیقی نیست از عرش تا تحت الثری
ایشان کردہ التفات بآن نکردند ما زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغٰى اشارت بآن است و مولانا
ای نجاوز نکرد بماسوی اللہ ۱۲ ود
جلال الدین رومی میفرماید رحمۃ اللہ علیہ در بیان حال شیخ محمد غزنوی سرزی رحمۃ اللہ

Marfat.com

علیه که مدت هشتصد سال در بیابان ها میگشت وسبزه وخلف میخورد واز خدای تعالی دیدار
می جست مثنوی گنجهائی خاک با هفتم طبق ✤ عرضه کرده بود پیش شیخ حق ✤ شیخ گفتا
خالقا من عاشقم ✤ در بجویم غیر تو من فاسقم ✤ هشت جنت گر درارم در نظر ✤ ور کنم خدمت من از
خوف سقر ✤ مومنی باشم سلامت جوی من ✤ زانکه این هر دو بود حظ بدن ✤ عاشق کز عشقِ
رحمان خورد قوت ✤ صد عدن پیش بود یک ترهٔ توت ✤ بنده دائم خلعت و ادرار جوست ✤
خلعت عاشق همه دیدار اوست ✤ حکمت واجب بودن خواندن سورهٔ فاتحه در هر رکعت از نماز این
باشد که دائما باید که بندهٔ طالب وصال بود در راه عاشقان را جوید تا از ایشان باشد باعی
تا در طلب گوهر کانی کانی تا زنده بهوی وصل جانی جانی ✤ فی الجمله حدیث مطلق از من بشنو ✤
هر چیز که در جستن آنی آنی ✤ والله اعلم الهی ما را از عاشقان جمال و جلال خود گردان در رتوایت
کوفیان آمده است که آیتی از قرآن نیست و در مصاحف نباید نوشت که از قرآن نیست و در
مصحف نوشته نشود آمین چنین باد توفقنا مسلمین والحقنا بالصالحین وصلی الله
علی خیر خلقه محمد وآله واصحابه اجمعین برحمتك یا ارحم الراحمین

سورة الملك مكية وهي	بسم الله الرحمن الرحيم ○ ثلاثون اية وفيها ركوعان

تبارک بزرگ است و پاینده است و بانیکی بسیار است و همه چیزها از وست الذی

Marfat.com

آن خدائے کہ بیدہ بفرمان وقدرت وی است الملک پادشاہی وبعضی میگویند کہ
مراد از ید اینجا صفت است از صفات خدائے تعالی واز متشابہات است ایمان آریم بآن
ومشغول نشویم بکیفیت آن وبعضی میگویند ید عبارت است از تصرف وقدرت یعنی در
تصرف وقدرت اوست ملک دنیا وآخرت نصیب درویش اینست کہ از غیر او نترسد ومر
غیر او را نپرستد واز غیر او طمع نکند وارباب ملک را مقہور او داند ودر بلاہا باو بگریزد وعطاہا از و
جوید وبندۂ خاص او شود تا از شر ملوک مجازی خلاص یابد وحکیم سنائی غزنوی میفرماید
بیت بندۂ خاص ملک باش کہ با داغ ملک ٭ روزہا ایمنی او شحنہ وشبہا ز عسس
وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝ واوست بر ہمہ چیزہا توانا توکل بر وکن ای مومن چونکہ
دانستی کہ معبودے چنین داری زہد وتقوی وفتوی را بحطام دنیا مفروش وبمناصب ارباب
ملک دنیا را التفات منمای حکیم غزنوی گوید بیت مسازید از برای نام ودام کام چون
مردان ٭ جمال نقش آدم را نقاب نفس شیطانی ٭ بیت منگر بہر گدائی کہ تو خاص
از آن مائی ٭ مفروش خویش ارزان کہ تو بس گران بہائی ٭ باز صفت دیگر خود را
بیان کرد وگفت نِ الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيٰوةَ آن خدائی کہ بیافرید مرگ را و

زندگانی را لیبلوکم تا بیازماید شمارا ایکم احسن عملا ط کیست از شما نیکوکارتر
آفریدن مرگ و زندگانی دلیل است ظاهر بر هستی خدای قاهر حکیم علیم قادر دنیا دار بلاست
و گور جای بلی است و قیامت جای جزا و سزا است بدانکه حضرت عزت جل قدرته از آزمودن
منزه است پس مراد اینست که آفرید مرگ و زندگانی را تا پیدا شود از شما باختیار شما آنچه دانسته
است بعلم قدیم هر که عمل نیک کند به بهشت رسد و هر که عمل بد کند بدوزخ رسد نصیب
مومن اینست که مرگ را دایم در نظر دارد و مستعد او آن بکند و از سرای غرور نفور کند حضرت
شیخ این فقیر میفرمودند که هر روز چهل بار خود را بگور شان می برم و حساب خود میکنم قال
النبی صلی الله علیه وسلم بئس العبد عبد نسی المقابر والبلی وبئس العبد
عبد نسی الجبار الاعلی و نکته در تقدیم موت بر حیوة شاید که این باشد والله تعالی
اعلم باز صفت دیگر خود را یاد کرد و گفت جل جلاله وهو العزیز ○ و اوست غالب بهمه
چیز که میسر نشود از وی گریز نصیب درویش اینست که روی بطاعت او آرد و عزت و نصرت
از وجود الغفور و اوست نیک پوشندهٔ گناه مومنان بدکردار اگرچه بود بشمار هر کرا خواهد
نصیب تو اینست که هر چند گناه که داری از رحمت بی نهایت او نومید نباشی مثنوی
الهی رحمتت دریای عام است + از آنجا قطرهٔ مار اتمام است + اگر آلایش خلق گنه کار +
فروشوئی ازین دریا بیک بار + نگردد تیره آن دریا زبانی + ولے روشن شود کار جهانی +

Marfat.com

غیر از کرم او چه داریم باز صفت دیگر خود را بیان کرد که الذی خلق سبع سموت
استفهام انکاری ۱۲ ود
طباقا طاق آن خدائے که آفرید هفت آسمان را طبقها بر زبر یکدیگر یعنی تة بتة کعب الاحبا
گفت آسمانِ دنیا از موج آب است و دوم از دُر سفید و سوم از آهن ست و چهارم
از مس است و پنجم از فضه است و ششم از زر است و هفتم از یاقوت سرخ است بما
تری فی خلق الرحمن من تفوت ط نه بینی تو اے محمد و یا هیچ بیننده در آفریدن خدائے
من زائدة التوکید ای للنفی علة جل
بخشاینده هیچ تفاوتی یعنی هیچ عیبی نه بینی در آسمان ها یا در هیچ مخلوقے از مخلوقات خدائے
تعالی خللی نه بینی همه بحکمت کاملة حواله کنی اگرچه بکنه او نرسی نصیب تو اینست که بدانی
ای کن ۱۲ ود
که هفت آسمان را بالائی یکدیگر بداشت بی ستون و بقدرت کاملة تر انیز ضایع ننماید در حمت
بر تو شامل کند امام حمزه و کسائی من تفوت خوانده اند تفاوت الامر و تفقوت دیگر گونه شدن
یعنی نه بینی در مخلوقات حضرت خدائے تعالی اضطرابی و اختلافی و تناقضی هر کرا ابی آفریدیا ولی
قالون بخدره ای یثدن ود

بعض العلماء خلق الرحمن عاما فشمل بان المخلوقات باسرها علی غایة التفاوت و کذا اللیل غیر النهار الی غیر ذلک من الاضداد ثم ایجاب الشیء لضده یستلزم انتقاض او زیادة تغنی عما یحتاج الیها او نقصان یحتاج الیه لکن لیس فیها تناقض و لا زیادة و لا نقصان لعلم الخالق بما یحتاج الیه المخلوق و بما لا یحتاج و قدرته علی ایجاد ما یشاء کما یشاء و لان الرحمة الوجودیة الواصلة کل شیء کانت او جسمانیة کانت اوروحانیة کانت علویة کانت او سفلیة تؤدن الی شمول رحمته الروحانیة المستقیمة المستویة و الی ان خالق الرحمن و رحمتین غیر متفاوت فی الخلقة و ان کانت اوظلمانیة تؤدن الی التفاوت فی الخلقة کما قال یا رحمن الدنیا و رحیم الاخرة ۱۲ روحی

۵ قوله من تفوت ای من اختلاف و اضطراب فی الخلقة و عدم تناسب

۴ قوله من تفوت ای من اختلاف و تباین یعنی هیچ خللی و فتوری در مخلوقات او نمی بینی و در مخلوقات او تناقض نمی بینی و اصل تفوت تتفوت بود یکی از تاءین حذف کردند و بعضی گویند که تفوت بمعنی تفاوت است از آنکه گویند ما بین هذین الامرین تفوت ای تفاوت

یا مؤمن یا کافر یا فقیر یا غنی یا انسان و یا غیر آن مختلف الالوان صحیح الابدان و معیوب الارکان
همه بموجب حکمت بود و همچنین[۱] بهت او ضاع عالم و بهشت و دوزخ و اهل آن عارف را
باید که همه را بحکمتِ او حواله کند و بچشم انکار نظر نکند در خلقت او نظم هر آن نقشی که در عالم نهادیم[۲]
تو زیبا بین که ما زیبا نهادیم ✤ ز زلف[۳] خود سر موئی نمودیم جهان اندر پئی غوغا نهادیم ✤
وَرَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هٰذَا بَاطِلًا[۴] سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ○ بخوانند چون
خبر کرد که هیچ تفاوتی و عیبی نیابی در مخلوقات او باز فرمود فَارْجِعِ الْبَصَرَ[۵] پس باز گردان
چشم در آفرینش آسمان هَلْ تَرٰی[۶] هیچ می بینی مِنْ فُطُوْرٍ[۷] ○ از شگافها جمع فطر شگافتن
ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ پس باز گردان چشم را باری پس از باری یعنی بارها تامل
کن در آسمان اگر هر چند تامل و نظر کنی یَنْقَلِبْ باز گردد اِلَيْكَ بسوی تو الْبَصَرُ
چشم تو خَاسِئًا[۸] خوار و دور از یافتن عیبی وَهُوَ حَسِيْرٌ ○ و آن چشم مانده و کُند شده
باشد از یافتن عیبی در دیدن آسمان و بعضی میگویند ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ باز در زمین و جمله
مخلوقات نظر کن تا هیچ عیبی نیابی بلکه همه بر قضیه حکمت است و دلیل بر وجود و واجب الوجود
و وحدانیت و قدرت و علم و ارادت او باشند پس عارف شوی بصفات ظاهره در

۱ قوله همچنین بهت الخ ای حیرة مثل حیرة الخ
۲ قوله نهادیم الخ ای خلقنا عالم الخ
۳ قوله ز زلف الخ ای من اجل زلف الخ
۴ قوله باطلا ای ذلیلا بغیر الحق وما من اصابة ما یتاذی به کالخلل کما یطرد عن ذلک طرد الصغار والذلة تقابل العز کما ان جواب الامر مجزوم علی انه جواب النهی
۵ قوله ارجع البصر ای کرر النظر
۶ قوله هل ترٰی ای بالبصر او بالبصیرة
۷ قوله فطور جمع فطر کفلس وفلوس الفطر الشق
۸ قوله خاسئا ای ذلیلا حال من البصر او من الضمیر المستتر فی ارجع البصر والخاسئ الذی یبعد بالصغار والهوان یقال للکلب اخسأ ای تباعد بذلة وصغار
۹ قوله حسیر ای کلیل وبالغ غایة الاعیاء من الطول المعاودة وکثرة المراجعة وهو فعیل بمعنی محسور والمحسور الذی ذهبت قوته لفرط الاعیاء کما فی تاج المصادر

Marfat.com

ملک و ملکوت وراه یابی بعلم جبروت باز اشارت باستدلال بصفت دیگر کرد جل جلاله

ای بر هستی وقدرت کامله خود ۱۲ ود

وَلَقَدْ زَيَّنَّا وبدرستی که ما آراستیم السَّمَاءَ الدُّنْيَا آسمان نزدیک تر بزمین

بِمَصَابِيحَ بستارگانی که همچون چراغهای درخشانند وَجَعَلْنَاهَا وگردانیدیم آن

ستارگان را رُجُومًا اند آنچه بوی اندازند یعنی تیرها لِلشَّيَاطِينِ مردیوان را چون خواهند که بر آسمان برآیند تا سخن فرشتگان بشنوند بدانگه

از اول سورت تا اینجا صفات بصنعت خود یاد کرد یعنی منم ملک بزرگوار و ملک دار قادر

قهار عزیز غفار خالق هفت آسمان بی عیب و ضرار و مزین آسمان دنیا بستارگان چشمها

وگردانندهٔ آن مراجم شیاطین حقارتا استدلال کرده شود ازین صفات عظام بذات

ای از برای خواری شان ۱۲ ود

ذو الجلال والاکرام که آسمانرا بقدرت برداشته است و بچندین هزار کواکب ثوابت بنگاشته

صفت ذات ذو الجلال ست ۱۲ ود

عوارف این همه را مظاهر نور دانسته مصرعه ای تابش نور از تو وی نازش حور از تو

ای درویش زینت بام زندان نیست تا دانی که زینت دل دستان شمس العرفان

ملک

۱ تبارک الذی بیده الملک وهو علی کل شیء قدیر

۲ الذی خلق الموت والحیوة لیبلوکم ایکم احسن عملا وهو العزیز الغفور

۳ الذی خلق سبع سموات طباقا ما ترٰی فی خلق الرحمٰن من تفٰوت فارجع البصر هل تری من فطور

۴ ثم ارجع البصر کرتین ینقلب الیک البصر خاسئا وهو حسیر

۵ ولقد زینا السماء الدنیا بمصابیح وجعلنٰها رجوما للشیاطین واعتدنا لهم عذاب السعیر

۶ وللذین کفروا بربهم عذاب جهنم وبئس المصیر

۷ اذا القوا فیها سمعوا لها شهیقا وهی تفور

۸ تکاد تمیز من الغیظ کلما القی فیها فوج سألهم خزنتها الم یاتکم نذیر

۹ قالوا بلی قد جاءنا نذیر فکذبنا وقلنا ما نزل الله من شیء ان انتم الا فی ضلال کبیر

۱۰ وقالوا لو کنا نسمع او نعقل ما کنا فی اصحٰب السعیر

۱۱ فاعترفوا بذنبهم فسحقا لاصحٰب السعیر

۱۲ ان الذین یخشون ربهم بالغیب لهم مغفرة واجر کبیر

۱۳ واسروا قولکم او اجهروا به انه علیم بذات الصدور

۱۴ الا یعلم من خلق وهو اللطیف الخبیر

۱۵ هو الذی جعل لکم الارض ذلولا فامشوا فی مناکبها وکلوا من رزقه والیه النشور

۱۶ ءامنتم من فی السماء ان یرسل علیکم حاصبا فستعلمون کیف نذیر

۱۷ ولقد کذب الذین من قبلهم فکیف کان نکیر

۱۸ اولم یروا الی الطیر فوقهم صٰفٰت ویقبضن ما یمسکهن الا الرحمٰن انه بکل شیء بصیر

۱۹ امن هذا الذی هو جند لکم ینصرکم من دون الرحمٰن ان الکٰفرون الا فی غرور

۲۰ امن هذا الذی یرزقکم ان امسک رزقه بل لجوا فی عتو ونفور

۲۱ افمن یمشی مکبا علی وجهه اهدی امن یمشی سویا علی صرٰط مستقیم

۲۲ قل هو الذی انشاکم وجعل لکم السمع والابصٰر والافـٔدة قلیلا ما تشکرون

۲۳ قل هو الذی ذرأکم فی الارض والیه تحشرون

۲۴ ویقولون متی هذا الوعد ان کنتم صٰدقین

۲۵ قل انما العلم عند الله وانما انا نذیر مبین

۲۶ فلما رأوه زلفة سیٓـٔت وجوه الذین کفروا وقیل هذا الذی کنتم به تدعون

۲۷ قل ارءیتم ان اهلکنی الله ومن معی او رحمنا فمن یجیر الکٰفرین من عذاب الیم

۲۸ قل هو الرحمٰن ءامنا به وعلیه توکلنا فستعلمون من هو فی ضلال مبین

۲۹ قل ارءیتم ان اصبح ماؤکم غورا فمن یأتیکم بماء معین

---

۱ تبارک الذی بیده الملک وهو علی کل شیء قدیر

تبارک بالفم در مصطلح صوفیان از عالم شهادت بعبارت پیوسته خبر دادن و ملکوت عالم غیب و جبروت عالم انوار قائم و دائم و ملک عالم ذات و قدرت بفتحتین بالاصطلاح فی ملکوت بفتحتین بالاصطلاح صوفیان عالم معنی که عالم ارواح است و بفتحتین بمعنی عالم غیب و نزد ایشان عظمت و بزرگی و جبروت بفتحتین عظمت و جلال و بمعنی صفات الهی و ملکان عالم و ملک بالضم در مصطلح ایشان قوله عصا بیدی و ملک بالفتح استعارة

۲ الذی خلق الموت والحیوة لیبلوکم ایکم احسن عملا

ای بجوع ففی الکلام استعارة تصریحیة تبعیة اصلیة مرشحة

۳ الذی خلق سبع سموات طباقا ما ترٰی فی خلق الرحمٰن من تفٰوت فارجع البصر هل تری من فطور

کما فی المختار والسراج ۱۲ ود

۴ ثم ارجع البصر کرتین ینقلب الیک البصر خاسئا وهو حسیر

ثم یتصل شهاب عن الکواکب کالقبس یؤخذ من النار فیقتل الجنی او یخبله لان الکواکب لا تزول عن مکانها قوله ارجع البصر ای ما رأیت مرة بعد اخری ۱۲ ود

۵ ولقد زینا السماء الدنیا بمصابیح وجعلنٰها رجوما للشیاطین واعتدنا لهم عذاب السعیر

وجعلنها رجوما ای مراجم لهم وهو مصدر بمعنی المفعول ای ما یرجم به فلذلک قال الشارح مراجم

۶ وللذین کفروا بربهم عذاب جهنم وبئس المصیر

ای امورا یرجم بها کقوله بان ینفصل شهاب عن الکواکب

۷ اذا القوا فیها سمعوا لها شهیقا وهی تفور

۸ تکاد تمیز من الغیظ کلما القی فیها فوج سألهم خزنتها الم یاتکم نذیر

۹ قالوا بلی قد جاءنا نذیر فکذبنا وقلنا ما نزل الله من شیء ان انتم الا فی ضلال کبیر

۱۰ وقالوا لو کنا نسمع او نعقل ما کنا فی اصحٰب السعیر

۱۱ فاعترفوا بذنبهم فسحقا لاصحٰب السعیر

۱۲ ان الذین یخشون ربهم بالغیب لهم مغفرة واجر کبیر

۱۳ واسروا قولکم او اجهروا به انه علیم بذات الصدور

۱۴ الا یعلم من خلق وهو اللطیف الخبیر

۱۵ هو الذی جعل لکم الارض ذلولا فامشوا فی مناکبها وکلوا من رزقه والیه النشور

۱۶ ءامنتم من فی السماء ان یرسل علیکم حاصبا فستعلمون کیف نذیر

۱۷ ولقد کذب الذین من قبلهم فکیف کان نکیر

۱۸ اولم یروا الی الطیر فوقهم صٰفٰت ویقبضن ما یمسکهن الا الرحمٰن انه بکل شیء بصیر

۱۹ امن هذا الذی هو جند لکم ینصرکم من دون الرحمٰن ان الکٰفرون الا فی غرور

۲۰ امن هذا الذی یرزقکم ان امسک رزقه بل لجوا فی عتو ونفور

۲۱ افمن یمشی مکبا علی وجهه اهدی امن یمشی سویا علی صرٰط مستقیم

۲۲ قل هو الذی انشاکم وجعل لکم السمع والابصٰر والافـٔدة قلیلا ما تشکرون

۲۳ قل هو الذی ذرأکم فی الارض والیه تحشرون

۲۴ ویقولون متی هذا الوعد ان کنتم صٰدقین

۲۵ قل انما العلم عند الله وانما انا نذیر مبین

۲۶ فلما رأوه زلفة سیٓـٔت وجوه الذین کفروا وقیل هذا الذی کنتم به تدعون

۲۷ قل ارءیتم ان اهلکنی الله ومن معی او رحمنا فمن یجیر الکٰفرین من عذاب الیم

۲۸ قل هو الرحمٰن ءامنا به وعلیه توکلنا فستعلمون من هو فی ضلال مبین

۲۹ قل ارءیتم ان اصبح ماؤکم غورا فمن یأتیکم بماء معین

---

۲ الذی خلق الموت والحیوة لیبلوکم ایکم احسن عملا وهو العزیز الغفور

۳ الذی خلق سبع سموات طباقا ما ترٰی فی خلق الرحمٰن من تفٰوت فارجع البصر هل تری من فطور

۴ ثم ارجع البصر کرتین ینقلب الیک البصر خاسئا وهو حسیر

۵ ولقد زینا السماء الدنیا بمصابیح وجعلنٰها رجوما للشیاطین واعتدنا لهم عذاب السعیر

۶ وللذین کفروا بربهم عذاب جهنم وبئس المصیر

چون باشد بدانکه اهل علم هیئت و نجوم نه فلک اثبات میکنند و در قرآن هفت آسمان
و عرش و کرسی مذکور است و میگویند که کواکب سیاره هفت است زحل و مشتری و مریخ
و شمس و زهره و عطارد و قمر و هر یکی ازینها بر فلکی اند هم برین ترتیب و غیر این هفت را ثابتات
گویند و گمان ایشان اینست که ثابتات بر فلک هشتم است و امام ابو المعین نسفی صاحب
تبصرة الادلة گفته است که این گمان ایشان ظاهرا خلاف این آیت است وَلَقَدْ
زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ و گفته اند مذهب اهل
تفسیر اینست که همه در آسمان دنیا است و در بعضی تفاسیر نیز آورده است که این آیت دلیل
است بر بطلان قول منجمان ظاهرا از بهر آنکه نجوم رجوم شیاطین اند در آسمان دنیا اگر در فلک
هشتم باشند رجم ایشان میسر نمیشود و در تفسیر لسان التنزیل آورده است که فلک چرخ آسمان
است که ستارگان در وی گردند و این قول حق است قال تعالی وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ
يَسْبَحُونَ ○ فاما آن سخن که میگویند که آسمان میگردد خلاف نص قرآن است و باطل
است بدانکه بیشتر اهل تفسیر برین اند که جدا میشود از ستاره نوری همچون شعلهٔ آتش و بر شیاطین
میزند فاما ستاره بر جای خود است و امام قتاده گفت آفریدن ستارگان از برای زینت
آسمان و رجم شیاطین است و شناختن راه ها و شناختن قبله در بیابان است فاما اعتقاد
منجمین بر این که ستارگان مختار و مؤثر در سعادت و شقاوت اند تکلیفی است بی علم بآن

Marfat.com

وبدانکہ علماء معانی وبیان انتقال را در کلام از غیب بخطاب یا بتکلم یا بعکس صنعت التفات گویند چنانکہ درین آیت است کہ وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ بہ نسبت ماقبلش وذکر مصابیح وارادت نجوم را وبامثال این استعارۂ مصرحہ گویند چون دلایل عظام را یاد کرد بر وجود واجب الوجود طائفہ منکر انرا از دیوان وآدمیان کہ اقرار ندارند بآن واعراض کردہ اند وکفران نعمت نمودہ اند مخصوص کرد وثنا را بعذاب نیران وفرمود در حق ایشان کہ اَعْتَدْنَا لَهُمْ وآمادہ کردہ ایم مر ایشانرا یعنی دیوان را عَذَابَ السَّعِيرِ ○ آتش سوزان این آیت دلیل است برانیکہ دوزخ حالیا موجود است وَلِلَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ ومر ان مسلمانی را کہ کافر شدند بخدای خود عزوجل باوجود چندین دلایل عَذَابُ جَهَنَّمَ وعذاب دوزخ است وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ○ وبد جای بازگشتن است دی کہ دوزخ است المصیر گشتن صفت بدی او را یاد کرد وگفت جل جلالہ إِذَا أُلْقُوا چون افگندہ شوند کافران فِيهَا در آن دوزخ سَمِعُوا شنوند لَهَا مر آن دوزخ را شَهِيقًا بانگ زشت سہناک چون بانگ خر یعنی بشنوند از دوزخیان کہ پیش از ایشان در آمدہ باشند یا از خود یا از دوزخ وَهِيَ وایں دوزخ تَفُورُ ○ می جوشد بر ایں کافران ہمچون جوشیدن دیگ مسین کہ آتش تیز باشد ودانہ در وی اندک وآب بسیار تگاد نزدیک باشد ایں دوزخ تَمَيَّزُ بطرف من الغیظ از خشم یعنی از خشم خدائی تعالی یا از خشم مالک دوزخ وفرشتگان عذاب یا از خشم خود بر دشمنان

Marfat.com

خدای تعالے کُلَّمَا اُلْقِیَ هر باری که انداخته شود فِیْهَا در دوزخ فَوْجٌ گروهی سَاَلَهُمْ
پرسند شانرا خَزَنَتُهَا جمع خازن یعنی نگهبانان دوزخ مالک و دیگر زبانیهٔ دوزخ اَلَمْ
یَاْتِکُمْ آیا نیامده بود شمارا نَذِیْرٌ ○ بیم کننده نذیر یعنی منذر باشند یعنی پیغامبری نیامده بود
بلی تا شمارا ازین روز و ازین عذاب دوزخ خبر کردی تا شمارا ایمان بودی و عمل نیک
بودی و ازین دوزخ خلاصی بودی این پرسیدن برای سرزنش بود ایشانرا قَالُوْا گویند
دوزخیان در جواب بَلٰی قَدْ جَآءَنَا نَذِیْرٌ ○ بلی آمده بود بما پیغمبران بیم کننده ما را خبر کرده
بودند ازین روز و ازین عذاب فَکَذَّبْنَا پس ما ایشانرا دروغ گو داشتیم و با ایشان ایمان
نیاوردیم وَقُلْنَا و گفتیم ما مَا نَزَّلَ اللّٰهُ نه فرستاده است خدای تعالے مِنْ شَیْءٍ هیچ چیز
از آنچه شما میگوئید و گفتیم پیغمبرانرا اِنْ اَنْتُمْ نیستید شما اِلَّا فِیْ ضَلٰلٍ مگر در گمراهی کَبِیْرٍ
بزرگ از برای آن مبتلا شدیم در آخرت بعذاب بزرگ ای برادر ترا نیز خواهند پرسید که هیچ
واعظ و پند دهنده بتو نیامد و نگفت که حرام کدام است و حلال کدام و چه باید کرد و چه نباید کرد
هر چند وعظ بیشتر می شنوی و عمل نمیکنی کار بتو دشوارتر میشود و علم بسیار حاصل کردی بی عمل وای
بر تو باد تا چند بدرگاه ظالمان روی و اهل دنیا را ملازمت کنی وَقَالُوْا و بگویند دوزخیان
لَوْ کُنَّا اگر بودمی ما نَسْمَعُ که بشنودمی سخن پیغامبرانرا و فرمان برداری کردمی علمای حقانی
را و پیروی ایشان کردمی اَوْ نَعْقِلُ یا تعقل کردمی سخن ایشانرا و عقل را بکار داشتمی مَا کُنَّا

قوله سألهم ای ذلک الفوج وضمیر الجمع باعتبار المعنی ۱۲ روح البیان قوله قالوا بلی الخ جمعوا بین حرف الجواب ونفس الجملة المفادة به تاکیدا اذ لو اقتصروا علی بلی لفهم المعنی ولکنهم صرحوا بالمفاد ببلی تحسرا وزیادة ندم فی تفریطهم ولیعطفوا علیه قولهم فکذبنا الخ ۱۲ خطیب قوله ان انتم الا فی ضلل کبیر یحتمل ان یکون من کلام الملائکة للکفار حین اخبروا بالتکذیب وان یکون من کلام الکفار للنذر ۱۲ جلالین

Marfat.com

نبود می ما فی اصحاب السعیر ○ دریاران دوزخ یعنی اہل دوزخ نبود می اگر سخن اہل
حق رانشنید می و در دلائل وصدانیت سمعی وعقلی نظر کرد می وایمان آورد می وعمل نیک کرد می
تا دوزخی نبود می حق تعالے فرمود فاعترفوا پس اقرار کنند دوزخیان بذنبهم
بگناہان خود و ہیچ فایدہ نکند ایشان را فسحقا پس دوری باد از رحمت خدا یتعالی
لاصحاب السعیر ○ مرو در جیانز امام کسائی فسحقا بضم سین می خواندہ است ای
فالزمهم الله سحقا او فاسحقهم الله سحقا ای ابعادا السحیق دور یعنی
دور کرد ایشانرا حق تعالیٰ دور کردنی نصیب تو ایشانست که ایمان آری چنانکه شرط اوست
وسخن اہل حق رانشنوی وقبول کنی و در ملک وملکوت تامل کنی واز خلق بخالق راہبری
و دل را بنور قرآن و ذکر رحمن روشن کنی و در دنیا پیش از مرگ بتوبه واستغفار عذر بخواہی
و رد مظالم بکنی تا از عذاب آخرت خلاص یابی بیت گفتند و شنودیم و بکردیم بآمد گفتیم و
شنودند نکردند و بدآمد ○ چون از اول سوره بیان کرد دلائل عظام رابر ہستی خود و قدرت
خود چنانکه گذشت و طائفه کافران راکه ایمان نیاوردند بآن وعذاب ایشانرا یاد کرد واز
بدی حال ایشانرا خبر کرد و بعد ازآن حال مومنانرا و ترسگارانرا بیان کرد و گفت جل جلاله
ان بدرستی و راستی که الذین آنانکه یخشون می ترسند ربهم از پروردگار خود
بالغیب یعنی خدای را جل جلاله نادیده میترسند لهم مر ایشانرا است مغفرة آمرزیدن

ان صحقا مفعول مطلق عنف
الزوائد ۱۲ قوی
واز خلق الخ ای بابید کرخلق را
پس کنی بزیرو خلق ۱۲ ولی فحمد ح
فقول الخشیة الخوف یعنی تاہمان
قبول الخ تنہ و پند شان ۱۲ ولی فحم
بهم بالغیب الخ ای یخافون عذابه
ویعملون بالطاعات ۱۲ قوله
الملوت ویوم القیامة ویوم
حال کون ذلک العذاب
فاما غیبهم ولم یعاینوه
بعد علی انقضاء المقال ۱۲ وغائبین
عنه تعالی ای عن معاینة
عذابه واحکام الاخرة او عن
اعین الناس لیس لهم
الذین اذا لقوا المؤمنین قالوا
آمنا واذا خلا بعضهم الی بعض
قالوا انا معکم انما نحن مستهزئون
علی ما نقل عن بعض الصحابة
وهو قادر بالغیب فالباء للاستعانة
متعلقة بیخشون والالف
واللام اسم موصول وکانوا
تشهد ان الصدیق رضی الله عنه
رائحة الکبد الشوی من
شدة الخوف وکان علیه السلام یصلی و
لصدره کازیز کازیز المرجل
من البکاء وقیل صوته والمرجل قدر
من نحاس او حجر والمراد
قوله ان الذین یخشون
ربهم بالغیب لهم
عذاب
بغیر حاشیه

Marfat.com

گناهان واجر و مزد گیرند ○ بزرگ یعنی بهشت جاودان و بعضی می گویند مترسند از خدای
تعالی با فشکارا و نهان یعنی در پیش خلق و خلوت بدانکه این بهشتیان را حق تعالی یاد کرد
بترسیدن نه بایمان یعنی گفت الذین یخشون ربهم و نه گفت الذین آمنوا تا بدانی
که مقصود بزرگ از ایمان ترس خدای است عزوجل قال النبی علیه السلام من قال
لا اله الا الله محمد رسول الله مخلصا دخل الجنة قالوا وما اخلاصها قال
ان تحجزه عن المحارم تا معلوم شود که ایمان آوردن بی اخلاص نتیجه نمیدهد و اخلاص کلمه
طیبه باز ایستادن است از حرامها از ترس خدای تعالی نصیب تو نیست که ترس خدای
تعالی را شعار خود سازد از اول قرآن تا آخر قرآن تامل کنی تا مرتبه خدای ترسان را بدانی
گفته نشنیده که مرد دانشمند از ایا شیخان را یا بازرگانان را مرد بزرگ است یا نزد حضرت پروردگار
بیان علم خود می کند و می فرماید جل جلاله وآیة داود پشیمان شدند ای برادران مومنان ای کافران

غنهم او غائبين عنه او عن اعين الناس او بما خفي
منهم وهو قلوبهم اه ابو السعود وقوله ان الذين
يخشون ربهم اي يخافون عذاب ربهم بالغيب كم
غنهم غائبين عنه او عن اعين الناس او بما خفي
بضاوي اي يخافون ربهم لعدم رؤيته لعدم
لعدم رؤيتهم اياه لعدم رؤيتهم اياه غائبا غنهم
بخلاف مستشف حال امامن
المفعول وهو الواجب للمبالغة
في ملاحظة انتفائهما من
الفاعل وهما متلازمان و
الباء للملابسة اه قنوي
قوله غائبا عنهم بيان ان
بالغيب حال من الفاعل
متعلق بمحذوف والمعنى غائبا
من المفعول والمعنى غائبا
عنهم او من الفاعل والمعنى
غائبين عنه او عن اعين الناس
واما ظرف لغو متعلق
بيخشون فالباء على الاول
للمصاحبة وعلى الثاني
للملابسة اه قوله ابن شيخ
٣٧ ٥٥ قوله يخشون ربهم
فتخوف اسباب واصول الكمال
العقل السليم يحصل كمال
بترك المعاصي وذلك
ان ترك المعصية وان كان
نتيجة تخوف لكن القلب
يكتفي في الوقية بترك
المعصية فتشتد خوفه
فتامي القلب لا يخلو
كان عقله ضعيف مغلوب
فقال العقل للعمل والنفس
كالزوجة والجسم كالبيت
فاذا سلط العقل على النفس
اشتغلت النفس بمصالح
القوت لجسم كما تشتغل المرأة
فصلحت بكلمة واغلقن
النفس كما ضيعها فاسد
كالمرأة التي قهرت زوجها
٥٦ قوله بالغيب
اي في غيبتهم عن اعين
الناس فيطيعونه سرا
فيكون علامة اولى اه
جلالين قوله في غيبتهم
عن اعين الناس
ه

تتمہ صفحہ ۳۷
بسم اللہ محمد فانزل اللہ
هذه الآیة مدار الوجم الخ
خطاب عام بجمیع المخلوقات
بجمیع الاعمال وللارادات
وعلم کل احد فی سبیل وجل
فالکمال واحاطة التی علیه تعالی
عما فلحذر وامن المعاصی مع
کما تحذرون عنها بحیث
لایتفاوت ذلك بالنسبة الی
علم الله تعالی وکما یلیق انه تعالی
عالم بما تخفی وبالسر یلیق انه عالم
بخواطر القلوب فمانه تعالی
ذکر کونه عالما بما فی
عما فی الصدور واذکر الدلیل
ع کونه عالما بهذه الاشیاء
فقال تعالی الا یعلم من خلق
وهو اللطیف الخبیر معنی
الآیة ان من خلق شیئا

۳۸۹

ملك

قولکم گفتار خود را او بخهروا به یا آشکار کنید گفتار خود را هر حال که باشید او تعالی بداند
انه بدرستی که خدا یتعالی علیم نیک دانا است بذات الصدور ○ پانچه در سینها و
ای بیان ما تلفظون
ورد لها است پس اسرار مومنان و کافران و احوال ایشان را بداند و جزای آن بدبدشان را
وبعضی میگویند که اسروا امر است لفظا و خبر است معنی یعنی ان اخفیتم کلامکم او
اعلنتم فانه علیم وبعضی میگویند که این آیت در حق کافران قریش بود و بزبان و دل و
پنهان و آشکار رسول صلی الله علیه وآله وسلم را دشمن میدانستند قصد بدی میکردند بوی یکدیگر
گفتند که دشنام و ناسزای پیغمبر علیه الصلوة والسلام را آهسته و پنهان گویند تا خدای محمد نشنود
و ندانند پس این آیت آمد که من خدایم پنهان و آشکار را بدانم پس گفت جل جلاله الا یعلم آیا ندانند
من آن خدای که خلق دنیا فرید همه چیزها را چون ندانند حال ایشان را یا چون نه اند مخلوق
خود را و حال آنست که وهو واوست اللطیف دانا بکارهای پنهان و رساننده نیکی
ع است به بندگان و قیل اللطیف در بین و قیل باریک بین و شیرین کار الخبیر ع آگاه
است بهمه چیزها و خبر کننده است از آن عارف باید که ظاهر و باطن خود را پاک دارد و از التفات
بغیر حضرت الوهیت دور باشد تا باطن او چون ظاهر او باشد نی مکر و حسد خدیعت بدانکه اول
اشارت بدلیلی کرد که در آفرینش آسمانها بود و گفت الذی خلق سبع سموت تا آخر و
عذاب منکران و جای ایشان را یاد کرد و حال مومنان را نیز یاد کرد و علم خود را بیان کرد باز

Marfat.com

اشارت بدلیلی کرد که از زمین باشد و فرمود جل جلاله هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ یعنی او آن
خدائی است که گردانید از برای شما الارض زمین ذُلُلًا نرم و فرمان بردار الذل رام
شدن یعنی رام کرد که توان رفت بروی چون چنین است فَامْشُوا پس بروید فِي مَنَاكِبِهَا
در کنارهائی وی یا در کوه های بلند وی یا در راههای وی یقال ذل البعیر ذلا
رام شد وهو ذلول المنکب هو الغارب یعنی کتف وفیه استعارة مصرحة
منکب بالفتح وکسر کاف دوش آدمی و حواشی فیلیات ای دوش ۱۲
او تخیل علی ما لا یخفی وَكُلُوا وبخورید مِنْ رِزْقِهِ از روزی خدای تعالی که از
زمین بیرون میآرد از برای شما وَإِلَيْهِ وبآن خداست جل جلاله النُّشُورُ زنده کردن
شمار او پراگنده کردن از گور در قیامت است از برای جزا یعنی دلیل هر هستی من که خداوندم آن است
که آسمان را بیافرید تا نظاره کنید روی وزمین را از برای شما رام گردانیدم تا باشید در راعت
کنید روی واز بهر تجارت وید بروی وبخورید از نعمتهای وی باز جمع کنم شمار را چون
بمیرید در وی وپراگنده کنیم از وی چونکه متوقف وحی وبر بالای شما آسمان و ستارگان دلیل و
در زیر قدم شما زمین دلیل و بیرون آوردن نعمتها از وی دلیل و خوردن نعمتهاء نرم آن دلیل و
پس زنده کردن شما آسان است بر رب جلیل ایمان آرید عرفان تا شوی عزیز و کافر و فاسق
ای مومن و عارف شوید ۱۲ و د
مشئوم تا نشوی ذلیل چون دلائل عظام نمود بر قدرت و حکمت و علم و انعام و اکرام و آنرا قبول
نکردند بیان عذاب کرد که اگر خواهد بزمین فرو برد تنانرا یا بلائی از آسمان فرستد و گفت جل

فی جوانبها او جبالها فالمناکب استعارة تصریحیة ۱۲ منه
مصرحة تشبیه الجوانب بمناکب الدابة بجامع الشبه بجواز ان یکون فی الارض جبال ذلل کالبعیر الذلول وهی فی غایة البعد فی المرئیة حیث تشبه بالسحاب فی البعد ۱۲ منه
وذکر لفظ المنکب وترک لفظ الجوانب ترشیح ۱۲ منه
ای تخییلیة بتقدیر علی ما ذکر فی الحواشی

ع ۱ ۲ ۳ ۴ ۵ ۶ ۷ ۸ ۹ ۱۰ ۱۱ ۱۲ ۱۳ ۱۴ ۱۵ ۱۶ ۱۷ ۱۸ ۱۹ ۲۰ ۲۱ ۲۲ ۲۳ ۲۴ ۲۵ ۲۶ ۲۷ ۲۸ ۲۹ ۳۰

جلالہٗ ءَاَمِنتُم یا ایمن شدید شما مَّن فِی السَّمَاءِ ازان خدائی کہ در آسمان ست قدرت و
سلطنت او وقیل کہ در آسمان است بادشاہی و عرش و کرسی او و یا از فرشتگان عذاب و
رحمت او اَن یَخسِفَ بِکُمُ کہ فرو برد شمار الارض بزمین فَاِذَا ہِیَ پس آنگاہ زمین
تَمُورُ می جنبد و فرو می برد شمار انجود و میگردد شما چون آب کہ کسی را غرق کند یعنی عذابے
کند شما کافران را چنانکہ قارون را کرد و بزمین فرو برد ثُمَّ اَمِنتُم آیا ایمن شدید مَّن فِی
السَّمَاءِ ازان خدائی کہ در آسمان قہر و قدرت او ہست اَن یُّرسِلَ ازانکہ فرستد عَلَیکُم بر شما
حَاصِبًا بادی یا بادی کہ در وی حصبا باشد یعنی سنگ ریزہ یا بیند از دسنگ ابر شما
فَستَعلَمُونَ پس زود باشد کہ بدانید کَیفَ چگونہ ہست نَذِیرِ ○ ترسیدن من و عذاب من
پس یاد کرد حال منکران را گفت جل جلالہ وَلَقَد کَذَّبَ و بدرستی دروغ گفتند
وَاستند اَلَّذِینَ آن کافران کہ مِن قَبلِہِم پیش ازین کافران بودند پیغمبران خود را چنانکہ
این کافران ترا یا محمد فَکَیفَ کَانَ پس چگونہ بود نَکِیرِ ○ عذاب من ایشان را بسبب انکار
کردن ایشان پیغمبران مرا و قبول ناکردن ما ایشان حکمہای مرا و قبیل نکیری انکار من افعال
ایشان را و گردانیدن من احوال ایشان را بعضی را بزمین فرو بردیم و بعضی را بلائی از آسمان
آمد سنگہا و بادہای با سنگ و بعضی را احمدونہ گردانیدیم و بعضی را خوک گردانیدیم پس شما ای کافران
مکہ زود باشد کہ عذاب مرا در دنیا ببینید باز دلیل قدرت خود را یاد کرد کہ در میان زمین

والعذاب حقا قال ابو مسلم التکلیف بالعقاب التنکیر وانما سقط الیاء من نذیری ومن نکیر حتی تکون مشاکلة لرؤس الآی والتقدیر علیها والتاخیر فی منها ۱۲

۱ قولہ تبارک الذی بیدہ الملک ای تعالی وتعاظم عن صفات المخلوقین وہو علی کل شیء قدیر ۲ قولہ الذی خلق الموت والحیوۃ ای قدر الموت علی عباده والحیوۃ لهم فی الدنیا لیبلوکم لیختبرکم ۳ قولہ ایکم احسن عملا ای اکثر عملا للآخرۃ وہو العالم العلوی ۴ قولہ وہو العزیز الغفور ای العزیز فی انتقامه من اعدائه الغفور لاولیائه ۵ قولہ الذی خلق سبع سموات طباقا ای بعضها فوق بعض ۶ قولہ ما تری فی خلق الرحمن من تفاوت ای من تناقض واختلاف ۷ قولہ فارجع البصر ای ردد النظر فی السماء ۸ قولہ ہل تری من فطور ای من شقوق ۹ قولہ ثم ارجع البصر کرتین ای ردد النظر فی السماء مرتین ۱۰ قولہ ینقلب الیک البصر خاسئا ای بعیدا عن ان یری فیها خللا ۱۱ قولہ وہو حسیر ای کلیل منقطع عن ان یدرک شیئا ۱۲ قولہ ولقد زینا السماء الدنیا بمصابیح ای بالکواکب ۱۳ قولہ وجعلنا ہا رجوما للشیاطین ای ورمیا لهم بالشہب اذا استرقوا السمع ۱۴ قولہ واعتدنا لهم عذاب السعیر ای فی الآخرۃ ۱۵ قولہ للذین کفروا بربهم عذاب جہنم ای بئس المصیر ہی ۱۶ قولہ اذا القوا فیها سمعوا لها شہیقا ای صوتا منکرا کصوت الحمار ۱۷ قولہ وہی تفور ای تغلی بهم کما یغلی المرجل بما فیه ۱۸ قولہ تکاد تمیز من الغیظ ای تتقطع من شدۃ الغیظ علیهم ۱۹ قولہ کلما القی فیها فوج سالهم خزنتها الم یاتکم نذیر ای رسول ینذرکم عذاب یومکم هذا ۲۰ قولہ قالوا بلی قد جاءنا نذیر ای رسول ینذرنا عذاب یومنا هذا فکذبنا ای بالرسل وقلنا ما نزل الله من شیء ۲۱ قولہ ان انتم الا فی ضلال کبیر ای فی خطإ عظیم حیث تدعونا الی ما لا نعرفه ۲۲ قولہ وقالوا لو کنا نسمع او نعقل ما کنا فی اصحاب السعیر ای لو کنا نسمع ما یقول النذیر او نعقل ما یقول لما کنا من اهل النار ۲۳ قولہ فاعترفوا بذنبهم ای بکفرهم ۲۴ قولہ فسحقا لاصحاب السعیر ای بعدا لهم من الخیر ۲۵ قولہ ان الذین یخشون ربهم بالغیب ای یخافون عذابه ولم یروه ۲۶ قولہ لهم مغفرۃ ای لذنوبهم ۲۷ قولہ واجر کبیر ای الجنۃ ۲۸ قولہ واسروا قولکم او اجهروا به ای ان اخفیتم قولکم او اعلنتموه فهو سواء علیه ۲۹ قولہ الا یعلم من خلق ای الا یعلم الله ما اضمرته القلوب ۳۰ قولہ وہو اللطیف الخبیر ای بما فی القلوب

Marfat.com

وآسمان است وگفت جل جلاله أَوَلَمْ يَرَوْا آیا نمی نگرند یعنی بنگرند إِلَى الطَّيْرِ بسوی مرغان
فَوْقَهُمْ که می پرند بالای ایشان صَافَّاتٍ باسطات اجنحتهن یعنی کشایندگان پرهای ایشان
را وصف کنندگان پرهای شانرا در هوا یعنی گاه بال باز کرده می پرند که بال را نه جنبانند
وگاه بال می جنبانند و می پرند و پرها را برهم می زنند در پریدن وَيَقْبِضْنَ و قابضات
وفراگیرندگان بالهای شان را در پریدن عطف على الفعل الدال عليه صَافَّاتٍ
تقديره يصففن اجنحتهن فى الهواء ويقبضنها بعد البسط مَا يُمْسِكُهُنَّ
باز نمیدارد این مرغانرا و نگاه نمیدارد شان را در هوا در حالیکه پر گشاده بوند و در حال
جمع کردن پرهای شان إِلَّا الرَّحْمَٰنُ مگر خدای بخشاینده إِنَّهُ بدرستی که خدای تعالی
بِكُلِّ شَيْءٍ بَصِيرٌ ○ بیناست بهمه چیزها داناست بصلاح هر چیزی چون حق تعالی
مرغانرا در هوا میدارد بقدرت خود اگر علت پر بودی بایستی که مرغ خانگی همچنین بودی
وشب پره چنین نبودی چون پر ندارد پس خداوند تعالی قادر است بر همه چیزها که خواهد
از عذاب و رحمت و بر زنده کردن بعد از مردن اگر عذاب کند کیست که شما را یاری کند
چنانکه فرمود جل جلاله أَمَّنْ آیا کیست هَٰذَا الَّذِي آنکه هُوَ جُنْدٌ لَكُمْ او لشکریست مر

[illegible]

[illegible]

Marfat.com

شمارا يَنْصُرُكُمْ یاری کند تان مِنْ دُوْنِ الرَّحْمٰنِ بجز از خدای تعالی اِنِ الْكٰفِرُوْنَ
ای غیره یدفع عنکم عذابه ای لا ناصر لکم ۱۲ جلالین
اِلَّا فِیْ غُرُوْرٍ ○ نیستند کافران مگر در فریفتن نفس و شیطان و دنیا مر ایشان را باز فرمود
اَمَّنْ هٰذَا الَّذِیْ آیا کیست آن یَرْزُقُكُمْ که روزی دهد شمارا اِنْ اَمْسَكَ رِزْقَهٗ
اگر باز دارد خدای تعالی روزی خود را از شما یعنی از بتان شما کدام است که لشکر باشد شمارا و
یاری دهد شمارا اگر بلائی از خدای تعالی بیاید و کدام است از بتان شما که روزی دهد شمارا اگر
حق تعالی روزی را از شما باز دارد و چون عاجز شدند از جواب و حق را گردن نه نهادند
حق تعالی فرمود بَلْ لَّجُّوْا فِیْ عُتُوٍّ وَّنُفُوْرٍ ○ بلکه ستیهیدند در گردن کشی و رمیدن
ای تمادوا ۱۲ ج ای غیاب کردن ستیزه بکردن ستیهیدن
از حق و اقرار کردن بحق ای درویش حق را از اهل حق قبول کن و عناد و تمرد را دور کن
ای کینه ۱۲ ای سرکشی ۱۲
تا از دوستان او شوی و اگر قبول نکنی از دشمنان او شوی چونکه حق تعالی بیان کرد
حق را و باطل را و بعضی حق را قبول کردند و بعضی نی حال ایشان را بیان کرد و گفت جل
جلاله اَفَمَنْ آیا پس آنکس که یَمْشِیْ میرود مُكِبًّا عَلٰی وَجْهِهٖ بروی افتاده الاکباب
بر روی افتادن اَهْدٰی راه راست یافته تر است اَمَّنْ یَّمْشِیْ یا آنکه میرود سَوِیًّا
راست و ایستاده بر پای بی آفت عَلٰی صِرَاطٍ مُّسْتَقِیْمٍ ○ بر راه راست یعنی کافر
برابر نیست در راه راست یافتن بمؤمن حال مؤمن چنان است که کسی براه راست برود
بر پای خود و نیفتد بروی و حال کافر چنان است که کسی برود در راه ناهمواری و بر

ستیزگی و گردن کشی از حق (و نفور) و رمیدگی از حق و نفرت از راستی ۱۲ حسینی

۴۲

روی افتد و بلغزد و حال مؤمن همچون کسی بینا است که میرود بر راه راست و حال کافر همچون کور است که در راه ناهموار میرود و می افتد یا کافر که در دنیا ایمان نیارد حق تعالیٰ ویرا در قیامت بروی روان کند بدوزخ و مؤمن خرامان خرامان میرود در بهشت و بعضی گویند ازین آیت ابوجهل مراد است و رسول صلی الله علیه وآله وسلم یا امیر المؤمنین حمزهؓ یا همه کافران و مؤمنان فی الکلام تمثیل حال عارف و زاهد است و حال اهل هوا و اهل رضا و حال متشرع و مبتدع و حال عالم و جاهل همین دان بیت سیر عارف هر دمی تا نو نخست شاه - سبز زاهد هر دمی یک ره زراه ✤ چون عارف بمحبت و شوق بندگی میکند و زاهد بخوف وطمع مثنوی چون بخوانی در نبی - بایجتهم قرین در مطلبی ✤ پس محبت و صف حق دان عشق نیز - خوف بود و صف نیز دان ای عزیز ✤ و صف حق کو و صف مشت خاک کو - و صف پاک کو ✤ نصیب و اعظ اینست که خلق را براه راست

لعلهم یتقون ۲ ۱۲ و د

ای از حدوث ۱۲ و د

الخلق الله ۴

لیعلم فان محبة الله لا یعقل الا بعقد اسا

لا تنسب بمحبة ۲ مثنوی آورده اند که ۲ مثنوی ۲ مذکور و ۲ اند از اطلاق عشق و

آمد علامت پس یعنی ۲ که محبت ۲ و صف او در کتاب ۲ و سنت بتصریح یا بدو محبت

محبت است بر محبت غالب است و عشق بر وی و عشق که عبارت از فرط

الخ یعنی کمال یا شد و آن کمال و بمعنی صفات حق تعالیٰ است اشرح مثنوی

یا شد و خوف و صف الله تعالیٰ است بر کمال یعنی محبت ۲ قولہ پس محبت و صف

وصف القلوب متقوبة ۲ فانه لا نسبة بالین و صف المحادث و این

مثنوی یقوله و صف حق کو و صف خاک کو ۴

ذرة اشعاع است بر آنکه این و صف او در کتاب و سنت و اجماع امت ثابت است

محبت است بر محبت غالب است و عشق بر وی و عشق که عبارت از فرط

محبت است بر محبت غالب است و عشق بر وی و عشق که عبارت از فرط

وصف القلیل ۲ فانه لا نسبة بالین و صف المحادث و این

وصف المخلوق منقوبة متقوبة ۲ قولہ و صف حق کو و صف مشت

یا شد و خوف و صف الله تعالیٰ است بر کمال یعنی محبت و صف حق

الخوف وصف الله تعالیٰ بکمال یکن یا عنینا لا یکن

قالوا من خاف الله خافه

کل شی و بین

ع الفظ کو در هر دو موضع بمعنی کجا است یعنی بسیار فرق است میان و صف حق تعالیٰ که محبت بهت و و صف حلوث که خوف است پس لا محال عارف

Marfat.com

بخواند و بر منکر خود رحم کند همچون بینا که بر نابینا رحم کند و عصا کشی کند مر کوران معنی را
بوعظ و نصیحت و تحمل آن کمند چون در آیت گذشته گفت که کیست که لشکر و نصرت باشد
مر شما را و کیست که روزی دهد شما را در این آیت فرمود مر حبیب خود را علیه الصلوة والسلام جواب
گوید قل بگوای محمد هُوَ آن نصرت دهنده شما را الَّذِیْ آن خدائیست که اَنْشَاَکُمْ
بیافرید شما را بقدرت خود الانشاء آفریدن و آغاز کردن و پدید آوردن وَجَعَلَ و گردانید
لَکُمُ از برای شما السَّمْعَ گوش تا بنوازد او را اَلْاَبْصَارَ و چشمهای بینا را وَالْاَفْئِدَةَ دلها
دانا را دلیل بر هستی او در نفس شماست و بعضی را کر و کور و بی عقل آفرید و بعضی را شنوا و بینا و دانا
آفرید تا شکر گویند مر خالق را بسیار پس شما قَلِیْلًا مَّا تَشْکُرُوْنَ ○ اندک شکر میگوئید
یا خود هیچ شکر نمی گوئید قلت بمعنی عدم هست نصیب تو نیست که هستی خود را و هستی همه
اعضای خود را و همه اشیا را و علم خود را از حضرت حق عزوجل دانی **مثنوی** از کجا جوئیم علم از
ترک علم ـ از کجا جوئیم سلم از ترک سلم ✤ از کجا جوئیم هست از نیست هست ـ از کجا جوئیم دست از نیست دست

قل ای یا مستعمل هذه الکلمة امر فیما خلقت لکم جملة ۱۲ اولی بمعنی ۱۲ اقدرت ۱۲ ۱۲ ۱۲

هم تو تانی کرد یا نعم المعین - دیدهٔ معدوم بین را هست بین * و چونکه کافر شدند و بتان را پرستیدند
و خدای تعالی را هیچ شکر نه گفتند باز فرمود مر حبیب خود را علیه الصلوة والسلام تا جواب روشن تر
بگوید پس فرمود قُلْ هُوَ الَّذِیْ بگو آن نصرت دهنده شما را در جنگها و روزی دهنده شما را
در دنیا آن خدائیست که ذَرَاَکُمْ بیافرید شما را از عدم فِی الْاَرْضِ در زمین و آن خدائیست
که وَاِلَیْهِ باو تُحْشَرُوْنَ ○ حشر کرده شوید از پس مردن و زنده شدن بازگشت شما
برحمت او یا بعذاب او باشد دوستان او مؤمنان را در بهشت جای دهد و کافران را و
دشمنان را در دوزخ نصیب عارف آن است که شنوائی و بینائی و دانائی و زندگی و مردگی
همه از و داند و خلائق را مظاهر شناسد چنانکه عارف رومی میفرماید بیت تا چو شرنای
منی بی دم من ناله مکن تا چو چنگت ننوازم ز نوا هیچ مگو مثنوی ذرهٔ کو محو شد در آفتاب
جنگ او بیرون شد از وصف و حساب * چون ز ذرهٔ محو شد نفس و نفس جنگش اکنون جنگ

ع الانبیاء هزم الجیش بحفنة تراب وقس علیه احوال سائر الانبیاء والاولیاء اه شرح مثنوی } قوله چون ز ذره محو شد الخ مراد از ذره

خورشید است و بس ✤ رفت[1] از وی جنبش طبع و سکون - انچه از انا آلیه راجعون ✤ ماه بحر[2]

نورِ خود راجع شدیم - وز رضاع اصل مسترضع شدیم ✤ در فروع[3] راه ای مانده ز غول

لاف کم زن از اصول ای نبی اصول ✤ جنگ[4] ما و صلح ما در نور عین - نیست از ما هست

بین الاصبعین ✤ چون از اوّل سوره تا اینجا از عذاب کافران و رحمت مؤمنان و زنده

شدنِ ایشان در روزِ قیامت خبر کرد و کافران بطریقِ مسخرگی و انکار از محمّد و محمّدیان

[1] ای از ذره ۱۲ اود

[2] ای از ذره ۱۲ اود

[3] ای از حق تعالی ۱۲ اود

[4] ای از حق تعالی ۱۲ اود

رفت از وی جنبش طبع و سکون - انچه از انا الیه راجعون

وسکون سابقه از اثبات یعنی راجعون

الی ذلک الذرة ذهب

السکون

منها طبعا نحوکم تدوا

فان قلت من ای شیء ذهب

بحجاب ذهب من انا الیه

راجعون وما کان هذا

الانتهاب کلا من نصوله

کمونة الوضیعة والتسلیم او

فتح مثنوی ✤ رفت از وی

بجنبش طبع الهی در وقت فنا

فی اقصة حرکت طبعی وسکون طبعی

از وی میم و دو از جهت رجوع او

یا و تعالی و فنای او در او تعالی ۱۲

ولی محمد ✤ نور خود راجع شدیم - وز رضاع اصل مسترضع شدیم ✤ یعنی نابد بعد از نفسنا وصینا

راجعون لتحرک وصینا

مسترضعین من اصل الارضعة

ای رفعنا من وجودنا الاخلاق

الذمیمة وتبنا من النفسانیة و

خلونا من التصرف وبقینا

وصلنا الی بحر قربتک وعرفتک

واستغنینا عمن سواک

والمستضعف اسم فاعل

بمعنی المنتفع والخطاب لله تعالی

والمراد من البحر قوته تعالی و

الطفل رتبة والطفل قوته وقد رتبک

وارادتک بید المربی وکذا الاولیاء ربیل لهم وانتفاعهم من

المربیة لهم احسانه وهذا المربی

مربیة احسانیة لعبد الله تعالی فهم بمنابة

اطفال احق وذال لله تعالی

لهم لیلا ولهم لولا ولهم یکن له

کفوا احدا ✤ شاخ نور خود راجع شدیم

قدرت حق تعالی راجع شد بیرو

قادر بقدرت او تعالی راجع شد بیرو

والرأفة والاحسان او تعالی راجع شد بیرو

شد بیرو فروع از اصول او ولی محمد ✤ نزل للاضافة کزین الاصول ای

بقی طریقک من الفروع ای

لیبیب وسوسة الفضول

الشیطان فتفیت متحیرا

عاجزا ولم تصل للمقصد

الا علی م

کان اصل م

الطریقة العشق الالهی

یا من انت بلا اصول الاشتقاق اصول من

الاصول فان فی بعض النسخ اصول

عما سوی الله تعالی و لا متلاء

بمحبة الله تعالی و الوصول

بکتاب الله تعالی افعل من وصل

والفروع وصل الاصل الاصل

العلوم الظاهرة فی هذا تنبیه

من الفنون لان العلم لا صلاح

للوصول الی الله ولا بد الطریقة من

والشهوة والزینة موجب بکاه

قال الضحاک فی سورة النساء

وحجته ما

والمستضعف اسم فاعل

بمعنی المنتفع والخطاب لله تعالی

والمراد من البحر قوته تعالی و

الطفل رتبة وقد رتبک

وارادتک بید المربی وکذا الاولیاء ربیل لهم وانتفاعهم من

المربیة لهم احسانه وهذا المربی

مربیة احسانیة لعبد الله تعالی فهم بمنابة

اطفال احق وذال لله تعالی

لهم لیلا ولهم لولا ولهم یکن له

کفوا احدا ✤ شاخ نور خود راجع شدیم

قدرت حق تعالی راجع شد بیرو

قادر بقدرت او تعالی راجع شد بیرو

والرأفة والاحسان او تعالی راجع شد بیرو

شد بیرو فروع از اصول او ولی محمد ✤ نزل للاضافة کزین الاصول ای

بقی طریقک من الفروع ای

لیبیب وسوسة الفضول

الشیطان فتفیت متحیرا

عاجزا ولم تصل للمقصد

الا علی م

کان اصل م

الطریقة العشق الالهی

یا من انت بلا اصول الاشتقاق اصول من

الاصول فان فی بعض النسخ اصول

عما سوی الله تعالی و لا متلاء

بمحبة الله تعالی و الوصول

بکتاب الله تعالی افعل من وصل

والفروع وصل الاصل الاصل

العلوم الظاهرة فی هذا تنبیه

من الفنون لان العلم لا صلاح

للوصول الی الله ولا بد الطریقة من

والشهوة والزینة موجب بکاه

قال الضحاک فی سورة النساء

وحجته ما

Marfat.com

رؤية العذاب فاعله المحذوف لكون سيئت جواب فلما رأوه الخ ١٢ قنوي

می پرسیدند از آن نیز خبر کرد و گفت وَيَقُولُونَ و میگویند کافران مَتَىٰ کی باشد هٰذَا

ای استهزاء او تکذیبا ١٢ صاوی

این الْوَعْدُ وعده کردن و آمدن قیامت خبر کنید ما را ازین إِنْ كُنْتُمْ اگر هستید شما

صٰدِقِينَ ○ راست گویان نصیب عارف اینست که از انکار منکران خسته دل نشود

چون ازین پیش گذشته که به بهتران از ما بدتر ازین کرده اند آنچه کرده اند و شکر گوید که از منکران

علت ما قبل است ١٢

نیست خطاب شد مر حبیب را علیه الصلوة والسلام تا بگوید جواب ایشان قُلْ إِنَّمَا الْعِلْمُ

کافران ١٢

عِنْدَ اللَّهِ بگوی ای محمد بدرستی و راستی که نیست دانستن آمدن روز قیامت نزدیک

هیچ کس مگر نزد خدای تعالی وَإِنَّمَا أَنَا و بدرستی و راستی که نیستم من مگر نَذِيرٌ بیم دهنده

و خبر کننده از قیامت مُبِينٌ ○ پیدا کننده آنچه بر من فرستد و مرا فرماید تا بگویم من

نمیدانم که کی خواهد بود یا نیستم من مگر رسول پیدا و رسول ظاهر و کلمه مبین لازم و متعدی

یعنی ذات من در میان شما پیدا است و از دروغ گفتن و خیانت کردن مبرا است

من محمد امینم و رسول بینم و چون شمع منیرم بباد انکار منکران نمیرم بیت چراغی را

که ایزد بر فروزد هر آنکس فف زند ریشش بسوزد فَلَمَّا پس چون رَأَوْهُ بینند آن

وعده را یعنی عذاب قیامت را زُلْفَةً ای مُزْلِفًا ای نزدیک سِيئَتْ غمگین گردد

ای اسوءت ١٢ ح

قوله سيئت مبني للمفعول والاصل ساء وجوههم العذاب ورؤيته اي احزنها وساءت هنا ليست هي المرادفة لبئس اه

وقيل رشت كردہ شود یعنی سیاہ شود السوء والمساءۃ غمگین کردن وجوہ الذین کفروا
رویہای آن کسانی کہ کافر شدہ باشند وقیل وگفتہ شود ہذا الذی ایں آن
عذابی است کنتم کہ بودید شما بہ تدعون کہ آرزو می بردید او را میگفتید کہ کی باشد
این وعدہ قیامت الادعاء خواندن و دعوی کردن وآرزو کردن وبعضی میگویند چون
مؤمنان میگفتند کہ ما را خدا یتعالیٰ نصرت خواہد داد در دنیا وشما را عذاب خواہد کرد در دنیا بدست
ما و در قیامت بدوزخ ایشان مسخرگی میکردند و میگفتند کہ کی خواہد بود این عذاب حق تعالیٰ
این آیت فرستاد کہ چون کافران عذاب ایینند در دنیا چنانکہ در روز بدر دیدند غمگین شوند
وسیاہ روی شوند وفرشتگان کہ جان ایشان را بگیرند گویند این آن عذابی است کہ شما مسخرگی
میکردید بر مؤمنان و میگفتید کہ کی خواہد بود وحق تعالیٰ فرمود قل بگوای محمد مر این کافران را
کہ مسخرگی میکنند بتو و یاران تو وہلاک ترا و ایشان را میطلبند آرأیتم آیا می بینید ان
اگر اہلکنی اللہ ہلاک کند مرا خدای تعالیٰ ومن وہر کسی را کہ معی با من اند از مؤمنان
ونصرت وغلبہ بدہد ما را یشما او رحمنا یا رحمت کند بر ما در آخرت ونصرت بدہد ما را بر شما در

---

۱ وقیل رشت کردہ شود یعنی سیاہ شود السوء والمساءۃ غمگین کردن وجوہ الذین کفروا رویہای آن کسانی کہ کافر شدہ باشند وقیل وگفتہ شود ہذا الذی ایں آن عذابی است کنتم کہ بودید شما بہ تدعون کہ آرزو می بردید او را میگفتید کہ کی باشد این وعدہ قیامت الادعاء خواندن و دعوی کردن وآرزو کردن وبعضی میگویند چون مؤمنان میگفتند کہ ما را خدا یتعالیٰ نصرت خواہد داد در دنیا وشما را عذاب خواہد کرد در دنیا بدست ما و در قیامت بدوزخ ایشان مسخرگی میکردند و میگفتند کہ کی خواہد بود این عذاب حق تعالیٰ این آیت فرستاد کہ چون کافران عذاب ایینند در دنیا چنانکہ در روز بدر دیدند غمگین شوند وسیاہ روی شوند وفرشتگان کہ جان ایشان را بگیرند گویند این آن عذابی است کہ شما مسخرگی میکردید بر مؤمنان و میگفتید کہ کی خواہد بود وحق تعالیٰ فرمود قل بگوای محمد مر این کافران را کہ مسخرگی میکنند بتو و یاران تو وہلاک ترا و ایشان را میطلبند آرأیتم آیا می بینید ان اگر اہلکنی اللہ ہلاک کند مرا خدای تعالیٰ ومن وہر کسی را کہ معی با من اند از مؤمنان

دنیا فَمَنْ پس کیست که یُجِیْرُ برهاند و امان دهد الْکَافِرِیْنَ کافران را مِنْ عَذَابٍ
اَلِیْمٍ ○ از عذاب دردناک در دنیا و آخرت یعنی ما را معبود که الله است و قادر است و
رحیم است اگر نصرت ندهد شما را در دنیا و عقبی معبودان معیوبان شما کی توانند نصرت داد چونکه
مگس را از خود دور نمی توانند کرد باز فرمود که قُلْ بگو ای محمد هُوَ الرَّحْمٰنُ آن معبود ما نیک
بخشاینده است اٰمَنَّا بِهٖ ایمان آوردیم بوی وَعَلَیْهِ تَوَکَّلْنَا و بروی توکل کرده ایم و
کار خود را بوی باز گذاشته ایم امید میداریم که ما را فرو نگذارد و بر دشمنان ما را غلبه و نصرت دهد چونکه
مهربان بر مؤمنان و کارگذار دوستان است التوکل تکیه کردن یعنی پشت بکسی باز نهادن
نصیب درویش آن است که از درگاه او تعالی روی نگرداند و بهیچ کس پناه نگیرد و بداند که او
رحیم است دوستان را فرو نگذارد بیت نقش جفا کی کند پشت بما کی کند پشت ندارد
یعنی ما را نگذارند از رحم و نصرت ۱۲ ود
چو شمع چون همگی رو است او فَسَتَعْلَمُوْنَ پس زود باشد ای کافران مکه که بدانید که
مَنْ هُوَ کیست او فِیْ ضَلٰلٍ در گمراهی مُّبِیْنٍ ○ پیدا یعنی زود باشد که دوستان را بر
دشمنان غلبه دهیم در دنیا و برحمت برسانیم در عقبی چنانکه کردیم بمحمد و محمدیان در روز بدر جبرائیل و
میکائیل را با دیگر فرشتگان در مدد ایشان فرستادیم و ابوجهل و یاران او را کشته و خسته کردیم نصیب
درویش اینست که صبر بکند بجفای منکران تا حق تعالی نصرت او کند و همه منکران بدانند و
روی براه آورد بعضی بتحقق و صدق و بعضی بتقلید و طمع دنیا و رزق و سنت الهی باین رفته

۵۱ قوله یجیر ای ینجی و یخلص قال فی تهذیب المصادر الاجارة زینهار دادن و فی القاموس اجاره انقذه و اعاذه ۱۲ روح البیان ۵۲ قوله و روی براه آورد ای براه اقرار کند که اقرار کند درویش بر حق است ۱۲ ولی محمد رح

است چنانکه مشاهده کرده شده است در وقت انبیاء و اولیاء باز حضرت مولی تعالی فرمود
قُلْ اَرَاَيْتُمْ بگوای محمد باین دشمنان بیان کن بایشان نعمت مارا و دلیل هستی و قدرت
مارا اِنْ اگر اَصْبَحَ مَاؤُكُمْ گردد آب رودها و چشمه ها و چاههای شما غَوْرًا ای غائرا فرو
رونده بزمین و خشک گردد فَمَنْ پس کیست یَاْتِيْكُمْ بیارد شما را بِمَاءٍ مَعِيْنٍ ○
بآب روان و پیدا یعنی اگر آب شما معبود ما بزمین فرو برود کدام بت معبود شما بیارد آب را
برای شما و آن خدائی که شما را با وجود کفر و کافری آبهای شیرین از چاه ها در رودها میدهد
ما را که ایمان آورده ایم بوی و توکل کرده ایم بروی کجا فرو گذارد و قیل اگر آب چشمهای تا نزا برد
کیست که آنرا بیارد یکی از بتان ناپاکان که طبیب بود نادان چون این آیت را بخواند
گفت ما آب را از زمین به بیلها و تیشها برآریم و چاه ها بکنیم در حال کور شد و آوازی شنود که آب
سیاه را از چشمت برد اگر آب سفید را پدید کن به بیل و تیشه و در شرح کشاف سید یمنی آورده
است که این طبیب محمد ابن زکریا بود و نَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنْ ذٰلِكَ نصیب درویش نیست که قبول
ورد خلق را از حق تعالی بیند و غرت در طاعت او داند و خواری و مذلت در بیغبانی او شناسد
بدانکه رسول صلی الله علیه و آله و سلم گفت اِنَّ سُوْرَةً فِي الْقُرْاٰنِ ثَلٰثُوْنَ اٰيَةً شَفَعَتْ لِرَجُلٍ
حَتّٰى غُفِرَ لَهٗ وَهِيَ تَبٰرَكَ الَّذِيْ بِيَدِهِ الْمُلْكُ قَالَ النَّبِيُّ عَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ
هِيَ الْمَانِعَةُ هِيَ الْمُنْجِيَةُ تُنْجِيْهِ اَيِ الْقَارِئَ مِنْ عَذَابِ اللّٰهِ تَعَالٰى يَعْنِيْ فِي

الملك ۵۱

قوله غورا ای غائرا ای فرو رونده بزمین معین فعیل من معن الماء اذا کثر و سال علی وجه الارض
یاتیکم استفهام بمعنی النفی ای لا یاتی به احد الا الله
کما یکون ای لا یکون ان یاتی بماء معین احد غیر الله
تعالی فکیف تکفرون ان یقول
یجعلکم ویستخلف ان یقول
القاری عشر مرات
رب العالمین کما ورد فی
الحدیث تبارک هذا الآیة
فی بعض التجارین فقال
تبارک بمعنی القدوس والمعاذ
فنذهب ماءه عینه ونحن نعوذ
بالله من ان یجری الله و
علی ایاته ما جلا بین لرتوله
معین فقال ابن عباس رضی
ظاهره مرة العیون فعلی هذا اصله
معیون بوزن مفعول کبیع
اصله مبیوع فنقلت ضمة الیاء
الی العین فی قلبها فالتقی ساکنان
الیاء والواو فحذفت الواو ثم
کسرت العین لتصح الیاء وقیل
هو من معن الماء اذا کثر فهو
علی هذا افعل لا مفعول فالیم
زائدة اصله اجل او رقیم
۵۰
زاید یعنی خشک کرد یعنی
است کز یعنی
نفین میکرد و فین یا تیکم به
ضمیر راجع بآب
العلل والمعان شما نه بنا شما
ما نفی و هو من یاتیکم صورته
الابری تخصیص آوازرا و آنکه آب
را بصل و حین باز زند بجنبا
بجبر او علی الله و
باللام من ابا ته و ترک حرمه فی
بیناته و انما عرف بالهاب
ما رعنیک ان اکتفاء من
جنس العمل و فی المثنوی
نا شفی منطقی کمثلان زبان میبلعند
از پی بیهایه او زانرا نیند
تا ریم الی بلند و نا پدید
زین چشمه کور گردد و حلقوم ان
بجلس بیند و نا پدید
زین چشمه کور گردد و حلقوم ان
بجلس بیند و نا پدید
زین چشمه کور گردد و حلقوم ان
بجلس بیند و نا پدید

الْقَبْرِ وَرُوِىَ اَنَّهٗ عَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ كَانَ لَا يَنَامُ حَتّٰى يَقْرَءَ الٓمٓ تَنْزِيْلُ وَتَبَارَكَ الَّذِىْ هٰكَذَا فِى الْمَصَابِيْحِ وَاللّٰهُ تَعَالٰى اَعْلَمُ

سُوْرَةُ الْقَلَمِ مَكِّيَّةٌ وَّهِىَ اِثْنَتَانِ وَخَمْسُوْنَ اٰيَةً وَّفِيْهَا رُكُوْعَانِ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

ن بدانکہ حروف ہاکہ از اول سورہای قرآن اند در آن دو مذہب است یکی آنکہ از متشابہات اند و سری اند از اسرار الٰہی ایمان آوردیم بآنہا و مشغول نشویم بکیفیت آنہا و این قول امیر المؤمنین ابو بکر صدیق است رضی اللہ تعالیٰ عنہ و مذہب دیگر آن است کہ تاویل این حروف ہا کردہ اند علما و عرفا و در کتب نوشتہ اند ابن عباس رضی اللہ تعالیٰ عنہ گفتہ است کہ مراد از نون آن ماہی است کہ زمین بر پشت وی است و نام او بہموت است و ضحاک گفت کہ دوات است و غیر این نیز گفتہ اند بدانکہ آسمان ہفت است و زمین نیز ہفت است چنانکہ حق تعالیٰ در قرآن می فرماید اَللّٰهُ الَّذِىْ خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوٰتٍ وَّمِنَ الْاَرْضِ مِثْلَهُنَّ و در کشاف آوردہ است کہ میان ہر آسمانی مقدار پانصد سالہ راہ است و سطبری ہر آسمانی نیز مقدار پانصد سالہ راہ است و زمین ہا نیز چنین است و ابن عباس رضی اللہ عنہ گفت در زمین ہا مخلوقات حق تعالیٰ ہستند و در تفسیر دیگر آوردہ است کہ ضحاک گفت در آن زمینہا ہیچ کس نیست مگر در زمین کہ ظاہر است و در تفسیر دیگر آوردہ است کہ این ہفت زمین بر سر فرشتہ ایست کہ یکدست وی بمشرق است و دیگر دست وی بمغرب و کرانہای زمین بر دو دست وی است و دو پای

Marfat.com

این فرشته بر پارهٔ زمرد است و سطبری این زمرد پانصد ساله راه است و این پارهٔ زمرد بر پشت
گاوی است و پایهای این گاو بر سنگی است و بزرگی آن سنگ و سطبری وی همچون هفت
آسمان و زمین است و در قرآن در قصهٔ لقمان مذکور است یَا بُنَیَّ اِنَّهَا اِنْ تَكُ مِثْقَالَ
حَبَّةٍ مِّنْ خَرْدَلٍ فَتَكُنْ فِیْ صَخْرَةٍ اَوْ فِی السَّمٰوٰتِ اَوْ فِی الْاَرْضِ یَاْتِ بِهَا اللّٰهُ
یعنی ای پسرک من اگر نیکی و بدی باشد اندازهٔ سپند دانه و آن سپند دانه در صخره باشد یا در آسمانها
باشد یا در زمینها بیاورد و حاضر گرداند آنرا خدای تعالیٰ از برای حساب و کشاف و گوشی
آورده است که این صخره سنگی است در زیر زمین هفتم که نامهای کفار و فجار در آن می باشد و
نام وی سجین است وَفِی الْحَدِیْثِ اِنَّ سِجِّیْنًا اَسْفَلُ مِنْ سَبْعِ اَرَضِیْنَ و ۵۲
این سنگ بدین بزرگی بالای گردن ماهی است و باقی پشت ماهی خالی است و زیر این
ماهی دریای بزرگی است ایستاده و زیر این دریا باد است و آن باد را الله تعالیٰ بقدرت
خود نگاه میدارد تا بدانی که بناء عالم بر باد است وَالْقَلَمِ و بحرمت آن قلم که بوی در لوح محفوظ
نوشته شده است هرچه بود و باشد تا قیامت و آن قلم از نور است بالای او پانصد ساله راه است (ای گداوه ۱۲)
و لوح تخته است از یک دانهٔ مروارید سفید و درازی او همچون آسمان تا زمین و پهنای او از مشرق
تا مغرب و کرانهای او مرصع بجواهر غلاف او از یاقوت سرخ سر او بعرش رسیده است و پایان (ای پوش او ۱۲)
او در کنار فرشته ایست که نام وی طریون است در کشاف و گوشی آورده است که لوح بر لای

Marfat.com

آسمان ہفتم است یا بحرمت قلم کہ بآن نویسند مردمان وَمَا وبحرمت آنچہ یَسْطُرُونَ ○
می نویسند فرشتگان از خیر و صلاح یا ہمہ نویسندگانِ خیر چون قرآن و حدیث و علوم شرعیہ و
فواید دینیہ سوگند یاد کرد حق تعالیٰ و گفت بحرمت نون یعنی آن ماہی معین و بحرمت قلم و بحرمت
نوشتہ کہ مَا أَنْتَ نیستی تو ای محمد بِنِعْمَةِ رَبِّكَ ای بانعامہ بہ نیکی پروردگار تو بر تو بہ پیغمبری
و سروری و مہتری بِمَجْنُونٍ ○ دیوانہ نیستی بلکہ برگزیدہ مائی وَإِنَّ رَبَّكَ و بدرستی کہ مر
ترا است کہ أَجْرًا مزدی غَيْرَ مَمْنُونٍ ○ نبریدہ شدہ و نہ بپایان رسیدہ یعنی ترا ثوابی
است و کمالاتی است کہ آنرا ہیچ پیش نداند مگر خدای تعالیٰ وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ ○
بدرستیکہ تو ای محمد بر خوی بزرگی و خلقی و بر موافقت قرآن بود یعنی عمل کردن بقرآن خلق
نیکوی محمد علیہ الصلوٰۃ والسلام است و ہمہ خلقہای نیکو کہ در قرآن است از امر و نہی و آداب
و مکارمِ اخلاقِ پیغمبران چون صفوت آدم و فہم ادریس و شکر نوح و وجود ہود و خلت خلیل و
زیادت بیان آن نیز داری چنانکہ گفت لقد ادبنی ربی فاحسن تادیبی مصرع آنچہ
خوبان ہمہ دارند تو تنہا داری پس شیخ جنید رحمۃ اللہ علیہ گفت کہ خلق عظیم این بود کہ ہمت او

قولہ ما انت بنعمۃ ربک بمجنون ای انت لیس بمجنون ای انت عنداک بسبب انعام ربک علیک بالنبوۃ وغیرہا وھذا رد لقولہم انہ مجنون ۱۲ حال ای ای مراتب ۱۲ وانک لعلی خلق عظیم قولہ وانما افرد الخلق وھو مصدر لانہ اراد بہ الخلق الذی ھو علیہ السلام بالعظمۃ کما وصف القرآن بالعظیم لیتبین علی ان ذلک الخلق العظیم ھو جامع لمکارم الاخلاق واجتمع فیہ من ذلک ما تفرق فی غیرہ من الانبیاء علیہم السلام کما قال تعالیٰ فی حق ابراھیم وعلیٰ اٰل ابراھیم وفی حق نوح وآلہ وفی حق ادریس وصبر ویعقوب وایوب واعتذار یونس وتواضع سلیمان وعیسیٰ وغیرھم علیہم السلام فجمعہا لہ صلی اللہ علیہ وسلم وھذا من اخلاق الانبیاء ۱۲ منہ

ھذا الھدی معرفۃ اللہ تعالیٰ بالرسول علیہ السلام وھو علی قلیل من کثیر ۱۲ منہ
لان ذلک نقلیل وھو غیر مختص بالانبیاء علیہم السلام بل یشارکہم فیہ غیرھم من المتقین
بذلک فکانہ امر بجمع جمیع ما کان متفرقا فیہم فھذہ ۱۲ منہ
عالیۃ لم تتیسر لاحد من الانبیاء علیہم السلام فجمعہا لہ ۱۲ منہ
وصفہ اللہ بکونہ علی خلق عظیم کما قال بعض العارفین ۱۲ منہ
لکل نبی فی الانام فضیلۃ و جمعتہا بمجموعہ تتحلی ۱۲ منہ
علیہ السلام یقتضی قوتہ النظریۃ بالعلم والعرفان و
الایقان والاحسان ویفعل بمقتضی قوتہ العملیۃ الامانیہ
رضی اللہ من فرض او واجب او مستحب ولم یصد رمنہ
حرام او مفسد او مکروہ فلہ
الملک بل اعلی منہ ویجعلہ
ھذا کلہ قول عائشۃ رضی اللہ
عنہا لما سئلت عن خلقہ علیہ
السلام فقالت کان خلقہ
القرآن اردت بہ انہ علیہ
السلام کان متخلیا عما
القرآن من مکارم
ہ

جز رضای خدای نبود و ابو الدرداء رضی اللہ عنہ گفت کہ در قیامت در ترازوی بندہ ہیچ
نام صحابی ہست ۱۲ ود
چیز گران تر از خلق نیکو نباشد و جبرئیل گفت مر رسول را علیہما الصلوٰۃ والسلام
از طرف حق تعالیٰ ۱۲ ود
اَتَیْتُکَ مَکَارِمَ الْاَخْلَاقِ اَنْ تَصِلَ مَنْ قَطَعَکَ وَتُعْطِیَ مَنْ حَرَمَکَ وَ
دادہ ام جوہر بزرگ اخلاق ۱۲ ود بیان اخلاق ۱۲ ود
تَعْفُوَ عَمَّنْ ظَلَمَکَ وَھٰذَا الْحَدِیْثُ فَوَائِدُ کَثِیْرَۃٌ سبب نزول این سورت آن بود
کہ چون وحی آمد و مصطفیٰ علیہ الصلوٰۃ والسلام اظہار کرد دین خود را خدیجہ و ابو بکر و علی رضی
اللہ تعالیٰ عنہم ایمان آوردند و نماز گذاردن را پیدا کردند کافران گفتند کہ محمد دیوانہ شدہ ست
حق سبحانہ و تعالیٰ این سورہ فرستاد و سہ سوگند یاد کرد کہ محمد دیوانہ نیست بلکہ برگزیدۂ من و مخصوص
ما است بانعام عام و اخلاق کرام و اجر تمام نصیب درویش آنست کہ ہمچون ما ہی خاموش و
ہمچو قلم مکسور القلب باشد تا مظہر علوم مستورہ و غیوب مستورہ گردد بیت خاموش شو چو ماہی و
صافی چو آب کم تر تازود بر خزینہ گوہر شوی امین ۵۲ ود دیوانہ وار سر بر سوم اہل دنیا فرو نیاورد
بیت باخلائق چون مدارم الفتی ۔ خلق پندارد کہ ما دیوانہ ایم ۵۳ و جز لقای مولیٰ تعالیٰ
ہیچ چیز مطلوب او نباشد نامشرف شود بسیر فی اللہ کہ آن متناہی نیست مزد غیر مقطوع
مر محمد و محمد یان را است کہ بعمر سرمدی بسیر و سلوک در صفات و ذات صمدی در آخرت مشغول
و مشتغل باشند مسکین ۵۴ ابلہی است کہ از چنین حضرت باندک حطام دنیا قناعت کردہ
برای ہمہ ہمیشہ ۱۲ ود
باشد و ازین سیر و سلوک محروم ماندہ باشد قولہ تعالیٰ مَنْ کَانَ فِیْ ھٰذِہٖٓ اَعْمٰی فَھُوَ فِی

۵۲ ۔ ۱۲ ۔ ۱۲ ۔ ۱

الْاٰخِرَةِ اَعْمٰی وَاَضَلُّ سَبِیْلًا اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنَا مِنَ الْوَاصِلِیْنَ الْمُشَاهِدِیْنَ
فَسَتُبْصِرُ پس بینی تو ای محمد وَیُبْصِرُوْنَ ○ و بینند کسانی که ترا دیوانه میخوانند و بدانند که
بِاَیِّکُمُ کدام شما الْمَفْتُوْنُ ○ دیوانه است و کلمه با زائد است یا مفتون بمعنی فتون باشد و فتون
جنون است و معنی این باشد که زود باشد که بدانی تو و ایشان که بکدام شما دیوانگی است یعنی دیوانه
ایشانند نه تو ای محمد نصیب درویش اینست که در انکار منکران صبر کند تا جزای ایشان را حق تعالی
بدهد بیت خرمی بوستان عارفان هست ز آب جویبار منکران ✦ اِنَّ رَبَّكَ بدرستی که پروردگار
تو هُوَ اَعْلَمُ او داناتر است بِمَنْ ضَلَّ بآن کسی که گمراه شده است عَنْ سَبِیْلِهٖ از
راه راست و دین حق که حق تعالی پیدا کرده است وَهُوَ اَعْلَمُ و او داناتر است بِالْمُهْتَدِیْنَ ○
بکسانی که راه راست یافته اند الاهتداء راه راست یافتن یعنی بعلم قدیم دانسته است که گمراهی
را که اختیار خواهد کرد و بدوزخ که خواهد رفت و راه راست که قبول خواهد کرد و به بهشت که خواهد رفت
کاف کدامیه است ۱۲ ود
سخن پیر هرات است که هر کس از روز اخیر ترسند و عبد الله از روز اول همه از تو ترسند و عبد الله
پیر هرات کنایه از خواجه عبد الله انصاری است ۱۲ ود
از خود زیرا که از تو نیکی دیده ام و از خود بدی فَلَا تُطِعِ چون کار چنین است که شنیدی فرمانبرداری
مکن الْمُكَذِّبِیْنَ ○ دروغ گوئی کنندگان را و کافران را و بمراد ایشان کار مکن چونکه کافران
گفتند ای محمد در دین ما در آی و بتان را سجده کن تا ترا مال بسیار دهیم و کلان تر خود گردانیم
و عروسان صاحب جمال دهیم این آیت آمد که وَدُّوْا دوست میدارند این کافران لَوْ

۵۵

م و از خرمی بوستان الخ یعنی مال عشق و معرفت عاشقان و عارفان از انکار منکران در ترقی میشود ۱۲ ود

Marfat.com

تُدْهِنُ که چربی و نرمی کنی و مدارا کنی با ایشان فَيُدْهِنُونَ ○ پس ایشان چربی
و نرمی کنند و مدارا کنند بتو مداهنت را از دهن گرفته اند یعنی چرب کردن سخن و بخوش آمد سخن
گفتن و حق را پوشیدن نصیب متشرع آنست که بفجار و اصحاب بدعت و ضلالت
چربی و نرمی نکند قال النبی صلی الله علیه وسلم اذا لقیت الفاجر فالقه بوجه
مُكْفَهِرٍ یعنی فاسق را بروی ترش بین و در حقائق التفسیر آورده است که قال سهیل
ابن عبد الله من صحح ایمانه واخلص توحیده فانه لا یانس الی مبتدع و
لا یجالسه ولا یواکله ولا یشاربه ویظهر له من نفسه العداوة ومن داهن
مبتدعا سلبه الله تعالی حلاوة السنن ومن تحبب الی مبتدع نزع
نور الایمان من قلبه یعنی مومن را باید که انس نگیرد بمبتدع و با وی نه نشیند و طعام و
آب نخورد هر کس که دوستی کند با وی نور ایمان و اسلام را بگیرند از وی حکیم غزنوی میفرماید
بیت گرد نعل اسپ سلطان شریعت سرمه کن - تا بود نور الهی با دو چشمت مقترن +
مژه در چشم سنائی تیز بادا چون سنان - گر زمانی زندگی خواهد سنائی بی سنن + چون توانگر ترین
کافران ولید ابن مغیره بود و هم کلان تر ایشان بود تخصیص کرد وی را بعد از تعمیم و گفت وَلَا
تُطِعْ و فرمان برداری مکن ای محمد كُلَّ حَلَّافٍ هر سوگند خورنده را مَّهِينٍ ○ خوار و حقیر
و دروغ گوی و ضعیف در دین حق تعالی هَمَّازٍ عیب کننده مردمان و غیبت کننده ایشان

Marfat.com

مَشَّاءٍ سخت رونده درمیانِ خلق بِنَمِیْمٍ ○ بسخن چینی یعنی درمیانِ خلق سخن را می برد
ومردمان را درمی اندازد ودر حدیث است کہ لَا یَدْخُلُ الْجَنَّۃَ صَاحِبُ نَمِیْمَۃٍ یعنی
خبرکش را در بہشت در نمی آرند مَنَّاعٍ لِّلْخَیْرِ سخت باز دارندۂ نیکی یعنی سخت بخیل و باز دارندہ
خلق از ایمان آوردن مُعْتَدٍ سخت از حد درگذرندہ در ظلم وستم اَثِیْمٍ ○ سخت گناہ گار
عُتُلٍّ سخت بدخوی وناپاک بَعْدَ ذٰلِكَ ازپس این عیبها عیبی دگر دارد کہ آن آنست
زَنِیْمٍ ○ حرام زادہ از مادر زائیدہ است وی را پدر معین نبود بعد از نوزدہ سال مغیرہ اورا
بفرزندی قبول کرد وگفت کہ من بمادرِ وی زنا کردہ بودم این ولید از آن متولد شدہ است
حق تعالیٰ دوست خود را می گوید این دشمنِ مرا کہ عیبهای او را شنیدی فرمان بردار می مکن
اَنْ کَانَ ازبرای آنکہ باشد وی ذَا مَالٍ بامال وَّبَنِیْنَ ○ وبا پسران یعنی ازبرای
تونگری وی وقوت وشوکت وپسران با قوت وی کہ دہ پسر بود مردی را فرمان وی میبر
ومیل باو مکن کہ او دشمن ما است چونکہ کتاب ما را قبول نمی کند اِذَا تُتْلٰی چون خوانده میشود عَلَیْهِ
بروی اٰیَاتُنَا آیتهای قرآن کہ فرستادۂ ما است قَالَ اَسَاطِیْرُ میگوید این افسانها و (حکایتها ۱۲)
نوشته شدۂ الْاَوَّلِیْنَ ○ پیشینیان است ودروغ است امام حمزہ وابوبکر کہ راوی امام
عاصم است اَنْ کَانَ بدو همزہ خوانده اند وباقی قرا بیک همزہ خوانده اند تقدیرہ عَلَی الْاَوَّلِ
اَاِنْ کَانَ ذَا مَالٍ وَّبَنِیْنَ تُطِیْعُهٗ یعنی لَا تَفْعَلْ ذٰلِكَ وعلی الثانی تقدیرہ
(اطاعت ۱۲)

Marfat.com

لَا تُطِعْهُ لِاَنْ كَانَ چون این کافر را یاد کرد و عیبهای بد او را یاد کرد و جزای او را یاد کرد
گفت جل جلاله سَنَسِمُهٗ هر آئینه زود باشد که داغ نهمش الوسم داغ نهادن عَلَى
الْخُرْطُوْمِ ○ بر بینی وی در قیامت یعنی روی وی را سیاه کنیم خرطوم گفت مراد
همه روی است بدانکه بیشتر مفسران بر این اند که این کافر ولید ابن مغیره است و بعضی گویند که
ابوجهل است و بعضی گویند مراد همه کافرانند نصیب درویش اینست که ازین عیبها که یاد کرده شد
که متصف بصفات مذکوره باشد او
درین آیت دور باشد سوگند بسیار نخورد و دروغ نگوید و غیبت کسی نکند و سخن چینی نکند
و بخیل نباشد و گناه گار بی پشیمانی نباشد و زناکار نباشد و از فرمانهای خدای تعالی
سرکشی نکند و کسی را از برای مال و قوت فرمانبرداری بخلاف فرمان حق تعالی نکند و از
حق گوئی باز نه ایستد و باید که با دوستان حق تعالی دشمنی نکند که ملعون ابدی گردد و رسوای
دنیا و آخرت شود بیت جمله عالم زین سبب گمراه شد کم کسی ز ابدال حق آگاه شد بدانکه
حق تعالی ببرکت مصطفی صلی الله علیه و آله وسلم اهل مکه را عزیز گردانید در روی زمین و از بلای
اصحاب فیل و غیر آن نگاه داشت و کعبه را قبله ساخت و نعمتها بر ایشان بسیار کرد چون شکر را
نگفتند و قدر وی را ندانستند و بوی ایمان نیاوردند وی را از میان ایشان بمدینه برد
و قبله را گردانید و مسجد اقصی را قبله کرد و نعمتهای شانرا برد و در جنگ بدر هلاک کرد شان را
و بعد از آن هفت سال در میان ایشان قحط شد تا غایتی که استخوانها را آرد میکردند و میخوردند

وکان خواجه وکل شدن طوطی ٭ قوله جمله عالم الخ یعنی اکثر عالم ازین سبب گمراه شدند که با دوستان حق تعالی دشمنی میکنند و دوستان حق تعالی را نمی شناسند و کم کسی باشد که ابدال حق را می شناسد ۱۲ ولی محمد رح

Marfat.com

وهر جا که میرفتند بی عزت و بی حرمت و ترسان می بودند و از ایشان غارت می کردند
و بیماری بسیار بر ایشان پیدا شده بود حق تعالی ازین حال خبر میدهد و میگوید اِنَّا بدرستی
و راستی که ما بَلَوْنَاهُمْ آزمودیم اهل مکه را و نعمتها دادیم و باز از ایشان گرفتیم یعنی آنچه بعلم قدیم
از ایشان دانسته بودیم پیدا کردیم کَمَا بَلَوْنَا چنانکه آزمودیم اَصْحٰبَ الْجَنَّةِ خداوندان
آن بوستان معین را که در ولایت یمن بود که اول ایشان را عطا دادیم چونکه شکر نگفتند بلا دادیم
چنانکه اهل مکه را و قصهٔ آن بوستان این بود که پیر مرد صالح مسلمان بود در ولایت یمن
بجائی که آنرا ضروان گویند از صنعای یمن بمقدار دو فرسنگی دور و او را باغی بود و در وی از
صنعا شهری است در یمن که پای تخت یمن است ۱۲ و د
هر نوع میوه و نعمتها بود و زراعتها بود چون وقت چیدن آن میوه ها و درو کردن زراعتها
شدی فقیرانرا بسیار دادی و حق خدای تعالی را میدادی در وقت درو کردن و برداشتن
غله و در وقت آرد کردن و نان پختن چهار بار عشر دادی حق تعالی وی را برکت داده بود
که تا سال دیگر وی را نعمتها بس میکرد چون وی فوت شد از وی سه پسر ماند گفتند ما را
زن و فرزند بسیار است ما نتوانیم کرد چنانکه پدر ما میکرد برادر اوسط یعنی نیکوتر ایشان یا
میانگی ایشان گفت چنین مکنید بندگی حق تعالی کنید و بر طریق پدر بروید سخن او را نشنیدند
و بعده همه اتفاق کردند برین و سوگند خوردند چنانکه حق تعالی گفته اِذْ اَقْسَمُوْا چون سوگند
خوردند که لَيَصْرِمُنَّهَا ببریم میوه های آن باغ را و بدرویم کشت او را مُصْبِحِيْنَ ۝

۵۹

سله قوله اذ اقسموا الخ اذ تعلیلیه و ظرفیه بنوع تسمح لان الاقسام کان قبل ابتلائهم اه شیخنا ۱۲ جمل عه قوله بدرستی و راستی ای بتحقیق و صدق ۱۲ و د

چون بامداد کنندگان باشیم یعنی در بامداد بیگاه که فقیران و گدایان ندانند پنهان از ایشان
چنین کنیم وَلَا یَسْتَثْنُوْنَ ○ وان شاء الله نگفتند و قصد نفع خود کردند و رضای حق
تعالیٰ را طلبیدند فَطَافَ پس گرد گشت عَلَیْهَا بر آن بوستان وَهُمْ نَائِمُوْنَ باغ و دهقانیهای
ایشان طَآئِفٌ گرد گرد نده مِّنْ رَّبِّكَ از بلاهای پروردگار تو یعنی بلاهای خدای تعالیٰ
بوی رسیدند وَهُمْ نَائِمُوْنَ ○ و ایشان در خواب بودند فَاَصْبَحَتْ پس گشت آن
بوستان كَالصَّرِیْمِ ○ همچون شب تاریک بسوخت با آتش آسمانی و هیچ درخت و میوه
و غله نماند و یا چون خاکستر سیاه شد بقول ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنهما فَتَنَادَوْا پس آواز
دادند یکدیگر را مُصْبِحِیْنَ ○ دَاخِلِیْنَ فِی الصُّبْحِ یعنی در وقت صبحدم اَنِ اغْدُوْا
که بامداد کنید و بیگاه بروید عَلٰی حَرْثِكُمْ بر کشت خود و بوستان خود اِنْ كُنْتُمْ اگر هستید
صَارِمِیْنَ ○ برندگان میوهای خود او را اعتبار ایگاه تر بروید تا گدایان و مسکینان
نیایند چنانکه آموخته شده اند پیش ازین که پدر ایشان بمقدار قوت سالیانه میگرفت و باقی
ایشان را امید داد و هر چه بر تاک می ماند و هر چه خوشه میشد و در تگ خرمن میماند همه بفقیران
امید داد و فقیران را چیزی بسیار جمع میشد فَانْطَلَقُوْا پس جمع شدند در آخر شب نزدیک
بصبح رفتند سوی آن بوستان خود وَهُمْ یَتَخَافَتُوْنَ ○ و ایشان با یکدیگر سخن آهسته و نرم
نرم می گفتند التخافت سخن آهسته و نرم گفتن اَنْ لَّا یَدْخُلَنَّهَا که در نیایند در آن بوستان

Marfat.com

اَلْيَوْمَ امروز عَلَيْكُمْ بر شما مِسْكِيْنٌ ○ گدائی یعنی میرفتند وسخن را آهسته میگفتند در
شب تا فقیران نشنوند وبا ایشان یک جائی در آن بوستان نروند وچیزی از آن میوها نگیرند
وحاصل آنکه فقیران را در آن بوستان نگذارند وایشانرا چیزی ندهند وَّغَدُوْا[1] او بامداد کردند و
رفتند عَلٰى حَرْدٍ بر منع کردن فقیران از میوهای آن بوستان یا بر غضب فقیران وکینه
بر ایشان قٰدِرِيْنَ ○ توانایان الحرد منع کردن وغضب کردن وقصد کردن یعنی
در بامداد ان رفتند سوی آن بوستانِ خود بقصد اینکه گدایان را چیزی ندهند از آن میوها و
غله ها ودر گمانِ ایشان اینکه ما می توانیم که چنین کنیم فَلَمَّا پس چون رَاَوْهَا دیدند آن
بوستان را سوخته شده وسیاه گشته قَالُوْٓا گفتند اِنَّا بدرستی که ما لَضَآلُّوْنَ ○ گم کرده گانیم
راه بوستان را او این بوستانِ ما نیست زیرا که ما ازین بوستان خود چون بخانهٔ خود رفتیم دیر روز
پر میوه بود وسوخته وسیاه شده نبود پس این بوستانِ ما نیست چون تفحص کردند نشانیهای
بوستان خود را شناختند که این بوستانِ ما است وما را راه گم نکرده ایم گفتند بَلْ نَحْنُ
مَحْرُوْمُوْنَ ○ نیست که ما راه گم کرده باشیم بلکه ما محروما نیم از نعمتهای این بوستان
بسبب نیت بد که کرده ایم که بر فقیران رحم نکنیم وهمچنانکه پدر ما می کرد نکنیم وبخیلی کنیم وبرادر
نیکوتر ایشان کَبْرُهُمْ گفته بود که چنین مکنید سخن وی را نشنوده بودند یاد شان داد قَالَ گفت اَوْسَطُهُمْ
مهتر ایشان یا میانگی ایشان اَلَمْ اَقُلْ لَّكُمْ آیا نگفته بودم شما را پیش ازین لَوْلَا چرا

[1] قوله وغدوا الخ ای سارواالیها غدوة

Marfat.com

تُسَبِّحُوْنَ ○ بپاکی یاد نمی کنید خدای تعالے را و انشاء الله و سبحان الله نمی گویند و
کار را بخدای تعالی نمی گذارید و چرا نماز نمی گذارید که بشومی آن این بلا را بشما رسانید که
بخیلی کردید و نماز نمی گذاردید و بخاطر این فقیر میرسد که شاید که معنی این باشد که چرا گمان
بد می برید بحق تعالی که شما را عوض ندهد بآنچه گدایان می برند چنانکه پدر ما را میداد چرا حضرت
او را منزه نمی گردانید ازین گمان بد زیرا که جوان مرد اعتماد بکرم حق تعالے میکند جزاش میدهد
یکی را هفت صد و زیاده اگر خواهد و بخیل گمان بد می برد بحضرت کبریا و از برای این در حدیث
آمده است که قَالَ النَّبِیُّ عَلَیْهِ السَّلَامُ اَلْبَخِیْلُ لَا یَدْخُلُ الْجَنَّةَ وَلَوْ کَانَ عَابِدًا
وَالسَّخِیُّ لَا یَدْخُلُ النَّارَ وَلَوْ کَانَ فَاسِقًا پس چون سخن برادر نیکوتر را شنیدند قَالُوْا
گفتند سُبْحَانَ پاکی از همه عیبها و ازین که جزا ندهد جوانمردان را رَبِّنَا مر پروردگار ما راست
اِنَّا کُنَّا بدرستی که ما گناهگار بودیم پیش ازین به نیت بد کردن ظَالِمِیْنَ ○ ظالم و ستم کنندگان
بودیم بر درویشان به نیت بد کردن و رفتار پدر خود را گذاشتن و ترک توکل بر حق تعالے
چون اقرار به بدی خود کردند فَاَقْبَلَ پس روی آورد بَعْضُهُمْ بعضی از ایشان عَلٰی بَعْضٍ
بر بعض دیگر یَتَلَاوَمُوْنَ ○ ملامت می کردند یکدیگر را که این چه بدکرداری بود که ما کردیم
و رفتار پدر را گذاشتیم و سخن حق را نشنودیم چون پشیمان شدند قَالُوْا گفتند یَا وَیْلَنَا ای
وای بر ما اِنَّا کُنَّا بدرستیکه بودیم طَاغِیْنَ ○ از حد بندگی درگذشتگان و ظالمان و

Marfat.com

عاصیان و بیفرمان بودیم چون گناه خود را دانستند و پشیمان شدند امید رحمت حق تعالی
داشتند گفتند عَسٰی شاید و باید و قیل مگر که رَبَّنَا به پروردگار ما امید میداریم اَنْ
یُّبَدِّلَنَا که بدل دهد ما را خَیْرًا بهتر مِّنْهَا از آن بوستان و میوه های وی اِنَّا بدرستیکه
اِلٰی رَبِّنَا بسوی رحمت پروردگار خود یا به پروردگار خود رَاغِبُوْنَ ○ رغبت کنندگانیم
برحمت او و امید میداریم که ما را ضائع نگذارد توبه بجد کردند و امید رحمت داشتند که بهتر از آن
از رزق ۱۲ و د — ای بصدق ۱۲
بوستان بدهد ایشان را پر نعمت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه گفت که بمن رسیده است که چون
ایشان توبه باخلاص کردند حق تعالی ایشان را در عوض آن بوستان دیگر داد که خوشه انگور
ای غیر از بوستان اول ۱۲ و د
سیاه وی چون مردی بودی بر پای ایستاده در تفسیر بصائر آورده است که هم در آن شب
که توبه کردند باز آن بوستان را بهتر از آن که بود ساخت و حق تعالی خبر داد از عذاب خود مر
ای بوستان اولین را ۱۲ و د
عاصیان را در دنیا و گفت کَذٰلِکَ همچون عذاب ایشان است اَلْعَذَابُ عذاب
هر که شکر نعمت من نگوید و کفران آرد بمن در دنیا همچنین عذابش میکنم وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ
ای کفران نعمت من کند ۱۲ و د
و هر آئینه عذاب آخرت مر کافران را و عاصیان را اَکْبَرُ بزرگ تر است ازین عذاب که در دنیا
کردم اهل مکه را و اهل بوستان را لَوْ کَانُوْا اگر باشند که یَعْلَمُوْنَ ○ بدانند حقیقت کار را از
کافران و عاصیان ۱۲ و د
گناهان باز ایستند و حق خدای تعالی را بدهند بدرویشان و حکمهای او را قبول کنند نصیب
درویش ازین قصه آنست که شکر نعمتهای ظاهره و باطنه حق تعالی بجای آرد تا زوال

۶۳

وقف لازم

ع

Marfat.com

نیابد و نعمت بزحمت بدل نگردد چون عذاب کافران و عاصیان را در دنیا و آخرت
بیان کرد از حال متقیان نیز خبر کرد و گفت جل جلاله اِنَّ لِلْمُتَّقِیْنَ بدرستی و راستی که
خدای ترسانرا عِنْدَ رَبِّهِمْ نزد پروردگارشان در آخرت جَنّٰتِ النَّعِیْمِ ○
بهشتهای پر نعمت است که آنرا خدا یتعالیٰ داند که بر خاطر هیچ کس نگذشته است و چشم هیچ
کس ندیده است در دنیا مانند آن نصیب درویش آنست که نقوی را شعار خود سازد
(ای جامه خود را)
بدانکه در همه قرآن وعدهای نیکیها مر خدای ترسان راست نه مر دانشمندانرا و مفتیان را
و نه شیخان را و نه زاهدانرا و نه حاجیانرا و نه غازیانرا و نه خواجگان را که ازخرام گیرند و مکر کنند
و نان دهند و خلق را صید خود کنند کافران مکه می گفتند که اگر قیامت ما باشد و بهشت
و دوزخ باشد چنانکه محمد میگوید علیه الصلوٰة والسلام ما را بهشت بهتر خواهد بود چنانکه در
دنیا حال ما بهتر است از مؤمنان و اگر حال ما بهتر نباشد برابر باشد حق تعالیٰ این آیت
فرستاد اَفَنَجْعَلُ آیا پس گردانیم ما الْمُسْلِمِیْنَ مسلمانان را در روز قیامت
کَالْمُجْرِمِیْنَ ○ همچون کافران گنه گار یعنی جزای مسلمانانرا نعمتها و بهشت گردانیم
و جزای کافرانرا عذابها و دوزخ گردانیم هرگز برابر نباشد الاستفهام للانکار باز عتاب
و انکار کرد حق تعالیٰ بر کافران برین سخن که گفته بودند و فرمود مَا لَكُمْ چه بوده است مر
شمارا کَیْفَ چگونه تَحْكُمُوْنَ ○ حکم باطل میکنید که دوستانرا همچون دشمنان جزا دهیم

٦٤

Marfat.com

هرگز چنین نخواهد بود چون حکم ایشان باطل بود ببطلان ایشان را بیان کرد و گفت جل جلاله
أَمْ لَكُمْ یا مر شما را است کِتَابٌ نامه و کتابی منزل از آسمان که من فرستاده باشم فِيهِ در این
کتاب تَدْرُسُونَ ○ میخوانید الدرس والدراست علم خواندن إِنَّ لَكُمْ فِيهِ بدرستی در است
که شما است در آن کتاب لَمَا تَخَيَّرُونَ ○ هر آینه آنچه می گزینید و اختیار میکنید از برای
خود و این کتاب هرگز نفرستاده ایم شما پس از هوای نفس خود حکم باطل میکنید أَمْ لَكُمْ یا مر شما را است
أَيْمَانٌ سوگندها و عهدهای مؤکده بقسم عَلَيْنَا بر ما کخداوند شما ئیم بَالِغَةٌ به نهایت رسیده ای عهود مؤکدة بالایمان ۱۲ ابو السعود ای واثقة علینا
این سوگند درست و استوار است و بافنده است إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ تا روز قیامت ای ثابت باشد ۱۲ ود
إِنَّ لَكُمْ بدرستی که مر شما را است در آن سوگند و عهد لَمَا هر چه تَحْكُمُونَ ○ حکم کنید از برای
خود این نیز هرگز نبوده است پس حکم شما باطل باشد و از هوا و افترا باشد سَلْهُمْ بپرس یا محمد
أَيُّهُمْ کدام است از ایشان بِذَٰلِكَ باین حکم باطل زَعِيمٌ ○ کفیل و ضامن
یعنی این حکم ایشان باطل است هیچ کدام از ایشان آن را نمی تواند کرد و کفیل نمی تواند شد چون
میدانند که باطل است أَمْ لَهُمْ آیا مر ایشان را است شُرَكَاءُ شریکان مر خدای تعالی
را خاک شان بر دهن باد چنانکه گمان می برند مر بتان خود را که شریک اند بخدای تعالی و در
کوشش چنین آورده است فَلْيَأْتُوا پس بیارید بِشُرَكَائِهِمْ بتان خود را تا بگویند که مراد از شرکاء بتان است ۱۲ ود
این حکم ایشان راست است و در قیامت چنین خواهد بود که ایشان میگویند إِن كَانُوا

Marfat.com

اگر هستند صٰدِقِیْنَ ○ راست گویان که بتان ما چنین گفته اند این خبر نیز ندارند زیرا که
بتان ایشان سنگی و چوبی و جمادی اند که سخن نمی توانند گفت و در کشاف میگوید که اَمْ
لَهُمْ شُرَكَآءُ اَیْ نَاسٌ یُّشَارِكُوْنَهُمْ فِیْ هٰذَا الْقَوْلِ و بدین تقدیر چنین باشد آیا
مر این کافران را از جنس انس و عقلای عالم شریکان هستند که موافق ایشان باشند که این حکم
راست است و باطل نیست این نیز ندارند و هیچ کس چنین نگفته است و ما فی الکشاف اولی
تأمل و تعلم بدانکه حق سبحانه و تعالی سخن کافران را که ما در قیامت بهتر باشیم از مؤمنان یا همچون
ایشان باشیم رد کرد و از ایشان دلیل طلب کرد بسه وجه اول دلیل نقلی دوم عهدی سیوم
عقلی و اتفاقی چون ایشان از همه عاجز آمدند حبیب خود را وعده کرد که ما ایشان را در قیامت
عذاب خواهیم کرد و گفت جل جلاله یاد کن ای محمد یَوْمَ آن روز را که یُكْشَفُ گشاده شود
یعنی پیدا کرده شود عَنْ سَاقٍ از سختی عظیم و شدت ای عن بلاء عظیم و شدة فظیعة یعنی
یاد کن آن روز را که پیدا کرده شود در وی بلای بزرگ و کارهای بزرگ که خلق اولین و آخرین
حیران مانند و بترسند و هر یک را کاری پیش آید که هرگز آنچنان نیامده باشد در لغت عرب
کشف ساق عبارت است از سختی کار گفته می شود کَشَفَ الْحَرْبُ عَنْ سَاقِهَا سخت شد
جنگ اگرچه جنگ را ساق نمی باشد اما چون کسی را کاری سخت و دشوار پیش آید میان را
می بندد و جامه را بالا میکشند تا ساق پای چنانکه در کشاف آورده است قال حاتم شعر

۵۳ قوله عن ساق ما روی ابو موسی عن النبی صلی الله علیه وسلم فی قوله تعالی عن ساق قال یکشف عن نور عظیم یخرون سجدا ۱۲

القلم

اَخُو الْحَرْبِ اِنْ عَضَّتْ بِهِ الْحَرْبُ عَضَّهَا ۔ وَاِنْ شَمَّرَتْ عَنْ سَاقِهَا
الْحَرْبُ شَمَّرَا ۔ یعنی برادر جنگ ای کسی که بسیار جنگ میکند چون جنگ سخت شود و قتل و زخمها
الالف فی شمرا للاشباع ۱۲ ود
بسیار شود صبر می نماید دران وَّيُدْعَوْنَ و خوانده شود خلق را در عرصات قیامت اِلَى
السُّجُوْدِ بسجده کردن فَلَا يَسْتَطِيْعُوْنَ ۝ پس نتوانند کافران و منافقان سجده
کردن از بهر آنکه پشتهای ایشان همچون استخوان پهن شود یک لخت خَاشِعَةً خوار
و ترسان باشند اَبْصَارُهُمْ چشمهای شان یعنی ایشان بترسند از عذاب و هیبت قیامت
و چشمهای شان بمغاکی فرو رفته باشند تَرْهَقُهُمْ میرسد بایشان ذِلَّةٌ ط خواری و
سیاه روئی بعده بیان کرد حق تعالی که چرا نتوانند در قیامت سجده کردن و گفت جل جلاله
وَقَدْ كَانُوْا و تحقیق بودند این کسان که در قیامت سجده نتوانند کرد با مؤمنان در دنیا
در آمیخته يُدْعَوْنَ خوانده می شدند اِلَى السُّجُوْدِ بسجده کردن و نماز بجماعت گذاردن
از کعب احبار آمده است که ایشان سجده نمی کردند و نماز بجماعت نمی گذاردند وَهُمْ سَالِمُوْنَ
و حال این بود که ایشان تندرست بودند و پشتهای ایشان همچون استخوان پهن یک لخت
نبود امروز از برای آن سجده نمی توانند کرد یکی از کبرا مفلوج شده بود چون وقت نماز
ای ابلیج زده ۱۲
شدی دو کس ویرا برداشته بمسجد می بردندی و گفتی از هیبت قیامت درین حال
می ترسم بدانکه سجده کردن در قیامت از برای عقوبت کافران و منافقان و عاصیان

۱ قوله اخو الحرب ای هو اخو الحرب وانما سمی به لمباشرته الحرب کثیرا یقول هو مباشر للحرب یفعل من الحرب ما یباشره فی الشدة والصعوبة ولا یترکها بحال ۱۲ ابن نجید ۲ قوله عن ساقها الضمیر فیه راجع الی الحرب من قبیل الاضمار قبل الذکر لا تفهم عمدة ۱۲ ولی محمد رح

Marfat.com

باشند نه از برای تکلیف مر مؤمنان را چون آخرت جای تکلیف نیست بدانکه شیخ ابو اللیث
وجماعتی از مفسران در تفاسیر خود معنی این آیت را بطریق دیگر نیز بیان کرده اند و دو حدیث
روایت کرده اند یکی از ابو هریره و دیگری از ابو برده رضی الله تعالی عنهما حدیث دیگر در کشاف
آورده است از ابن مسعود رضی الله عنه روایت کرده است که یکشف الرحمن عن ساقه
فاما المؤمنون فیخرون سجدا واما المنافقون فیکون ظهورهم طبقا طبقا
کان فیها السفافید الاسفود سیخ آهنین یعنی استخوانهای پشت ایشان بی بندها گردند
و یک لخت شوند همچون سیخهای آهنین و سجده نتوانند کرد و تاویل آیت و حدیث بدین وجه
میکنند که مراد از ساق حجاب عزت است که برداشته شود و خلق را در عرصات جمع کنند و
عذاب و حساب پیدا شود و داد مظلومان از ظالمان بستانند چون فارغ شوند ندا رسد
که هر کسی هر چیز را که بندگی کرده باشد پیدا کند و در پیش وی میرود تا در دوزخش اندازد بت
پرستان را بتان و جهودان را بصورت عزیر پیغمبر علیه السلام فرشته پیدا شود و ترسایان را
بصورت عیسی علیه السلام فرشته پیدا شود و ایشان را می برد بدوزخ تا کسی نماند از ایشان مگر
مؤمنان فرمان بردار و عاصیان و منافقان در میان ایشان بمانند ندا آید که شما نیز در پی
معبودان خود بروید ایشان گویند ما را هیچ خدائی و معبودی نبوده است مگر الله تعالی
ندا آید که اگر خدای خود را ببینید شناسید گویند شناسیم بیچون و بیچگونه است که او را در دنیا

قوله یکشف الرحمن الخ حدیث ابن مسعود است که صاحب کشاف در کشاف آورده است ۱۲ و

قوله تاویل آیت الخ شروع در بیان معنی این آیت بطریق دیگر است و ایضا مضمون حدیث ابو هریره و ابو برده است ۱۲ ولی محمد رح

ندیده ایم فاما بندگی کرده ایم پس ایشانرا قوت بینائی دهد که هرگز نبوده است نور عظمت
وکبریای حضرت عزت پیدا شود ایشان دانند که آن نور حق است جل جلاله همه مؤمنان
فرمان بردار در سجده افتند ومنافقان سجده نتوانند کرد روی های ایشان سیاه گردند چون
مؤمنان سر از سجده بردارند رویهای ایشان چون ماه چهاردهم باشند این حدیث را ابوهریره
در پیش عمر ابن عبد العزیز روایت کرد وعمر وی را سه بار سوگند داد که راست میگوئی بعده
گفت عمر ما سمعتُ فی کرامة اهل التوحید حدیثًا هو احب من هذا
الحدیث والله تعالیٰ اعلم واین فقیر میگوید که این حدیث در مصابیح است فاما چیزی
زیاده ونقصان هست چون حضرت حق تعالیٰ از حال قیامت خبر کرد کافران باور
نداشتند وقرآن را افسانه گفتند رسول خود را تسلی داد وگفت جل جلاله فَذَرْنِیْ پس
بگذار مرا یا محمد وَمَنْ وهر آن کسی را که یُکَذِّبُ دروغ گو میدارد ترا بِهٰذَا الْحَدِیْثِ
باین سخن یعنی تکذیب میکنند وقرآن را افسانه میدانند وترا دیوانه میگویند وقیامت را
منکر اند پس بگذار ویرا با من تا من هلاک کنم ویرا بعذاب دنیا وآخرت سَنَسْتَدْرِجُهُمْ
بدرستیکه زود باشد که درجه درجه واندک اندک ایشان را بعذاب نزدیک گردانیم وبگیرم ایشان
را الاستدراج اندک اندک نزدیک گردانیدن خدای تعالیٰ بنده را بعقوبت وخشم خود
مِنْ حَیْثُ از آنجا که لَا یَعْلَمُوْنَ ۝ ندانند که آنچه بایشان میکنیم موجب عذاب است

۶۹

عمر ابن عبد العزیز از تابعین است در سنه نود وهشت خلیفه شده است ۱۲ ولی محمد رح

وهرگاه که ایشان گناه بیشتر کنند ما ایشان را نعمت دنیا بیشتر دهیم و هیچ بلائی بایشان نرسانیم تا ایشان توبه را فراموش کنند قال النبی علیه الصلوة والسلام اذا رأیت الله انعم علی عبد وهو مقیم علی معصیته فاعلم انه مستدرج یعنی بنده چون گناه کند وحق تعالی باوی نیکی کند و نگیرد و بیرا بدانکه این استدراج است و جزای مکر اوست واگر بگیرد و وی را بعذاب تا توبه کند عنایت اوست واملی لهم او مهلت دهیم ایشانرا و عمر دراز تا گناه کنند و سزاوار عذاب گردند الاملاء فرصت دادن ان کیدی بدرستیکه کید من متین ○ استوار است یعنی عذاب من در صورت نعمت بر دشمنان سخت استوار باشد چهارصد سال فرعون را مال و مملکت دادیم و هیچ درد سرش ندادیم نصیب عارف این است که هرچند کرامات از وی ظهور کند ترس وی بیشتر باشد مثنوی

تا نه بینی نور دین ایمن مباش ☆ کاتش پنهان شود یک ره زفاش ☆ نور آبی دان و هم بر آب زن ☆ چونکه داری آب از آتش مترس ☆ قال سید الطائفة جنید رحمة الله علیه لولا مکر الله لما طاب عیش الاولیاء ومکر الله تعالی ان تطیر فی السماء وتمشی علی الماء ابتلا در صورت فقر می باشد و در وی ترس کمتر است و در صورت غنا ابتلا هم می باشد و اینجا ترس بیشتر است که استدراج و مکر نباشد نعوذ بالله من ذلک خواجه عبد الله انصاری می فرماید که اگر دهها پری مگسی باشی و اگر بر روی آب روی خسی باشی دلی

فقر الجزای ابتلاء او تعالی در صورت م

العوارض ولا اوصاف ولادی

هو عاری عن نور الدین یمیل الی

العوارض ویتکلف فاذا لم یکن

ما نعم فشت نار النفس بعد ما

رؤی سجیا ولکن الذی له

نور الدین یکون بری ما من الطبع

والحکم النفسانی فاذا ظهر منه

ما غضب یکون لله وفی الله

الاصح مثنوی ☆ قول

نور آبی دان و هم بر آب زن ☆

چونکه داری آب از آتش مترس ☆

المعنی ای اعلم ان النور علی الماء والنور

علی الماء الزق ای امسک

انک تمسک الماء

ای الطاعات والعبادات

لا تخف من النار التی نور الدین

قال نور آبی دان و هم بر آب زن

ای ظاهرا

در نفس ما بود

از آتش غضب ما بود

چونکه داری آب از آتش مترس

ای اعلم ان الله

تعالی اذا اراد

ان یکرم عبدا

ای فقیرا

ای ابتلاء

Marfat.com

بپرسد آری ما کسی باشی چون چندین بیان و چندین تقریر کرد حق تعالی بطلان کفر ایشان و راه ایشان ایمان
نیاوردند بطریقه تعجب و انکار از کار ایشان خبر داد و گفت اَمْ تَسْئَلُهُمْ آیا میخواهی تو ای محمد
ازین کافران اَجْرًا مزدی بر رسانیدن احکام شریعت فَهُمْ پس ایشان مِّن مَّغْرَمٍ
از تاوان بسیار و مالی که از ایشان مطلبی مُّثْقَلُوْنَ ○ گران بار کرده شده اند بسبب
تاوان و زیان پیروی تو نمی کنند الاثقال گران بار کردن یعنی اگر حق را قبول کنند ایشان را
تاوانی و زیانی نخواهد بود پس چرا ایمان نمی آرند نصیب درویش آنست که از اصحاب و احباب
خود طمع دنیا نکند که طبیعت بشریه از آن گریزان است و در کارهای دینی از ایشان مزد نه طلبند از
کسی که عزیمت آن است مثنوی گفت پیغمبر که جنت از آله گر همی خواهی ز کس چیزی
مخواه ✦ چون نخواهی من کفیلم مر ترا ✦ جنت المأوی و دیدار خدا ✦ ور بامر حق بخواهی هم
روا است ✦ آن چنان خواهش طریق انبیا است ✦ بار خود بر کس منه بر خویش نه ✦ سرور را
کم طلب در ویش به ✦ باز حق تعالی گمان بد ایشان را که ما بر حقیم ابطال کرد و گفت جل جلاله
اَمْ عِنْدَهُمُ آیا نزد یک ایشان است اَلْغَيْبُ آنچه از خلق نهان است یعنی لوح محفوظ
فَهُمْ پس ایشان يَكْتُبُوْنَ ○ می نویسند آنچه حکم میکنند که ما بر حقیم و محمد بر باطل است این
نیز نیست پس چون هیچ دلیل ندارند و ایشان بی عقل و دشمنان مایند مغرور بنعمت دنیا
شده اند و ترا میر نجانند بیهتی فَاصْبِرْ پس صبر کن لِحُكْمِ رَبِّكَ از برای حکم پروردگار

بار شدن

۱۷

ای بی سبب ۱۲ ود

سله قوله عزیمت آن است الخ کذا فی نسخة عتیقة

Marfat.com

خود کہ ایشانرا فرصت داده است در دنیا چند روزی و مهلت داده است و تعجیل مکن
در رسیدن عذاب بایشان وَلَا تَكُنْ ومباش كَصَاحِبِ الْحُوتِ همچون یار ماهی
یعنی همچون یونس مباش تو ای محمد در تعجیل کردن در رسیدن عذاب و بلا باین دشمنان
خود وملول مشو از رنجانیدن ایشان و دعای بد مکن بر ایشان چنانکه یونس پیغمبر علیه السلام
کرد و در کشاف آورده است که سبب نزول این آیت آن بود که در جنگ اُحد کافران
غلبه کردند بر مؤمنان وجفا بسیار کردند خواست تا حضرت مصطفی صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم دعاء
بد کند بر ایشان این آیت نازل شد که تعجیل مکن وصبر کن وهمچون یونس علیه السلام نی صبر
مباش اِذْ نَادٰى چون خواند خدای تعالے را در شکم ماهی وَهُوَ و او مَكْظُومٌ ○ ای
مملو غیظا پر خشم و پر غم گردانیده شده بود یعنی غمناک الکظم خشم فرو خوردن چونکه در شکم ماهی
حبس کرده شده بود و شکم ماهی زندان او بود و خواندن او این بود که لَا اِلٰهَ اِلَّا اَنْتَ
سُبْحَانَكَ اِنِّیْ كُنْتُ مِنَ الظّٰلِمِیْنَ و در حدیث آمده است که هر که در مانده و مبتلا
شود در بلا چون این تسبیح را بخواند خداوند تعالی او را نجات دهد لَوْلَا اگر نه آن بود که اَنْ
تَدَارَكَهُ دریافتی یونس را نِعْمَةٌ نیکی و رحمت مِنْ رَبِّهٖ از پروردگار او لَنُبِذَ هر آینه
افکنده شدی از شکم ماهی بِالْعَرَآءِ در صحرائی که در و نه گیاه بود و نه درخت و نه چاه وَ
هُوَ مَذْمُوْمٌ ○ و او نکوهیده شده بود یعنی ملامت کرده شده فاما رحمت حق بوی

تفسیر ۱۲ منه فضل ربه ای اختاره بالنبوة وجعله من الصالحین ۱۲ لولا ان تداركه نعمة من ربه لنبذ بالعراء وهو مذموم ۱۲ منه

غیاث ۵۳ قوله وهو مذموم ای ملوم ۱۲ واخذ بذنبه والجملة حال من مرفوع نبذ ۱۲ جمل

Marfat.com

رسید اند خته شد در بیابان خالی و مذموم نبود بلکه مرحوم بود چونکه توبه کرده فَاجْتَبٰهُ رَبُّهٗ
پس برگزیدش پروردگارش فَجَعَلَهٗ پس گردانیدش مِنَ الصّٰلِحِیْنَ ○ از نیک
مردان یعنی از پیغمبران و باز بروی وحی فرستاد و شفاعت دادش برای قومش نصیب
عارف اینست که در بلاها صبر کند و بانکار منکران متغیر نشود و دعاء بد بر ایشان نکند بلکه
بسنت مصطفی صلی الله علیه و آله وسلم عمل کند که گفت اَللّٰهُمَّ اهْدِ قَوْمِیْ فَاِنَّهُمْ
لَا یَعْلَمُوْنَ بدانکه الفانی لا یرد[1] بیت بیمار شود[2] عاشق اما نمی میرد همه گرچه شود لاغر
استاره نمی گردد یعنی هر چند ولی فانی فی الله و باقی بالله گناه کند بطریق زلت
باز حق تعالی وی را توبه دهد و برحمت خود در رساند چنانکه یونس علیه السلام را فهم و توبه داد

قصهٔ یونس علیه الصلوٰة والسلام

این بود که حق تعالی وی را به پیغامبری
فرستاد در زمین موصل و قوم وی بسیار بودند ایشان را وعظ گفت و نصیحت کرد و بایمان
خواند بوی ایمان نیاوردند و وی را دروغ گوی داشتند در غضب شد و از خدای تعالی
عذاب قوم خود را طلب کرد وحی آمد که بایشان بگوئی که عذاب خواهد آمد بعد از سه روز
یا بعد از چهل روز و از میان ایشان بیرون رفت و عروس وی با دو پسر وی رفتند
و بکرانه دریا رسیدند موج دریا پیدا شد و عروس او را با یک پسر او برد و در دریا غرق
کرد و گرگی آمد پسر دیگرش را برد تنها ماند در کشتی نشست چون در میان دریا رسید

[1] قوله الفانی لا یرد یعنی کسی که فانی فی الله شود رد نمی شود از درگاه حق تعالی ولی محمد مع [2] قوله بیمار شود الخ مراد از عاشق ولی فانی فی الله است مراد از بیمار شدن گنهگار شدن بطریق زلت است مراد از عدم مردن و عدم استاره گردیدن عدم رد شدن

دریا موجی برآورد کشتی بانان گفتند که درمیان مایان بندہ ایست که از خواجۂ خود گریختہ است
مایان عادت این کشتی را دانستہ ایم تا او را در دریا نہ اندازیم موج ساکن نمی شود قرعہ انداختند
بنام یونس علیہ السلام برآمد چند بار قرعہ انداختند ہم بنام یونس علیہ السلام برآمد گفتند تو پیغامبر
مرسلی ما ترا در دریا نمی توانیم انداخت یونس علیہ السلام گفت آن بندۂ کہ از خواجہ گریختہ منم
خود را خواست تا در دریا اندازد ماہی را دید کہ دہان کشادہ بہر طرفی کہ میرفت ہمین میدید
چارہ ندید خود را انداخت ماہی دیگر در دہان گرفت و بشکم فرو برد ماہی الہام آلہی رسید کہ ای
ماہی بندۂ بزرگ خود را طعمۂ تو نساختہ ایم فاما در شکم تو بازداشتہ ایم یک روز یا ہفت روز
یا بیست روز یا چہل روز فَنَادٰی فِی الظُّلُمٰتِ پس یونس علیہ السلام خواند خدایتعالی را در تاریکیہا تاریکی دریا و تاریکی شب و تاریکی شکم ماہی و گفتہ اند آن ماہی ماہی دیگر نخورد
و در شکم ماہی این آیت میخواند لَآ اِلٰہَ اِلَّآ اَنْتَ سُبْحٰنَكَ اِنِّیْ كُنْتُ مِنَ الظّٰلِمِیْنَ
پس از آن کہ این عار خواند الہامی رسید بدان ماہی کہ ویرا بیندازد پس بیندا خشش بصحرا
وَهُوَ سَقِیْمٌ و او بیمار و ضعیف شدہ بود ہمچون جوزۂ مرغ و موی او ریختہ حق تعالی
درخت کدو را سبز کرد تا در سایۂ او باشد و آہوی را الہام کرد تا ویرا شیر دہد بامداد و
شبانگاہ تا قوت شد و مویش برآمد پس در خواب رفت و آفتاب بروی تافت
چون بیدار شد درخت کدو را دید کہ خشک شدہ بود غمناک شد وحی آمد کہ بر درخت کدو

Marfat.com

غمناک شدی وبهلاکت چندین هزار بندگانِ من هیچ غمناک نشدی که دعاے بد
کردی وچون سه روز یا چهل روز گذشت بر قوم وی بلاء خدای تعالیٰ آمد وبر بالای
ایشان ایستاد مقدار میلی واندامهای ایشان سیاه شد چون دیدند بلار اگلیمها پوشیدند
وبصحرا بیرون رفتند وزنان وفرزندان خود را بردند وهمه کودکان وبچگان ستوران را
از مادر ایشان جدا کردند واز یک دیگر بخل[1] خواستند وجفتهای یک دیگر را که گرفته بودند باز
دادند وگفتند الٰهی ایمان آوردیم بیونس پیغمبر علیه السلام ودین ویرا قبول کردیم واین دعا
را خواندند که یَا حَیُّ حِینَ لَا حَیَّ یَا حَیُّ مُحْیِ الْمَوْتٰی لَا اِلٰهَ اِلَّا اَنْتَ حضرت باری
تعالی توبهٔ ایشان را قبول کرد وبلاها را از ایشان بگذرانید وهمه مسلمان شدند ودین
کافری را گذاشتند وحضرت یونس علیه السلام را پیدا کردند وعذر خواستند وعزت اورا
داشتند وباوی بودند ووعظ ونصیحت اورا قبول کردند چون یونسؑ را حق تعالیٰ باز
داشت از مکر ایشان واز هلاک دریا خبر کرد مر حبیب خود را از آن حال وصبر فرمودش که ترا نیز
ما از دشمنان نگاهداشته ایم ونگاه میداریم توصبر کن برحمت ما که یار تو ایم وَاِنَّ ای وانه
یعنی بدرستیکه شان انست وکار این است که یَکَادُ نزدیک بود ای محمد الَّذِینَ کَفَرُوا
آنانکه کافر شده اند لَیُزْلِقُونَکَ هر آینه از جای بلغزانند ترا وهلاک کنند الازلاق
الزلق لغزانیدن بِاَبْصَارِهِمْ بچشمهای شان یعنی چشم رسانند ترا لَمَّا[2] چون

[1] بخل بکسرتین بخشیدن جرم وعفو کردن گناه ۱۲ غیاث [2] قوله لما سمعوا الذکر الخ وذلک انهم

القلم ۷۵

سَمِعُوا شنودند الذِّكْرَ یاد کردن خدای تعالیٰ یعنی قرآن را که در وی ذکر حق است
یا وی یاد دهنده است امام نافع لَيُزْلِقُونَكَ بفتح یا خوانده است و باقی قرا بضم یا
خوانده اند زَلَقَهُ وَأَزْلَقَهُ لغزانیدنش و دور کرد از جایش یعنی نظر میکنند بتو بخشم و
قهر اگر توانند ترا هلاک کنند بآن امام کلبی میگوید که سبب نزول این آیت آن بود که چون کافران
قریش هر حیله که بودند کردند بر رسول ما صلی الله علیه وآله وسلم حق تعالے او را نگاهداشت
مردی بود در عرب که نام او عبد الله بود سه روز چیزی نخورد بعد ازان هر چیز را که چشم
رسانیدی هلاک شدی کافران وی را گفتند محمد را چشم رسان تا وی هلاک شود و ما
از وی خلاص شویم و باز رهیم آن ملعون آمد و گفت یا محمد باین خوبی و خوش لهجتی که تو
هرگز ندیده ام قصد چشم رسانیدن داشت حق تعالے رسول خود را نگاهداشت و چشم آن
کافر در وا تر نکرد رسول صلی الله علیه وسلم فرمود که اَلْعَيْنُ حَقٌّ یعنی چشم رسانیدن باراده
حق تعالیٰ اثر دارد و امام حسن بصری گفت رحمة الله علیه که دارونی چشم زخم خواندن این
آیت است وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ
و هر چه در چشم نیک آید باید گفت مَا شَاءَ اللَّهُ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ وَيَقُولُونَ و میگویند کافران
إِنَّهُ بدرستیکه مُحَمَّدٌ لَمَجْنُونٌ ۝ هر آئینه دیوانه است وَمَا هُوَ و نیست این قرآن إِلَّا
گر ذِكْرٌ یاد و پند و پند دهنده است لِلْعَالَمِينَ ۝ مر جهانیان را در تفاسیر چنین

لہ قولہ خوش یعنی کہ آواز نگو شنیدی باین خوش لہجتی کہ تو دارد

آورده است وبخاطر این فقیر چنین می آید که احتمال دارد که ضمیر هو راجع باشد برسول ما صلی الله علیه وسلم که کافران او را دیوانه می گفتند وذکر بمعنی ذاکر باشد والله تعالی اعلم وقصر قلب[1] باشد یعنی غافل ودیوانه نیست بلکه ذاکر است وناصح وواعظ همه عالمیان است چنانکه میگوید رجل عدل ای عادل والله تعالی اعلم

سورة الحاقة مكية وهي	بسم الله الرحمن الرحيم ○	اثنتان وخمسون آية وفيها ركوعان

الحاقة ○ روز قیامت ما الحاقة ○ چه است روز قیامت وما ادریک وچه چیز دانا گردانید ترا که ما الحاقة ○ چیست روز قیامت یعنی هر چند که صفت او را بیان کنم از آن بهیبت تر است وسخت تر تا کسی نه بیند سختی او را نداند الحاقة اسم فاعل است از حق الامر اذا وجب وثبت ای الساعة الحاقة یعنی ساعتی که ثابت است وواجب است آمدن آن بیشک الحاقة مبتدأ وما الحاقة خبره ای ای شیء هی تفخیما لامرها بدانکه حق تعالی درین سورت بیان کرد عذاب کافران ومنکران قیامت را وثواب مؤمنان وترسندگان را وگفت جل جلاله کذبت دروغ گوی داشتند مر پیغامبران خود را بآمدن قیامت ثمود قوم صالح پیغامبر علیه السلام که آب ایشان اندک بود وعاد وقوم هود پیغامبر علیه السلام بالقارعة ○ بروز قیامت القرع کوفتن ای الساعة القارعة یعنی ساعتی که بکوبد دلها را بترس وآسمان را بشکافتن

[1] قوله وقصر قلب باشد ای فی قوله وما هو الا ذکر للعالمین قصر قلب است وهو ان یثبت المتکلم الحکم والمخاطب یعتقد العکس ای عکس الحکم الذی اثبته المتکلم کما اذا قلنا ما زید الا قائم والمخاطب اعتقد ان الشاعر عمرو لا زید ودون القیام او قلنا ما شاعر الا زید والمخاطب اعتقد ان الشاعر عمرو لا زید ومحمد صلی الله علیه وسلم ذاکر وواعظ والمخاطب الذی هو الکافر اعتقد انه مجنون فثبت فیها قصر قلب اه من مختصر المعانی بزیادة ما ۱۲ ولی محمد رح

Marfat.com

وکوه ها را بگداختن وستارگان را بریختن چون روز قیامت را یاد کرد وکسانیکه بقیامت
ایمان نیاوردند عذاب ایشان را نیز در دنیا بیان کرد تا کافران بترسند واز کافری باز ایستند
پس گفت جل جلاله فَاَمَّا ثَمُوْدُ اما قوم صالح علیه السلام که ثمودیان بودند فَاُهْلِكُوْا
پس نیست و هلاک گردانیده شدند بِالطَّاغِيَةِ ○ بسبب بیفرمانی مر پیغامبر خود را
وقبول ناکردن حکم خدایتعالی را از روی طاغیه بمعنی طغیان باشد الطغی والطغیان از
حد درگذشتن وبقول امام قتاده رحمة الله علیه مراد از طاغیه صیحه است یعنی آواز سخت
عظیم که از حد درگذشته بود وآن آواز جبرائیل بود علیه السلام که همه ایشان بآن آواز هلاک
شدند وبقول دیگر مراد از طاغیه رجفه است یعنی زلزله وجنبانیدن زمین که همه را بزمین
فرو برد وبقول دیگر مراد از طاغیه صاعقه است یعنی آتش آسمانی که آمد وهمه را بسوخت

قصه صالح پیغمبر صلوة الله علی نبینا وعلیه الصلوة والسلام

بدانکه
صالح پیغمبر علیه السلام به پنج پشت بنوح پیغمبر علیه السلام میرسد واو مرد سرخ وسفید بود
ای صالح علیه السلام ۱۲
واز مهترین مردم بود وخویشان بسیار داشت وهمه پیغامبران چنین بوده اند حق سبحانه
ای بزرگ نسب واصیل نسب بود ۱۲ ود ای بزرگ نسب بود ۱۲ ود
وتعالی ویرا به پیغامبری فرستاد بقبیله ثمود که خویشان وی بودند ودرمیان شام و
حجاز می بودند وخانها در کوه ساخته بودند از برای تابستان وزمستان سنگها را بریده
بودند ومنزلها ساخته بودند وبتان داشتند ومی پرستیدند صالح ایشان را بایمان وبندگی

Marfat.com

حق تعالیٰ خواند ایشان قبول نکردند و نه گفتند لا الٰہ الا اللہ صالح رسول اللہ و
از صالح علیہ السلام معجزہ طلبیدند و او می گفت کہ اگر معجزہ بیارم و شما ایمان نیارید ہمہ
بعذاب خدای تعالیٰ ہلاک شوید این سخن و یرا قبول نکردند و ایشان را روز عیدی
بود کہ با بتان بیرون می آمدند در عیدگاہ خود و بتان را سجدہ میکردند صالح را گفتند تو
نیز بعیدگاہ ما بیرون آی و تو خدای خود را بخوان و ما خدایان خود را بخوانیم صالح قبول
کرد چون بعیدگاہ رسیدند اتفاق کردند کہ از وی چیزی طلب کنیم کہ نتواند آورد و عاجز
شود و در عیدگاہ ایشان سنگی بود بزرگ گفتند اگر از این سنگ شتر ماده را بیرون آورد ی کہ
سیاه پیشانی و سفید موی و با یال باشد و دیرا بر پیشانی موی ابر بشیم باشد و آبستن ده ماہہ
باشد و در حال بزاید اگر چنین کنی ایمان آریم بتو و بخدای تو و بتا نرا بگذاریم و اگر نتوانی آورد
ما دانیم کہ بتو چہ می باید کرد چون سخن ایشان را صالح علیہ السلام شنید غمناک شد و از خدای
تعالیٰ شرم داشت تا بخواہد چون چارہ نبود از ایشان عہدہا گرفت کہ اگر چنانچہ شما خواہید
ہمچنین شتری از این سنگ بیرون آید شما ایمان آرید چون ایشان عہدہا کردند صالح علیہ
السلام از خدای تعالے درخواست کرد و دعا کرد و مؤمنان آمین می گفتند بقدرت
خدای تعالیٰ از آن کوہ آوازی آمد و کوہ جنبیدن گرفت و آن سنگ نالیدن آغاز کرد و
شتری ماده از وی بیرون آمد بقدرت خدای تعالے ہمچنانکہ ایشان طلب کردہ بودند

آری
۷۹

Marfat.com

شتر ماده آبست ده ماهه سیاه پیشانی سفید یال پر پشم بس بزرگ که از یک پهلوی او تا پهلوی
ای حامله ده ماهه ۱۲ ود ای موی گردنش سفید بود ۱۲ ود
دیگر سی صد و بیست و دو گز بود از آن سنگ بیرون آمد و روان شد تا در میان مردمان
رسید بخفتید و بچه آورد بس بزرگ ببزرگی نزدیک بمادر پس روی بصحرا نهاد و چریدن آغاز
کرد ایشان این همه را دیدند و ایمان نیاوردند و گفتند صالح جادوگر است اگر قوم وی نبودندی
وی را سنگسار کردندی الهی همه را از انکار منکران نگاهداری و ثمود را از برای آن ثمود می گفتند که
آب ایشان اندک بود و ثمد آب اندک را گویند و قوم وی عرب بودند و حوضی داشتند که از تک
بفتح اول و کسر ثانی ۱۲ ود
وی آب بر می آمد عمق وی بیست قامت مرد بود و هر روز پر آب می شد ایشان بخش میکردند
میان خود و شتر صالح یک روز شتر خوردی همه آب را و همچندان شیر دادی که آب خوردی از
پستانهای وی شیر میرفت هر چند جای شیر آوردندی پر میشد و یک روز نوبت همه ستوران
ای ظرف شیر ۱۲ ود
ایشان بودی روزی که نوبت شتر صالح بودی آب از کوهها آوردندی تا بخوردندی
کار بر ایشان دشوار شد اگر صبر کردندی و ایمان آوردندی حق تعالی چشمهای آب روان
کردی و از آن شتر ایشان را نفع بسیار بود از شیر وی و از پشم وی و از موی وی هر چند
که بایست شان بود میگرفتند تا توانگر شدند و شتر در میان ایشان بود مدتی در تابستان
در بلندیها و بر سر کوهها بودی و از هیبت و ترس او شتران و ستوران ایشان بر میدندی
و در پایان کوهها فرود آمدندی و از ترس خراب و لاغر شدندی و در زمستان شتر صالح

۱ قوله هر چند آه ای هر قدر هر چیز که لایق شان و بکار شان می بود میگرفتند از شتر ۱۲ ود

Marfat.com

علیه السلام در بیابان و در پایان کوهها بودی واز ترس وی متوران ایشان بر بالای
کوهها رفتندی و هلاک شدندی آن شتر رحمت خدای تعالی بود چون شکر نکنند بلائی
شدود رمیان ثمودیان دو زن بودند بنهایت خوبروی و مال بسیار داشتند از همه اینها
گوسفندان و شتران و غیر آن شتر ابودیکی را صدوقه نام بود و دیگری را عنیزه گفتندی
و دو مرد بودند که بر ایشان عاشق بودند و خواستگاری میکردند یکی را قُدار نام بود وی عاشق
صدوقه بود و دیگری را مصدع نام بود و وی عاشق عنیزه بود و هر دو مال بسیار داشتند
هر دو مهمان آمدند بخانهٔ این دو زنان و این دو زنان دشمن صالح بودند و کافره بودند
و بسیار سعی میکردند بکشتن شتر صالح علیه السلام از برای مال خود صدوقه گفت آب نداریم
که شما را مهمانداری کنیم و شراب دهیم از بهر آنکه امروز نوبت شتر صالح پیغمبر علیه السلام است
و هیچ کس آب نمی تواند گرفت و عنیزه گفت که اگر در میانِ مردانِ نامردی بودی که
شتر را بکشتی آب بسیار شدی فاما در میان مردانِ ما کسی مرد نیست قُدار و مصدع
گفتند که اگر ما شتر را بکشیم ما را چه میدهید هر دو زن گفتند که ما و همه مال ما از آنِ شماها است
و هر دو زن نقاب از روی خود برداشتند چنان خوبصورت بودند که نهایتی نبود فرمودند
خانهٔ دختران و کنیزکان را که خود را بدیشان نمایند و آن هر دو بدبخت شراب بسیار دادند
تا مست شدند و رفتند یاران خود را که کافر بودند و یاران ایشان هفت کس بودند نه تن

Marfat.com

شدند و شراب خوردند و همه مست شدند و رفتند در آن راهی که شتر میرفت تا آب خورد و
آن راه همچون کوچه بود کمین کردند چون شتر پیدا شد برخاستند و بشمشیرها حمله کردند شتر نیز حمله
بایشان کرد گریختند قدار که از پس شتر کمین کرده بود برخاست و پای راست شتر را بشمشیر پی کرد
و مصدع تیر انداخت و پای چپ شتر را ببرید شتر بر روی افتاد آمدند و شتر را کشتند بچه شتر چون رید که مادر وی
را کشتند بگریخت و بکوه آمد بعده گوشت را بخش کردند و بخانها بردند چون خبر بصالح
رسید صالح علیه السلام دور بود با مومنان بیامدند و دیدند که حال چنان شده بود بچه شتر
چون صالح را دید بگریست و سه بار بانگ زد گفت دریغ مادر من و همدر آن سنگ که مادرش
از و بیرون آمده بود در آمد و ناپدید شد صالح علیه السلام گفت که سه روز دیگر عذاب بیاید
بشما و این در شبانگاه چهارشنبه بود گفت روز اول رویهای شمایان زرد شوند و روز
دویم سرخ شوند و روز سیم سیاه شوند و بعد از آن همه هلاک شوید چون این بگفت کافران
قصد کردند که صالح علیه السلام را بکشند چون باین قصد رفتند فرشتگان ایشان را در
راه هلاک کردند چون روز شد کافران دیگر گفتند که ایشانرا صالح کشت ما نیز وی را
بکشیم لشکر را بسیار جمع کردند و رفتند تا صالح علیه السلام را بکشند قوم صالح ایشانرا
نگذاشتند و گفتند صبر کنید اگر سه روز دیگر عذاب بیاید خود شما همه هلاک شوید و اگر نیاید
بعد از آن شما صالح را هلاک کنید باز گشتند صباح پنجشنبه بود که رویهای ایشان زرد

Marfat.com

شد و روز آدینه سرخ شد و روز شنبه سیاه شد و روز یک شنبه بود که زمین بجنبید و از آسمان
آوازی پیدا شد و آتشی آمد و همه هلاک شدند مگر یک زن که بجای مانده بود و همه را دید
و ویرا پائی دادند تا وی رفت و مردم را خبر کرد و وی نیز هلاک شد و از قوم صالح آنها
که ایمان آورده بودند هیچ کس هلاک نشد بعده صالح گفت قوم خود را که ازینجا می باید
رفت که اینجا قهر خدای تعالی ظاهر شده است همه مؤمنان احرام بستند و با صالح علیه
السلام بحرم مکه آمدند و همانجا مقیم شدند تا ازین عالم نقل کردند این قصه را از کواشی و تیسیر
نقل کرده شد نصیب درویش اینست که از صحبت اهل دنیا پر حذر باشد و اهل حق را انکار نکند
و نگاه داشت شریعت کند و از بدعت و ضلالت دور باشد وَاَمَّا عَادٌ و اما عادیان
که قوم هود پیغامبر بودند علیه الصلوة والسلام و هود پیش از صالح بوده است فَاُهْلِكُوْا
پس هلاک گردانیده شدند بِرِيْحٍ بباد صَرْصَرٍ سرد سخت آواز و قیل باد سرد عَاتِيَةٍ
سرکش و بیفرمان بر خازنان باد اَلْعَتُوُّ وَالْعَتِيُّ از حد در گذشتن و بغایت تیزی رسیدن
و در حدیث است که هیچ وزیدن باد نیست و قطرهٔ باران نیست مگر بمقداری که فرشته بر
وی موکل است مگر باد عادیان و باران طوفان نوح که بی اندازه بود سَخَّرَهَا بر گماشت
حق تعالی آن باد را و فرستادش عَلَيْهِمْ بر عادیان التسخیر فرمان بردار گردانیدن
و بر گماشتن سَبْعَ لَيَالٍ هفت شب وَّثَمَانِيَةَ اَيَّامٍ و هشت روز حُسُوْمًا

Marfat.com

الحاقه

یعنی همه نیکی را از ایشان ببرید و همه را هلاک کرد حسوما مصدر باشد بمعنی بریدن ای
تحسمهم[1] حسوما ای تقطعهم قطعا یا جمع حاسم باشد صفت ثمانیة ایام است
الحسم بریدن ای قاطعات[2] ای روزهای ببرنده یا داغ کردن پیاپی ای متتابعات
... الذی هو ماخذ الحاسم للنبی صلی الله علیه وسلم المادح
ای روزهای پیاپی و قرء حسوما بفتح الحاء حال[3] این هشت روز در آخر زمستان بود که
آنرا ایام عجوز خوانند زیرا که عجز آخر چیزی باشد یا از جهت آنکه درین روزها پیرزنی از عادیان
در غاری درآمده بود از باد گریخته روز ششم باد در آن غار درآمد و آن پیرزن را بیرون آورد
و هلاک کرد از پهر آن این روزها را ایام عجوز گویند فترى[4] پس بینی[5] تو ای محمد یا هر کس که
بیند القوم[6] آن مردمان را یعنی عادیان را فیها در آن روزها و شبها صرعی[7] هلاک
شدگان و افتادگان جمع صریع طرح افکندن کأنهم گویا ایشان أعجاز[8] نخل
تنهای درخت خرما اند جمع عجز خاویة[9] میان تهی و افتاده بعضی در دیگری همچون
درخت خرما بود که بپوسیده باشد و باد او را از بیخ برکنده باشد و انداخته الخوی و الخواء افتادن
و تهی شدن فهل[10] آیا پس هیچ تری می بینی تو یا محمد لهم مر ایشان را من[11] باقیة
کسی که باقی مانده باشد از ایشان یعنی هیچ کس از ایشان باقی نمانده نسل ایشان منقطع شد
پس هر که کافر شود ای محمد بتو همچنین خواهد شد قصه عادیان بدانکه عادیان از اهل یمن
بوده اند در احقاف یعنی در ریگها می بودند و بتان داشتند حق سبحانه و تعالی هود پیغمبر

جمع حقف بمعنی ریگ ۱۲ ود

[1] تحسمهم: ای قاطعات تقطیع
[2] قاطعات: ای روزهای برنده یا داغ کردن پیاپی ای متتابعات
[3] حال: ای من مفعول سخرها
[4] فترى: ای فتری لها علیهم قاطعا مستأصلا هذا
[5] بینی: ای تبصر یا محمد ای تنبه للوجه الاول و
[6] القوم: ای عادا الاولی لقدیم
[7] صرعی: ای موتی
[8] أعجاز: ای اصول
[9] خاویة: ای بالیة
[10] فهل: ای ما
[11] من: ای احد

Marfat.com

علیہ السلام را برایشان فرستاد و فرمود ایشان را تا بُت پرستی را بگذارند و ظلم نکنند
ایشان قبول نکردند و ویرا بہ پیغمبری و کافر شدند و فساد کردن آغاز کردند و در زمین
عرب حق سبحانہ و تعالے باران را از ایشان باز داشت سہ سال قحط در میان ایشان
پیدا شد ہفتاد کس را بہ مکہ فرستادند تا دعا کنند و باران خواہند و در مکہ آنوقت عمالقہ
بودند یعنی فرزندان عملاق کہ نبیرۂ نوح بودند بمکہ رفتند و مدتی بودند بعد از آن خواستند
تا دعا کنند یکی در میان ایشان مسلمان بود از قوم ہود علیہ السلام مرثد نام او گفت شما را
دعا سود نمی دارد سخن پیغامبر خود را قبول کنید و دین حق را قبول کنید تا خلاصی یابید
ایشان سخن وی را نشنودند و وی را از خود دور کردند و رفتند مرثد در عقب ایشان میرفت تا
برسیدند بصفا و مروہ و دعا کردند کہ ای خدای ہود اگر ہود راست می گوید ما را باران بدہ
و ما از برای باران آمدہ ایم پس حق تعالے سہ پارہ ابر را فرستاد یکی سپید و یکی سرخ و یکی
بسیاہ و آوازی شنودند کہ کدام می باید شما را قبول کنید یکی را گفتند ابر سیاہ را کہ باران بیشتر
دارد قبول کردیم آوازی شنیدند کہ قبول کردید بلای خدا تعالے را کہ ہمہ چیزہا بسوزد و خاکستر
گرداند آن ابر بفرمان خدا تعالے پیدا شد بولایت ایشان ہمہ شاد شدند کہ باران آمد و
کسان ما را دعا قبول شد و زبان تشنیع و طعنہ بر ہود کشادند کہ اینک باران آمد تو میگفتی
کہ بلا خواہد آمد و حی آمد بہ ہود علیہ السلام کہ بگو کہ این بلای خدا تعالے است باد ہی است

نبیرہ بروزن صغیرہ فرزند زادہ عموماً ۱۲ غیاث

Marfat.com

که در وی بلا است حق تعالے وحی فرستاد بباد عقیم که در زمین چهارم می باشد پس
بیرون آمد مقدار سوراخ بینی قراخ شتر خ فرشتگان که بر باد موکل اند گفتند الٰہی این باد
همه وی زمین را هلاک خواهد کرد وحی آمد بباد که باز گرد و بمقدار سوراخ انگشتری بیرون
آی و بهود علیه السلام وحی آمد که خطی بکش تو و مؤمنان در میان آن خط باشید بفرمان
خدا تعالیٰ ازان باد بادی خوش در میان آن خط در آمدی که هیچ ضرر بمؤمنان نرسیدی
و بهر چه آن باد در رسیدی بسوختی و خاکستر شدی و عادیان پس بلند بودند و با قوت
بودند همه ستوران و زنان و فرزندان خود را در درّه کوهی در آوردند بر سر آن درّه صف
زدند که باد را نگذاریم که در آید حق تعالے باد بر ایشان برگماشت تا ایشان را بر میداشت
و بهر هوا می بُرد و بر زمین میزد هلاک میکرد تا همه هلاک شدند مگر خلجان که کلان تر ایشان
بود هود علیه السلام پیش وی آمد و گفت ای خلجان ایمان آر بخدای تعالے گفت ای
هود آن چه شیر انند که در میان باد می آیند و قوم مرا هلاک میکنند هود علیه السلام گفت آن
شیران نه اند بلکه فرشتگان عذاب اند خلجان گفت که این همه جادوهای تو است من ایمان
نمی آرم باد و یرا بر داشت و بر زمین تر و هلاک کرد و همه الهای ایشان را هلاک کرد و

مرتند که ایمان آورده بود از مکه آمد و خبرها گفت مؤمنان شاد شدند و یقین شان زیادت
شد نصیب من و تو انیست که بجان و دل و ظاهر و باطن احکام اسلام را قبول کنیم تا

Marfat.com

در امان باشیم این قصه از تفسیر تیسیر آورده شد وَجَآءَ و آورد فِرْعَوْنُ آن کافر ملعون
که دعوی خدائی میکرد وَمَنْ قَبْلَهٗ و آن کسانی که پیش از وی بودند وَمَنْ قِبَلَهٗ[1]
بکسر القاف و فتح الباء نیز خوانده اند و این قراءة حمزه و کسائی است و معنی وی اینست که آن
کسانیکه یار وی بودند و پیرو وی بودند وَالْمُؤْتَفِكَاتُ[2] و دیهها زیر و زبر کرده شده یعنی
ای المنقلبات ۱۲ جمل
دیهها و شهرهای قوم لوط علیه السلام بِالْخَاطِئَةِ[3] خطا و کفر و گناه الخاطئة مصدر
و قیل بالافعال ذات الخطاء یعنی فرعون و کافران دیگر آوردند جاءه آمدش و جاء به آوردش
فَعَصَوْا پس بیفرمانی کردند رَسُوْلَ رَبِّهِمْ فرستاده پروردگار شانرا فَاَخَذَهُمْ پس
گرفت شان را خدایتعالی اَخْذَةً گرفتنی رَّابِيَةً سخت و غالب و زیادت شونده
اَلرِّبٰوا افزون شدن قوم فرعون را خدایتعالی بدریا غرق کرد چون سخن موسی علیه السلام
را که پیغامبر خدای تعالی بود نشنیدند و ایمان نیاوردند و قوم لوط را بزمین فرو برد چون
سخن پیغمبر خود را نه شنودند و ایمان نیاوردند پس هر که سخن خدای تعالی و رسول وی را
نشنود و قبول نکند کافر باشد و بعذاب دنیا و آخرت مبتلا گردد و قصه فرعون بیاید
انشاء الله تعالی **قصه لوط پیغامبر علیه السلام** در تفسیر تیسیر آورده است که
امام سدی رحمة الله علیه گفت که لوط پیغمبر پسر عم حضرت ابراهیم خلیل الله بود صلوات
الله علیه و در کواشی آورده است که برادرزاده ابراهیم بود حق سبحانه تعالی وی را به پیغمبری

[1] قوله قبله بکسر القاف و فتح الباء ای و من هو فی جهته ۱۲ جمل [2] قوله والمؤتفکات ای اهلها و هی قری قوم لوط ۱۲ جلالین [3] قوله بالخاطئة فیه وجهان الاول ان الخاطئة مصدر کالخطاء والثانی ان یکون المراد بالفعلة او الافعال ذات الخطاء العظیم ۱۲ [illegible]

Marfat.com

فرستاد به پنج شهر که در زمین شام بود و اهل آن شهرها چهار هزار کس بودند یا چهار صد بار
هزار و بیست سال لوط علیه السلام در میان ایشان بود و ایشانرا دعوت کرد ایمان
نیاوردند و در شهرهای ایشان نعمت بسیار شده بود و در شهرهای دیگر قحط بود مردم بغله
خریدن می آمدند هر که پیش لوط علیه السلام می آمد طعام میداد لوط را ازین طعام دادن
باز داشتند و گفتند مردم را طعام مده ابلیس علیه اللعنه خود را بصورت بچه امرد ساخت
و پیش ایشان آمد و آن قوم را بکار بد خواند و گفت هر که بشهر شما بیاید از غریبان از برای
غله خریدن این کار بد بوی نکنید تا بار دیگر نیاید چون این کار در میان ایشان بسیار
شد زمین بنالید و آسمان نیز بنالید پس حق سبحانه و تعالی دوازده فرشته و بقولی ده و
بقولی نه فرشته را فرستاد و جبرائیل و میکائیل علیهما السلام بایشان بودند اول پیش
ابراهیم علیه السلام آمدند و ابراهیم را باسحاق پیغامبر علیه السلام مژده دادند که حق سبحانه و
تعالی بوی فرزندی خواهد داد از ایشان ابراهیم علیه السلام پرسید دیگر برای چه کار آمده
اید گفتند که ما را فرستاده است تا قوم لوط را هلاک کنیم که ایشان کارهای بد میکنند و بمردان
نزدیکی می کنند و کبوتر بازی میکنند و قمار بازی میکنند و جنگ سگان میکنند و غریبانرا
از غله خریدن باز میدارند و طعام بایشان نمی دهند و سخن پیغامبر خود را نمی شنوند پس
ابراهیم علیه السلام گفت اگر در میان ایشان صد کس بودی که این کارها را نکردی

Marfat.com

عذاب بایشان رسیدی گفتندی گفت اگر پنجاه کس بودی یا ده کس این عذاب
رسیدی گفتند کہ نی فرشتگان گفتند درمیان ایشان لوط و دختران وی مسلمانند پس
ما ایشان را نجات دہیم فاما عروس وی کافرہ است او را ہلاک خواہیم کرد فرشتگان
رفتند چون بدہقانی لوط رسیدند دختران وی را دیدند کہ ایشان دوازدہ تن بودند کہ غلہا
را آب میدادند فرشتگان بصورتہای جوانان امرد خود را بایشان نمودند فرشتگان ازین
دختران پرسیدند کہ ہیچ کس باشد کہ ما را میہمانداری کند گفتندی مگر پدر ما لوط پیغامبر
گفتند بما نمائید خانۂ لوط را علیہ السلام آنہا رفتند تا بمنزل لوطؑ رسیدند عروس لوطؑ آن
بدکردار ازا خبر کرد از میہمانان آن قوم آمدند صورتہائی دیدند کہ ہرگز ندیدہ بودند از خوبی
و آن قوم گرداگرد آن خانہ را گرفتند لوطؑ بیرون آمد و ایشان را نصیحت کرد و گفت مرا
فضیحت مکنید پیش مہمانان من اینک دختران مرا بنکاح کنید و بخواہید ایشان گفتند
ما را بنکاح دختران تو رغبت و حاجت نیست و تو میدانی کہ ما چہ میخواہیم لوطؑ گفت کاشکی مرا
قوت بودی یا لشکری بودی تا با شما جنگ کردمی و نگذاشتمی تا قصد بد کنید بمہمانان من
عروس لوط آب اگرم کرد و بر سر میہمانان ریخت تا بیرون آیند این آب بر سر کافران
ریختہ شد و ہمہ را مرض برص پیدا شد جبرائیل در آن حال خود را ظاہر کرد بلوط علیہ السلام
و گفت مترس کہ ما فرشتگانیم آمدہ ایم تا ایشان را ہلاک کنیم در را بگشای تا در آیند چون در

ای بگشت گرمی لوط ۱۲ ود
ای ملائکہ ۱۲ ود
رسوائی ۱۲ ود
ای آب گرم ۱۲ ود
ای دروازہ را ۱۲ ود

Marfat.com

کشاده شد کافران در آمدند همه کور شدند باز گشتند و گفتند که لوط جادوان را آورده
است ما فردا وی را با این میهمانان هلاک کنیم پس جبرائیل لوط را فرمود که با اهل خود از
میان این قوم بیرون رو که صبحدم عذاب بایشان خواهد رسید لوط گفت ازین زودتر
میخواهم فرشتگان گفتند صبحدم نزدیک است لوط با دختران بیرون رفت عروس وی
با ایشان نرفت جبرائیل چهار شهر را بپر خود برداشت و یکی را بگذاشت چون ایشان
کارهای بد نمی کردند و بالا برد شانرا چندانکه فرشتگان آواز مرغ و سگ را شنودند در آسمان
بعده بالا را نشیب کرد و نشیب را بالا کرد و بر سر ایشان سنگ را از سجین یعنی از دوزخ فرود
آورد یعنی خشت پخته از دوزخ سجین می آوردند و می انداختند چون عروس لوط آواز
کافرانرا شنود سر بر کرد و گفت ای دریغ از قوم من سنگی بر سرش آمد و هلاک شد و این عذاب
از ظالمان این امت دور است چنانکه خدای تعالی فرمود پس لوط دختران را پیش
ابراهیم برد و ابراهیم علیه السلام آن دختران را بشوهران مؤمن داد همه پیغمبران بنی اسرائیل از نسل
ایشان پیدا شدند نصیب من و تو ازین قصه اینست که ازین کارهای بد توبه کنیم و از
ظلم و ستم دور باشیم و رسول گفت صلی الله علیه و آله وسلم لَا یَنْظُرُ اللّٰهُ تَعَالٰی اِلٰی رَجُلٍ
اَتٰی رَجُلًا اَوِ امْرَاَةً فِیْ دُبُرِهَا یعنی بنظر رحمت حق تعالی نظر نکند بکسی که بمردی نزدیکی
کند یا بزنی از راه پس و این حدیث در مصابیح مذکور است و این قصه را از کواشی و

Marfat.com

تیسیر آورده شد و از قصهٔ نوح نیز خبر کرد و گفت جل جلاله اِنَّا بدرستیکه ما لَمَّا چونکه طَغَى
بیفرمانی کرد الْمَاءُ آب در طوفان نوح علیه السلام و روی زمین را آب گرفت حَمَلْنَاكُمْ
برداشتیم پدران شما را و شما را که در پشتهای ایشان بودید الحمل کسی را بر ستور خود نشانیدن
و برداشتن فِي الْجَارِيَةِ ۝ در کشتی که میرفت بر روی آب الجاریة مفرد و الجواری جمع
لِنَجْعَلَهَا تا گردانیم کشتی را یعنی نجات مر مؤمنان را در کشتی و هلاک کردن مر کافران را
که بیرون کشتی بودند لَكُمْ مر شما را تَذْكِرَةً یاد دهنده و پند دهنده و وعظ مر مؤمنان را و
ترسانیدن مر کافران را وَتَعِيَهَا و تا یاد گیرد قصهٔ این کشتی نوح را الوعی نگاه داشتن و یاد داشتن
أُذُنٌ گوشی وَاعِيَةٌ ۝ یاد گیرنده تا پند باشد مر مؤمنان را این نجات دادن مؤمنان
و هلاک کردن کافران این آیت که آمد رسول گفت علیه الصلوة والسلام یا علی از خدای
تعالی خواستم تا گوش ترا چنین گرداند که هیچ چیز را فراموش نکنی بعده هیچ چیز را فراموش
نکرد قصهٔ نوح را بیان کرده شود در سورهٔ انا ارسلنا ان شاء الله تعالی چون قیامت را بیان
کرد و منکران او را یاد کرد از حال آن خبر کرد و گفت جل جلاله فَإِذَا پس چون نُفِخَ دمیده
شود فِي الصُّورِ در صور نَفْخَةٌ وَاحِدَةٌ ۝ یک دمیدن و آن دمیدن اول است
و بقول ابن عباس رضی الله تعالی عنهما دمیدن دوم است وَحُمِلَتِ و چون برداشته
شود الْأَرْضُ زمین را وَالْجِبَالُ و کوههای زمین را و آنچه در وی است و کوهها را بردارد

قوله لنجعلها ای هذه الفعلة وهی انجاء المؤمنین واهلاك الكافرين اه جلالين قوله وقيل ای هذه الفعلة وقيل الضمير عائد على السفينة اه جمل قوله لنجعلها لكم تذكرة الضمير في قوله لنجعلها الى ماذا يرجع فيه وجهان الاول قال الزجاج انه عائد الى الواقعة التي هي معلومة وان كانت ههنا غير مذكورة والتقدير لنجعل نجاة المؤمنين واغراق الكفرة عظة وعبرة الثاني قال الفراء لنجعل السفينة وهذا ضعيف الاول هو الصواب ويدل على صحته قوله وتعيها اذن واعية فالضمير في قوله وتعيها عائد الى ما عاد اليه الضمير الاول لكن الضمير في قوله وتعيها لا يمكن عوده الى السفينة فكذا الضمير الاول ١٢ تفسير كبير

نفخة واحدة للفصل بين الخلائق وهي الثانية اه جلالين قوله وهي الثانية اه هكذا الرواية عن ابن عباس رضي الله عنهما وقد روي عنه انها الاولى قال القاضي كالكشاف المراد بها النفخة الاولى التي عندها خراب العالم قال في الكشاف فان قلت انما قال بعد يومئذ تعرضون والعرض انما هو عند النفخة الثانية وبين النفختين زمن طويل قلت جعل اليوم اسما للحين الواسع الذي يقع فيه النفختان والصعقة والنشور والوقوف والحساب فلذلك قيل يومئذ تعرضون كما تقول جئته عام كذا وانما كان مجيئك في وقت واحد من اوقاته ١٢ جمل

قوله وحملت الارض والجبال اي رفعت من اماكنها اه خازن اي حملتها الرياح او الملائكة او القدرة اه خطيب وهذا الرفع بعد خروج الناس من قبورهم اه شيخنا ١٢ جمل

Marfat.com

باد سخت یا فرشتگان یا بقدرت حق تعالیٰ بی سببی برداشته شوند در کشاف چنین آورده
است فَدُكَّتَا پس زده شود زمین و کوهها بر یک دیگر دَكَّةً وَّاحِدَةً ○ به یکبار زدنی
و بقول امام حسن بصری رحمة الله علیه کوهها چون گردی گردد و بر روی کافران نشیند
فَيَوْمَئِذٍ پس در آن روز که در وی دو دمیدن باشد در عقب دمیدن دوم وَقَعَتِ
الْوَاقِعَةُ ○ افتد افتنده یعنی قیامت بیاید بدانکه صور بر شکل شاخی است درازی
وی سی هزار ساله راه است و گرد وی ده هزار ساله راه است و مر وی را هفت شاخ است
درازی هر شاخی هزار ساله راه است و در هر شاخی سوراخها است همچون زنبور خانه در شاخ
اول جانهای فرشتگان باشند و در دوم جانهای پیغمبران باشند و در سوم جانهای
صدیقان باشند و در چهارم جانهای شهیدان باشند و در پنجم جانهای عامهٔ مومنان باشند
اولیاء الله ۱۲ اود
و در ششم جانهای کافران باشند از آدمیان و پریان و دیوان و در هفتم جانهای همه مخلوقات
دیگر باشند بدانکه در تنبیه الغافلین آورده است که در یک روایت از رسول علیه السلام سه
دمیدن است و در یک روایت دو دمیدن است دمیدن اول را فزع گویند یعنی
ترس کما قال الله تعالیٰ وَنُفِخَ فِي الصُّوْرِ فَفَزِعَ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَمَنْ فِي
الْاَرْضِ و آن چنان باشد که اسرافیل در صور در دمد و بگوید اِنْتَبِهُوْا اَيُّهَا الْغَفْلَةُ
ای دمیدن فزع ۱۲ اود
یعنی باخود آئید ای غافلان چون این آواز را بشنوند ترسی و بیمی در خلق افتد و همه کس

قوله فدکتا ای دقتا ۱۲ جلالین قوله دقتا ای ضربت احد الجملتین بالاخری ضربة واحدة فتفتت وصارت کثیبا مهیلا وهباء منثورا فلم یتمیز شیء من اجزائها عن الآخر ۱۲ جمل

قوله باخود آئید ای بطاعت حق تعالیٰ مشغول شوید ۱۲ ولی محمد رح

کارها را بگذارند و زلزله در زمین افتد و همه برین حال بمانند چندانکه خدای تعالی خواسته
باشد باز خلق بکارها مشغول گردند و عمارتها کنند تا چهل سال یا بیشتر یا کمتر و همه روی
زمین کافر گردند و یک مؤمن نماند آنگاه اسرافیل علیه السلام را فرمان آید تا در صور بار
دیگر بدمد و آن دمیدن مردن باشد کما قال الله تعالی وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ
مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللّٰهُ و درین دمیدن بگوید
اسرافیل علیه السلام ای جانها بیرون آئید از قالبها همه خلق بمیرند مگر جبرائیل و میکائیل
و اسرافیل و عزرائیل علیهم السلام و برداشتگان عرش و باز جان همه را بگیرد و ملک الموت
ماند او را حق سبحانه و تعالی بمیراند خطاب رب الارباب در رسد لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ
یعنی ملک کرا است امروز هیچکس نباشد که جواب دهد حق سبحانه و تعالی خود جواب گوید
لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ یعنی ملک مر خدائی را است که یکی است و یگانه است در ذات
و صفات خود و سخت قهر کننده است بر دشمنان خطاب رسد که کجا اند جباران و متکبران
و مشرکان و فرعون صفتان و فرزندان ایشان پس زمین را کشاده کنند و هموار نمایند
چنانکه ادیم را یعنی سختیان را باز کشند و چون آن وقت شود که خلق را زنده گردانند از بحر الحیوان و
آن دریائی است در زیر عرش چهل روز باران بارد همچون آب منی و قالبهای همه خلائق
پدید آید اول کسی که زنده شود اسرافیل بود فرمان شود تا در صور در دمد و آن دمیدن

۹۳

[1] قوله چندانکه ای تا وقتیکه حق تعالی اراده کرده باشد ۱۲ ولی محمد رح

بعث باشد و بگویند ایتها العظام البالیة و ایتها العروق المنقطعة و ایتها الاوصال
ای بوسیده و خاک شده ۱۲ ود
المتفرقة قوموا لفصل القضاء یعنی ای استخوانهای بوسیده و ریزه ریزه شده زنده
ای للفصل بینکم بالقضاء والحکم بینکم ۱۲ ود
شوید از برای حکم خدای تعالی پس جانها نیز از صور بیرون آیند چنانکه زنبور و میان آسمان
و زمین پر شود و هر جانی بقالب خود در آید و زنده شود از گورها بیرون آیند اول کسی که زنده
شود و از زمین برخیزد مصطفی باشد صلی الله علیه و آله وسلم نصیب عارف اینست که همه عالم
را مظاهر شناسد که بیک دمیدن بمیرند و بیک دمیدن زنده شوند این از اسرافیل نیست
ای مظاهر صفات حق تعالی ۱۲ ود
از رب الجلیل است **مثنوی** ای فناتان نیست کرده زیر پوست * باز گردید از
عدم ز آواز دوست * مطلق آن آواز خود از شه بود * گرچه از حلقوم عبدالله بود * و
ای بیشک ۱۲ ود
همچنین اولیاء الله مظاهر اند که دلهای طالبان زنده شوند به حیات ابدی ببرکت
ای مظاهر صفات حق تعالی ۱۲ ود
ایشان و حیات ابدی از انفاس مبارک ایشان و دلهای منکران بمیرند بنظر قهر ایشان
مثنوی هین که اسرافیل وقتند اولیا * مرده را زیشان حیات است و نما * جانهای
مرده اندر گور تن * بر جهد ز آوازشان اندر کفن * گوید این آواز ز آواها جدا است * زنده کردن
کار آواز خدا است * چون شدی من کان لله از وله * من ترا باشم که کان الله له * رو که
بی یسمع و بی یبصر توئی * سر توئی چه جای صاحب سر توئی * وانشقت السماء و شگافته شود
آسمان فهی پس این آسمان محکم و بی نظیر یومئذ در آن روز و در آن وقت واهیة ۝

تعالی در گورستان در روز بینوائی چنگ میزد و بعضی درین بحث تفسیر من کان لله کان الله له و بیان آن ۱۲ ولی محمد رح - حاشیه نمبر ۷ بر صفحه ۹۵

سست باشند و پاره پاره شود والوہی سست شدن وَالْمَلَكُ عَلٰى اَرْجَآئِهَا ط و
فرشتگان بر کرانہای آسمان باشند دران حال ایستادہ تا چہ فرمایند ایشانرا جمع رجا یا فرشتگان
بر کرانہای زمین ایستادہ باشند وصفہا زدہ باشند و خلائق درمیان ایشان باشند وَيَحْمِلُ
دار دار عرش رَبِّكَ عرش پروردگار ترا فَوْقَهُمْ بر بالای خلائق يَوْمَئِذٍ دران روز
ودران وقت ثَمٰنِيَةٌ ○ ہشت فرشتہ در کشاف آوردہ است کہ رسول ما صلے
اللہ علیہ وآلہ وسلم گفت کہ بردارندگان عرش حالا چہار فرشتہ اند چون قیامت شود بفرمان
خدای تعالے ہشت شوند پایہای ایشان در زمین ہفتم باشند بعضی از ایشان بصورت
آدمی و بعضی بصورت شیران و بعضی بصورت گاو و بعضی بصورت گرگس و در رولیت دیگر
آنست کہ ہر ہشت بصورت بز کوہی باشند از میان سہم ایشان تا زانو ہفتاد ہزار سالہ راہ
باشد چہار از ایشان این تسبیح می گویند سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ لَكَ الْحَمْدُ عَلٰى
عَفْوِكَ بَعْدَ قُدْرَتِكَ و چہار دیگر این تسبیح می گویند سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ
لَكَ الْحَمْدُ عَلٰى حِلْمِكَ بَعْدَ عِلْمِكَ و امام ضحاک گفت کہ بردارندگان عرش ہشت
صف باشند کہ شمار ایشان را حق تعالے داند يَوْمَئِذٍ تُعْرَضُوْنَ در آن روز عرض
کردہ شوید از برای جزا و حساب الْعَرْضُ چیزی ہا پیش کسی آوردن لَا تَخْفٰى پوشیدہ نماند
مِنْكُمْ از شما خَافِيَةٌ ○ ہیچ پنہانی نصیب درویش اینست کہ ظاہرش ہمچون باطنش

فولہ وکولہ الی السمع الخ ای والبصر
ق تعالی ان تراہ فانک ان لا تکن تراہ فانہ یراک
من کان قبلت منازل قرب کہ بہ بصیر و بہ سمیع
قولہ تعالی قد لبثتم سنین الخ ای بالنسبۃ الی ما بعد البعث
سرقولہ عز وجل یسئلونک عن الساعۃ ای عن وقت قیامہا
وہو معنی ایضا قولہ تعالی ایان مرسٰہا
فیم انت من ذکرٰہا ای لست من علمہا فی شیء
ابن عباس رضی اللہ عنہ قال اللہ تعالی ہم جباہ
وانا سترہ قولہ تعالی الانسان متذکر
استحوذ علیہم الشیطان
ای غلبہم
ذالک حزب الشیطان الا ان حزب الشیطان ہم الخاسرون
حتی اذا جاء احدہم الموت
بصر ولی بہ یتعلق ولی بہ یطلع
قولہ علی ارجائہا ای نواحیہا
واقفون علی اطرافہا التی تنشق
فیحبسہم اہوال المطلع
وہو الاشراف
فی السماء ویلہا وفی الارض
حوانبہا وزوایاہا
بالقصر کتب بالالف ۱۲
۹۵
قولہ
یوم تبدل الارض غیر الارض
وبرزوا لله الواحد القہار
وتری المجرمین یومئذ مقرنین فی الاصفاد
تشبیہ بالابل
العسکر والجنود ینتظرون
امرہم فیختار منہم المصلح
للجہاد والتعذیب
فی القیامۃ ثلاثۃ عرضات
فاختار اللہ عرضۃ واحدۃ
فیاخذ الفاء بکتابہ بیمینہ
فیاخذ الہالک کتابہ بشمالہ
ہذا وان کان بعد التخلیۃ
الثانیۃ تکریما کان البیع مہما
لزمان متسع فیہ التصرف
والصعقۃ والنشور والحرب
قد دخل اہل الجنۃ الجنۃ
واہل النار النار
قولہ جعلہ ظرفا
قولہ لا یخفی
للکل بأجمل
ممنکم خافیۃ حال من الواو فی
تعرضون ای لا تخفی علی اللہ
من سرائرکم التی کنتم تخفونہا
فی الدنیا وتظنون انہ لا یطلع
علیہا احد لا تخفی علی احد
خانیۃ
التی کان من حقہا ان تخفی فی دار الدنیا ۱۲ جمل

Marfat.com

وباطنش همچون ظاهرش باشد در خبر است که در قیامت خلق را سه جا عرض باشد و
عرض از برای اعتذار و توبیخ باشد و عرض دیگر از برای خواندن نامها نصیب درویش
ای اعتذار خلق بحق تعالی ۱۲ ود
آنیست که در دنیا حساب خود بکند و از بد بها توبه کند هر روز از نماز دیگر تا نماز شام بمحاسبه و
استغفار مشغول باشد فَاَمَّا مَنْ پس اما آن کس که اُوْتِیَ داده شود کِتَابَهٗ نامه اش را
بِیَمِیْنِهٖ بدست راستش فَیَقُوْلُ پس بگوید هَآؤُمُ بگیرید این نامه را اِقْرَءُوْا بخوانید
ای خذوا ۱۲ ود
کِتَابِیَهْ ○ ج نامه مرا این سخن از غایت شادی گوید و از بسیاری طاعت پذیرفته و نوشتها
که در آن نامه باشد دوستان خود را این گوید اِنِّیْ بدرستی که من ظَنَنْتُ دانسته
بودم بیقین اِنِّیْ مُلٰقٍ این را که من خواهم رسیدن حِسَابِیَهْ ○ ج بشمار خود از برای
آن بطاعت مشغول شدم و از گناه دور بودم از برای این نامه من بدست راست
داوند نصیب درویش آنیست که یقین کند بحساب و دین کتاب و بموجب آن عمل کند پس از
حال او خبر داد و گفت جل جلاله فَهُوَ پس او فِیْ عِیْشَةٍ در زندگانی باشد رَاضِیَةٍ ○
ای از حال من او فی کتابه بیمینه ۱۲ ود
راضی و خوشنود باشد از آن زندگانی فِیْ جَنَّةٍ در بهشتی باشد عَالِیَةٍ ○ ه بلند مقامی
یعنی در آسمان یا بلند باشد درجات آن یا بلند باشد کوشکهای آن و درختان آن در
کشاف چنین آورده است قُطُوْفُهَا میوهای درختان آن بهشت دَانِیَةٌ ○
نزدیک باشد اگر خواهد خفته یا ایستاده بگیرد آن میوه ها را القِطف بالکسر میوه و القطف بالفتح

Marfat.com

گرفتن میوه از درخت بزودی گفته شود این بهشتیان را کُلُوا بخورید وَاشْرَبُوا و
بیاشامید هَنِیْئًا گوارنده یعنی بی زحمت و رنج و بی بول و بی غائط و بی بیماری
بِمَا اَسْلَفْتُمْ بسبب آنچه پیش فرستادید از اعمال نیک از نماز و روزه و حج و غیر آن الاسلاف
پیش فرستادن فِی الْاَیَّامِ الْخَالِیَةِ در روزهای گذشته یعنی در دنیا محنت و
رنج کشیدید امروز جزای آن را بگیرید الخلو تهی شدن و گذشتن ابن عباس رضی الله عنهما
گفته است که این در حق روزه داران ماه رمضان باشد در روزهای گرم و رسول
علیه السلام گفت یکی از درهای بهشت را نام ریان است هر که از آن در در آید هرگز
تشنه نشود و از آن در روزه داران ماه رمضان در آیند و بس حق سبحانه و تعالی گوید یا اولیائی
طالما نظرت الیکم فی الدنیا یعنی ای دوستان من شما را بسیار دیدم در دنیا لبهای
خشک شده از تشنگی و شکمها به پشت چسپیده از گرسنگی و چشمهای تان بمغاکی افتاده از سبب
بیداری در طاعتهای من امروز در نعمت باشید جاوید بخورید و بیاشامید گوارنده در کشاف
چنین آورده است و در تفسیر وسیط نیز آورده است که رسول علیه السلام گفت لَا یَدْخُلُ
الْجَنَّةَ اَحَدُکُمْ اِلَّا بِجَوَازِ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ هٰذَا کِتَابٌ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ تَعَالٰی
لِفُلَانِ ابْنِ فُلَانٍ اُدْخُلُوْهُ فِیْ جَنَّةٍ عَالِیَةٍ قُطُوْفُهَا دَانِیَةٌ نصیب درویش اینست
که در عمل کوشد و جزای آن از فضل الهی بیند نی از عمل قال امام القشیری رحمة الله

۹۷

Marfat.com

الحاقه

علیه الحقیقة ترک ملاحظة العمل لا ترک العمل وخواجه عبدالله انصاری میفرماید
ای ص ق ۱۲ ود
عمل رارها مکن لیکن گران بها مکن چون صفت مؤمنان فرمود صفت آن کسانی که
نامه بدست چپ ایشان داده شود نیز یاد کرد و گفت جل جلاله وَاَمَّا مَنْ وامّا آن کس
که اُوتِیَ داده شود کِتٰبَهٗ نامهٔ او را بِشِمَالِهٖ بدست چپ وی فَیَقُوْلُ پس گوید که
یٰلَیْتَنِیْ ای کاشکی مَنْ لَمْ اُوْتَ داده نشدی کِتٰبِیَهْ ○ نامهٔ خود را وَلَمْ اَدْرِ ندانستمی
مَا حِسَابِیَهْ ○ که چیست شمار من یٰلَیْتَهَا کاشکی این مردن وصور که بسبب آن
زنده شدم کَانَتِ بودی الْقَاضِیَةَ ○ حکم کننده بر مردن من وقیل القاضیة بمعنی
کاشکی من زنده نشدمی تا این بلا را ندیدمی ورنج حساب نکشیدمی اگرچه در گور عذاب بود
اما این عذاب از آن سخت تر بهت ما اَغْنٰی عَنِّیْ سود نداشت مَالِیَهْ ○ مال من
یا چه سود داشت مرا مال من هَلَكَ عَنِّیْ نماند مرا و هلاک شد سُلْطَانِیَهْ ○ حجت
من وقدرت من وسلطنت من بی مال ماندم وبی یار ومدد ولشکر مرا هیچ سود نداشت
فقیر وذلیل گشتم نصیب عارف این است که عزت از خدای تعالی جوید ومال وسلطنت و
مهتری صروری را در راه او در باز دتا عزیز دنیا وعقبی شود چون این نوه کنند فرمان
ای ترک کند ته ود
آید از رب العزت جل جلاله که ای فرشتگان عذاب خُذُوْهُ بگیرید ش فَغُلُّوْهُ ○
پس غل نهید ش ودستهای او را باگردنش در غل در آید الغل دست باگردن بستن تخم
ای بجمعوا ای
ای ص ق ۱۲ ود
غل بالضم طوق آهنی دربند و تعنگی و بالکسر کینه وخیانت وکدورت ۱۲ غیاث

المراد ان یکون بدلها الموت ۱۲ من قوی سـ۵۲ـه قوله هلك عنی سلطانیه ای ضل وغاب عنی
التفاوت فی المرتب فکل واحد من المعطوفین بها اشد فی العذاب واعلی مما قبله ۱۲ اجمل

الحاقه ۹۸

ان تکون بدلا من الحاقة او صفة لها على معنى القارعة الحاقة التى تحق فيها الامور او تحقق فيها اعمال العباد او تحقق فيها الوعد والوعيد بالثواب والعقاب او تحقق على الناس بشدائدها من قولهم حاقه بمعنى حقه او تحقق هى بنفسها من قولهم حاق به كذا اذا نزل به ما كان يستهزئ منه او تحاق فيها الامم اى تكذب بعضها بعضا لكن بالغ حيث نفى ان تكون تلك الحاقة حاقة ما وهو من اسم الفاعل بمعنى اسم المفعول او من اسم الفاعل بمعنى الفعل كقولهم ليل نائم ونهار صائم وجد جده وشعر شاعر وفرق بين الحاقة والقارعة بان القارعة ما يقرع بشدته وهوله والحاقة ما يحق فيها الامر من الثواب والعقاب او ما يحق على الناس بشدائدها او ما يحقق فيها اعمالهم او ما يحاقون فيها اى يكذبون او ما يحاقق فيها الامم انبياءها او ما يحاقق فيها الانبياء امهاتها او ما يحاقق فيها الامم انبياءها او ما يحاقق فيها الانبياء امهاتها

Marfat.com

الحاقه

الجحیم پس در دوزخ صلوه ○ در آریدش ثم فی سلسلة پس در زنجیر یکه
ذرعها درازی وی الذرع بگز همیودن وقیل درازی سبعون ذراعا هفتاد گز
باشد فاسلکوه ○ پس در کشیدش امام حسن بصری گفت اگر یک حلقه ازان در زنجیر
کوه نهند کوه برخود بگدازد و بقول بعضی هر کافری را با دیو او در یک زنجیر کشند و بقول بعضی
یک زنجیر باشد که همه دوزخیان را بر وی کشند و درازی وی را حد و نهایت نباشد و نها
وی را خدا یتعالی داند و بس و گفته اند هفتاد گز از برای مبالغه باشد و حکمت این زنجیر
این باشد که چون آتش دوزخیان را بر اندازد در شکنجگان عذاب مر ایشان را بگیرند و بدوزخ
اندازند کعب احبار گفت رضی الله تعالی عنه که اگر همه آهن های دنیا را بر کشند برابر یک حلقه
از آن زنجیر نشود و این را در دهان دوزخی اندازند و از راه دیگر بیرون آرند و باقی را
بر گردنش بپیچند نعوذ بالله من ذلک **حکایت** امام فخر رازی رحمة الله علیه در وی
در درس نشسته بود ناگاه دیوانه از در در آمد بشکل عجب و گفت ای امام خدا یتعالی را نشناخته
این چندین تصنیف و تالیف چیست ترا چه سود دارد و از پیش امام ناپیدا شد یعنی
بطریق مشاهده مکاشفه راه انبیاء و اولیای خاص حضرت هست خدای را بشناس مذهبه
در امام پیدا شد طالب آن درویش شد و درس را ترک کرد و گفتند درویش باین شکل
شیخ سنجان هست امام از هرات بجانب سنجان روان شد و چون رسید دید که آن درویش

ثم فی سلسلة ذرعها سبعون ذراعا یحتمل ان یکون هذا العدد

Marfat.com

بر بالای منبر این آیت را تفسیر میگوید خُذُوهُ فَغُلُّوهُ ثُمَّ الْجَحِيمَ صَلُّوهُ ثُمَّ فِي سِلْسِلَةٍ
ذَرْعُهَا سَبْعُونَ ذِرَاعًا فَاسْلُكُوهُ درویش گفت آلهی بیت حلقه بس باشد این دیوانه
را ✤ این همه زنجیر در زنجیر چیست ✤ فریاد از امام برآمد و بر بالای منبر شد و بر دست شیخ توبه
کرد و از اصحاب شیخ شد شیخ فرمود که مقراض بیارید تا موی پیشانی فخر را بگیرم امام گفت آن
فخر ما باشد نظم گر خرد در راه او ره بین بودی ✤ فخر رازی راز دار دین بودی ✤ چونکه او من
لم یذق لم یدر بود ✤ علم و تحصیلات او حیرت فزود ✤ ای درویش سخنی بخاطر این فقیر می آید
گوش دار چون عنایت ابدیه حضرت پروردگار به بنده رسد خطاب رسد که ای فرشتگان
رحمت این بنده را بگیرید و غل بندگی را بر گردنش نهید و در آتش محبتش در آرید و زنجیرهای
نور بر گردنش نهید و وی را پیش عاشقان ما برید تا در میان ایشان باشد وی از آن ماست
و ما از آن وی از کرم وی امید داریم که ما را باین سعادت برساند مثنوی هر کجا شمع بلا
افروختند ✤ صد هزاران جان عاشق سوختند ✤ در میان جان ایشان خانه گیر ✤ در فلک خانه کن
ای بدر منیر ✤ مر ترا دشنام و سیلی از شهان ✤ بهتر است این از ثنای گمرهان ✤ زهر شاهان خور
مخور شهد خسان ✤ تا کسی گردی ز اقبال شهان ✤ نصیب درویش اینست که قدم در محبت ذاتیه
زند حتی یستوی عنده القهر واللطف بیت عاشقم بر قهر و لطفش من بجد ✤ ای
عجب من عاشق این هر دو ضد ✤ معنی سخن شیخ اینست چون عذاب کافران یاد کرد

سبب آنرا بیان کرد اِنَّهٗ کَانَ بدرستیکه این کافر بود در دنیا لَا یُؤْمِنُ که ایمان نمی آورد
بِاللّٰهِ الْعَظِیْمِ ۝ بخدای بزرگ و بزرگوار وَلَا یَحُضُّ و بر نمی انگیخت یعنی رغبت نمیداد
خود را و خلق را عَلٰی طَعَامِ الْمِسْکِیْنِ ۝ بر دادن خوردنی مر گدائی را یعنی خود بخیل بود
و دیگری را نیز نمی فرمود بخیر و دادن طعام بدانکه بخیلی بدخصلتی است بعد از کفر هیچ چیز بدتر از
وی نیست و بعد از ایمان هیچ چیز نیکوتر از جوانمردی نیست سبب عذاب قیامت دو
چیز است ایمان نیاوردن و بخیلی کردن فَلَیْسَ لَهُ الْیَوْمَ پس نیست مر این کافر را
امروز هٰهُنَا اینجا یعنی در قیامت حَمِیْمٌ ۝ دوستی نزدیک که شفاعت کند وی را
و رحم کند بر وی وَلَا طَعَامٌ و نیست مر وی را خوردنی اِلَّا مِنْ غِسْلِیْنٍ ۝ مگر از ریم آب
دوزخیان بعضی از دوزخیان را خوردنی باشد از زقوم و بعضی را ضریع[1] و بعضی را غسلین
پس تناقض نباشد لَا یَاْکُلُهٗ نخورد این غسلین را اِلَّا الْخَاطِئُوْنَ ۝ مگر گنهگاران
خطاء الرجل عمداً گناه کرد کذا فی الکشاف یعنی نخورد غسلین را مگر کافران نَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنْ
ذٰلِکَ نصیب درویش اینست که در اکمال ایمان و دادن نان سعی نماید فَلَا اُقْسِمُ[2] پس
سوگند یاد می کنم من که خداوند عالم بِمَا تُبْصِرُوْنَ ۝ بحرمت آنچه می بینید وَمَا
لَا تُبْصِرُوْنَ ۝ و بحرمت آنچه نمی بینید اِنَّهٗ بدرستیکه قرآن لَقَوْلُ هر آئینه گفتار
رَسُوْلٍ فرستاده شده است کَرِیْمٍ ۝ گرامی و بزرگ آن جبرئیل است که از حق تعالی

[1] ضریع بفتح گیاهی است که بر کنار آب روید بغایت بدمزه ۱۲ غیاث [2] فلا لا زائدة اه جلالین بما تبصرون وما لا تبصرون ای اقسم بالمشاهدات والمغیبات وقیل بالدنیا والآخرة وقیل بالاجسام والارواح والانس والجن والخلق والخالق والنعم الظاهرة والباطنة والاول منتظم للکل اه ابو السعود وکلا قسام بغیل الله انما نحن عند فی حقنا واما هو تعالی فیقسم بما شاء علی ما شاء ۱۲ جمل

Marfat.com

قرآن را می آرد بآن نوع که رسیده است بطریق رسالت ادا میکند یعنی بحرمت آنچه
می بینید او را از آثار قدرت و صفات و بحرمت آنچه نمی بینید از ذات پاک خدای
تعالی که قرآن هست کلام خداوند قدیم جل شانه که می آرد رسول کریم و نیست این
سخن شاعر و کاهن لئیم نصیب درویش اینست که همه موجودات را قائم بحضرت او
بیند تا محل سوگند شود بیت بر بند چشم صورت و بکشای چشم سر تا شرق و غرب
بینی سلطان من گرفته ✦ اللهم اجعلنا من اهل المشاهدة والیقین
ولا تجعلنا من اهل الغفلة والمحجوبین کافران می گفتند که قرآن سخن شاعر است
حق تعالی فرمود وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ و نیست قرآن گفتار کاهن یعنی فال گو قَلِيلًا
مَّا تُؤْمِنُونَ ○ اندکی از شما کافران میگروید وَلَا بِقَوْلِ كَاهِنٍ و نیست قرآن گفتار
کاهن یعنی فال گو قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ ○ اندکی از شما پند میگیرید کلمه ما زائد است
تَنزِيلٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ ○ قرآن فرستاده شده است از پروردگار عالمیان
بر سید المرسلین بزبان جبرائیل امین وَلَوْ تَقَوَّلَ و اگر دروغ بر بندد محمد عَلَيْنَا بر ما بَعْضَ
الْأَقَاوِيلِ ○ بعضی از گفتارها که ما نگفته باشیم بوی لَأَخَذْنَا مِنْهُ هر آئینه بگیریم او را
بِالْيَمِينِ ○ بقدرت و قوت یمین دست راست است و مراد اینجا قدرت و قوت است
یا معنی این باشد که بگیریم دست راست محمد را و مغلوبش کنیم ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ

Marfat.com

پس ببریم از محمد رگ دلش را الوتین رگ سفید پیوسته بدل که چون بریده شود بمیرد آن
کس فَمَا مِنْكُمْ پس نباشد از شما مِنْ أَحَدٍ هیچکس عَنْهُ از محمد حَاجِزِينَ ○
باز دارندگان مر عقوبت ما را الحجز باز داشتن بدانکه حضرت ذو الجلال اول سوگند یاد کرد که
قرآن کلام من است و سخن کاهن و شاعر نیست باز دلیل قدرت خود را بیان کرد که سخن
دروغ نیست و سید عالم صلی الله علیه و آله وسلم افترا نکرده است بر ما اگر افترا کردی ما او را بعذاب
خود هلاک کردمی و هیچکس او را از عذاب ما نجات ندادی و روز بروز کار وی زیاده نشدی
و دشمنان او هلاک نشدندی یک کس پیدا شد همه عالم پر کفر بود نور دین او از شرق و غرب
عالم را بگرفت نصیب درویش اینست که بداند که اهل بدعت و ضلالت را بقائی نیست
و در رفتار ایشان نور و صفا نباشد می نماید ولیکن نمی پاید اگر متابعت شریعت باشد همه
عالم نور گیرد و شیخ ما رحمة الله علیه می فرمودند که اندک طاعت بر طریق سنت و عزیمت
غلبه میکند بر بسیاری که بر طریق بدعت و ضلالت باشد وَإِنَّهُ بدرستی که قرآن لَتَذْكِرَةٌ
هر آئینه پندیست لِلْمُتَّقِينَ ○ مر پرهیزگاران را از کفر و شرک و یاد دهنده است مر
عاشقان را چون خواهند که بشرف مکالمه مشرف شوند تلاوت کلام الله بکنند وَإِنَّا و بدرستیکه
لَنَعْلَمُ میدانیم أَنَّ مِنْكُمْ مُكَذِّبِينَ ○ بدرستی که از شما دروغ دارنده است مر خدای
را و مصطفی را و اولیاء را و علماء را هر چه سوگند یاد کردیم و براهین قاطعه نمودیم ایمان نمی آرند

۱۰۳

ارشاد خواجه نقشبند رحمة الله علیه

قوله می نماید ای اهل بدعت عمل خود را می نماید و میکنند ولیکن همیشگی و پایداری ندارد و عمل شان زیرا که فایده اخروی ندارد ۱۲ ود

Marfat.com

بقرآن و باهل عرفان و انکار ایشان زیاده میشود نصیب درویش اینست که منکر حال ایشان
و اولیاء الله نباشد و اگر کسی انکار حال ایشان کند معذورش دارد مصرع در جمع
سبک روحان هم بولهبی باشد و شکر گوید که وی بولهبی صفت نیست وَاِنَّهٗ بدرستیکه ناگرویدن
بقرآن و عمل ناکردن بآن لَحَسْرَةٌ هر آئینه ندامت و پشیمانی است عَلَى الْكَافِرِيْنَ ○
بر کافران چون بمیرند و عذاب دوزخ را مشاهده کنند و اهل قرآن را بآن عزت بینند بعد
ازان بدانند که از چه دولت و سعادت محروم مانده اند و اهل دنیا که بدرویشان و صالحان
اعتقاد نداشته اند درد و حسرت عظیم بینند و قرآن حسرت است بر آن کسی که عمل نکند بآن
اگرچه یاد باشدش و بهفت قرأت بخوانند وَاِنَّهٗ لَحَقُّ الْيَقِيْنِ ○ و بدرستیکه قرآن
راست است و درست و یقین است و هیچ شکی در وی نیست و هر که شک آرد در
وی کافر است فَسَبِّحْ پس بپاکی یاد کن خدای تعالی را بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيْمِ ○ ع
کردن نام بزرگ او تعالی یعنی صفات ناسزا را دور کن و صفات باسزا را اثبات کن
و بگو سُبْحَانَ اللّٰهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَلَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَاللّٰهُ اَكْبَرُ و مانند این و یا نیکو بگذار پنج وقت
نماز را برای خدای بزرگ در اوقات خمسه والله اعلم

سورة المعارج مكية وهي	بسم الله الرحمن الرحيم ○	اربع و اربعون آية و ركوعان

سَاَلَ سَائِلٌ خواست خواهنده بِعَذَابٍ وَّاقِعٍ ○ شکنجه آینده را فالباء زائدة
برای خرد ۱۲ ود
ای عذاب آینده را ۱۲ ود

وقوعه على حد الى امر الله ۱۲ جمل

قبیل پرسید پرسنده از شکنجهٔ آینده فالباء بمعنی عن و این پرسنده نضر بن الحارث بود و
مانند وی کافران دیگر چنانکه حق تعالے خبر کرد و اذ قالوا اللهم ان کان هذا هو
الحق من عندك فامطر علينا حجارة من السماء او ائتنا بعذاب اليم
للكفرين مر ناگرویدگان را لیس له دافع نیست آن عذاب را چون بیاید بایشان
باز دارنده و دور کننده الدفع باز داشتن و دور کردن من الله از خدای تعالے ذی
المعارج ○ خداوند آسمانها العروج بالا برآمدن یعنی خداوندی که آسمانها و عرش را
آفریده است که فرشتگان بر می آیند بآن جمع مَعرَج بود جای برآمدن یا جمع معراج بود
ترد بانها تعرج الملئكة بر می شوند فرشتگان والروح وجبرئیل اليه بسوے
صواعد عز و کرامت او فی یوم این عذاب واقع باشد مر کافران را در روزی که گان
مقداره خمسين الف سنة ○ که مقدار درازی آن روز پنجاه هزار سال باشد یعنی
بر کافران دراز نماید از سختی فاما بر مؤمنان چنان نماید که کس در دنیا دو رکعت نماز گذارد
بآسانی و در مصابیح آورده است که فی یوم گان مقداره خمسين الف سنة در روز
قیامت است و این روایت در کتاب الزکوة است فعلی هذا یتعلق قوله فی یوم بقوله تعالے
واقع و بقول دیگر یعنی جبرئیل و فرشتگان در یک روز چندانی بر می آیند که اگر غیر ایشان
بروند پنجاه هزار سال باید تا آنجا برسد و این مسافت از بالای آسمان هفتم است تا زیر زمین

قوله جل ذكره من الفرق تعالى الى آخره متعلق
است بقوله لنضرب ست خاصة
اى تتعلق لتبين ادلة باسناً
قوله على الكفرين اى فيه او حذف
مضى دعاى دنيا لهم اى متعلق بسئال
ان تتعلق بواقع والاول
للعلة اى نازل لاجلهم
الثالث ان تكون اللام بمعنى
على اى واقع على الكفرين
وعلى هذا فهى متعلقة
بواقع وقوله للكافرين صفة
اخرى لعذاب اى كائن
للكافرين ليس له دافع
يجوز ان يكون نعتا آخر
لعذاب وان يكون حالا
من الضمير فى واقع
من عذاب او من الضمير
فى له
للكافرين يتعلق بواقع اى متعلق
منفصل بواقع من عنده او من
صفة دافع اى دافع
براى واقع
بجهنم وهم بمنع النفى فعل لا حرف
لان ليس فعل
١٠٥
فيما بعدها وبجواز ان تتعلق
باذا فيه بمعنى ليس له دافع من
وحصل الاولين والاولى
قوله اليه اى الى عائشة او حكمه
او الى محل شط او امره او الى
مواضع العز والكرامة ١٢
قوله فى يوم
بقوله تعالى اى كائن
هو غاية الثبات مقدار
كزاى لو كان الصاعد فيه
خمسين الف سنة
اى من سنى الدنيا ١٢
خطيب قوله اى من اياهم
الضمير فى يعقوبه بقوله
وبقول دیگر یعنی جبرئیل ١٢ ١٢ ١٢
١٢ ١٢ اى آدمى
موضع رحمت اى بسوى آسمان
موضع رحمت آسمان است
كما رحمتى فى السماء اى جنانه
رحمت تو در آسمان است دعاء
رحمت اهل آسمان است
محل رحمت اند بخلاف
اهل زمين

... واهل وى كه رحمت خاص مختص است به بعض دون بعض كه مؤمنان نه كافران اگرچه رحمت عام كه افاضهٔ وجود و لوازم آن است شامل

Marfat.com

هفتم کہ آنرا تحت الثری گویند فعلی ہذا متعلق قولہ تعالی فی یوم بقولہ تعالی تعرج الملائکۃ و
الاول اصح لما روینا من المصابیح ولما بعد ہذہ الآیۃ فَاصْبِرْ صَبْرًا جَمِيلًا ۝ پس
صبر کن ای محمد صبر کردن نیک و آن صبری بود کہ در وی جزع نباشد وقیل ہو الرضاء
بالقضاء بلا شکوی (ای شکوہ ۱۲ ود) واین فقیر را فرزندی بود ہفدہ سالہ کم چہار ماہ بانواع کمالات آراستہ
حسن صوری وخلق معنوی داشت چون دی فوت شد خاطرم متألم شد بر سر قبر وی متوجہ
می بودم بخاطر از بہ وحانیت او این بیت گذشت **بیت** باد وقبلہ در رہ تو چند توان
(ای بخاطر من از بہ روح او ۱۲ ود)
بر وراہ + یار ضای دوست باشد یار ضای خویشتن + واین بیت را با ابیات دیگر خط
میمون خود در پشت کتابی نوشتہ بود دبسیار میخواند **قطعہ** بر در میدان الا اللہ بتیغ لا آلہ
شرط عقل است ہر چہ غیر است آن بقربان داشتن + چون ز دست دوست خوردی یک
(ای باید است ۱۲ ود)
مذاق از جام عشق + لقمہ من وسلوی ہر دو پنہان داشتن + چون جمال زخم چوگان دید
(ای باید است ۱۱ ود)
شد در کوی دوست + خویشتن را پای کوبان گوی میدان داشتن + واین ابیات
(ای باید است ۱۱ ود)
از سخنان خواجہ حکیم سنائی غزنوی است رحمۃ اللہ علیہ اِنَّهُمْ يَرَوْنَهُ بَعِيدًا ۝ بدرستیکہ
این کافران عذاب قیامت را دور می بینند وَنَرَاهُ قَرِيبًا ۝ ما می بینیم آن عذاب
(واکثر الا نجماله ۱۲ ح)
را نزدیک یعنی کافران بی معنی میگویند نخواہد بود وما می دانیم ہر آئینہ خواہد بود یوم تکون
السَّمَاءُ كَالْمُهْلِ ۝ آن عذاب نزدیک است وآینده در روزیکہ باشد آسمان مثل مس گداخته چون

۵۲ ۱۲ ود قولہ چون ز دست دوست الخ یعنی چون حق تعالی الہام عشق خود را بتو داد واز عاشقان خود
خوشنود شوی بر ہیچ مذکور ۱۲ ولی محمد رح

۵۱ قولہ بر در وصیدان الخ ای بر در وازہ میدان الا اللہ کہ اثبات ہست بنفی الا کہ نفی ہست غیر واثبات عقل است کہ ہر چہ غیر او تعالی را بیند بقربان او تعالی کند ای شود ای نیستی کند ۱۲ ود

Marfat.com

مس گداخته یعنی بگداز دو نماند وتکون الجبال کالعهن ○ وباشد کوہہا ہمچون
پشم رنگین وزیست شود ولا یسئل حمیم حمیما ○ ونہ پرسد دوستی از دوستی کہ حال
تو چیست ہر کس بکار خود مشغول باشد واگر لا یسئل خواندہ شود بلفظ مجہول معنی این باشد
کہ پرسیدہ نشود دوستی را از دوست دیگر یبصرونہم ونمودہ میشوند خویشان نجویشان
بعضی یک دیگر را ببینند فاما نہ پرسند کہ حال تو چیست از غم واندوہی کہ باشد ہر یکی را وہمہ
دوستیہائیکہ برای خدا تعالے نباشند منقطع شوند فاما دوستیہائی کہ از برای خدا تعالے
باشند در آن محل زیادہ باشد اللھم اجعلنا من المتحابین فیک لقولہ تعالی
الاخلاء یومئذ بعضہم لبعض عدو الا المتقین نصیب ویش نیست کہ
خدا تعالے را دوست دارد وبس مثنوی عشق آن زندہ گزین کو باقی است + وز
شراب جان فزایت ساقی است + عشق آن بگزین کہ جملہ انبیا + یافتند از عشق او
کار وکیا + تو مگو یارا بدان شہ بار نیست + با کریمان کارہا دشوار نیست + بیان کرد
عذاب کافران را وگفت جل جلالہ یود المجرم آرزو برد ودوست دارد در روز قیامت
گناہ گار یعنی کافر تباہ کار کو یفتدی این را کہ فدای خود بدہد وخود را از دوزخ باز
خرد الا فتداء خویشتن را خریدن من عذاب یومئذ از عذاب آن روز ببنیہ ○
پسرش را وصاحبتہ وعروسش را واخیہ ○ وبرادرش را وفصیلتہ التی

ای متصدد ۱۲ ودد ... ای خبر رکی ۱۲ ودد

ذلک منفعول من حمل او زارہ وقیل لا یسئل
حمیما منصوب علی اسقاط
ای عن حمیم ثم لا یسئل
عنہ وقد یحذف
المفعول ثان علی حذف
مضاف ای لا یسئل احضاءہ
وقیل بل علی اسقاط الخافض
وقولہ یبصرونہم ای یعرف
الاولون مقام الفاعل
وانما جمع الضمیران فی یبصرونہم
وہما للجمیعین حملا علی
المعنی کما انکرتان فی سیاق
النفی ۱۲ اجمل
قولہ لقولہ تعالی الخ دلیل انتفاع وتعلیما
است کہ برای خدا تعالی باشند ۱۲ ولی
قولہ عشق آن زندہ الخ
اول مثنوی شریف می باشد
وزین بحث منع نشاید کردن بادشاہ
اسوالان بیم فتنہ در طالبان کند
از ذکر قول عشق آن زندہ حق تعالی کہ
ہم او از زندہ حق تعالی است
قولہ جان فزا صفت شراب است
کہ باقی است وفنا ندارد و
قولہ عشق حق تعالی را ثبات است
قولہ جملہ انبیا الخ
قولہ یارا بدان شہ الخ
قولہ کار وکیا الخ
کہ ہمہ وصال نیست از نقص
فنا طلب وقوت کہ مارا بکی تعالی

با کریمان وجوادان کارہای محتاجان دشوار نیست حق تعالے ہم کریم است مقصد تو حاصل میکند ۱۲ ولی محمد رح

Marfat.com

تُؤْوِيهِ ۝ وخویشان خود را که او را یاری میدادند در کارهای سخت در دنیا و جای
میدادندش به میان خود الایواء جای دادن وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا و هر کس را
که باشد در زمین همه را فدای خود بدهد ثُمَّ يُنْجِيهِ ۝ پس این فدا دادن او را از عذاب
قیامت برهاند الانجاء رهانیدن كَلَّا حقا که از وی قبول نکنند این فدا را و از عذاب
دوزخ خلاص نیابد و اگر یک بار با خلاص گفته باشد لَا إِلَٰهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ
خلاص یابد و در حدیث آمده است که اگر هفت آسمان و آنچه در وی است در پله ترازوی
قیامت بنهند و ثواب لَا إِلَٰهَ إِلَّا اللَّهُ را در پله دیگر نهند ثواب کلمه طیبه زیادت آید ای مؤمن دائم
بگو این کلمه طیبه را تا بدرجات اعلی برسی و همه دوستان تو ترا از عذاب دوزخ خلاص نتوانند
کرد پس ایشان را چرا دوست میداری و از ذکر حق تعالی غافل می شوی صفت
دوزخ کرد و گفت جل جلاله إِنَّهَا لَظَىٰ ۝ بدرستیکه آن آتش دوزخ است زبانه زننده
نَزَّاعَةً سخت کشنده است یعنی برنده بسوی خود لِلشَّوَىٰ ۝ مر پوستهای سر دوزخیان
را و قیل کرانهای دوزخیان را یعنی شوی دست و پای و قیل پوست سر جمع شواة که از
صد ساله راه و از دویست ساله راه زبانه زند و دوزخیان را بخود بکشد چنانکه مقناطیس
آهن را بخود در کشد القراءة نزاعة بالنصب علی الاختصاص ای اعنی نزاعة
هذا قراءة علی روایة حفص عن عاصم وللباقیین بالرفع خبر مبتدا

منصوب باعنی او اخص اه بیضاوی و قنوی ۱۲ قوله نزاعة للشوی ۱۲ جمع شواة وهی جلدة الرأس اه

تتلظی ای تتلهب علی الکفار ۱۲ جلالین ۳ قوله آن آتش مبتدا است قوله دوزخ است خبر است ۱۲ و د ۴ قوله نزاعة ۱۲ و قرء حفص عن عاصم نزاعة بالنصب علی الاختصاص ای جلالین ۱۲ قوله نزاعة للشوی ۱۲ الشوی الاطراف جمع شواة کنوی و نواة ۱۲ جمل

Marfat.com

محذوف ای ہی نزاعة باز صفت دیگر دوزخ کرد و گفت جل جلاله تَدْعُوا میخواند
بان تقول الی الی ۱۲
آتش دوزخ بسوی خود مَنْ أَدْبَرَ وَتَوَلّٰى ○ کسی را که روی گردانیده باشد از
ایمان و اعراض کرده باشد از طاعت وَجَمَعَ و گرد کرده باشد مال را فَأَوْعٰى ○ پس
نهاده باشد مال را در جائی الایعاء در اناء نهادن مال و زکوة مال نداده باشد ابن عباس
رضی الله تعالی عنهما گفته است که دوزخ مر کافران را و منافقان را نام بنام میخواند و
میگوید بیا ای فلان که جای تو منم پس باز صفت حرص آدمی کرد و گفت جل جلاله
إِنَّ الْإِنْسَانَ خُلِقَ هَلُوعًا ○ بدرستیکه آدمی آفریده شده است بی صبر و قیل
بخیل بیان کرد هلوع را و گفت جل جلاله إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ چون برسد وی را بدی
جَزُوعًا ○ ای یکون جزوعا یعنی چون بدی برسد بآدمی سخت بی صبر باشد
وَإِذَا مَسَّهُ الْخَيْرُ و چون برسد بوی نیکی یعنی مال و نعمت یابد مَنُوعًا ○ ای یکون
منوعا یعنی باشد سخت باز دارنده مال را از فقیران و مستحقان إِلَّا الْمُصَلِّينَ ○ مگر
نماز کنندگان که ایشان جزوع و منوع نیستند الَّذِينَ هُمْ عَلٰى صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ ○

آنانکه ایشان برنماز خود پیوسته باشند یعنی پنج وقت نماز را بگذارند وَالَّذِينَ وهمچنان
کسانی که فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَعْلُومٌ ○ در مالهای ایشان حق واجب است
ودانسته شده هست لِلسَّائِلِ الَّذِي مرخواهندگان را وَالْمَحْرُومِ ○ وهر کسانی را که از مال
دنیا محروم باشند واز کسی سوال نکنند از شرم المحروم نهفت نیاز یعنی فقیران خواهنده و
ناخواهنده را حق باشد در مالهای ایشان وَالَّذِينَ يُصَدِّقُونَ بِيَوْمِ الدِّينِ ○
وهمچنان کسانی که ایمان آرند بروز قیامت که خواهد بود البته ایشان جزوع ومنوع نباشند
بلکه در بلاها صبر کنند ودر عطاها شکر گویند وَالَّذِينَ هُمْ مِنْ عَذَابِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ ○
وهمچنان کسانیکه از عذاب خدا تعالی ترسنده اند وگناه را ترک کننده اند ایشان نیز جزوع
ومنوع نباشند بلکه صبر کننده اند در بلاها وعطا دهنده اند در نعمتها إِنَّ عَذَابَ
رَبِّهِمْ غَيْرُ مَأْمُونٍ ○ بدرستیکه از عذاب خدا تعالی ایشان نا ایمن اند یعنی
از عذاب خدای تعالی ایمن نتوان بود همچنانکه از رحمت او تعالی ما امید نتوان بود از
عذاب او نیز ایمن نتوان بود در باعی ایمن مشو که مرکب مردان مرد را + در سنگلاخ
بادیه پیها بریده اند + نومید هم مباش که رندان باده نوش + ناگه بیک خروش بمنزل
رسیده اند وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ ○ وهمچنان کسانیکه ایشان عضوهای پنهان
خود را نگاه دارند گانند از زنا إِلَّا عَلَىٰ أَزْوَاجِهِمْ مگر بر زنان خود أَوْ مَا مَلَكَتْ

نجم ۵۴ قوله ایمن مشو اه سنگلاخ زمینی است که سنگ دارد پیها عصبها یعنی بیغم ولی خوف مشو از عذاب خدا تعالی

ایمانهم مگر بر کنیزکان خود فانهم غیر ملومین ○ پس بدرستیکه ایشان ملامت
کرده نباشند چونکه عروسان وکنیزکان حلال ایشان ومباح اند ایشان را فمن ابتغی
وراء ذلک فاولئک هم العادون ○ پس هر کسی که جز از زنان منکوحه
وکنیزکان حلال خود چیزی دیگر طلبد تا باو نزدیکی کند پس آن کسان باشند که از شریعت
در گذرند ومستحق عقوبت ولعنت در دنیا وآخرت باشند یعنی کسی که عمل قوم لوط کند
بغلام بچگان وعروسان خود وغیر ایشان عقوبت کرده شود در عقبی والذین هم
لاماناتهم مگر آن کسانیکه مرامانتهای خود را وعهدهم راعون ○ وعهدهای
خود نگاه دارندگانند وامانت را خیانت نکنند وعهدها را نشکنند والذین هم
بشهاداتهم قائمون ○ ومگر آن کسانی که ایشان بگواهیهای خود ایستادگانند
یعنی گواهی راست بدهند واز کسی نترسند وگواهی دروغ ندهند والذین هم علی
صلاتهم یحافظون ○ ومگر آن کسانیکه بنماز خود نگاهداشت کنند وقضا نکنند
وقیل مراد از اول نمازهای نفل است چون نمازهای چاشت ونمازهای تهجد ونماز اشراق
واز ین آیت مراد نمازهای فرض است اولئک فی جنت مکرمون ○ آنانکه ع
برین صفتهای نیک باشند که یاد کردیم در بهشتها ایمن باشند بر نعمت وبی زوال
نیکوئی کرده شده بر ایشان بانواع کرامتها وکرمها الاکرام نیکوئی کردن باکسی چون

۱ اشارة بمعنی کمر بستن ۱۲ ود ۲ ای نیکیها ۱۲ ود

قوله فمن ابتغی ای طلب ۲ ای ذلک ای الاستمتاع ۳ بالنکاح وملک الیمین وقوله فاولئک هم العادون ای المتعدون ما حد لهم وجعل فی هذا حرمة وطی الذکران والبهائم ۴ قراءة نافع لاماناتهم وعهدهم علی الافراد وما بعده علی الجمع ۵ من امر الله بن والدنیا والدین ۶ علی ان الخوف علیهم ۷ علی ان الضمیر لکل من فی ذلک ۸ جعل الضمیر للعموم ۹ علی ان الکلام بتمامه فی وقت واحد ۱۰ علی ان یأتوا بها علی احسن الوجوه ۱۱ جعل الصلاة کنایة عن الاتیان بجمیع واجباتها ومندوباتها ۱۲ عن الوسوسة والسهو ۱۳ جعل الصلاة کنایة عن الخشوع والسهو ۱۴ جعل الضمیر لکل من الرجال والنساء ۱۵ ای نیکیها ۱۲ ود

Marfat.com

قولہ عن الیمین وعن الشمال ۱۲ منہ

عزین ای فرقا شتی جمع عزة وهی الفرقة من الناس ۱۲ منہ

عزة واصلها عزوة من العزو وهو الضم ۱۲ منہ

العزو کان کل قوم تعزی الی غیر من تعزی الیہ کما فی الاخری ۱۲ منہ

کان للشی کون بعد الشی ۱۲ منہ

حول رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم حلقا حلقا وفرقا فرقا یستهزءون بکلامہ علیہ الصلوٰة والسلام ۱۲ ابو السعود

قولہ جمع عزة الخ ۱۲ منہ

وقد اختلفوا فی لام عزة علی ثلاثة اقوال احدها انها واو وذلک ان المنسوب مضموم العین کما ان المنسوب الیہ کذلک والثانی انها یاء والثالث انها محذوفة لام الکلمة ۱۲ ابو السعود

اذ یقال عزیته بالتخفیف ۱۲ منہ

اعزین بمعنی عزوته فعلی هذا لام الکلمة عندهم کما ان اصلها فی لامها الفتان الثالث انها واو ۱۲ منہ

قولہ اجمل الخ ۱۲ منہ

کافرانِ این وعدہا را شنودند کہ مؤمنان را بہشت خواہد بود ایمان نیاوردند فاما در مجلسِ رسولِ کریم صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم می آمدند و می نشستند بنفاق و مسخرگی با او و یاران او نظر میکردند حق تعالےٰ از ایشان خبر کرد و گفت جل جلالہ فَمَالِ الَّذِينَ كَفَرُوا قِبَلَكَ مُهْطِعِينَ ○ دائم نگرندگانند بسوی تو مهطعین حال است از ضمیر کفروا تقدیرہ مالذین کفروا مدیمین النظر بالاسراع نحوک الاهطاع شتافتن یعنی چہ بودہ است این کافران را کہ در مجلسِ تو می نشینند و دائم نظر می کنند بسوی تو بمسخرگی عجب کہ از عذاب ما نمی ترسند و بتو استهزا می کنند عَنِ الْيَمِينِ می نشینند از جانب دست راست تو وَعَنِ الشِّمَالِ واز جانب دست چپ تو عِزِينَ ○ جماعت جماعت و بلوک بلوک گروہای پراکندہ گوی ہر گروہی باہم دیگر یار خواہندہ و پیوست می شوند عزین حال عن المقدر تقدیرہ یجلسون عن یمینک وشمالک جماعات وحلقا حلقا مختلفة عزین جمع عزة است اصلها عزوة من العزو والعزو نسبت کردن خود را بکسی کافران می گفتند اگر محمد و محمدیان ما را کافر می گویند جای ما بہشت است و روز خ میدارند و خود را مؤمنان و جای خود را بہشت میدانند اینہا اند کہ ما ایشان را در مجلس می بینیم و حال ایشان میدانیم اینہا اند کہ آمرزیدہ اند و ما تو انگران اگر چنان ما شد کہ محمد میگوید کہ قیامت خوہد بود

عزو بالخ نسبت کردن بچیزی ۱۲ غیاث

ای ایشان اینہا اند کہ ۱۲ منہ

ما به بهشت اولی تر باشیم از ایشان نصیب درویش ازین آیت اینست که بنفاق در مجلس
اهل حق نه نشیند و بر اولیاء الله عیب نجوید و بر احوال و افعال و اقوال ایشان اعتراض
کند که هلاک شود نعوذ بالله من ذلک مثنوی گفت پیغمبر که ای طالب جزا ✤ هان
مکن با هیچ مطلوبی مرا ✤ چون قبول حق بود آن مرد راست ✤ دست او در کارها
دست خداست ✤ دست ناقص دست شیطان است و دیو ✤ زانکه اندر بند تکلیف
است و ریو ✤ یعنی ای مرد طالب دلیری مکن بمحبوب حق و چون کافران می گفتند که
به بهشت اند محمد و محمدیان اولیتریم از بهر آنکه ما را مال و جاه و بزرگی داد خدا تعالی در دنیا
و ایشان را نداد اگر این وعدها راست باشند ما در آخرت به بهشت از ایشان پیشتر در آئیم
حق تعالی فرمود أَيَطْمَعُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ آیا طمع میدارد هر مردی و هر کسی ازین
کافران أَنْ يُدْخَلَ جَنَّةَ نَعِيمٍ ○ که در آورده شود در بهشت با نعمت و نیکوئی
بی ایمان و طاعت كَلَّا نه چنان است که ایشان طمع میدارند از بهر آنکه ما بهشت را
حرام کرده ایم بر کافران و اصل و بزرگی و مال هیچ فایده نمی کند مر کافران را نصیب
درویش اینست که خائف باشد و بتشویشات نفس و شیطان مغرور نگردد و هر چه طمع
کند از رحمت حق تعالی طمع کند و طاعت را ترک نکند طاعت رها مکن و لیکن گرانبها
مکن قال الشیخ المحقق ابو القاسم القشیری رحمة الله علیه الحقیقة ترک

تلبیس

۱۱۳

سله قوله گفت پیغمبر که ای طالب جزا الخ این سه بیت در اول دفتر مثنوی شریف می باشند درین بحث بتفسیر قول شیخ فریدالدین عطار قدس سره تو صاحب نفسی ای غافل میان خاک خون میخور که صاحبدل اگر زهر خورد آن انگبین باشد ۱۲ ولی محمد

سله قوله چون قبول حق الخ ای چونکه مقبول حق تعالی است آن مرد صادق که مرشد است و مست او در کارها الخ ای کارهای که میکنند آن کارها بمعونت خدا تعالی میکنند ۱۲ ولی محمد

ملاحظة العمل لا ترك العمل بعد ازان حق تعالی حقارت کافرانرا بیان کرد و گفت
جل جلاله اِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِمَّا يَعْلَمُونَ ○ بدرستیکه ما آفریدیم ایشان را از آنچه میدانند یعنی
از نطفهٔ قذر پس از کجا بزرگی حاصل آمد ایشان را تا طمع در آمدن بهشت کنند اول ایشان
آب گنده و آخر ایشان خاک پراگنده شرف آدمی بایمان و عمل صالح است و ایشان
این هر دو ندارند پس چون طمع بهشت میدارند نصیب درویش اینست که بکثرت مال ننازد
ای چگونه ۱۲ و د
و بعد ازین حضرت ذو الجلال قدرت خود را و عجز ایشان را یاد کرد و سوگند یاد کرد بذات
پاک خود و گفت جل جلاله فَلَا أُقْسِمُ بِرَبِّ الْمَشَارِقِ وَالْمَغَارِبِ پس سوگند میخورم من
به پروردگار و آفریدگار جایهای برآمدن آفتاب و ماه و ستارگان و جایهای فرو رفتن اینها
اِنَّا لَقَادِرُونَ ○ عَلَىٰ أَنْ نُبَدِّلَ خَيْرًا مِنْهُمْ بدرستیکه ما توانائیم براین که بدل آریم
بهتر از ایشان وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ ○ و ما عاجز نیستیم از هر چه خواهیم بدانکه آفتاب هر
روز از جای دیگر بر می آید و بجای دیگر فرو میرود پس پروردگار ما که آفریده است مزینات
سموات را قادر است بر هر چه خواهد عجز از جلال و کمال او دور است در عالم ظاهر کرمی این
ای او تعالی مهربانی ۱۲ و د
موجود است و مشاهد است و در عالم باطن نیز قلوب عارفانرا بشموس عرفان و اقمار وجدان
و کواکب ثواقب مزین گردانیده است فسبحان الله و من قادر حکیم و قاهر
ای و ایضا سبحان من قادر الخ ۱۲ و د
علیم یفعل الله ما یشاء و یحکم ما یرید و چون این منکران ازین بیان اعراض

قوله بشموس عرفان ای بآفتابهای معارف و اقمار وجدان ای بماههای یافتن انوار و تجلیات و کواکب ثواقب ای بستارگان روشن که اینجا کنایه از انوار است ۱۲ ولی محمد

کردند و در باطل و بیهوده و کار فاسد و نکوهیده باستهزا و سخره روی آوردند حضرت ذوالجلال حبیب خود را تسلی داد و گفت جل جلاله فذرهم چون حق را قبول نمی کنند و از باطل باز نمی ایستند بگذار مر ایشان را یخوضوا تا در باطل خود در آیند ویلعبوا و تا بازی کنند و غافل باشند و مستغرق دوزخ گردند حتی یلقوا تا ملاقات کنند و برسند

یوم هم الذی یوعدون ○ آنروز را که وعده کرده می شوند یا بیم داده می شوند

وهذه الآیة منسوخة بآیة السیف کما قال البقاعی والعادل رح

ای من الوعد او الایعاد و الایعاد بیم کردن یعنی روز جنگ بدر را در دنیا و عذاب قیامت را در آخرت و درین سخن تهدید و تخویف ایشان است و بیان استدراج است مر ایشان را نعوذ بالله من ذلک نصیب مؤمن نیست که از باطل و لعب محترز باشد و از غفلت و تنعم و لعب و استهزا باهل حق دور باشد یوم یخرجون آنروز که بیرون می آیند من الاجداث از گورها البحث گور سراعا شتابان باشند باجابت کردن داعی یعنی

اسرافیل گانهم گوئی که ایشان الی نصب یوفضون ○ بسوی علم می شتابند چنانکه پراگنده بسوی علم خود می شتابد بالنصب و النصب آنچه ایستاده کنند چون علم و بت الانصاب جمع الجمع کذا فی لسان التنزیل الایفاض شتافتن یعنی در قیامت خلقان بسوی منادی شتابند یعنی چون اسرافیل در صور در دمد همه خلق زنده شوند و از گورها بر آیند و بحساب گاه حاضر شوند و قراءة ابن عامر و حفص بضم نون و صاد و بهت جمع نصب یعنی بتان

سراعا حال من فاعل یخرجون جمع سریع کظریف وظراف وقوله کانهم الخ حال ثانیة من فاعل

Marfat.com

وباقی بفتح نون وجزم صاد خوانده اند خاشعة ابصارهم بمعنا کی فرو شده باشد چشمهای ایشان از ترس قیامت ترهقهم ذلة ۵ در رسد شان را خواری و بپوشد شان را یعنی روبهای ایشان را الربق فرو پوشیدن ذلك اليوم الذي كانوا يوعدون ○ این آن روز باشد که وعده کرده شده اند در وی عذاب دوزخ نعوذ بالله من عذاب النار و در حدیث آمده است هر که این سوره را بخواند بدهش حق سبحانه وتعالے ثواب آن کسانیکه امانتها و وعدها را نگاهداشته باشند بدانکه سورهٔ نوح علیه السلام در مکه آمده است بیست و نه یا بیست و شش یا سی آیت است

سورة النوح مكية وهي | بسم الله الرحمن الرحيم ○ | ثمان وعشرون ايتها وركوعان

۱ انا بدستیکه ما ارسلنا فرستادیم نوحا نوح پیغامبر را علیه السلام الی قومه بسوی قوم او ان انذر قومك که بیم ده و بترسان قوم خود را ای ارسلناه بان قلنا له انذر و بگو ورا که انذر قومك من قبل ان یاتیهم عذاب الیم از پیش آنکه بیاید ایشان را عذاب دردناک قال یا قوم گفت ای قوم انی لکم نذیر مبین من بیم کننده ام شما را آشکارا ان اعبدوا الله بانکه بپرستید خدای را واتقوه و بترسید از وی واطیعون و فرمان برید مرا یغفر لکم تا بیامرزد شما را من ذنوبکم از گناهان شما ای بعض ذنوبکم و هی ما سبق الاسلام و قیل من زائدة ویؤخرکم و تاخیر کند شما را الی اجل مسمی بسوی وقتی نامزد شده عند الله نزد خدای ان اجل الله اذا جاء لا یؤخر بدستیکه وقت خدای چون بیاید تاخیر نپذیرد لو کنتم تعلمون اگر شما میدانستید این را قال رب گفت نوح ای پروردگار من انی دعوت قومی بدستیکه من خواندم قوم خود را لیلا شبها و نهارا و روزها فلم یزدهم دعائی نیفزود ایشان را خواندن من الا فرارا مگر گریختن از حق و انی کلما دعوتهم و بدستیکه هر گاه که خواندم ایشان را لتغفر لهم تا بیامرزی ایشان را جعلوا اصابعهم فی آذانهم بنهادند انگشتان خود را در گوشهای خود واستغشوا ثیابهم و بپوشیدند جامه های خود را بر سر خود تا نبینم ایشان مرا واصروا و پافشاری کردند بر کفر و استکبروا استکباری نمودند استکبارا بزرگی کردن ثم انی دعوتهم پس بدستیکه من خواندم ایشان را جهارا آشکارا ثم انی اعلنت لهم پس بدستیکه من آشکارا گفتم ایشان را و اسررت لهم و پنهان گفتم ایشان را اسرارا پنهان گفتنی فقلت پس گفتم استغفروا ربکم آمرزش خواهید از پروردگار خود انه کان غفارا بدستیکه او همیشه آمرزنده است یرسل السماء علیکم مدرارا تا بفرستد آسمان را بر شما باران بسیار ویمددکم و مدد کند شما را باموال و بنین و پسران ویجعل لکم جنات و گرداند برای شما بوستانها ویجعل لکم انهارا و گرداند برای شما جویها ما لکم چیست شما را لا ترجون للله وقارا امید نمیدارید خدای را عظمت و بزرگی و قد خلقکم و حال آنکه آفریده است شما را اطوارا گاه نطفه و گاه علقه و گاه مضغه الم تروا آیا ندیدید کیف خلق الله چگونه آفرید خدای سبع سموات طباقا هفت آسمان را بر یکدیگر و جعل القمر فیهن نورا و گردانید ماه را در آسمانها نور و جعل الشمس سراجا و گردانید آفتاب را چراغ و الله انبتکم من الارض و خدای رویانید شما را از زمین نباتا رویانیدنی و قیل خلقکم من تراب آدم و قیل انبت نشوکم منها ثم یعیدکم فیها و ثم یخرجکم اخراجا و باز میگرداند شما را در زمین بمردن و بیرون میآرد شما را از زمین بیرون آوردنی و الله جعل لکم الارض بساطا و خدای گسترانید برای شما زمین را لتسلکوا منها سبلا فجاجا تا بروید از وی راههای فراخ

۱ ای مدت پنجاه کم هزار سال ۱۲ منه

۲ ای بهوش می آمد ۱۲ منه

Marfat.com

بچه خوردی را پدرش فرمود که زد بعصا و سر او را بشکست و خون روان شد نوح علیه
السلام دعای بد کرد و گفت الهی من قوم خود را بسیار خواندم بایمان روز و شب آشکارا و
پنهان و بت پرستی را ترک نکردند هر چند معجزه دیدند از من ایمان نیاوردند الهی ایشان را هلاک
گردان بیک قول هشتاد کس و بیک قول چهل کس و بیک قول هفت کس ایمان
آوردند حق تعالی وحی فرستاد که از قوم تو هیچ کس ایمان نخواهد آورد و ما عذاب میفرستیم کشتی
بساز که قوم ترا هلاک خواهیم کرد مگر کسی که در کشتی باشد با تو درختان بنشان از ساج یعنی
از آبنوس و نوح علیه السلام در کوفه بود درختان نشاند چهل سال گذشت تا درختان
کلان شدند درین فرصت بکافران هیچ تعرض نمی کرد و ایشان نیز با وی تعرض نمی کردند
ای وقت چهل سال بود
حق تعالی باران را از ایشان باز داشت درین چهل سال و درین مدت هیچ زن بچه
نیاورد و آبهای ایشان بزمین فرو رفت بعد از چهل سال بوی وحی آمد که چوبها را ببر و
تختها بساز و جبریل او را تعلیم کرد که سر کشتی همچون سر خروس ساز و سینه اش همچون سینه بط
ای بسا تو ۱۲ ود
و دمش را همچون دم کبوتر سی صد گز درازی او بود و پهنای او پنجاه گز بود و سی گز بلندی
ای عرض او ۱۲ ود
او بود و چشمهای قیر پیدا شد تا درون و بیرون کشتی را با و طلا کردند و میخهای آهن
ای طمع و آلوده بود
کشتی را دوخت هرگاه که کافران میدیدند می خندیدند که این دیوانه چها میکند هیچ آب
نی وی کشتی میسازد وحی آمد از حق سبحانه و تعالی که زود کشتی را تمام کن که غضب ما بسیار

۱ قوله سی صد گز الا قال ابن عباس اتخذ نوح السفینة فی سنتین فکان طولها ثلثمائة ذراع و عرضها خمسین ذراعا و طولها فی السماء ثلاثین ذراعا و کانت من خشب الساج و جعل لها ثلاث بطون ۱۲ جمل

نوح

Marfat.com

شد بر کافران چند مزدور گرفت و تمام کرد و همه چرندگان و پرندگان را با مر حق تعالے
جبرائیل جمع کرد و پای نوح علیه السلام را می لیسیدند که در کشتی در آیند فرمان شد که از
هر جنسی دو نر و ماده در کشتی در آر و ابلیس دم خر را گرفت و در آمد و کشتی را سه طبقه ساخته بود
ای یک نر و یک ماده ۱۲ ود
در یک طبقه چهار پایان و سباع بیابانی را انداخت و در طبقهٔ دیگر مرغان را انداخت و در
طبقهٔ بالا خود و مؤمنان همه نشستند و مورچه را بالای سر خود نگاهداشت یعنی در سقف خانه
ناگاه از تنور خانهٔ وی آب بر آمد دخترش آمد و خبر کرد و نشانی این بود آمدن عذاب اهل خود
را در کشتی در آورد و مگر عروسش را که علقه نام بود و پسر وی کنعان نام کافر بودند و عوج
ابن عنق را در کشتی نگذاشت و وی کافر بود و آب طوفان نوح تا زانوی وی بود
و بیش نرسیده بود و او سه هزار سال عمر یافت تا موسی پیغمبر علیه السلام وی را کشت و
ای زیاده ۱۲ ود
چهل شبانه روز باران بارید کشتی را سر پوش ساخته بود تا باران در نیاید و کشتی در روی
آب سیصد و پنجاه روز بود غیر آن چهل روز که باران باریده بود و نوح را سه پسر بود حام
و سام و یافث ایشان با عروسان خود و فرزندان و با همهٔ مؤمنان از کشتی بسلامت
بیرون آمدند و همهٔ کافران و همهٔ جانوران که در کشتی نبودند هلاک شدند مگر عوج بسبب آنکه
نوح را مدد کرده بود در کشتی تراشیدن و عمر دراز برای این داد تا خلق را خبر کند از
قصهٔ کشتی نوح علیه السلام نصیب دریش ازین قصه آنست که ایمان آرد و عمل صالح کند

Marfat.com

تا از عذاب ابدی خلاص یابد و اعتماد بر مال و جاه نکند قوله تعالے انا ارسلنا الآیة یعنی
گفتیم ما نوح را بترسان قوم خود را مِنْ قَبْلِ اَنْ یَّاْتِیَهُمْ عَذَابٌ اَلِیْمٌ ○ پیش از آنکه
آید بایشان عذاب دردناک اگر سخن ترا قبول نکند چون فرمان رسید که بایشان برسان
قَالَ گفت نوح علیه السلام یٰقَوْمِ ای مردمان من اِنِّیْ لَکُمْ نَذِیْرٌ مُّبِیْنٌ ○ بدرستیکه
من شما را پیغمبرم ترساننده از عذاب خدا تعالے پیدا است پیغامبری من پیش شما بمعجزات
ای ظاهر است ۱۲ و د
یا پیدا کننده ام حق را از باطل الابانة پیدا شدن و پیدا کردن لازم و متعدی می فرمایم
شما را اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ که بپرستید و بندگی کنید خدا تعالے را و بتان را بندگی نکنید و نه پرستید
وَاتَّقُوْهُ و بترسید از خدای عزوجل وَاَطِیْعُوْنِ ○ و فرمان بردار باشید مرا در آنچه
می فرمایم شما را یَغْفِرْ لَکُمْ مِّنْ ذُنُوْبِکُمْ تا بیامرزد شما را گناهان شما را فَمِنْ زائدة یا بیامرزد
از گناهان شما بعضی را فَمِنْ للتبعیض وَیُؤَخِّرْکُمْ اِلٰٓی اَجَلٍ مُّسَمًّی و تا زمان دهد
تا وقت نام برده شده که آن وقت مرگ است اِنَّ اَجَلَ اللّٰهِ اِذَا جَآءَ لَا یُؤَخَّرُ بدرستیکه
وقف لازم
وقتیکه خدا تعالے نهاده است از برای مردن چون بیاید پس انداخته نشود ساعتی
لَوْ کُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ○ اگر شما هستید که میدانید بدانکه اجل یکی است که بیشتر و کمتر نشود
ذلک لامنتم ۱۲ ح
پس معنی آیت اینست که فرمان بردار باشید خدا تعالے را برخورداری دهد تان از عمر و
ای شما را ۱۲ ح
مال و فرزندان تا وقت مرگ و اگر فرمان برداری نکنید برنج دهد تان از قحط و بلا تا وقت
ای شما را ۱۲ و د

۱۱۹

قوله من ذنوبکم من زائدة فان الاسلام یغفر به ما قبله او تبعیضیة لاخراج حقوق العباد ۱۲ جلالین

مرگ آسایش نه بینید والله تعالی اعلم چون نوح علیه السلام قوم خود را بطاعت خدای
تعالی خواند وایشان قبول نکردند قَالَ رَبِّ اِنِّیْ دَعَوْتُ قَوْمِیْ لَیْلًا وَّنَهَارًا ۝
گفت نوح علیه السلام ای پروردگار من بدرستیکه من خواندم قوم خود را در شب و روز
بایمان وطاعت وایشان قبول نکردند فَلَمْ یَزِدْهُمْ دُعَآئِیْٓ اِلَّا فِرَارًا ۝ پس زیاده
نکرد خواندن من ایشانرا مگر گریختن از دین وطاعت وَاِنِّیْ كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ وبدرستیکه
هرگاه من ایشان را بخواندم لِتَغْفِرَ لَهُمْ تا بیامرزی مر ایشان را جَعَلُوْٓا اَصَابِعَهُمْ
فِیْٓ اٰذَانِهِمْ بگردانیدند ایشان انگشتان خود را در گوشهای شان تا حق را نشنوند و
اسْتَغْشَوْا ثِیَابَهُمْ وجامهای خود را در سر کشیدند وَاَصَرُّوْا وایشان دائم بر کفر اصرار
نمودند الاصرار بر گناه ایستادن وَاسْتَكْبَرُوا وگردن کشی کردند از ایمان وطاعت
اِسْتِكْبَارًا ۝ گردن کشی کردن بزرگ ثُمَّ اِنِّیْ دَعَوْتُهُمْ پس من خواندم ایشانرا
براه راست جِهَارًا ۝ آشکارا بآواز بلند جهارا فِیْ مَوْضِعِ الْحَالِ ای مجاهرا ثُمَّ اِنِّیْ
اَعْلَنْتُ لَهُمْ باز بلند گفتیم ایشان را وَاَسْرَرْتُ لَهُمْ اِسْرَارًا ۝ وپنهان گفتم ایشان را
پنهان گفتی بزرگ هر یکی را علیحده وپنهان نصیحت کردم یعنی بهمه وقت ایشان را براه حق
خواندم گاهی بشب وگاهی بروز وگاهی بآشکارا وگاهی پنهان وهیچ تقصیر نکردم در
مدت هزار کم پنجاه سال ایشان را براه حق خواندم از ایشان جز کفر وکافری وگناه هیچ

له قوله واستغشوا ثیابهم ای غطوا رؤسهم بها لئلا ینظروا الی کفرهم ۱۲ جلالین

Marfat.com

پیدا نشد چون سخن او را قبول نکردند حق تعالی باران را باز داشت از ایشان در مدت چهل
سال و بیک روایت مدت هفتاد سال و هیچ زنی فرزند نیاورد و آبهای ایشان بزمین
فرو رفت و مالها و ستوران ایشان هلاک شدند حق تعالی ایشان را بزبان نوح وعده کرد که
اگر شما توبه کنید و ایمان آرید من کرم کنم و باز بر شما باران فرستم و فرزندان و مال دهم گفتند ما هرگز
ای مهربانی ۱۲ ود
ایمان نیاریم و سخن ترا قبول نکنیم نوح علیه السلام ایشان را گفت فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ
پس گفتیم ایشان را که آمرزش خواهید از پروردگارتان یعنی کفر را رها کنید تا بر شما رحم کند و بیامرزد
ای از پروردگار شما ۱۲ ود
إِنَّهُ از بهر آنکه وی یا بدرستیکه وی كَانَ بود و هست و خواهد بود غَفَّارًا ۝ نیک آمرزنده گناه
گناهگاران است اگر ایمان آرید يُرْسِلِ السَّمَاءَ فرستد باران را عَلَيْكُمْ بر شما مِدْرَارًا ۝
بسیار ریزان پیوسته مفعال من الدرور والدرور فرو باریدن در اللبن یدر درا و درورا
و مادم یعنی پی در پی آمدن شیر و اگر ایمان آرید وَيُمْدِدْكُمْ مدد کند شما را الامداد افزون کردن
ای معنی دمادم ۱۲ ود
بِأَمْوَالٍ بمالها وَبَنِينَ و به پسران وَيَجْعَلْ لَكُمْ جَنَّاتٍ و بگرداند برای شما بوستانها یعنی
بدهد تان وَيَجْعَلْ لَكُمْ و بگرداند برای شما أَنْهَارًا ۝ جویهای آب روان یعنی بیافریند
آبهای روان چون این نعمتها را از شما گرفته است بسبب کفر شما چون ایمان آرید باز
باران بسیار فرستد و مالهای بسیار دهد و پسران و باغها و آبهای روان باز دهد چنانکه
داده بود بزرگان دین گفته اند که هر که مبتلا شود بانواع بلا زنهار باید که استغفر الله
ای البته ۱۲ ود

۱۲۱

قوله دمادم آمدن شیر تفسیر درّ و درور می باشد ۱۲ ولی الحمد

قوله وقد خلقكم اطوارا
جمع طور وهو الحال فطورا
نطفة وطورا علقة الى تمام
خلق الانسان والنظر فى
خلقه يوجب الايمان بخالقه

جلالين ۱۲ قوله وقد
خلقكم اطوارا ای جملة حالية
من فاعل ترجون واطوارا
حال مؤولة بالمشتقات ای
مختلفين من حال الى حال
فى الصبى والشباب والطور
بالفتح التارة وفعل ذلك
طورا بعد طور ای مرة بعد
مرة والطور الحال والهيئة
وانتم اطوار مثل ثوب واثواب
وتقدى طورا ای تحالة التى
ہے اجل لم تقله فقد خلقكم
اطوارا الى موضعه ۱۲ حسينى

۱۲۲

بسیار گوید چنانکه درین آیت اشارت است وقوله تعالے یرسل ویمدد ویجعل
(منتبد ۱۲)
مرتبین مجزوم بجواب الامر وهو استغفروا چون گناه کرده بودند وکافر شده بودند
(خبر ۱۲)
وول از رحمت حق تعالی برداشته وبلاها بایشان رسیده امید رحمت نمی داشتند نوح
علیه السلام ایشان را فرمود مالکم چه بوده است مرشما را لا ترجون امید نمی دارید لله
مر خدای را وقارا ○ بزرگ داشتی یعنی امید نمی دارید که خدای تعالے بزرگ گرداند شما را
(جزا مقدم ۱۲ ود)
ونعمتها بدهد چنانکه داده بود اگر ایمان آرید وعمل نیک کنید وبزرگی وعزت از خدا تعالے
(سبب ومنجر ۱۲ ود)
طلب کنید نماز بتان وَلِلّٰهِ الْعِزَّةُ جَمِيعًا وهمیشه شما را او نعمت داده است وَقَدْ
(ای او تعالی ۱۲ ود)
خَلَقَكُمْ اَطْوَارًا ○ وبدرستیکه آفریدشما را باحالها قبل ازین گونه گونه یعنی نطفه بودید علقه کردو
علقه را مضغه کرد گوشت وپوست واستخوان گردانید تا آدمی تمام شدید وطفل بودید
جوان وپیر گردانیدتان ومحل وقد خَلَقَكُمْ نُصِبَ بالحال واطوارا ظرف باز نعمت
(ای منصوب محلا ۱۲ ود)
دیگر را یاد کرد وگفت اَلَمْ تَرَوْا آیا نمی بینید کَيْفَ چگونه خَلَقَ اللّٰهُ آفریده است خدای
تعالے سَبْعَ سَمٰوٰتٍ هفت آسمان را بر زیر یکدیگر طِبَاقًا ○ طبق طبق وَجَعَلَ وکرد
الْقَمَرَ ماه را فِيهِنَّ نُورًا درین هفت آسمان روشن کننده یعنی در آسمان دنیا ماه را آفرید
فاما نور بطبع هفت آسمان ظاهر گردانید وَجَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجًا ○ وگردانید
آفتاب را چراغ تابان یعنی همچون چراغ ابن عباس وابن عمر وقتاده رضی الله عنهم

Marfat.com

می گویند که روی آفتاب و ماه سوی آسمان است و پشت او سوی زمین است و هفت
آسمان از ایشان نور دارد چنانکه زمین باز نعمت دیگر را یاد کرد و گفت جل جلاله وَاللّٰهُ
اَنْۢبَتَكُمْ وخدا تعالے بروبانید شمارا مِنَ الْاَرْضِ از زمین یعنی پدر شمارا از زمین آفرید
استعیر الانبات للانشاء نَبَاتًا ۙ یعنی بیرون آورد تان از زمین پس رستید
رستنی یعنی سبز شدید و پیدا شدید از زمین پیدا شدنی نباتا منصوب علی المصدر ثُمَّ يُعِيْدُكُمْ
فِيْهَا پس باز گرداند شمارا در زمین یعنی چون بمیرانند شمارا در گورها باز برد و هر گاه که خواهد
وَيُخْرِجُكُمْ اِخْرَاجًا ۙ بیرون آرد شمارا از زمین بیرون آوردنی بقدرت کامله
از بهر جزا دادن در روز قیامت باز نعمت دیگر را یاد کرد و گفت وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمُ
الْاَرْضَ بِسَاطًا ۙ وخدا تعالے گردانید از برای شما زمین را همچو شادروان گسترده
یعنی همچو قالینها کرد زمین را لِتَسْلُكُوْا مِنْهَا تا میروید و بگیرید از زمین سُبُلًا
فِجَاجًا ۙ راههای فراخ جمع فج راهها را پیدا کرد در کوهها و دشتها تا بمقاصد خود
برسید و از شهرها بشهرهای دیگر بروید و از انواع نعمتها بیارید و ببرید وقد اظهر
نوح علیه السلام باسم الله تعالی فی الآیات ولم یکتف بالضمیر التذاذا باسم
معبوده واظهار المقصود نصیب عارف از این آیت آنست که بار شاد و نظر صحیح
خلق را براه حق تعالے بخواند و در اثنای آن از ذکر حق تعالے غافل نشود چنانکه شیخ المرسلین

ع

۱۲۳

قوله نباتا مفعول مطلق من غیر لفظ فعله بحسب اللباب لا بحسب المادة وسیبویه یقدره عاملا

Marfat.com

یعنی حضرت نوح علیه السلام بیان کرده است اولاً دلیل از وجود ایشان بایشان نمود و
ثانیاً از آسمان که محل نظر ایشان بود و ثالثاً از تزیین آسمانها و رابعاً از انشاء اصل ایشان که
آدم بود از زمین و خامساً از زمین که مأوی و ممر و مسالک ایشان بود چون بچندین
دلیل قاطعه و براهین ساطعه تمرد نمودند بعد از اظهار طرق استدلال تضرع کرد بحضرت
ذو الجلال و گفت قَالَ نُوحٌ گفت نوح علیه السلام بطریق تحزن و تحسر و تضجر از
افعال کافران رَبِّ إِنَّهُمْ عَصَوْنِي ای پروردگار من بدرستیکه این کافران قوم
من بیفرمانی کردند مرا و از سخن من روی گردانیدند وَاتَّبَعُوا و پیروی کردند مَنْ لَمْ يَزِدْهُ
مَالُهُ وَوَلَدُهُ إِلَّا خَسَارًا ۝ کسی را که مال وی و فرزند وی زیاده نکرد وی را
مگر زیانکاری یعنی مرا متابعت نکردند و توانگران و کلان ترانرا که مال دارند و فرزندان
متابعت کردند و آن مال و آن فرزند سبب زیان دو جهانی ایشان است نصیب
درویش اینست که میل به توانگران و ظالمان نکند و بصحبت صالحان میل دارد و در
راه فقر و صبر سعی تمام نماید که دنیا را بقائی بیشتر نیست و در آن کوشد که از علم ظاهر و باطن
بهره گیرد و عمل کند تا بدوستی حضرت مولی مشرف شود بیت طواف حاجیان دارم
بگرد یار میگردم ✤ نه اخلاق سگان دارم که بر مردار میگردم ✤ وَمَكَرُوا مَكْرًا كُبَّارًا ۝
و مکر کردند مکر بزرگ و مکر ایشان این بود که کلان تران و توانگران ایشان وَقَالُوا و گفتند

۱۲۴

قوله مکروا مکرا کبارا ۱۲ جمل ۵۳ قوله مکرا کبارا ای عظیما جدا بان کذبوا نوحا و آذوه و من اتبعه لهم جلالین ای عبادة وقالوا لا تذرن آلهتکم معطوف ایضا علی الصلة ۱۲ جمل

مرقوم خود را لَا تَذَرُنَّ مگذارید هیچ گونه الهتکم خدایان خود را بسخن نوح که وی دروغ گوی
است و دیوانه است بطریق اجمال گفتند باز بطریق تفصیل گفتند وَلَا تَذَرُنَّ وَدًّا مگذارید این
پنج بت را وَدًّا وَّلَا سُوَاعًا ۙ وَّلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَنَسْرًا ۚ این نامهای بتان
قوم نوح است وَقَدْ أَضَلُّوا كَثِيرًا ۚ وبدرستیکه گمراه کردند کلان تران قوم بسیاری
از مردم را و این پنج بت آدم ساخته بود چون جمشید را کشتند این بتان در میان
مردم می بودند و آن پادشاه که جمشید را کشت وی نیز بت پرست بود حق سبحانه و تعالی
نوح را به پیغامبری آن قوم فرستاد و آن قوم سخن وی را نشنودند پس دعا کرد نوح علیه السلام
و گفت وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ ای خدای من زیاده مگردان کافران را إِلَّا ضَلَالًا ۝ مگر
زیانکاری و هلاکت و حق سبحانه و تعالی دعای نوح را قبول کرد و گفت مِمَّا خَطِيئَاتِهِمْ
از سبب خطاها و کفرهای ایشان بود أُغْرِقُوا که غرق شدند در آب طوفان فَأُدْخِلُوا
نَارًا ۝ پس در آورده شدند در آتش دوزخ از پس آن و بقول امام ضحاک رحمة الله علیه
از یک طرف قوم نوح علیه السلام در آب غرق می شدند و از طرف دیگر آتش دوزخ
می سوختند و این آیت دلیل است بر آنکه کافران را در گور عذاب باشد نعوذ بالله من ذلک
فَلَمْ يَجِدُوا لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْصَارًا ۝ پس نیافتند قوم نوح خود را یاری
کنندگان بدون خدای تعالی یعنی هیچ کس بفریاد نرسید شان را از عذاب خدای تعالی

ع قوله مضامینها ما صلة و من تعلیلیة او اجمل

ع قوله ولا تذرن ودا ولا سواعا ولا یغوث ویعوق ونسرا ای ولا تذرن عبادة هؤلاء الاصنام فیما بینکم واعظمها عندهم وقد انتقلت لهذه الاصنام الی العرب فکان ود لکلب وسواع لهمدان ویغوث لمذحج ویعوق لهمدان ونسر لحمیر وقیل هی اسماء رجال صالحین کانوا بین آدم ونوح وقیل من اولاد آدم علیه السلام لما توفی ابلیس لعن بعضهم فکنتوا بصورهم فلما ماتوا قال الباقون لو صورنا صورهم فکنا نتذکرهم بهم فصوروا فلما ماتوا وجاء آخرون قال لهم الشیطان ان من کان قبلکم کانوا یعبدونهم فعبدوهم وقیل کان ود علی صورة رجل وسواع علی صورة امرأة ویغوث علی صورة اسد ویعوق علی صورة فرس ونسر علی صورة نسر

ع قوله وقد اضلوا ای قال نوح ذلک بعد ما اوحی الله تعالی الیه انه لن یؤمن من قومک الا من قد آمن فلا تبتئس بما کانوا یفعلون وقال قد اضلوا کثیرا بالطبع المتقدم لقول متقدم ای وقال قد اضلوا هذا القول مطبوعا علیه بالقول السابق وقال ای قال نوح علیه السلام بعد ما عصوه وقال قد اضلوا کثیرا بالفعل

Marfat.com

یعنی آن قوم سخن کلیان نتران و توانگران خود را شنود مد و آن قوم که سخن ایشان را نشنیدند
هیچ سود نرسانیند نصیب درویش آنست که سخن اهل شریعت و طریقت را بشنود و
شنیدن سخن ۱۲ ود
از سخن اهل دنیا دور باشد تا هلاک نشود بیت من سگ اصحاب کهفم بر در ایشان مقیم ✤
گر دهر درمی نگردم استخوانی گو مباش ✤ چون نوح علیه السلام از ایمان آوردن قوم خود
نومید شد دعا کرد و گفت وَقَالَ نُوحٌ وگفت نوح رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ
الْكٰفِرِيْنَ دَيَّارًا ○ ای پروردگار من مگذار از کافران هیچ گرونده بر زمین یعنی هیچ
کس را الدیار متخذ من الدوران وهو الحرکة او متخذ من الدار ای ساکنها کسی که در سرای گردد
و در وی ساکن باشد آنرا دیار گویند چون نوح علیه السلام این دعا کرد همه کافران هلاک
شدند مگر عوج بن عنق که وی از اهل دار نبود زیرا که وی از بسیاری بزرگی در هیچ خانه
دو داری ساکن نمی توانست شد وی هلاک نشد و بزیست تا زمان موسی علیه السلام
ای زنده بود ۱۲ ود
و بر دست او هلاک شد اِنَّكَ اِنْ تَذَرْهُمْ بدرستیکه تو اگر بگذاری ایشان را و هلاک
نکنی يُضِلُّوْا عِبَادَكَ گمراه کنند بندگان ترا وَلَا يَلِدُوْٓا اِلَّا فَاجِرًا كَفَّارًا ○ و
نزایند مگر فرزندان بدکردار و فاجر و کفار نیک ناسپاس یعنی کفر اختیار کننده و این دعا
ناشر ۱۲ ود
وقتی بود که معلوم وی شده بود بوحی که فرزندان ایشان نیز ایمان نخواهند آورد زمان
ایشان عقیم شدند پیش از آمدن عذاب ایشان بچهل سال چون کافر انرا دعا می کرد مؤمنان را

قوله دیاراً ای نازل دار
والمعنی احص اهم جلا ابن عباس قوله
ای نازل دارا فالدیار مأخوذ
من الدار فهو خاص عن
یزنها ولکن بالمعنی هنا عام
العموم فلذلک قال والمعنی
احص او قیل ان دیاراً مأخوذ
من الدوران وهو التحرک
وعلی کل من القولین فاصله
دیوار اجتمعت الیاء والواو
وسبقت احدهما بالسکون
فقلبت الواو یاء ود

ادعت الیاء هم جل ثنا
الیاء اهم جل ثنا وعز
وهو فیعال من الدار وقد قیل
الدار اصله دیار فعل
به ما فعل باصل سید فی
دیار علی الاول احص بالدار
فی الارض من یندل الدار
وعلی الثانی احص بالساکن
لسکنها ۱۲ الروح البیان

دعای نیک کرد و گفت رَبِّ اغْفِرْ لِي ای پروردگار من و آفریدگار من بیامرز مرا
وَلِوَالِدَيَّ و مر مادر و پدر مرا و هر دو مؤمن بودند وَلِمَنْ دَخَلَ بَيْتِيَ مُؤْمِنًا و بیامرز
مر کسی را که در آید در خانهٔ من یعنی در کشتی و یا در مسجد وی و یا در دین وی و مؤمن باشند
چنین گفت تا ابلیس را شامل نشود اگرچه داخل کشتی بوده باشد وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ
ای مؤمنا ۱۲ و د
و بیامرز همه مردمان با ایمان را و زنان با ایمان را تا قیامت و درین اشارت است که
انبیاء و اولیاء رح مظهر قهر اند بر اعدا و مظهر لطف اند بر اولیا بیت در جنگ چو آهنیم و
در صلح چو موم * بر دوست مبارکیم و بر دشمن شوم * وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا تَبَارًا ۝ ع
بد ۱۲
و میفزای و زیاده مکن ستمگاران را مگر هلاکت و عقوبت التبار و التبر هلاک کردن سه دعا
کرد کافران را و مؤمنان را و ظالمان را اگر گوئیم مراد از ظالمان کافرانند تکرار شود و دعای
او مستجاب شد در حق کافران و ظالمان و ظاهر شد و امید میداریم که بر همه مؤمنان رحمت
کرده شود و همه ستمگاران بقهر هلاک کرده شوند ای درویش سعی نمای تا از مؤمنان باشی
و از کافران و ظالمان نباشی تا بقهر هلاک نگردی و عن رسول الله صلی الله علیه
وسلم انه قال من قرأها کان من المؤمنین الذین یدرکهم دعوة نوح علیه السلام

سورة الجن مكية وهي	بسم الله الرحمن الرحيم ۝	ثمان وعشرون آية وركوعان

قُلْ بگو ای محمد کافران مکه را و غیر ایشان را أُوحِيَ إِلَيَّ وحی فرستاده شد بمن أَنَّهُ اسْتَمَعَ
الضمیر للشان ۱۲ ح

ای سختیم با اولیاء الله ۱۲ و د

النصف

۱۲۷

۵۱ قوله مظهر قهر اند الخ ای حق تعالی قهر و لطف خود را در انبیاء و اولیاء ظاهر کرده است ۱۲ و د ۵۲ قوله ظاهر شد الخ ای ظاهر شد از استجاب دعا در حق کافران که بر همه مؤمنان الخ و د ۵۳ قوله اوحی الی ای اخبرت بالوحی من الله ۱۲ جلالین

Marfat.com

۱۲۸

بدرستیکه گوش داشتند نفر گروهی از جن از پریان فقالوا پس گفتند ما سمعنا
بقومهم لما رجعوا الیهم ۱۲ ج
بدرستیکه شنودیم ما قرآنا خواندنی عجبا ○ عجب که هرگز باین بلاغت و فصاحت و
علی ..... عجب مصدر یوضع موضع التعجیب ۱۲ کبیر ۱۲
خوبی سخن نشنوده بودیم یهدی الی الرشد می نماید بصواب و دین راست الرشد
والرشاد والرشد راه راست یافتن و راه نمودن فآمنا به پس ما ایمان آوردیم باین
قرآن ولن نشرک بربنا احدا ○ وهرگز شریک نیاریم بعد ازین بخدای خود هیچکس را
و درین سخن اشارت است بفضل بیحد خدا تعالی به نسبت این پریان و سرزنش است
کافران مکه را که ایمان نمی آرند باوجود آنکه خود را از عقلاء و فصحا میدانند و بتانرا شریک
میدانند بحضرت واجب الوجود و یک بار پریان قرآن را شنودند ایمان آوردند و ایشان
دایم می شنوند و نمی گویند قوله ذلک فضل الله یؤتیه من یشاء در سیر النبی
علیه السلام آورده است که این قصه در سال دهم از نبوت بود و آن چنان بود که حضرت
رسالت پناه صلی الله علیه وآله وسلم در قریه نخل محمود با یاران خود نماز بامداد می گذارد که
گروهی از پریان آمدند و قرآن را شنودند و رقت و وجد در دلهای ایشان پیدا شد
و دوستی حضرت رسول صلی الله علیه وآله وسلم در دلهای ایشان پدید آمد بیطاقت شدند
و بقوم خود رفتند و این حال را گفتند و آمدند شبی در پیش رسول علیه السلام ایمان آوردند و
در لیلة الجن غیر عبد الله بن مسعود رضی الله عنه کسی دیگر با رسول نبود و عبد الله ابن مسعود

تفسیر حسینی
قوله نفر من الجن الی قومهم لما رجعوا الیهم ۱۲ منه
نصیبین وذلک فی صلوته الصبح ۱۲ منه
الصحیح بطن نخل موضع بین مکة والطائف وهم الذین ذکروا فی قوله تعالی واذ صرفنا الیک نفرا من الجن الآیة اه جلالین قوله نفر من الجن ۱۲ منه
مع قریب ثلاثین بالصرف علی ارادة الحی او القبیلة وعلامة للعلمین فتیقظنا قوله فی صلوته الصبح ۱۲ منه
وذلک انه سار هو وجماعة من الصحابة قاصدین سوق عکاظ وهو سوق معروف بقرب مکة کانت العرب تقف به فی کل سنة قبل الاسلام وکان فی ذلک الوقت حیل بین الشیاطین وبین خبر السماء فقال بعضهم لبعض ماذا لک الا من شیء حدث فاضربوا مشارق الارض ومغاربها لتنظروا ما الذی حال بیننا وبین خبر السماء حتی ضعنا بالشهب فانطلق جماعة منهم فتبا وا بالنبی صلی الله علیه وسلم واصحابه بنخل عامدین الصبح بنخل عکاظ فلما سمعوا القرآن قالوا هذا الذی حال بیننا وبین خبر السماء وقومنا انا سمعنا الی قومهم فقالوا یا قومنا انا سمعنا قرآنا عجبا الخ فانزل الله علی نبیه قل اوحی الی الخ ۱۲ جلالین قوله الی الرشد ای الی الرشاد ۱۲ منه
وبین آمدن ایشان پیش رسول علیه السلام و ایمان آوردن ایشان در لیلة الجن ۱۲ منه

گفت که رسول علیه السلام خطی کشید و مرا فرمود تا در میان آن خط نشستم و رسول
علیه السلام رفت و پریان را دعوت کرد باسلام و ایشان بسیار بودند ایمان آوردند و در
صحیح مسلم آورده است که هیچ کس از صحابه با وی نبود و رسول علیه السلام گفت که پریان
بر سه نوع اند بعضی همچو مرغانند با پر و بال در هوا می پرند و بعضی بصورت سگان و
مارانند و بعضی بهر جنسی و صورتی که خواهند می گردند و لیلة الجن در مکه است در موضعی که
آنرا حجون گویند این حجون گورستانی است متبرک در مکه همچون گورستان بقیع در مدینه
و کلان تر آن نفر که استماع قرآن کرده بود نام وی عمرو بود و عبد الله ابن مسعود گفت
از قومی شنودم که گفتند یار در سفر بودیم ماری دیدیم کشته و در خون غلطیده یکی از ما آن مار را
در زیر زمین کرد و ما رفتیم بعد ه قومی پیش آمدند و گفتند که از شما عمر را که در زیر خاک دفن کرد
گفتیم عمر کیست گفتند آن پار که شما او را دفن کردید در فلان موضع آن مار یاران رسول بود
از پریان نام او عمرو بود و استماع قرآن کرده بود در میان دو قبیله از پریان جنگ شد
یکی فریق مسلمان بودند و عمر از ایشان بود و فریقی دیگر کافر بودند کافر عمرو را کشتند و مرتبه
شهادت یافت وَإِنَّهُ تَعَالَىٰ جَدُّ رَبِّنَا هر آئینه بلند است بزرگواری پروردگار ما

التعالی بلند شدن الجد بزرگواری بیان بزرگواری کرد و گفت مَا اتَّخَذَ صَاحِبَةً وَّلَا وَلَدًا ○ نگرفته است هیچ کس را بزنی و فرزندی چونکه گرفتن زن از نقصان است و حضرت او از نقصان منزه است الضمیر فی انه للشان قرئ فی السبعة وانه بالکسر عطفا علی انا سمعنا لانه مبتدا محکی بعد القول وکذلک البواقی وهی ثلثة عشر موضعا وبالفتح عطفا علی انه استمع فیکون من الموحی الیه ای الی النبی علیه السلام او علی الهاء فی امنا به فکانه قیل فامنا بانه تعالی جد ربنا او علی الجار والمجرور فکانه قیل صدقناه وصدقنا انه تعالی جد ربنا وهذان الوجهان الاخیران اولی معنی ولفظا للقرب وَّاَنَّهٗ كَانَ يَقُوْلُ سَفِيْهُنَا عَلَى اللّٰهِ شَطَطًا ○ هر آئینه بود که می گفت بیخرد ما بر خدا تعالی گفتنی دور از حق و دروغی بزرگ و آن ابلیس بود و یا کافران جن لعنة الله تعالی علیهم که شریک می گفتند مر حق تعالی را و اثبات زن و فرزند میکردند پریان گفتند که چون ما قرآن شنودیم دانستیم که این دروغ بوده است که حق تعالی را شریک باشد و زن و فرزند چون در قرآن منع کرده شده است و دلیل عقلی نیز این اقتضا میکند پس ما را دلیل عقلی و سمعی حاصل آمد و دانستیم حق را و درین تعریض است مر کفار را که ایشان معاندانند و بیعقل اند السفیه

قوله للقرب دلیل للاولویة لفظا ۱۲ ولی محمد رح

ظهر لک ان الوجهان الاولان اولی من الوجهین الاخیرین لان الاعتراض کما یرد علی الاولین کذلک یرد الاعتراض علی ۱۲

بیخردوا السفهاء جماعت الشطط دوری الضمیر فی انه للشان وکان ویقول
تنازعا فی سفیهنا وسفیهنا اسم کان ویقول خبره مقدما علیه علی الله
متعلق بیقول وَأَنَّا ظَنَنَّا أَن لَّن تَقُولَ الْإِنسُ وَالْجِنُّ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا ۝
وبدرستیکه ما گمان می بردیم که هرگز نگویند آدمی و پری بر خدا تعالی دروغی یعنی گمان
می بردیم که ایشان راست می گویند که خدا تعالی را زن است و فرزند و شریک تا ما
قرآن را شنودیم و دانستیم که ایشان دروغ می گفتند یا از ایشان بپذیرفتیم و مسلمان گشتیم کذبا
صفت مصدر محذوف ای قولا کذبا ای مکذوبا فیه وَأَنَّهُ كَانَ رِجَالٌ
مِّنَ الْإِنسِ يَعُوذُونَ بِرِجَالٍ مِّنَ الْجِنِّ فَزَادُوهُمْ رَهَقًا ۝ وبدرستیکه بودند
مردانی از آدمیان که پناه می گرفتند بمردانی از پریان پس زیادت کردند این آدمیان
پناه گیرنده پریان را تکبر و بزرگی و بیدادی و تباهی معنی رهق است یا زیادت کردند
پریان آدمیان را گمراهی و تباهی بسبب آنکه ایشان آدمیان را گمراه کردند تا با ایشان
پناه گرفتند در جاهلیت و کافر رسم این بود که چون کافران
بسفر رفتندی و در بیابان فرود آمدندی گفتند ما پناه میگیریم بکلان شر پریان این
موضع از بدی قوم او و ازین سخن پریان را تکبر و گمراهی زیادت شدی که آدمیان
می ترسند از ما و پناه میگیرند بما پس این پریان که قرآن را شنودند دانستند که هیچ کس

۱۳۱

فی الکشاف ای زادوهم بعوذهم بهم
قوله فزادوهم رهقا ای غیا
قوله ای مکذوبا فیه اشار
الی ان کذبا بمعنی اسم
المفعول مع الحذف والایصال
وهذا انما علی ان الکذب بمعنی
المتکاذب عنی اخبار الشی بما
هو علیه فیکون القول ممکنا
فیه ویعلم ان المراد به القول
علی ان کذبا صفة للقول بمعنی
الکذب صفة حکمیة للواقع
فی الاول وهو ظاهر
قوله فزادوهم رهقا
ای اغوا
ای ازاد الرجال الجن
الجن ای عبدنا الذین هم عند
سیادتنا وقهرنا انما قالوا
ذلک لما رأوه من استعاذة
الکافر بهم
ای اغوا الجن الانس
عنوا اوذادا الجن الانس
غیا بان افضوا بهم
استعاذ

کسی را بفریاد نمی رسد مگر اللہ تعالے و پناہ گرفتن روا نیست مگر بحضرت رب العزت
ازین برگشتند و توجہ بحضرت او جل جلالہ کردند پس مومن موحد باید کہ چون بتر سد در بیابانی
یا در سفر یا در حضر گوید اَعُوْذُ بِاللّٰہِ مِنَ الشَّیْطٰنِ الرَّجِیْمِ ○ و بگوید قُلْ رَّبِّ اَعُوْذُ بِکَ
مِنْ ھَمَزٰتِ الشَّیٰطِیْنِ وَاَعُوْذُ بِکَ رَبِّ اَنْ یَّحْضُرُوْنِ ○ و معوذتین را بخواند
و بگوید اَعُوْذُ بِکَلِمَاتِ اللّٰہِ التَّامَّاتِ کُلِّھَا مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ وَذَرَأَ وَبَرَأَ ہیچ چیزی
بوی ضرر نرساند انشاء اللہ تعالیٰ و یکی از یاران رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم گفت کہ
در وقت کفر و کافری در سفر بودیم در بیابانی ناگاہ گرگی آمد و گوسفندی را از رمہ شخصی
گرفت و می برد آن شخص فریاد کرد کہ ای کلان تر پریان ما در پناہ تو آمدہ ایم و بتو پناہ
می گیریم آوازی شنیدیم کہ ای گرگ گوسفند را رہا کن کہ وی بما پناہ گرفتہ است در حال
گرگ گوسفند را رہا کرد و برفت و این استدراج باشد نعوذ باللہ مِنْ ذٰلِکَ نصیب تو
اینست کہ پری خوانی نکنی کہ کافر شوی و عرض بر تو طلاق شود و اعتقاد بکتاب طالع
و حشویات ناوان نکنی و خوشبوئی سوختن و چراغ نہادن از برای دفع مضرت پریان
نکنی وَاَنَّھُمْ ظَنُّوْا کَمَا ظَنَنْتُمْ اَنْ لَّنْ یَّبْعَثَ اللّٰہُ اَحَدًا و بدرستیکہ مردانی از انسانان
گمان می بردند چنانکہ شما کافران جن گمان می برید کہ ہرگز زندہ نکند خدا تعالیٰ ہیچ کس را
بعد از مردن و حینئذ یکون الضمیر فی انھم وظنوا راجعًا الی رجال من الانس

Marfat.com

وانا لمسنا السماء ای رمنا استراق السمع منها لرجوم بها ملئت حرسا ای رشقت بالشهب حرسا من الملائكة شديدا ای محروسة بهم او جمع حارس بمعنى رصد وشهبا ای قصدنا بها ورجم بها الشياطين فقوله وانا لمسنا الى قوله شهبا كالتعليل لقوله وانه تعالى جد ربنا الى قوله سفيها على الظن ان معناها اعتقدنا ان لن تقول الانس والجن على الله كذبا فى نسبة الصاحبة والولد اليه تعالى عن ذلك علوا كبيرا وعلى هذا فالجملة من قوله وانا لمسنا الى قوله شهبا معترضة بين المعطوف والمعطوف عليه وقيل بل هى من كلام الجن وقيل هى من كلام الله تعالى والاول اظهر وعليه فالجملة من قوله وانا لمسنا الى قوله رصدا معترضة بين المتعاطفين وقيل ب

لام التعریف الرصد نگاهبانان اسم جمع او جمع یا صد الرصد والرصود چشم داشتن و

نگاهبانی وَّأَنَّا لَا نَدْرِیٓ أَشَرٌّ أُرِيدَ بِمَن فِي الْأَرْضِ أَمْ أَرَادَ بِهِمْ رَبُّهُمْ رَشَدًا ۝ (ای خیرا)

وبدرستیکه ما نمی دانیم که بلاو عقوبت خواسته شده است باهل زمین یا خواسته است باهل

زمین پروردگارشان نیکی ورحمت یعنی بعد ازین ما نمی توانیم رفتن بآسمان چنانکه پیشتر

ازین می توانستیم پس منع کردن ما را از آسمان بسبب نیکی اهل زمین است یا بسبب بدی

ایشان عبد الله بن عباس رضی الله تعالے عنهما گفت که هر قبیله از پریان کسان بودند

که بر آسمان برشندی وجائی نشستندی چون وحی آمدی بآسمان فرشتگان تسبیح بدے

آوازی آهن که بر طاس زده شود وهمه فرشتگان سجده کردندی تا وحی آمدی پرسیدندے

که این چه وحی آمد اگر حکمی بودی که همه در آسمان بودی پس قبول کردندی واگر وحی

حکمی بودی که تعلق بزمین داشتی از قحط وباد وفراخی ومردن وغیر آن بایکدیگر فرشتگان

گفتندی وپریان تسنید کردندی وآن خبر را بدوستان خود که پری پرستان بودند ومنجمان

وفال گویان گفتندی ودروغ بسیار بآن آمیختندی وسبب فساد خلق شدندی چون

حق تعالے محمد مصطفے صلی الله علیه وآله وسلم را بخلق فرستاد آسمان را پر نگاهبانان کرد تا

دیوانرا منع کنند ودر کشاف آورده است که رفتن ستاره پیش از رسول ما صلی الله

علیه وآله وسلم بود فاما بسیار نبود چون او را بخلق فرستادند آسمان پر شد از نگاهبانان

ولما سمعوا القرآن الخ منعوا من السماء
حراسة للوحی وقیل قالوه
لقومهم منذرین ای لما امنوا
استفقوا ان لا یؤمن کثیر من
اهل الارض فقالوا انا لا ندری
اهل الارض بما امنا به
ام یؤمنوا ان کفروا
قوله وورد کشاف ورده
است الخ عبارته البیت السعود
قیل حدث هذا عند مبعث
النبی صلی الله علیه وسلم
والصحیح انه کان قبل
لبعثه ایضا لکنه کثر الخ
بعد البعث وزاد زیادة
مدارک محمد رح

Marfat.com

فان قلت پس این پریان که گفتند انا لمسنا السماء تا آخر از آن کسان بودند که قرآن را
استماع کرده بودند یا از غیر ایشان قلت احتمال دارد که ایشان بوده باشند وظاهر آنست
والله تعالیٰ اعلم وچون ستارگان بسیار رفتن گرفتند ابلیس علیه اللعنة گفت کار بزرگ
در زمین پیدا شده که پریان را از آسمان باز داشتند پس لشکر خود را فرستاد تا از همه اقلیمی یک
مشت خاک آوردند ابلیس بوی کرد و گفت این کار در زمین بنی تهامه است یعنی
در زمین عرب پیدا شده است و این نشان پیغامبر آخر الزمان است و معجزه اوست
بعد ازان پریان را فرستاد تا ایشان تفحص این معنی بکنند ایشان بزمین عرب آمدند مصطفی
را صلی الله علیه وآله وسلم یافتند در نماز که قرآن میخواند چون بقوم خود باز گشتند این قصه را بیان
کردند و گفتند ما نصیبهای که حکمت در باز داشتن ما چه بوده است وَاِنَّا مِنَّا الصّٰلِحُوْنَ و گفتند
پریان بدو دسته اند که از مانیکان و پارسایان هستند وَمِنَّا دُوْنَ ذٰلِكَ و از ما جز نیکان هستند
یعنی کافران و فاسقان كُنَّا طَرَآئِقَ قِدَدًا ○ و بودیم ما بر دینها و مذهبهای مختلف
یعنی مسلمانان و جهودان و ترسایان و گبران و این سخن پریان است که قرآن را شنیدند
و قوم خود را پند میدادند تا ایمان آرند و دین مسلمانی را قبول کنند چنانکه بودند نباشند
یعنی همه نیکان و پاکان باشند طریقه راه طرائق جمع القدة پاره از چیزی قلاد جماعت و
المضاف من قوله كُنَّا طرائق محذوف ای كنا اصحاب مذاهب مختلفة شبه

---

۱ الجن

فان قلت ای پیش از استماع قرآن ۱۲ ود

۲ ای فی الصلاة ۱۲ ود

۳ ای فی الایمان وهو اشبه من ذلك ای ومنا دون الصالحين ومنا الكافرون وقيل ومنا دون الصالحين فی الصلاة ۱۲ ود

۴ ای فاشتی حملة علی الایمان والشرك لكنا طرائق قدادا ۱۲ ود

۵ قال السدی وقال قتادة اهواء مختلفة وقال الضحاك اديانا مختلفة وقال ابن زيد امثالا وقال الحسن اهواء شتى وقال ابن كيسان كل واحد منهم كفار وقال ابن عباس كل الجن كفار ومنهم مختلفين منهم كفار ومنهم مؤمنون فمن صلحاء وقال ابن السائب مؤمنون صلحاء وقال ابن عباس مسلمون وكفار ۱۲ منه

۱۳۵

السدی فی قوله تعالی طرائق قددا قال فی الجن مثلكم قدریة ومرجئة وخوارج وروافض ۱۲ منه

وقال قوم ای وانا هذا استماع القرآن مختلفون فمنا المؤمنون ومنا الكافرون ای ومنا الصالحون ومنا مؤمنون ۱۲ منه

ای فی الصلاة ۱۲ ود

وقد اخبر الله عنهم انهم كانوا

انا سمعنا كتابا انزل من بعد

موسی مصدقا لما بين يديه

وهذا يدل علی بطلان قول

من قول الجن ای قال بعضهم

الی الايمان بعجلهم صلی الله

عليه وسلم وانا كنا قبل استماع

القرآن منا الصالحون ومنا

دون ذلك كنا طرائق قددا

وفی القرطبی وانا منا

الصالحون ومنا دون

دون ذلك كنا طرائق قددا

ابلیس علیه اللعنة ۱۲ ود

استمع بعضهم بعضا ۱۲ ود

Marfat.com

المن اهب بالطرق المختلفة فالاستعارة مصرحة وَّاَنَّا ظَنَنَّآ وبدرستی که
دانستیم ما که پریان هستیم یقین اَنْ لَّنْ نُّعْجِزَ اللّٰهَ فِی الْاَرْضِ که هرگز ما عاجز نتوانیم کرد خدای
عزوجل را در زمین اگر بما چیزی رساند از بلا و عقوبت وَلَنْ نُّعْجِزَهٗ هَرَبًا ○ وهرگز او را
عاجز نتوانیم کرد بگریختن یعنی از آنچه خواهد بما نتوانیم گریختن و بابوی ضرر نتوانیم رسانیدن
المراد بالظن العلم الاعجاز عاجز کردن و در گذشتن هَرَبًا ای هاربین الهرب گریختن
وَّاَنَّا لَمَّا سَمِعْنَا الْهُدٰٓی اٰمَنَّا بِهٖ وبدرستیکه ما چون شنیدیم راه راست یعنی قرآن را
که راه راست می نماید گرویدیم باو و تصدیق کردیم پس فَمَنْ یُّؤْمِنْ بِرَبِّهٖ فَلَا یَخَافُ
... ای اعتقاد کردیم براو ۱۲ ود
بَخْسًا وَّلَا رَهَقًا ○ پس هرکه بگرود بخدای خود پس نترسد کم کردن و ظلم کردن را
نقصان من حسناته ۱۲ تج ... ای ظلما بالزیادة فی سیاته ۱۲ تج
یعنی کم نکنند ثواب طاعت او را و زیادت نکنند عذاب معصیت او را المبتداء محذوف
ای فهو لا یخاف البخس کم کردن رهقه رسید بوی ستم یعنی نترسد رسیدن ستم را از
حق تعالے وَاَنَّا مِنَّا الْمُسْلِمُوْنَ وبدرستیکه از ما پریان مسلمانند وَمِنَّا الْقٰسِطُوْنَ
واز ما ستمگارانند وظالمان وکافران فَمَنْ اَسْلَمَ فَاُولٰٓئِكَ تَحَرَّوْا رَشَدًا ○ پس
ای بغیة ۱۲ ح
هرکه اسلام آورد پس ایشانند که طلب کردند راه راست را و قصد کردند راه حق را القسط
بیدادی کردن الاقساط داد دادن التحری صواب جستن وقیل شرار جستن بعداد
یا دکرد عذاب کافران را و ظالمان را و گفت جل جلاله وَاَمَّا الْقٰسِطُوْنَ فَكَانُوْا

علمنا وتیقنا بالتفکر والاستدلال فی ایات الله انا فی قبضة الملك وسلطانه لن نفوته بهرب کذا فی بغیة ۱۲ ح
الآن ۱۲

سلسلہ قول وانا منا المسلمون ومنا القاسطون الخ ای وانا بعد سماع القرآن مختلفون فمنا من اسلم ومنا من کفر وانتقاسط الجور والعدول یقال قسط اذا جار وقسط اذا عدل والقاسط الجائر والمقسط العادل والاول هو المعنی المراد هنا لان الکلام فی وصف الجن بالکفر والظلم لا فی وصفهم بالعدل والانصاف ۱۲ ح

Marfat.com

لِجَهَنَّمَ حَطَبًا ۝ واما ستمگاران وکافران پس باشند هیزم مر دوزخ را وَّاَنْ لَّوِ

اسْتَقَامُوْا عَلَى الطَّرِيْقَةِ اِنْ مخففة من الثقيلة وضمير الشان اسمها محذوف

یعنی بدرستیکه شان وکار اینست که اگر ایستادندی اهل مکه بر راه اسلام یا همه آدمیان و

پریان اگر ایمان آوردندی وراستی کردندی لَاَسْقَيْنٰهُمْ مَّآءً غَدَقًا ۝ هر آئینه ما ایشانرا

دادمی آب بسیار یعنی نعمت بسیار دادمی ایشانرا چون نعمتها بآب باران می شوند آب

گفت ونعمتها خواست ذکر سبب اراده مسبب از بلاغت است لِنَفْتِنَهُمْ فِيْهِ تا آزمودیم

ای اراده کرد ۱۲ ود

ایشانرا بدادن نعمت که شکر می گویند یا نی چون نعمتها بسیار شود باید که شکر نیز بسیار شود تا

نعمت بپاید وزیاده شود لقوله تعالی وَلَئِنْ شَكَرْتُمْ لَاَزِيْدَنَّكُمْ مصراع ای

شکر نعمتهای تو چندانکه نعمتهای تو نظم من بیتو دمی قرار نتوانم کرد ✤ احسان ترا شمار

نتوانم کرد ✤ گر بر تن من زبان شود هر مولی ✤ یک شکر تو از هزار نتوانم کرد ✤ نصیب عارف

اینست که استقامت ظاهره وباطنه بجای آرد تا مشرف بزیادتی معارف الهی شود

کما قال النبی صلی الله علیه وآله وسلم استقیموا ولن تحصوا یعنی راست بایستید و

ثمره آنرا شمار نتوانید کرد یا ثمره آنرا ندانید یا نتوانید راست ایستادن الاستقامت راست

از جهت بسیاری ثمره ۱۲ ود

ایستادن الاحصاء دانستن وتوانستن وشمار کردن قال سید الطائفه جنید بغدادی رحمة

الله علیه کن طالب الاستقامة ولا تکن طالب الکرامة قال الرب عز وجل یطلب الاستقامة والنفس تطلب

۱۳۷

استقامت

۱۷ ۱ قوله فیه ای فی الماء بسببه ۱۲ جمل ۲ قوله ای شکر نعمتهای تو الخ یعنی ای آنکه شکر نعمتهای تو بین قدر باشد

Marfat.com

الکرامة چون جزای استقامت را یاد کرد سزای عدم استقامت را نیز یاد کرد و گفت و

مَنْ یُّعْرِضْ عَنْ ذِکْرِ رَبِّهٖ و هر که روی بگرداند از یاد کردن پروردگار خود و طاعت

او نکند یَسْلُکْهُ در آوردش عَذَابًا صَعَدًا ۝ در شکنجهٔ سخت و دشوار تر الصعد سخت

و دشوار نصیب مؤمن طالب و مرید صادق اینست که دائما بذکر حضرت مولی مشغول باشد

و ملول نگردد و روی نگرداند تا بعذاب فرقت و نایافت دولت ابدیه مبتلا نگردد نعوذ

بالله من ذلک اوقات اوقات ذکر است و صفا صفای ذکر رباعی از ذکر همی نور

فزاید ماه را ٭ در راه حقیقت آورد گمراه را ٭ هر صبح و نماز شام ورد خود ساز ٭ خوش گفتن

لا اله الا الله ٭ قال النبی علیه السلام حکایة عن الله تعالی انا جلیس من ذکرنی

باید که تلقین ذکر از کامل مکمل باشد یعنی قطب الارشاد یا خلیفه وی تا نتایج آن ظهور کند

حضرت شیخ ما رحمة الله علیه می فرمودند که از مقلد کامل کار بر نمی آید کامل مکمل می باید

وَاَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلّٰهِ و بدرستیکه همه مسجدها یا همه روی زمین یا همه اعضا که بآن سجده کرده

می شود مر خدا تعالی راست فَلَا تَدْعُوْا مَعَ اللّٰهِ اَحَدًا ۝ پس مخوانید با خدای

تعالی هیچ کس را یعنی کافر می شوید و اخلاص پیش آرید مساجد جمع مسجد بفتح جیم یا بکسر جیم

باشد جای سجده کردن چون مسجدها خدا تعالی را باشند در وی بازرگانی مکنید و در وی

سخن دنیا مگوئید و در وی خصومت مکنید و آواز بلند مکشید و در وی راه مسازید و جز

ارشاد خواجه نقشبند

۱۳۸

اوحی الی ان المساجد لله ای مختصة به والمساجد قیل جمع مسجد بکسر الجیم بطرف موضع السجود وقال
بمسجد که مذکور است در ضمن مسجدها ۱۲ ود

Marfat.com

طاعت در وی کار دیگر مکنید بدانکه نگاهداشتن حرمت مسجد از آداب دین است و مسجد
ای عزت ۱۲ ود
فاضل تر است از جمله موضعها که در آسمان و زمین است چنانکه در حدیث آمده است که
رسول علیه السلام جبرئیل را گفت سَلْ عَنْ رَبِّكَ عَنْ اَحَبِّ الْبِقَاعِ اِلَيْهِ تَعَالٰى
لَاَعْلَقُ بِهَا قَلْبِيْ فَعَرَجَ جبرئیل ثم نزل فقال یا محمد قال الله تعالی شر
ای عروج کرد ای بالا بآسمان نه رفت ۱۲ ود
البقاع الاسواق وخیرها المساجد جبرائیل علیه السلام گفت که الله تعالی می فرماید
که بهترین موضعها مسجدها است و بدترین موضعها بازارها است و در قنیة الفتاوی
آورده است که بهترین ذکر آنست که خفیه در بازارها باشد یعنی بذکر خفیه در بازارها مشغول
باشد که خرید و فروخت او را باز ندارد از ذکر الله تعالی و در وقت خواجه رحمة الله علیه
در بازار بخارا ذاکران بسیار بودند روزی درویشی صاحب وقت در بازار بخارا مسافر
آمد و گفت در شهرهای دیگر در خانقاهها و مسجدها این مقدار ذاکر نیست وَاَنَّهٗ لَمَّا قَامَ
عَبْدُ اللّٰهِ يَدْعُوْهُ قیل هذا عطف علی انه استمع فی اول السورة یعنی بگو ای محمد که
وحی آمد بمن بدرستیکه چون استاد بنده خدای تعالی یعنی محمد علیه السلام در قریه نخله میخواند
خدای تعالی را یعنی نماز بامداد می گذارد و قرآن میخواند كَادُوْا يَكُوْنُوْنَ عَلَيْهِ لِبَدًا ۝ ع
خواستند پریان که باشند بر وی افتادگان یعنی انبوهی کنندگان و بر زبر یکدیگر افتندگان
یعنی ازدحام کردند و به شنیدن قرآن رغبت نمودند و خواستند که بر یکدیگر افتند و الضمیر

ای جماعة متراکبة ۱۲ ود

مراد از خواجه درینجا شاه نقشبند است رحمة الله تعالی علیه ۱۲ ود

قوله کادوا ای قرب الجن یکونون علیه لبدا الی یقول الفقیر فی هذا المقام اشکال علی القراءتین جمیعا لان المراد ان کان ما ذهب الیه ابن عباس رضی الله تعالی عنهما علی ما ذهب الیه المفسرون فلا معنی للازدحام اذ کان الجن بنخلة نفرا صبعة او تسعة ولا معنی لازدحام النفر القلیل مع سعة المکان وقرب القاری و انما وقع الازدحام فی المحجون بعد العود من نخلة علی ما رواه ابن مسعود رضی الله عنه ولا مخلص الا بان یقال لم یزالوا یدنون من جهة واحدة حتی کادوا یکونون علیه لبدا او بان یتجوز فی النفر وحینئذ یبقی تعیین العدد علی ما فعله بعضهم بلا معنی ۱۲ روح

قوله بان یتجوز فی النفر ای مراد از نفر جماعت کثیره است نه عدد معین که سبعه است یا تسعه ۱۲ ولی محمد

۱۳۹

خواجہ نقشبند کے زمانہ میں بخارا کی حالت

Marfat.com

فى انه للشان يدعوه حال اى داعيا اياه اللبد بالكسر جمع لبدة وهى الجماعة
واللبد الحطم بضم اللام واحد قائم مقام الجمع وللقراءة بها وقيل اين ابتداء
اخبار است از حق تعالى چون بندهٔ مؤمن يعنى محمد مصطفى صلى الله عليه وآله وسلم پيغمبرى را
آشكارا كرد و گفت لا اله الا الله وحده لا شريك له و قرآن ميخواند و خلق را بوحدانيت و عبادت
ميخواند خواستند كافران كه باشند هلاك كنندگان وى و گرد آمدند بر وى فاما حق تعالى وى را
نصرت داد و نگاه داشت او را از شر ايشان و اين مناسب تر است بآيت آينده كه قل انما
ادعوا ربى بگو اى محمد بدرستيكه ميخوانم و بندگى ميكنم پروردگار خود را ولا اشرك به
احدا ○ و انباز نمى آرم بخداى خود هيچ كس و هيچ چيز را القراءة قل وقال انى لا املك
لكم ضرا ولا رشدا ○ بگو اى محمد كه من نتوانم كه شما را زيانى رسانم و كفر و كافرى دهم شما را
يا راه راست دهم شما را در دست من هيچ اينها نيست جز پيغام رسانيدن حق را هر كه قبول
كند از عذاب خلاص يابد و هر كه قبول نكند بعذاب مبتلا شود الضر گزند رسانيدن قل
انى لن يجيرنى من الله احد ○ بگو اى محمد كه هرگز نرهاند مرا از عذاب خداى تعالى
هيچ كس ولن اجد من دونه ملتحدا ○ و هرگز نيابم از غير خداى تعالى پناه گاهى كه
بوى گريزم و نرهاند مرا از عذاب خداى تعالى هيچ كس الا بلاغا من الله ورسالته
مگر رسانيدن شريعت بخلق و بيان كردن پيغامهاى خداى تعالى اين دو چيز مرا پناه

قوله و بيان كردن اشارت است بتقدير مضاف قبل از رسالات ١٢ ود

الرسالات والمعنى ان ابلغ عن الله فاقول قال الله كذا ناسبا لقوله اليه وان ابلغ رسالاته التى ارسلنى بها من غير زيادة ولا نقصان ١٢

باشد و رهاننده از عذاب و سبب عزت من در دنیا و عقبی باین تقدیر بلاغا بدل[1] باشد
از ملتحدا و رسالاته عطف باشد بر بلاغا و روا باشد که استثناء باشد از لا املك لكم ضرا
و باقی کلام معترضه باشد لکن الاول[2] اولی و یخطر ببالی ان یکون الا بمعنی غیر و یکون
صفة لملتحدا نصیب اهل حق اینست که در رسانیدن سخن حق بخلق تقصیر نکند و مدد
و عزت خود جز رسانیدن شرایع و بیان کردن احکام شرع نداند و ما را بتجربه معلوم
شده است که هر چند تبلیغ احکام شرع بظالمان و مبتدعان کرده می شود باخلاص
ایشان را نیک می نماید و همه دوست می شوند بتائید الله تعالی الالحادة رهانیدن الملتحد
پناه گاه الالتحاد پناه گرفتن وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ و هر که گناهگار شود و بیفرمان شود
خدا تعالی را و رسول وی را فَإِنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ پس بدرستیکه وی را باشد آتش دوزخ خَالِدِينَ
فِيهَا أَبَدًا ۝ جاودانه باشد در آتش دوزخ همیشه یعنی هر که کافر شود و ایمان بخدا تعالی
و رسول وی نیاورد همیشه در دوزخ باشد نعوذ بالله من ذلک مراد از عصیان اینجا کفر
است من شرطیة فلذا جزم یعص بحذف الیاء فان له جزاه وحد الضمیر فی له
نظرا الی لفظ من و جمع خالدین نظرا الی معناه و هو حال مقدرة ای تبت
لهم نار جهنم مقدرین[3] الخلود فیها علی انفسهم حَتَّىٰ إِذَا رَأَوْا مَا يُوعَدُونَ
ای[4] امهلهم الله تعالی یعنی الله تعالی مهلت داده است این کافران را تا چون که ببینند

[1] قوله بدل باشد از ملتحدا الخ لکن رعایة مبدل منه در بدل می شود ای مگر بلاغ و رسالات می یابم ملتحد ۱۲ ولی محمد رح

[2] قوله الاول اولی لعدم الفصل بین المستثنی والمستثنی منه بالجملة المعترضة ۱۲ ود

[3] قوله مقدرین الخلود ای حال کون کافران فرض کنندگان خلود باشند در جهنم بر نفسهای خود ۱۲ ود

[4] قوله ای امهلهم الله تعالی یعنی اشارة الی ان حق غایة الحذف ۱۲ ود

Marfat.com

آنچه بیم داده می شوند بآن یعنی قهر خدا تعالی را ببینند در دنیا و عقبی فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ
أَضْعَفُ نَاصِرًا وَأَقَلُّ عَدَدًا ○ پس زود بود که بدانند که کیست سست تر یاری
کننده وی و کیست کمتر شمار لشکر وی و این چنان بود که کافران می گفتند که ای محمد کار
بزرگ پیش گرفته و همه عالم بتو دشمن اند و ترا یاری کننده نیست و لشکر نداری ما بر تو می ترسیم
ازین دعوای پیغمبری باز گرد تا ما ترا نصرت دهیم حق سبحانه و تعالی در روز جنگ بدر
بایشان نمود و در آخرت نیز نماید شانرا که مدد و بسیاری یاری کراست الضعف
سست شدن علق تعلمون الاستفهام بعده ناصرا تمیز وکذا عددا من نسبة
الجملة ای ومن اضعف ومن اقل چون کافران گفتند که این کی خواهد بود که عذاب
بیاید این آیت آمد قُلْ إِنْ أَدْرِي أَقَرِيبٌ مَا تُوعَدُونَ بگو ای محمد که من نمیدانم که
نزدیک است آنچه وعده کرده می شوید و بیم داده می شوید از عذاب حق تعالی
أَمْ يَجْعَلُ لَهُ رَبِّي أَمَدًا ○ یا دور است که پیدا کرده است الله تعالی مر این عذاب را
وقت معینی یعنی من نمیدانم تا که خبر کرده نشوم که دور است این عذاب یا نزدیک
عَالِمُ الْغَيْبِ ای هو عالم الغیب یعنی الله تعالی علم غیب را میداند فَلَا يُظْهِرُ عَلَىٰ
غَيْبِهِ أَحَدًا ○ پس دانا نگرداند بر غیب خود هیچکس را إِلَّا مَنِ ارْتَضَىٰ مِنْ رَسُولٍ
مگر کسی را که پسندد از پیغمبران که او را بغیب خود دانا گرداند بوحی یا بالهام یا بمشاهده

والذی تدل علیه ان قوله علی غیبه لیس فیه صیغة عموم فیکفی فی العمل بمقتضاه ان لا یظهر تعالی خلقه علی غیب . باقی حاشیه بر صفحه ۱۴۳

اسباب یا بخواب و صاحب کشاف گفته است که درین آیت ابطال کرامات است
مر اولیا را از بهر آنکه آن کسانیکه کرامات را نسبت کرده می شود بایشان اگرچه پسندیده باشند
فاما رسل نیستند و عبارته هذا وفی هذا ابطال الکرامات لان الذین تضاف الیهم
ای عبارت صاحب کشاف ۱۲ و ۱۲ ای کرامات اولیاء الله ۱۲ و ۱۲
وان کانوا اولیاء مرتضیین فلیسوا برسل الی آخره بدانکه معتزله کرامت اولیا
جمع رسول ۱۲ و ۱۲
را منکر اند و این مسکین از ایشان بوده است امام فخر الدین رازی وی را مسکین می گوید حق
ای صاحب کشاف ۱۲ و ۱۲ ای صاحب کشاف ۱۲ و ۱۲
مذهب سنت و جماعت است که کرامات اولیاء حق است چنانکه در علم کلام مذکور است
و این آیت دلالت بر ابطال کرامت نمی کند بر تقدیر تسلیم اگر دلالت کند بر یک نوع
اطلاع بر غیب دلالت می کند نه بر جمیع آن و بدانکه انکار اطلاع بر غیب مر غیر رسول
مصطلح را انکار نص قرآن است قال الله تبارک و تعالی وَاَوْحَیْنَا اِلٰی اُمِّ مُوْسٰی
اِلٰی قَوْلِهٖ اِنَّا رَادُّوْهُ اِلَیْكِ وَجَاعِلُوْهُ مِنَ الْمُرْسَلِیْنَ و مادر موسی علیه السلام رسول
مصطلح نبود و از وقت ولادت او تا وقت نبوت مدت مدید بوده است و نیز انکار
است مر چیزها را که از صحابه و مشائخ کبار مروی است و ما نیز بسیار چیزها را مشاهده کرده ایم
ای کرامات را ۱۲ و ۱۲
از اولیا پس این آیت را تاویل باشد والله تعالی اعلم بخاطرم می آید که بطریق منع
بگویم مر معتزله را که چرا نشاید که مراد از غیب لوح محفوظ باشد چنانکه در سوره ن والقلم
گفته است صاحب کشاف فی قوله ام عندهم الغیب فهم یکتبون ای اللوح و

در سورهٔ والنجم ام عندهم الغیب ای اللوح یا معنی غیب وحی باشد بطریق معهود و این
معنی مناسب است درین محل یا چرا نشاید که از رسول معنی لغوی مراد باشد چنانکه معتزله
می گویند درین آیت قوله تعالی وما کنا معذبین حتی نبعث رسولا قالوا
المراد بالرسول العقل علی ما علم فی الاصول و رؤیای صالحه از نبوت است قال
النبی علیه السلام لم یبق من النبوة الا الرؤیا الصالحة وقال النبی علیه السلام
اتقوا فراسة المؤمن فانه ینظر بنور الله وقیل فی الفراسة من غض بصره
عن المحارم وامسک نفسه عن الشهوات وغمر وقته بدوام المراقبة و
یعود اکل الحلال لم یخط فراسته بنور الله تعالی وقال الرؤیا الصالحة جزء
من ستة واربعین جزءا من النبوة وفی الرؤیا اطلاع علی الغیب و هر که اولیا
را بشناسد داند که آنچه اهل سنت وجماعت گفته اند حق است واگر محب ایشان باشد
وصحبت ایشان یافته باشد دل مردهٔ او بانفاس شریفهٔ ایشان زنده گردد وانکار ایشان
نکند **مثنوی** هین که اسرافیل وقت اند اولیا * مرده را زیشان حیات است ونما *
جانهای مرده اندر گور تن * بر جهد زاو از شان اندر کفن * فانه بدرستیکه خدای تعالی
یسلک در می آرد من بین یدیه ومن خلفه رصدا ○ از پیش پیغمبر واز پس او

له هذا رسول ربک ۱۲ جمل

نگاہبانانرا یعنی فرشتگان را می فرستد تا نگاہدارندآن بندۂ فرستادہ شدہ را بپیغمبری تا
ابلیس علیہ اللعنۃ ودیوان او را گمراہ نگردانند چون حق تعالے وحی فرستادی گرد اگرد آن
پیغمبر را فرشتگان نگاہداشتندی چون ابلیس لعین خود را بصورت فرشتہ ساختی وآمدی آن
فرشتگان آن پیغامبر را خبر کردندی کہ این ابلیس است کہ می آید اولیاء اللہ نیز محفوظان
حق اند رباعی ز انجا کہ جمال وجاہ جانانۂ ماست + عالم ہمہ در پناہ جانانۂ ماست +
بار اچہ از انکہ عالمی خصم شوند + پیش وپس ما سپاہ جانانۂ ماست + واولیاء علماء باللہ اند
ایشان نصیبکم دارند از ولایت نبی متبوع ایشان است قال النبی صلے اللہ علیہ
وسلم علماء امتی کانبیاء بنی اسرائیل وقال علیہ السلام الشیخ فی قوم کالنبی فی
امتہ صفت اولیاء اللہ را نہایتی نیست **بیت** برتر نداز عرش وکرسی وخلا + سا
مقعد صدق وصفا + اللّٰھُمَّ اجْعَلْنَا مِنْھُمْ وَارْزُقْنَا مُتَابَعَتَھُمْ وَمَحَبَّتَھُمْ وَصُحْبَتَھُمْ
لِیَعْلَمَ تا بداند خدا تعالے در حال چنانکہ میداند است در ماضی ومیداند در استقبال ای
فعل ذلک لیعلم اَنْ قَدْ اَبْلَغُوْا این را کہ تحقیق رسانیدہ اند پیغامبران رِسَالَاتِ رَبِّھِمْ
پیغامہای خدا تعالے را وتقصیر نکردند وقبیل تا بیان کند اللہ تعالے وبا تا بداند رسول
کہ رسانیدند فرشتگان پیغامہای خدا تعالے را وَاَحَاطَ بِمَا لَدَیْھِمْ وفرا رسیدہ است
علم حق تعالے بآنچہ نزد ایشان است کہ تبلیغ رسالات کردند بی تغیر وتقصیر وَاَحْصٰی کُلَّ

قولہ لیعلم اللہ فی بمعنی لیتعلق علمہ بہ موجودًا اھ بیضاوی لم نولہ بمعنی لیتعلق علمہ بہ موجودًا وانما
الخارج یتعلق علمہ بہ موجود اخارجیا وھذا التعلق لم یکن قبل وجودہ وان کان اللہ تعالی عالما بہ قبلہ والعلم

Marfat.com

ع شیٔ عَدَدًا ○ ودانسته است خدا تعالے اشمار ہمہ چیزہا را و قطرہاے باران را و ریگ بیابان را و کفک دریاہا را و احوال بندگان را نصیب مؤمن آنست کہ با ادب باشد و از مخالفت حضرت او بپرہذر باشد تا بعقوبت او گرفتار نگردد

کاف ثانی برائے تصغیر است ۱۲ ود
ای از حق تعالیٰ ذات بزرگ او تعالیٰ شانہ ۱۲ ود

سُوْرَةُ الْمُزَّمِّلِ مَكِّيَّةٌ وَّهِيَ عِشْرُوْنَ اٰيَةً وَّفِيْهَا رُكُوْعَانِ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ○

يٰٓاَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ ○ ای مرد جامہ بر خود پیچیدہ و قیل ای آراستہ بلباس پیغمبری قُمِ الَّيْلَ برخیز در شب و شب را بیدار دار و نماز بگذار و قرآن بخوان و ذکر بگو اِلَّا قَلِيْلًا ○ مگر اندکی از شب کہ آن اندک نیمۂ شب باشد نِّصْفَهٗٓ نیمۂ شب اَوِ انْقُصْ مِنْهُ یا کم کن از نیمۂ شب قَلِيْلًا ○ تا دو دانگ شب اَوْ زِدْ عَلَيْهِ یا زیادت کن بر نیمۂ شب تا مقدار چہار دانگ اورا اختیار دادند در ین کہ بیدار باشد نصف را کہ سہ دانگ باشد یا کمتر از نیم شب کہ دو دانگ باشد یا زیادت بر وی کہ چہار دانگ باشد و سبب نزول این آیت آن بود کہ چون وحی آمد تر سید رسول علیہ الصلوٰۃ والسلام کہ ویرانہ شود و گفت زَمِّلُوْنِيْ یعنی در جامہ بہ پیچید مرا جبرئیل آمد و گفت یٰٓاَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ الخ و مزمل در اصل متزمل بود تا را با ز را بدل کردند و ادغام کردہ شد مزمل شد بدو تشدید اللیل ظرف قم نصف بدل منہ چون این آیت آمد مصطفےٰ صلی اللہ علیہ وسلم یاران بیداری بودند در شب و نماز می گذاردند چون دشوار بود دانستن نیمۂ شب بے دو دانگ شب چہار دانگ شب ہمہ

ای پیغمبر را علیہ الصلوٰۃ والسلام ۱۲ نزد

قولہ الا قلیلا ۱۲ استثناء من اللیل
وقولہ تعالیٰ او انقص منہ او زد علیہ بدل من اللیل بالباقی بعد الثنیا بدل الکل ای قم اقل من النصف او قم اکثر من النصف والتعبیر عن کمال الاقتدار بالقلیل للاظہار والمقارنۃ للقیام فیہ عزیمۃ والقیام فی اکثر الوقت او فی کثرۃ الثواب واعتبار قلۃ بالنسبۃ الی الکل مع عوارضہ من الفواتر ۱۲ خلاف الظاہر او النقص منہ ای انقص القیام من النصف المقارن لہ فی الصحۃ والکمال ۱۲ ولی نقصا قلیلا او زد علیہ بتخییرہ علیہ الصلوٰۃ والسلام بین ان یقتصر علی نصف اللیل او ینقص منہ او یزید علیہ فالمعنی قم اللیل الا بجعل الزائد علی النصف کالناقص منہ او کالکل ۱۲ ابو السعود

Marfat.com

شب بیدار می بودند از ترس آن که تقصیر نشود در فرمان تا پایهای شان ورم کرد و رگهای
روی ایشان زرد گشتند حق تعالے این حکم را از ایشان برداشت و پنج وقت نماز بر
ایشان فریضه شد و در حدیث آمده است که هر که نماز خفتن و نماز بامداد را بجماعت
بگذارد ثواب کسی یابد که همه شب بیدار بوده باشد و نماز کرده باشد و بیک قول تا یکسال
فرض بود و بقول دیگر تا ده سال و بر رسول علیه السلام تا آخر عمر فرض بود بیک قول و
بقول دیگر نفل بود و نزدیک اهل سلوک شب بیدار بودن و دوازده رکعت نماز بعد از
نیم شب گذاردن مستحب است از اول شب و یا آخر شب نیز آمده است و در نماز شب
فضائل بسیار است چنانکه در احادیث آمده است خدای تعالے همه را توفیق بخشد و

وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا ۝ و آهسته خوان قرآن را یعنی با دای حروف و نگاهداشت
وقوف ترتیل آهسته و کشاده خواندن و در حدیث آمده است که قرآن خوان را در
روز قیامت گفته شود که در بهشت درآی و قرآن میخوان بآهستگی زود بدرجهای بهشت
برمیرو چنانکه در دنیا میخواندی که آخرین درجه تو بازپسین آیتی باشد که برخواندی و
عبد الله بن مسعود گفت رضی الله تعالے عنه که قرآن را بآهستگی بخوانید و زود زود
مخوانید چنانکه شعر را میخوانید و بایستید در موضع عجائب وی و دلها را حرکت دهید
یعنی بوعد و وعید دلها را متحرک سازید و قصد شما نباشد که زود سوره را تمام کنید و آن

غاز تہجد

۱۴۷

Marfat.com

مصنف کا اپنا واقعہ

فقیر می گوید کہ چون در بلدۂ فاخرۂ بخارا در آمدم و از شہر ہرات آمدہ بودم در منزل فتح آباد
مقابل قبر حضرت سیف الحق والدین الباخرزی[1] رحمۃ اللہ علیہ حجرہ بود دران می بودم
شبی بخاطرم آمد کہ بکدام علم از علمہا مشغول شوم حضرت مصطفی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
را در خواب دیدم کہ قرآن میخواند آہستہ آہستہ بخاطرم آمد کہ چرا آہستہ میخواند باز ہم در خواب
بخاطرم رسید کہ وَرَتِّلِ الْقُرْاٰنَ تَرْتِیْلًا در حق ایشان است و باین[2] اشارت بقرأت
تفسیر قاضی ناصر الدین بیضاوی[3] قیام نمودہ اند و بود این رؤیای صالحہ در سنۂ اثنین
وثمانین وسبعمائۃ و بسبب[4] این امتثال و اشتغال بتفسیر فوائد بسیار حاصل آمد و معانی
قرآن ببرکت اشارت مصطفی علیہ افضل الصلوٰۃ واکمل التحیات ضبط شد و ہمدرین ما وقات
حضرت شیخ العالم شیخ سیف الدین رحمۃ اللہ علیہ را در خواب دیدم مرا گفت بگو لَآ اِلٰہَ
اِلَّا اللّٰہُ وَحْدَہٗ لَا شَرِیْکَ لَہٗ لَہُ الْمُلْکُ وَلَہُ الْحَمْدُ وَھُوَ عَلٰی کُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ وَالْحَمْدُ
لِلّٰہِ رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ اِنَّا سَنُلْقِیْ عَلَیْکَ قَوْلًا ثَقِیْلًا ○ بدرستیکہ می اندازیم ما بر تو
گفتاری گران یعنی وحی می فرستیم بر تو کتابی کہ در وی حکمہای بزرگ است و گران
است بر کافران و منافقان یا کتابی کہ در وی معانی و دقائق و حقائق بسیار است
و سبک و بی معنی نیست یعنی شب بیدار باش و در کار باش و در خواندن قرآن و رسانیدن
فرمان و حکم رحمان ہشیار باش کہ ما ترا بکار بزرگ رسانیدیم و بہ پیغمبری و عزت و سروری

۱۴۸

[1] عبارتہ ہذا و رتل القرآن ترتیلا] اقرأہ علی تؤدۃ وتبیین حروف ۱۲ ولی محمد رح [2] ۵۳ قولہ بیضاوی بدل ولی محمد رح

مشرف گردانیدیم واین دراول نبوت بود نصیب درویش ومرید صادق انیست که
شب بیداری راشعار خود سازد وبتلاوت قرآن وذکر بسیار مشغول باشد تا شائستهٔ
بارگران ولایت وارشاد گردد باید درین درگاه بمقدار بار است واز عزیزان نقل است
که می گفتند که هرگاه سه دل جمع شوند کار بنده برآید دل شب و دل قرآن که لیس است و
دل مومن اِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ بدرستیکه برخاستن در شب از خواب هِيَ اَشَدُّ وَطْئًا
سخت تر است بر نماز کننده از جهت ایستادن اَلْوَطْءُ کف پای بر زمین نهادن یعنی
ایستادن در شب ونماز گذاردن بعد از خواب سخت تر است از نماز گذاردن روز
واگر وِطَاءٌ خوانی معنی این باشد که نماز در شب موافق تر است یعنی دل بآگوش وچشم و
زبان موافق تر است در نماز شب از نماز روز چون در شب خلق آرمیده اند وشغلی نیست
حاصل آنکه در نماز شب حضور دل بیشتر است از نماز روز وَاَقْوَمُ قِيلًا ○ وراست تر
است از جهت گفتار یعنی قرآن خواندن در نماز شب بحضور دل نزدیک تر است
واسرار قرآن خواندن در شب بیشتر پیدا می شود وقیل ناشئة اللیل ساعتهای شب
وقیل تن خیزنده بشب فعلی الاول الناشئة مصدر کالعافیة وعلی الثانی اسم
فاعل من نشأت السحابة اذا ظهرت ودرین آیت اشارت بفضیلت نماز شب
است چنانکه در حدیث آمده است که قال النبی صلی الله علیه وسلم علیکم بقیام

غریبان لقب شیخ ابو علی رامتی
است که مرید شیخ خود بابای سماک
است واین خرابه مرو شاهجان کلال صانه
الله تعالی عن الآفات والمثلبة است رحمهم
الله تعالی اللهم ارحم علینا
بحرمة اولیائک یا ارحم الراحمین ۱۲
ولی محمد رح ناشئة اللیل کی ای تنشأ من مضاجعها الی
العبادة ۱۲ هو بیضاوی کی ان النفس
وهو النفس بحسب صفة موصوفها محذوف
قنوی کی او قیام اللیل علی ان
الناشئة لهم اهو بیضاوی کی
مصدر کالعافیة والکاذبة
کالعافیة بمعنی القیام لله ای
اللیل توسعا وبجاز او الکون بمعنی
القیام ومرونظائره کثیرة مفوقام
اللیل وصام النهار راه قنوی کی
او ساعات اللیل لانها تعد
واحدة ۱۲ بیضاوی کی
وقری الموصوف للناشئة
اللیل وبین وجه اطلاق
الناشئة علی الساعات
بقوله لانها تحدث واحدة ۱۲ قنوی
بعد واحدة ۱۲ قنوی
قوله هی اشد وطاء ای موافقة
السمع للقلب علی تفهم القرآن ۱۲
قوله وطائهم وقرئ
السبع وطا بوزن ضرب وهما
اشد ثباتا للقدم ورسوخا فی
العبادة ۱۲ شیخنا وفی السبعین
قرءا بالوکسی وابن عامر وطاء بکسر
الواو وفتح الطاء بجاز
قوله نفع تفرقش وبیاموز
موافقت کردن دلبکم وادوهم خود را خوب بکنی
ای ابین قولا ای اصوب قراءة
واضح قولا من النهار للسکون
قوله
الا صوات ۱۲ جمل
وقیل ناشئة اللیل ساعتهای
شب یعنی ساعتهای شب تن خیزنده
اندازه روی استادن کراستادن
برای نماز وردان ساعتها سخت تر
است یا سخت تر از روی
موافقت سمع با قلب بر تفهم قرآن
کموافقت مذکور وردان ساعتها
بیان است ۱۲ ولی محمد رح
قوله وقیل تن خیزنده
شب یعنی تن خفته
سخت تر

است از روی استادن که استادن برای نماز بر وی سخت تر است یا سخت تر است از روی موافقت سمع با قلب بر تفهم قرآن که موافقت سمع او

Marfat.com

تبارك الذی

اللیل فانه داب الصالحین قبلکم وقربة الی ربکم ومکفرة للسیئات ومنهاة

عن الاثم ودر فضیلت نماز شب احادیث بسیار است اِنَّ لَكَ فِی النَّهَارِ سَبْحًا طَوِیلًا

ای از گناه ۱۲ ود

بدرستیکه ترا ای محمد در روز آمد و شد دراز است و مشغولی و تصرف در کارها است بسیا

آمد و شد مجموع بمعنی شغل است ۱۲ ود

چون تعلیم شرایع و احکام اسلام و استعداد جهاد و غیر آن پس در شب بیدار باش و قرآن

بخوان و راز بگو بحضرت رحمان چون روز فرصت بیشتر نداری در شب عبادت کن

پنهان و در بن آیت اشارت است که محل راز نماز شب است عذر تقصیر روز در

شب باید خواست بیت گر نداری روز تو پروای ما ۔ شب بیا یار شب تارت منم

ای شغل وداز نما ۱۲ ود

و در حدیث آمده است از صحاح ستة انه قال النبی صلی الله علیه وسلم ینزل ربنا

تبارك وتعالی کل لیلة الی السماء الدنیا حین یبقی ثلث اللیل الاخرة یقول من

یدعونی فاستجیب له من یسئلنی فاعطیه من یستغفرنی فاغفرله وفی روایة

المسلم ثم یبسط یدیه ویقول من یقرض غیر عدوم ولا ظلوم حتی ینفجر الفجر و

ای ربنا ۱۲ ای ربنا ۱۲ غیر عدوم وغیر ظلوم کنایة از حق تعالی می باشد ۱۲ ود

قال النبی صلی الله علیه وسلم ان فی اللیل لساعة لا یوافقها رجل مسلم یسال

موصوف ۱۲ صفت ۱۲

الله فیها خیرا من الدنیا والاخرة الا اعطاه ایاه وذلك کل لیلة من المصابیح حضرت

ای ساعت نیز مذکور در هر شب هست ۱۲ ود

شیخ جنید رحمة الله علیه در خواب دیده پرسیده شد که حال چیست جواب گفت که تا هست

العبارات وفنیت الاشارات وما نفعنا الا رکیعات رکعناها فی جوف اللیل یعنی

مجموع رکیعة تصغیر رکعة ۱۲ ود

حکایت

و جز آن از متشابهات که ایمان بدان باید و از کیفیت این استادیعنی تجلی میکند وی تعالی باین صفت در وقت سحر شو

عبد الحق

فائدهٔ نکرد مارا تعریفات[1] و تصنیفات و تصوف مگر فایده کرد چند رکعت نماز که در دل
شب گذاردم و قیل[2] بدرستیکه ترا در روز وقت قیلوله است پس بروز راحتی بگیر
تا شب بیدار توانی بود و فعلی[3] هذا السبح النوم و علی الاول السبح السیر اسداعا
و الاقبال و الادبار فی الامور و منه السباحة فی الماء لان فیها اضطرابا و
اقبالا و ادبارا یکی از اکابر گفته است که من هرگز در سفر و حضر قیلوله را نگذاشته ام تا در شب
بیدار توانم بود در نقل چنین آمده است که حضرت رسول صلی الله علیه وسلم همه کارهای خانه
خود کردی از بهر این گفته شد که ترا در روزگار بسیار است و روزی حضرت علیه السلام
در خانه در آمد و عائشه رضی الله تعالی عنها نان می پخت حضرت گفت یا عائشه ترا یاری
دهم پارهٔ خمیر گرفت و نان ساخته در تنور بست همه نانها پخت و آن نان نمی پخت عائشه
گفت یا رسول الله همه نان بخت و نان شما نمی پخت گفت یا عائشه دست من بروی
رسید هاست آتش بروی کار نمی کند امید میداریم که هر چند گناهگاریم فاما دوستی محمد
مصطفی صلی الله علیه و آله وسلم داریم حق تعالی ما را از آتش دوزخ نگاهدار دبمنه و کرمه و
اذکر اسم ربک و یاد کن نام پروردگار خود را و تبتل الیه تبتیلا ○ و ببر از خلق
روی بریدن بزرگ یعنی جز دوستی وی در دل هیچ دوستی دیگر مدار بیت زغیرت خانهٔ
دل را زغیرت کرده ام خالی ✤ که غیرت را نمی شاید درین خلوت سرا رفتن بآبی

[1] ای تعریفات اشیاء که در کتب کرده ام ۱۲ ود
[2] ای خواب ۱۲ ود
[3] ای بنا بر تفسیر اول ۱۲ ود
[4] ای نظیر قیام ود
[5] ای غیر ترا ۱۲ ود
[6] الخ ایضا ول ود
[7] ای تا تاثیر بهم نکند ۱۲ ود

Marfat.com

تا در نزنی بهر چه داری آتش ✤ هرگز نشود حقیقت وقت تو خوش ✤ مار آخواهی خطی
بعالم درکش ✤ کاندر یک دل دو دوستی ناید خوش ✤ و این معنی را اهل سلوک نفی ماسوی
الله می گویند و این معنی بکثرت ذکر حاصل آید و بعنایت ازلیه و خدمت شیخ کامل مکمل
بیت بی عنایات حق و خاصان حق ✤ گر ملک باشد سیاهستش ورق ✤ و بیک نظر
مبارک شیخ که محبوب حق و مجذوب مطلق باشند چندان تصفیه و تخلیه ظاهر و باطن حاصل
آید که بانواع عبادات ظاهره حاصل نیاید بیت آنکه به تبریز دید یک نظر شمس دین ✤
طعنه زند بر دو هزار سخره کند بر چله ✤ حضرت مخدوم خواجه مار حمة الله علیه می گفتند که ما فاضلایم
مار بفضل خود قبول کرده است و این بیت را می گفتند بیت آنرا که در پذیرد محبوبی
لعله ✤ اورا چه حاجت آید سر نخ چهار چله ✤ اللهم ارزقنا من جذباتك ما یلیق بکرمك
قیل تبتیلا مکان تبتلا لان المعنی بتّل نفسك تبتیلا ربُّ المشرقِ والمغربِ
ای هو رب المشرق والمغرب ولیست آفریدگار جای برآمدن آفتاب و جای فرو شدن
آفتاب لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ نیست هیچ خدای جز او تعالی فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا ○ پس بگیر او را
کارساز خود یعنی کارهای خود را همه بوی گذار القراءة برفع الباء خبر مبتداء محذوف
و بکسرهٔ بدلا من ربك فی قوله تعالی واذکر اسم ربك وکیل باید که توانا باشد تا کار
باو گذارند و این در حقیقت جز حضرت عزت جلت قدرته نیست بدانکه از اول سوره

۱۵۲

نام عارف مشهور است ساکن تبریز ده خلوتی را گویند که ده روز باشد و چله خلوتی را گویند که چهل روز باشد یعنی آنکس در ریاضات او را چه حاجت آید آه قوله علت که در آخر مصرع اول است بکسر عین است و مدخول لام جاره است ۱۲ ولی محمد رح

Marfat.com

تا اینجا اشارت بمقامات سلوک است اول خلوت در شب بعده اشتغال بقرائت
قرآن و ذکر رحمن بعده نفی ماسوی الله بعده توکل بخالق آسمان و زمین حضرت خواجه
محمد می فرماید **قطعه** هر که خواهد تا شود ز ابدال حق ✤ چار چیزش کرد باید اختیار ✤ خامشی و
جوع و عزلت راز خلق ✤ بودنش بیدار در شبهای تار ✤ باز اشارت کرد بمقام
اعلی که آن صبر است در بلا و جفای اعدا و بریدن از ایشان اگرچه باشند خویشان پس
گفت جل جلاله وَاصْبِرْ عَلٰی مَا یَقُوْلُوْنَ و صبر کن ای محمد بر آنچه می گویند کافران
ترا ساحر و شاعر و مجنون می گویند ترا و تو دوست مائی و ما ترا نگاه میداریم چونکه ما را
وکیل گرفته و کار بما گذاشته غم مخور اگر همه عالم بتو خصم شوند **رباعی** زانجا که جمال و جاه
جانانه ما است ✤ عالم همه در پناه جانانه ما است ✤ ما را چه از آنکه عالمی خصم شوند ✤ پیش و
پس ما سپاه جانانه ما است ✤ وَاهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِیْلًا ○ و هر از ایشان بریدن نیکو
یعنی تعرض بجواب ایشان مکن و بجنگ ایشان مشغول مشو و این آیت بآیت سیف که اقْتُلُوا
الْمُشْرِکِیْنَ است منسوخ است نصیب درویش اینست که از منکران تحمل کند و بار ملامت
بکشد تا عاقبت عافیت یابد **رباعی** در عشق تو من بار ملامت بکشم ✤ ور بشکنم
این عهد غرامت بکشم ✤ گر عمر وفا کند جفاهای ترا ✤ باری کم آنکه تا قیامت بکشم ✤
روزی این فقیر را درد نایافت پیدا شده بود و قبضی بود که هیچ قبضی با او نمی رسید و در

ای درد هجران ۱۲ ود

۵۱ قوله خواجه محمد ای خواجه محمد پارسا صاحب که جای نشین شاه نقشبند صاحب بود رحمهما الله تعالی ۱۲ ود ۵۲ قوله

ارشاد خواجه محمد پارسا

۱۵۳

واقعه مصنف

رفتن پیش شیخ تکاسلی می بود و در مسجد بدرس مشغول بودم شخصی از در در آمد و کاغذ پاره

بمن داد در وی این بیت بود جهد و جهدی در من پیدا شد حضرت خواجه نامی فرمودند

رحمة الله علیه که مدت پنج ماه در بیابانها متحیر می بودم و قبض عظیم داشتم در شهر بخارا در آمدم

گفتم این در دمن نمی گشاید در پیش مخلوقی روم و خدمت حاکم بخارا کنم سر در مسجد محله

ویدم چیزی نوشته اند گفتم فال من این باشد چون دیدم این بیت نوشته بود بیت

ای دوست بیا که ما تر اییم ✤ بیگانه مشو که آشنائیم ✤ فریادی از من برآمد و روی به بیابان

نهادم بعد ازان قبض عظیم پیدا شد تا پنج شبانه روز بدین حالت مرا سبحان من تجلی

مرة باحبائه بالقبض و الانفصال و مرة بالبسط و الوصال بیت هم ترو تازه

خوش هم موی خوش هم پیچ زلف و هم تفا ✤ هم شیوه خوش هم میوه خوش هم لطف خوب و

هم لقا ✤ وَذَرْنِي وَالْمُكَذِّبِينَ اى مع المكذبين یعنی بگذار مرا ای محمد با این کافران

که ترا دروغ گوی میدارند اُولِي النَّعْمَةِ که با آسایش و نعمتها اند یعنی توانگرانند و متکبرانند

این آیت از برای تسلی حضرت مصطفی صلی الله علیه و آله و سلم وَالْمُكَذِّبِينَ یحتمل ان یکون

مفعولا به و یحتمل ان یکون مفعولا معه وَمَهِّلْهُمْ قَلِيلًا ○ و مهلت ده ایشانرا

اندکی یعنی تا وقت مردن ایشان و آن اندک بود و این در حق کلان تران قریش بود

که در جنگ بدر کشته شدند النعمة بالفتح التنعم و بالکسر المال و الغناء و بالضم المسرة

وافقه خوارج نقشبند

۱۵۴

قوله ای مهلت دادن تا وقت مردن ایشان ۱۲ ود

قوله هم رویت الخ خطاب بمعشوق حقیقی است مراد از روی ذات او تعالی است یا تجلیات ذاتی او تعالی می باشد ۱۲

للمکذبین بین والنعمة بالفتح التنعم و بالکسر الانعام و بالضم المسرة ۱۲ سمین ۱۲ جمل قوله و مهلهم قلیلا فیه وجهان فذکر احد

شاد شدن پس بیان کرد عذاب ایشان را در قیامت که چگونه خواهد بود و گفت جل
جلاله اِنَّ لَدَیْنَآ اَنْکَالًا بدرستیکه نزد ما است در روز قیامت از برای کافران بندهای
و غلهای گران وَّجَحِیْمًا ۝ و آتش سوزان وَّطَعَامًا ذَا غُصَّةٍ و خوردنی گلوگیر و آن
چون خار زقوم است و ضریع و غسلین وَّعَذَابًا اَلِیْمًا ۝ و شکنجه دردناک و آن آتش ع
دوزخ است نعوذ بالله من ذلک در حدیث آمده است که چون دوزخیان خوردنی
بخورند در گلوی ایشان سخت شود و بماند صد سال نه فرو رود و نه برآید چون حضرت
مصطفی صلی الله علیه و آله وسلم این را بخواند بیهوش شد امام حسن بصری رحمة الله علیه روزه
(ای این آیت را ۱۲ ود)
میداشت چون نماز شام طعام پیش آوردند این آیت در خاطر او گذشت تا سه شبانه روز
طعام نخورد و چون شب چهارم شد باز همین آیت بخاطرش آمد گفت که طعام را برگیرید و
در گریستن شد فرزندان وی رفتند و شیخ ثابت یمانی را و بعضی یاران وی را خبر کردند تا آمدند
و بسیار الحاح کردند تا یک پیاله شربت آب خورد النکل بند و قیل غلهای گران و الانکال
جماعة الغصة گرفتن طعام در گلو و قیل گلوگیری یَوْمَ تَرْجُفُ الْاَرْضُ وَالْجِبَالُ بدرستیکه
این کافران را نزد ما بندها است و عذابها است در روزی که بجنبد زمین و کوه ها از
برای سختی آن روز که قیامت است وَکَانَتِ الْجِبَالُ کَثِیْبًا مَّهِیْلًا ۝ و باشد در
(ای ریزان ۱۲ ود)
آن روز کوهها همچون ریگ روان فرو ریخته المهیل فرو ریختن یوم ظرف لما فی لدینا

حکایت امام حسن بصری ۱۵۵

قوله کثیبا ای رملا مجتمعا من کثب الشیء اذا جمعه کانه فعیل بمعنی مفعول (مهیلا) منثورا من هیل هیلا اذا نثر و اسیل ۱۲ ابو السعود

Marfat.com

من معنی الفعل ای ثابت ذلك العذاب للكفار یوم ترجف الارض الآیة

اِنَّآ اَرْسَلْنَآ اِلَیْكُمْ رَسُوْلًا شَاهِدًا عَلَیْكُمْ بدرستیکه ما فرستادیم سوی شما ای اهل مکه

پیغمبری بزرگ یعنی محمد علیه الصلوة والسلام گواه بر شما در روز قیامت کما اَرْسَلْنَآ

اِلٰی فِرْعَوْنَ رَسُوْلًا ○ چنانکه فرستادیم بسوی فرعون رسولی یعنی موسی علیه السلام

فَعَصٰی فِرْعَوْنُ الرَّسُوْلَ پس بعصیان شد و سرکش فرعون رسول ما را فَاَخَذْنٰهُ اَخْذًا

وَبِیْلًا ○ پس گرفتیم ما فرعون را بگرفتن سخت الوبیل گران وناگوارنده یعنی

غرق کردیم فرعون را با لشکرش در آب دریا و پیغمبر خود را یاری دادیم پس ای اهل مکه

اگر شما ایمان نیاورید شما را نیز عذاب کنیم در دنیا و آخرت نصیب تو نیست که پیروی

پیغمبر خود کنی و تمام بدعتها را بگذاری واگر نه بعذاب مبتلا شوی نَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنْ ذٰلِكَ

فَكَیْفَ تَتَّقُوْنَ پس چگونه پرهیزید از عذاب قیامت و بکجا حصاری شوید ان گفر نم

اگر کافر شوید و ایمان نیارید یَوْمًا روزی را یعنی در روزی که یَّجْعَلُ الْوِلْدَانَ شَیْبًا

نِ بگرداند کودکان را پیران وسفیدسران الشیب جمع الاشیب یَوْمًا مفعول به

لتتقون ولیس بظرف لکفرتم ای ان مُتّم علی الکفر فی الدنیا فکیف تتقون

فی یوم القیمة من العذاب یعنی غمهای بسیار واندوه بیشمار باشد در روز قیامت

تا غایتی که کودکان از ترس آن پیران شوند واین بر حقیقت باشد یا بر سبیل مجاز یعنی

یوم در حقیقت یوم مفعول فیه می باشد ۱۲ اولی محمد ح

Marfat.com

پیر گردانیدن کودکان را کنایت باشد از بسیاری غم واندوه هر دو گفته شده است
و در حدیث آمده است که فرمان شود مر آدم را که بهشتی را از دوزخی جدا کن از فرزندان
خود آدم علیه السلام گوید الٰهی از همه ایشان چند بدوزخ فرستم فرمان آید که از هزار یکی را
به بهشت فرست و باقی را بدوزخ آن وقت طفلان پیر گردند و مردم همچون مستان
بینجر گردند صحابه گفتند یا رسول الله حال ما چه باشد رسول علیه السلام گفت امید میدارم که یکی
از شما باشد و هزار یاجوج و ماجوج باشد و امید میداریم که نیمهٔ بهشتیان شما باشید صحابه
شادمان شدند و تکبیر و حمد و ثنا گفتند مر حق تعالے را رسول علیه السلام گفت شما همچون
یک تار موی سفید باشید در فراخ شاخ سیاه و باقی کافران باشند و در کشاف آورده
است که شخصی شبی بخواب رفت جوان و سیاه موی بود فردا از خواب برخاست
پیر و سفید موی شده از وی پرسیدند که چه بود ترا گفت قیامت را در خواب دیدم و
عذابهای او را دیدم تبرسیدم و از ترس آن پیر شدم و بقول بعضی این بچگان که پیر شوند
حرام زادگان باشند و بقول بعضی فرزندان کافران باشند باز صفت دیگر قیامت را
بشنو که فرمود السَّمَآءُ مُنفَطِرٌ بِهٖ آسمان شگافته شود بآن روز یعنی از هیبت قیامت
آسمان شگافته شود با وجود چنان بزرگی ای فرزند آدم تو با وجود این ضعیفی دانی که حال
تو چه باشد گان وَعْدُهٗ مَفْعُوْلًا وعدهٔ این روز یا وعدهٔ الله تعالیٰ بآمدن

Marfat.com

ع ۱ قوله فمن شاء اتخذ الى ربه سبيلا ان قلت انحصل ... اتخذ الى ربه سبيلا او شاء لا ... فان الشرط اذا شاء ... يصلح شرطا بدون ذكر ... مفعوله او جعل المجموع شرطا ... فان الجواب قلنا المفعول ... محذوف اى فمن شاء الخير ... اتخذ الى ربه سبيلا او فمن ... شاء ان يتخذ الى ربه سبيلا ۱۲ اجمل

ع ۲ قوله ان ربك يعلم ... اشار ره فى بيان التناسخ ... بقوله قم الليل الخ وجعل النسخ ... هو قوله قتاب عليكم وما قبله ... توطئة له وقوله فاقرءوا ما ... تيسر من القرآن بيان للبدل ... الذى وقع النسخ اليه وقوله ... واقيموا الصلوة الخ بيان لما نسخ ... ذلك البدل كما سيأتى ايضاح ... له شيخنا ۱۲ اجمل

ع ۳ قوله انك تقوم ادنى من ثلثى الليل الخ فقوله ههنا ادنى ... على سبيل التقريب وهو ... المذكور اولا بقوله او ... انقص منه قليلا او ... قوله ونصفه المراد به النصف ... تقريبا وهو المذكور اولا بقوله ... قليلا او انقص منه قليلا وقوله ... وثلثه المراد به الثلث تقريبا ... هو المذكور اولا بقوله او زد ... عليه وهو اجتماع قوله تقريبا ... وقراءة الجر وما عطف ... عليه قراءة النصب فالامر ظاهر ... قوله وطائفة معطوف على ضمير تقوم ... سوغه الفصل ۱۲ جلالين ... قوله والله يقدر الليل والنهار ... لن تحصوه اى لن تطيقوا ... قيامه على الحقيقة ... قوله علم ان لن تحصوه ... فى ذلك حرج عليكم ... فخفف عليكم وامسكوا عما ... وجب عليكم ... قوله فاقرءوا ما تيسر ... فى امر الصلوة ... قوله علم ان سيكون ... روى ان اصحاب الليل ... قوله فتاب عليكم ... ۱۲ صلى الله عليه وسلم

۱۵۸

این روز کرده شده که البته خواهد بود وانّ هٰذِهٖ تَذْكِرَةٌ ۚ بدرستیکه این آیتها که در ین
سوره است پند و وعظ و نصیحت است مر خلق را فمن شاء اتخذ الی ربه سبیلا ۚ
پس هر که خواهد که بگیرد بجای خود راهی یعنی ایمان آورد و علم و عمل صالح کند چون صحابه
این آیتهای با ترس را شنیدند در بندگی کردن کوشش بسیار کردند تا بحدی رسیدند
حضرت حق تعالے بر ایشان رحم کرد و سبک کرد کار بر ایشان انّ ربّك یعلم انّك
تقوم ادنی من ثلثی اللیل ونصفه وثلثه وطائفة من الذین معك ۚ
(ای اقل ۱۲ منه)
بدرستیکه خدای تو ای محمد میداند که بر می خیزی بنماز گذاردن در شب کمتر از دو
دانگ شب و در نیمه شب و در دو دانگ شب و بر می خیزند با تو جماعتی از مؤمنان
که با تو می باشند آمام عاصم و آمام حمزه و امام کسائی و آمام ابن کثیر نصفه وثلثه بنصب
خوانده اند عطفا علی ادنی وهو منصوب تقدیرا ظرفا للقوم وباقی قراء بجر خوانده
اند لنصفه وثلثه می خوانند عطفا علی ثلثی اللیل والله یقدر اللیل والنهار
وخدا تعالے اندازه میکند شب را و روز را علم ان لن تحصوه دانست که شما نتوانید
و نتوانید بیدار داشتن شب را فتاب علیکم پس باز گردانید شما را بآسان تر
بر داشت از شما پنج را یعنی فرض بود بر شما قیام شب را و در گردانید از شما چون آسیه
قم اللیل آمد حضرت مصطفی صلی الله علیه وآله وسلم و یاران او بیدار می بودند چنانکه

ایشان ورم کرد و رویهای ایشان متغیر گردید حق سبحانه وتعالے از ایشان برداشت
فرض بودن قیام شب را و فرمود فَاقْرَءُوْا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْاٰنِ پس بخوانید آنچه
آسان تر باشد از قرآن در نماز شب و بقول دیگر در همه نمازها بعده بیان کرد حکمت
در منسوخ کردن فرضیت نماز شب و گفت عَلِمَ اَنْ سَيَكُوْنُ مِنْكُمْ مَّرْضٰى خدای
تعالے دانست بدرستیکه باشند از شمایان که بیمار خواهد شد اَن مخففه از مثقله است و اسم
وی ضمیر شان محذوف است وَاٰخَرُوْنَ يَضْرِبُوْنَ فِي الْاَرْضِ و دیگران باشند از
شما که میروند در زمین يَبْتَغُوْنَ مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ میجویند از زیادتی نعمت خدایتعالی
یعنی ببازارگانی میروند و سود می طلبند تا مصلحت زندگانی خود کنند پس ایشان
در سفر نماز شب نتوانند کرد ما از برای این معنی فرض بودن نماز شب را منسوخ کردیم
ضَرَبَ فِي الْاَرْضِ رفت در زمین وَاٰخَرُوْنَ يُقَاتِلُوْنَ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ و دیگران
باشند که میروند در زمین از برای جنگ با کافران اگر نماز شب بر ایشان فرض سازیم
دشوار شود بر ایشان فَاقْرَءُوْا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ پس بخوانید آنچه آسان تر بود بر شما از قرآن
در نماز شب و مفسران گفته اند که این در اول اسلام بود پس منسوخ شد به پنج وقت نماز
ای فرض بودن ما تیسر منه ۱۲ و
درین آیت دلیل است که کسب حلال ببازرگانی بمنزله جهاد است چون هر دو را حق
تعالے جمع کرد وَاَقِيْمُوا الصَّلٰوةَ و بپای دارید نماز را یعنی بگذارید نماز را و ترک میدهید

قوله فاقرءوا ما تیسر من القرآن فی الصلاة بان تصلوا ما تیسر اه جلالین قوله فاقرءوا ما تیسر من القرآن بیان للبدل الذی وقع النسخ الیه ای فنسخ التقدیر بالاجزاء الثلاثة الی جزء مطلق من اللیل وسیاتی ان هذا الجزء نسخ ایضا بوجوب الصلوات الخمس وقوله فی الصلاة بیان لمعنی القراءة فی الاصل وقوله بان تصلوا بیان للمعنی المراد هنا ای فالمراد بالقراءة الصلوة نفسها من اطلاق الجزء علی الکل کما صرح به الخطیب قوله بان تصلوا ما تیسر ای من الصلاة فی اللیل ولو رکعتین ۱۲ جمل

۱۵۹

قوله علم ان سیکون الخ استئناف مبین لحکمة اخری للنسخ فالحکمة الاولی هی قوله علم ان لن تحصوه والثانیة هی قوله علم ان سیکون اه شیخنا وفی البیضاوی علم ان سیکون منکم مرضی استئناف مبین لحکمة اخری مقتضیة للترخیص والتخفیف ولذلک کرر الحکم معها مرتبا علیها بقوله فاقرءوا ما تیسر منه بعد قوله فاقرءوا ما تیسر من القرآن لان کلا منهما بمعنی الآخر فاختلاف المرتب علیه وهو الحکمة سوغ تکریر الحکم مرتبا علی کل من العلتین ۱۲ جمل

وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ و بدهید زکوة مال را وَاَقْرِضُوا اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا ط و وام دهید خدای
تعالی را وام دادن نیکو یعنی صدقه بدهید باخلاص و قرض گفت صدقه را تا بنده
حریص باشد بدادن صدقه و امیدوار باشد بیافتن ثواب از خداوند وهاب عجب
حالی که همه عالم ملک اویند و حضرت او جل جلاله از برای بندگان فقیر خود وام می طلبد
نصیب مؤمن اینست که گدایان را بانگ نزند و چیزی بدیشان بدهد شاید که آن
گدای خاص الله تعالی باشد مثنوی برتر از کرسی و عرش اسرار او ✤ شَیْئًا لِلّٰهِ
شَیْئًا لِلّٰهِ کار او ✤ انبیا هر یک همین فن میزنند ✤ خلق مفلس گدیه ایشان می کنند ✤
اقرضوا الله اقرضوا الله میزنند ✤ بازگونه انصر الله می تنند ✤ وَمَا تُقَدِّمُوا لِاَنْفُسِكُمْ
مِّنْ خَيْرٍ و هرچه پیش فرستید از برای تنهای خود از نیکی و طاعت تَجِدُوْهُ عِنْدَ اللّٰهِ
بیابید آنرا نزد خدای تعالی یعنی در بهشت و ثواب آنرا بشما رساند هُوَ خَيْرًا وَّاَعْظَمَ
اَجْرًا ط این پیش فرستادن نیکی بهتر است شما را از بخیلی کردن و مال را از برای میراث
خوار گذاشتن و بزرگتر است از روی مزد یعنی مال که صدقه کنی ترا بهتر است و ثواب
او بزرگ تر است از آن مال که بگذاری یکی را ده و یا هفت صد و یا دو بار هفت صد
که هزار و چهار صد باشد هو ضمیر الفصل خیرا مفعول ثان لتجدوا والاول الهاء
وکذلک اعظم اجرا تمیز وَاسْتَغْفِرُوا اللّٰهَ ط و آمرزش خواهید از خدای تعالی

Marfat.com

ع اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ۝ بدرستیکه خدایتعالی نیک آمرزنده است از گناهان و
نیک بخشاینده بدکرداران است نصیب مؤمن اینست که نومید نباشد هرچند که گناه دارد
بیت کرم بین و لطف خداوندگار ✤ گنه بنده کرده است او شرمسار ✤ گفت غفورم
بیامرزم گناهت را و رحیمم که رحمت نثار تو سازم بیت ندارم هیچ گونه توشه راه ✤
بجز لَا تَقْنَطُوْا مِنْ رَّحْمَةِ اللّٰهِ ✤ اَللّٰهُمَّ لَا تَجْعَلْنَا مَحْرُوْمِيْنَ بِرَحْمَتِكَ

سُوْرَةُ الْمُدَّثِّرِ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ۝	وَخَمْسُوْنَ اٰيَةً وَفِيْهَا رُكُوْعَانِ

يَا اَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ ۝ ای مرد جامه بر خود پیچیده قُمْ فَاَنْذِرْ ۝ برخیز و پس بیم کن خلق را
و بترسان از خدایتعالی الاصل متدثر بود و بر قول بعضی از مفسران این اول سوره بود
که وحی آمد و آن چنان بود که رسول علیه الصلوة والسلام پیش از وحی بکوه حرا میرفت
و در غاری می بود چون توشه نماندی بیامدی بشهر و توشه بردی تا روزی آوازی شنود
از هوا نظر کرد تختی دید از زر بر وی شخصی دید با جمال منور نشسته است و می گوید یا محمد
انت رسول الله و انا جبرائیل آن حضرت علیه السلام بترسید و بخانه آمد و گفت من می ترسم که
دیوانه شوم خدیجه رضی الله تعالی عنها گفت که تو هرگز دیوانه نمی شوی که همیشه راست
میگوئی و مهمانرا نیک میداری و بخویشان نیکوئی می کنی گفت بر سر من آب بریزید
چون آب ریختند در جامه در پیچید و سر بنهاد و جبرائیل علیه السلام آمد و این آیت را آورد یَا اَیُّهَا

Marfat.com

المدثر قم فانذر وربك فكبر ۝ پروردگار خود را به بزرگی یاد کن وثیابک فطهر ۝
وجامهای خود را پاک کن از نجاسات وقیل تن خود را پاک کن از کفر ومعصیت ومحبت دنیا
تا حلاوت طاعت یابی والرجز فاهجر ۝ واز عذاب پس ببر وقیل از بتان وقیل از
شرک وقیل از جمله گناهان الرجز بالضم وبالکسر النجاسة الهجر بریدن از کسی ولا تمنن
تستکثر ۝ یعنی چیزی مده بکسی تا بیشتر بستانی واین حکم خاصه محمد مصطفی صلی الله علیه وآله
وسلم باشد فاما امت را روا باشد چون او مخصوص بود بمکارم اخلاق وقیل منت منه بطاعت
بر حق تعالی به بسیاری که هر چند طاعت کنی شکر اندکی از نعمتهای او تعالی بجای نتوانی
آورد مصراع ای شکر نعمتهای تو چندانکه نعمتهای تو رباعی بی تو صنما قرار نتوانم
کرد ✤ احسان ترا شمار نتوانم کرد ✤ گر بر تن من زبان شود هر موئی ✤ یک شکر تو از
هزار نتوانم کرد ✤ وقیل عطائی مده که آنرا بسیار داری وبر فقیران شمار کنی که من بتو چندین
چیز دادم ولربک فاصبر ۝ واز برای خدای خود صبر کن در طاعتها وبلاها ومحنتها و
جفاهای کافران تا جزای ایشان بدهد وترا یاری کند فاذا نقر فی الناقور ۝ پس

چون دمیده شود در صور فَذٰلِكَ يَوْمَئِذٍ يَّوْمٌ عَسِيْرٌ ۝ پس آن روزی باشد دشوار
عَلَى الْكَافِرِيْنَ غَيْرُ يَسِيْرٍ ۝ بر ناگروندگان نه آسان باشد آن روز یعنی بر همه خلق دشوار
باشد و بر کافران از همه دشوارتر و رسول علیه السلام گفت که چگونه دل خوش باشد شما را و
اسرافیل صور در دهان نهاده است گره در پیشانی آورده و گوش نهاده است که فرمان شود
تا صور در دمد یاران گفتند یا رسول الله چه باید گفت فرمود بگوئید حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ
الْوَكِيْلُ وَعَلَى اللّٰهِ تَوَكَّلْنَا یکی از کبراء امامت میکرد در نماز بامداد و این سوره برخواند چون
باین آیت رسید فَاِذَا نُقِرَ فِي النَّاقُوْرِ نعره بزد و بیفتاد و جان را بحق تسلیم کرد النقر در دمیدن
الناقور صور ذَرْنِيْ وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيْدًا ۝ بگذار مرا ای محمد با آنکس که آفریده ام
او را تنها یعنی او را مال و فرزندان نبود یا من آفریدم وی را و با من هیچ کس شریک نبود
در آفریدن او وحیدا حال من الفاعل او المفعول وَّجَعَلْتُ لَهٗ مَالًا مَّمْدُوْدًا ۝
و گردانیدیم وی را مال بسیار زیاده شونده بازرگانی و کشاورزی و گله شتران و رمه گوسفندان
ای کشت گری ۱۲ و د
و صد هزاران درم دادیم وی را وَّبَنِيْنَ شُهُوْدًا ۝ و دادیم وی را پسران حاضر یعنی که با او
بودندی در مکه که از وی غائب نشدندی بیک قول سیزده پسر داشت و بقول دیگر ده
و بقول دیگر هفت و این آیت در حق ولید بن مغیره لعنة الله علیه بود و بعد از آن مال وی
گم شدن گرفت تا همه نیست شد و نان از گدائی میخورد و پسرانش کشته شدند و مردند وَّمَهَّدْتُّ لَهٗ

تتمه صفحه ۱۶۲ باجمل الاخلاق واشرف الاداب اه جلالین وهذا ای النهی الذی هو للتحریم خاص به صلی الله علیه وسلم اذ یحرم علیه ان یعطی شیئا وینتظر عوضه واما امته فلیس حراما فی حقهم ۱۲ جمل قوله فذلك ای وقت النقر یومئذ بدل مما قبله المبتدا و بنی لاضافته الی غیر متمکن وخبر المبتدا یوم عسیر ۱۲ جلالین قوله غیر یسیر تاکید یمنع ان یکون عسیرا علیهم من وجه دون وجه اه بیضاوی قوله تاکید لان معناه عسیر لان غیر یسیر مساو له بحسب الصدق قوله یمنع الخ اذ فائدة التاکید تقریر معناه وهو ان یکون عسیرا علیهم من کل وجه ولو لم یؤکد لاحتمل ان یکون مجازا بان یکون عسیرا من وجه دون وجه ۱۲ قنوی حاشیه بیضاوی قوله ومن خلقت عطف علی المفعول او مفعول معه لو وحیدا ای حال من من او من ضمیره المحذوف من خلقت ای منفردا بلا اهل ولا مال هو الولید بن المغیرة المخزومی اه جلالین قوله حال من من او من ضمیره ای عائده المحذوف من خلقت ای خلقته او حال من ضمیر النصب فی ذرنی او من التاء فی خلقت ای خلقته وحدی لم یشرکنی فی خلقه احد فانا اهلکه ولا احتاج الی نصیره اه کرخی ۱۲ جمل قوله ممدودا ای واسعا متصلا من الزروع والضروع والتجارة ۱۲ جلالین قوله ومهدت له تمهیدا ای وبسطت له الریاسة والجاه العریض حتی لقب ریحانة قریش والوحید ای باستحقاق الریاسة والتقدم والریحان فی الاصل نبت معروف فتجوز به عن الرزق الطیب والولد الحسن اه شهاب ۱۲ جمل ۱۲

Marfat.com

تَمْهِيدًا ۝ وگسترانیدیم یعنی بسیار کردیم نعمت دنیا را بروی بسیار کردنی ثُمَّ يَطْمَعُ
أَنْ أَزِيدَ ۝ باز طمع میکند که زیادت کنیم كَلَّا نه چنان است که زیاده کنم بلکه مال ویرا کم
کنم إِنَّهُ كَانَ لِآيَاتِنَا عَنِيدًا ۝ بدرستیکه این کافر بود مر دلائل و حجج ما را و معجزات
مصطفی صلی الله علیه و آله وسلم را گردن کش و ستیهنده نصیب تو اینست که انکار اهل حق بکنی
و اولیای حق تعالی را دشمن نداری که بقهر الهی مبتلا گردی **مثنوی** پس تو ای ناشسته رو
در چیستی + در نزاع و در حسد با کیستی + با دم شیران تو بازی میکنی + بر ملائک ترکتازی
میکنی + قال النبی صلی الله علیه وسلم حکایة عن رب العزة من عادی
ولیا فقد بارزنی بالمحاربة عذاب این دشمن دوست را بیان کرد و گفت جل جلاله
سَأُرْهِقُهُ صَعُودًا ۝ هر آئینه در رسانمش من که خداوند عالمم بکوه دشوار بر آمدن
در دوزخ یعنی بفرمایمش تا بکوه آتش بر آید هفتاد سال باید تا بر سر آن بر آید باز فرشتگان
بزنجیرها بر بندندش و از انجا بیندازندش به پایان برسد همچنین عذاب باشد ویرا نعوذ بالله
من ذلک الصعود کوهی از آتش سبب نزول این آیت آن بود که چون فرود آمد سوره
حٰمٓ ۝ تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ۝ غَافِرِ الذَّنْبِ وَقَابِلِ التَّوْبِ
رسول صلی الله علیه و آله وسلم در مسجد حرام در آمد کفار قریش نشسته بودند این سوره را بر ایشان
خواند ولید بن مغیره نزدیک بود گوش داشت بار دیگر بر خواند ولید برفت و در پیش کافران مکه

شان نزول

۵۳ قوله سارهقه ای اکلفه صعودا مشتقة من العذاب او جبلا من نار یصعد فیه ثم یهوی ابدا ۱۲ جلالین

۱۶۴

گفت والله که من از محمد چیزی شنیدم که سخن آدمیان نیست و سخن پریان نیست و آنرا حلاوتی
و طراوتی دیدم که هیچ سخن را ندیدم و آن چیزیست که هر روز زیادت خواهد شد کافران گفتند
که ولید میل کرد بدین محمدیه علیه السلام چون وی مسلمان شود همه اهل مکه مسلمان شوند
چونکه ریحانهٔ قریش اوست یعنی مقبول ایشان است ابوجهل لعین نزدیک ولید برفت
و گفت تو بطعام محمد و ابوبکر میل کردی وی را سخت آمد در پیش کافران آمد و گفت که محمد
دیوانه نیست و ساحر نیست و کاهن نیست و دروغ گو نیست از بهر آنکه این چیزها از وی
ندیده ایم پس فکر کرد که وی جادوست از بهر آنکه زن را از شوهر و پسر را از پدر جدا میکند
و این چنین جادو می باشد کافران همه گفتند که راست میگوئی پس این آیت آمد اِنَّهٗ
بدرستیکه ولید فَكَّرَ اندیشه کرد وَقَدَّرَ ۝ و اندازه کرد کار محمد علیه السلام و قرآن را فَقُتِلَ
كَيْفَ قَدَّرَ ۝ ثُمَّ قُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ ۝ پس لعنت کرده شده باد چگونه اندازه کرد
باز لعنت کرده شده باد چگونه اندازه کرد ثُمَّ نَظَرَ ۝ ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ ۝ ثُمَّ
اَدْبَرَ وَاسْتَكْبَرَ ۝ پس بنگریست پس روی ترش کرد و آژنگ در پیشانی آورد از
کراهت و عداوت پس روی گردانید از ایمان و تکبر کرد و گردن کشی کرد از پیروی کردن
حق فَقَالَ اِنْ هٰذَآ اِلَّا سِحْرٌ يُّؤْثَرُ ۝ پس گفت نیست این قرآن مگر جادوئی که
محمد از دیگر کس می گیرد و روایت میکند از عجم چون در عرب جادوئی نیست اِنْ هٰذَا

ای که همان کس از عجم باشد ۱۲ ود

قوله انه فکر فیما یقول فی القرآن الذی سمعه من النبی صلی الله علیه وسلم وقدر فی نفسه ذلک ۳ ذلک ای ما یقول فی القرآن ثم نظر فی وجوه قومه ای نظر بعینیه غضبا مما قالوه فیه وهو انه مال لمحمد لاجل ان یستفید منه شیئا من المال وقوله او فیما یقدح به فیه ای فی القرآن ای فالنظر بمعنی التأمل ۱۲ جمل

۱۶۵

إِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ ○ نیست این قرآن مگر سخن آدمی این ملعون اول و انست بزرگی قرآن را فاما بسبب این جهل و سخن وی برگشت نصیب تو نیست که از دشمنانِ اولیا حق دور باشی و بایشان صحبت مداری که شومی انکار ایشان اقرار ترا بزیان نبرد **قطعه** با بدان صحبت مدار و دور باش * گرچه تو پاکیزه سازد دلپذیر * این چنین شمع جهان است آفتاب * اندکی از ابر گردد ناپدید * با صادقان و عاشقان حق تعالے صحبت دارتا از ایشان شوی

بیت ابرِ گریان باغ را خندان کند * صحبتِ مردانت از مردان کند * با عاشقان نشین و همه عاشقی گزین * با آنکه نیست عاشق یکدم مشوقرین * سخن کبری است که مذکور شد

انذِرْ مِنَ الْمُنْكِرِ كَمَا تَفِرُّ مِنَ الْأَسَدِ عذاب او را یاد کرد و گفت جل جلاله سَأُصْلِيهِ سَقَرَ ○ زود باشد که ولید را در آریم در دوزخ وَمَا أَدْرَاكَ مَا سَقَرُ ○ و تو چه دانی ای محمد که چیست دوزخ لَا تُبْقِي وَلَا تَذَرُ ○ نگذارد و نماند این دوزخ از دوزخیان هیچ چیزی را نگوشت را نی پوست را نی استخوان را چون نماند باز پیدا شود لَوَّاحَةٌ لِّلْبَشَرِ ○ سیاه کننده باشد این دوزخ پوست وی دوزخیان را همچون شب تاریک و پیدا شونده است این دوزخ مر آدمیان را پیدا بینند شب یا سوزنده باشد مر پوست آدمی را و شکننده باشد مر استخوانهای آنها را نعوذ بالله من ذلک لَوَّاحَةٌ لِّلْبَشَرِ ○ مبتداء محذوف ای هی لواحة عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ ○ بران دوزخ باشند

تبارك الذى جلالين (قوله لا تبقى ولا تذر) صفتان لسقر ١٢ ه
(قوله لا تبقى ولا تذر) اى بدى ١٢ ود
(قوله لواحة للبشر) اى محرقة كالظاهر المجلد ١٢ ج
(قوله لواحة للبشر) اى ظاهر شونده ١٢ ود
(قوله عليها تسعة عشر) اى من سقر ١٢ ود

المدثر

حال بمعنى التعظيم وتجلت ١٢ منه (قوله لواحة للبشر) اى مسودة ١٢ ه
(قوله لواحة للبشر) اى مسودة ١٢ ج
اى لواحة بمعنى مسودة ١٢ منه
الجلس معنى البشر كانه جمع بشرة وهى ظاهر جلد الانسان وقد يطلق ويراد به الانسان كما هنا ظاهر جلد الانسان وجمع الاعالى كان البشر جمع بشرة قيل تلوح فتسود عند النفخة وقيل تلوح للناس ثم تعاد كما كانت عند النشور وهذا اول سوادها من الليل وهذا اول سواد من اهوال يوم القيامة ١٢ منه
والاندر ثانى اهوال يوم القيامة فالاضافة للتمييز او الاختصاص ١٢ منه
والواو للاستئناف او للعطف على محذوف تقديره اذا ظهر امر سقر وان البشر بمعنى للناس كما عرفته ١٢ منه
لتذوقن العجائب فى هذا الوقت عين اليقين ١٢ منه
وتظهر ايضا رضى هذا قال تعالى ذاد انها هو من مكان بعيد سمعوا لها تغيظا وزفيرا قبل تلوح لهو من مسيرة خمسمائة عام ١٢ قنوى

Marfat.com

زبانیہ دوزخ کے اوصاف

نوزده فرشته که ایشانرا زبانیهٔ دوزخ گویند وجاء فی الحدیث اِنَّ عُیُونَهُمْ کَالْبَرْقِ الْخَاطِفِ وَاَسْنَانَهُمْ کَصَیَاصِی الْبَقَرِ یَلْهَبُ النَّارُ مِنْ اَفْوَاهِهِمْ یعنی چشمهای ایشان همچون برق باشد ودندانهای ایشان همچون شاخهای فراخ شاخ باشد واز دهان ایشان آتش بیرون می آید بَیْنَ مَنْکِبَیْ اَحَدِهِمْ مَسِیْرَةُ سَنَةٍ میان دو کتف ایشان یک ساله راه باشد یَجُرُّوْنَ اَشْعَارَهُمْ ومی کشند موهای خود را بر زمین نُزِعَتْ مِنْهُمُ الرَّحْمَةُ از دلهای ایشان رحمت کشیده شده باشد یَرْفَعُ اَحَدُهُمْ سَبْعِیْنَ اَلْفًا یَرْمِیْهِمْ حَیْثُ اَرَادَ مِنْ جَهَنَّمَ یکی از ایشان بیندازد در دوزخ هفتاد هزار کس را در هر کجا که خواهد لِاَحَدِهِمْ قُوَّةُ الثَّقَلَیْنِ هر یکی را از ایشان قوت همه آدمیان وپریان باشد چون این آیت آمد ابو جهل گفت که محمد میگوید که زبانیهٔ دوزخ نوزده اند شما بر ایشان غلبه می توانید کرد کافری باقوت بود گفت من هفده تن را بس باشم دو تن را به پشت وهفت تن را بشکم دو دیگر را شما یان کفایت کنید حق تعالے این آیت فرستاد وَمَا جَعَلْنَا اَصْحٰبَ النَّارِ اِلَّا مَلٰٓئِکَةً ما نگردانیدیم یاران دوزخ را مگر فرشتگان ویک فرشته را شما گمانشتیم که ملک الموت است روح همه را می گیرد واگر نوزده فرشته را قوت دهیم تا کافران را بدوزخ برند هیچ عجب نباشد بدانکه در تفسیر تیسیر از عبد الله بن مسعود روایت کرده است که گفت بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ نوزده حرف است هر که یکبار باخلاص بگوید از نوزده فرشتهٔ عذاب

فضیلت بسم اللہ

Marfat.com

خلاص یابد حکمت این که نوزده چرا گردانید بیان کرد و گفت جل جلاله وَمَا جَعَلْنَا
عِدَّتَهُمْ اِلَّا فِتْنَةً لِّلَّذِيْنَ كَفَرُوْا و ما نگردانیدیم شمار زبانیه را نوزده مگر از برای عذاب
کافران تا در شک افتند فاما مؤمنان ایمان بیارند بآنچه حق تعالی فرموده است یا
مگر از برای آزمودن مر ایشان را که ایمان می آرند یا نی اگرچه ما دانستیم که ایشان ایمان نخواهند
آورد الفتن والفتنة والفتون آزمودن و سوختن و عذاب کردن باز بیان فائده
دیگر کرد و گفت جل جلاله لِيَسْتَيْقِنَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ و نوزده یاد کردیم زبانیه را
در قرآن تا یقین شود اهل توریت و انجیل را که قرآن کتاب سماوی است و راست است
و درست چونکه در کتاب ایشان نیز چنین بود وَيَزْدَادَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِيْمَانًا و تا افزون کند
این عدد مخصوص که نوزده است مؤمنان را ایمان یعنی ایمان مؤمنان بر عدد ایشان
زیاده شود یا تا افزون شود از روی گرویدن الازدیاد افزون کردن و افزون شدن
اصله الازتیاد من الافتعال وَّلَا يَرْتَابَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ وَالْمُؤْمِنُوْنَ باز از برای
تاکید فرمود تا در شک نیفتد اهل کتاب و مؤمنان در حق بودن قرآن و رسالت محمد علیه الصلوة
والسلام وَلِيَقُوْلَ الَّذِيْنَ فِيْ قُلُوْبِهِمْ مَّرَضٌ و تا بگویند منافقان که در دلهای ایشان
بیماری نفاق است و شک وَّالْكٰفِرُوْنَ و کافران مَاذَآ اَرَادَ اللّٰهُ بِهٰذَا مَثَلًا
چه خواست خدای تعالی باین مثل و عدد اندک که نوزده است و کم بیش نی و غرض شان

ومن رسول الله اخبار بالغیب فهو معجزة له حیث اخبر وهو بمکة عما سیکون بالمدینة بعد الهجرة اه خطیب - بقیه حاشیه بر صفحه ۱۶۹

Marfat.com

انکار قرآن بود که قرآن کتاب الله نیست مثلاً تمیزا وحال المثل داستان و فی ماذا
ای من نسبتہ ارادا الی ھذا ۱۲ رد
وجهان احدهما ان ماذا شئی واحد ای ای شئ اراد فهو مفعول والثانی ما
بمعنی ای شئ وذا بمعنی الذی ای ای شئ الذی اراد الله بهذا حال کونه
مثلاً او من جهة المثل کذلك یضل الله من یشاء ویهدی من یشاء همچنین
فرو میگذارد در گمراهی خدایتعالے بعد از اختیار بنده هر که را خواهد و راه ریست می نماید انرا که
خواهد بعد از اختیار وی چون بوجهل لعنة الله علیه گفت که لشکر خدای محمد از نوزده زیاده نیست
این آیت آمد وما یعلم جنود ربك الا هو و نداند لشکرهای خدایتعالے را مگر وی موسی
علیه السلام پرسید یا رب فرشتگان آسمان چند اند خطاب آمد که دوازده سبط همه بشمار ذره های
زمین است وما هی الا ذکری للبشر ○ و نیست این صفت کردن و خبر کردن ع
ازین دوزخ مگر یاد دهند مر آدمی را تا بپندگیرد و از عذاب خلاص یابد و قیل نیست این دلایل
و حجج و آیات قرآن مگر پند مر آدمیان را کلا نیست چنین که کافران میگویند که قیامت و
دوزخ نخواهد بود والقمر ○ و بحرمت ماه والیل اذ ادبر ○ و بحرمت شب چونکه
باز گردد والقراءت اذا ادبر والصبح اذا اسفر ○ و بحرمت سفیدهٔ دم چون روشن
ای بجاه ذکر هذه القراءت الخ ۱۲ رد
شود انها لاحدی الکبر ○ بدرستیکه سقر مر آئینه یکی از درکهای بزرگ دوزخ است از
هفت درکات و نام آن هفت درکات اینست جهنم لظی حطمه سعیر سقر جحیم هاویه نعوذ بالله

تنبیه ۱۲ قوله ماذا
ارادالله الخ بجعل الکلمتین
اسما استفهامیا مرفوعا بالمبتدائیة ای
ای شئ اراد الله وهذا الاسم
المرکب مفعول مقدم من قوله
واعرب ای مثلا حالا ای
ای هذا او المعنی علی التشابه
للمثل وبین وجه الشبه بقوله
لغرابته الخ وبین ان تکون
ما مبتدا اخبر وذا موصول بمعنی
وارادالله صلة الموصول
قوله لغرابته کما قال الرازی
انما سموه مثلا لانه لما کان
هذا العدد عجیبا ظن
الله تعالی منه ما ان
ظاهره یدل علی مقصود آخر
ونبههم علی مقصودهٔ بقوله
خطیب ۱۲ جمل
مثلا تمیزا لهذا الاحال منتقلة ۱۲ منه
هذه ناقة الله لکم آیة ۱۲
بیضاوی
حاشیه زاده ای مثل
قوله کذلك الخ ای
اضلال المنکرین هذا العدد
ضلالا مثل ذلك
۱۶۹
اذا ادبر ای ادبر کتابه
قیل والمعروف فی المذکرین و
المؤنث ادبرت
لکن التذکیر هنا حسن
قرنا نافر وخفض وخفضة ویعقب
اذا دبر علی المضی کما ان
الماضی فی المناسبة للفعل
المستقبل اذا وقع
علی المستقبل هو المناسب له
لکن وقوعها علی الماضی
لتحققه
قوله واللیل اذا ادبر
اذا ادبر بمعنی اقبل
اذا ادبر کما یعقب
اذا ادبر بمعنی
وفی قراءة اذا ادبر بسکون
الذال بعد ها هنا ای
الذال بعد ها هنا ای
مضی اهـ جلالین قوله
اذا ادبر ای قرنا نافر وخفض
وخفضة اذ ظرف لما مضی من
الزمان صلد بر فتنة آکدر و
والباقون اذا ظرف
لما یستقبل ۱۲ جمل ۱۲

Marfat.com

منها الكبر جمع الكبرى تأنيث الأكبر وقيل بدرستيكه اين تعريكي از بلاهاى بزرگ است

نَذِيرًا لِّلْبَشَرِ ۝ درحالتى كه ترساننده است مر آدميانرا وقيل گردانيديم ما خبر كردن را

از سقر منذر يعنى بيم دهنده مر آدميانرا نَذِيرًا حال او تميز او مفعول جعلنها اى

جعلنا الاخبار عنها نَذِيرًا لِّلْبَشَرِ لِمَن شَاءَ مِنكُمْ أَن يَتَقَدَّمَ أَوْ يَتَأَخَّرَ ۝ بيم دهنده

است مر كسى راكه خواهد كه پيش رود به بهشت بطاعت وايمان ويا پس رود از بهشت

بمعصيت وكفر يعنى همه كس را واين بطريق تهديد باشد كقوله تعالى فَمَن شَاءَ فَلْيُؤْمِن

وَمَن شَاءَ فَلْيَكْفُرْ لمن شاء بدل من البشر كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ ۝

إِلَّا أَصْحَابَ الْيَمِينِ ۝ هر تنى گرو باشد در دوزخ بآنچه كرده است در دنيا مگر ياران

دست راست يعنى بهشتيان كه خداى تعالى گناهان ايشانرا بيامرزد بكرم وفضل خود و

ايشانرا در دوزخ جاويد نگذارد وقيل مگر اطفال مؤمنانرا كه ايشان گناه ندارند پس محبوس

نباشند در دوزخ ودر حديث آمده است كه طفل را گويند كه در بهشت در آى گويد الهى در نمى آيم

تا مادر وپدر من در نيايند فاما الاطفال كافران خادمان اهل بهشت باشند وقيل مراد از

اصحاب يمين علماى امتان اند وقيل مراد از اصحاب يمين كسانى اند كه اعتماد بر عمل نكنند

بلكه اعتماد بر فضل خداى تعالى كنند وخواجه ما رحمة الله عليه مى گفتند كه ما فضليانيم حق تعالى

بفضل خود قبول كرده است بيت آنرا كه در پذيرد معبود لا يعله + آنرا چه حاجت آيد

ارشاد خواجه نقشبند

رنج چهار چله ٭ و این بیت بسیار میخوانند وقیل هم الملائکة فعلی الوجه الاول
الاستثناء متصل الرهینة لیست بمؤنث رهین لتانیث النفس الرهن
گروگان لانه لو قصدت الصفة لقیل رهین لان فعیلا بمعنی مفعول
ای گرو کردن ۱۲ و
یستوی فیه المذکر والمؤنث کالجریح وانما هی اسم بمعنی الرهن کالشتیمة
بمعنی الشتم کانه قیل کُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهْنٌ فِي جَنّٰتٍ باشند این
دشنام دادن ۱۲ و
اصحاب یمین در بوستان ها حال من اصحاب الیمین او من ضمیر فی یَتَسَآءَلُوْنَ ۝ عَنِ
الْمُجْرِمِيْنَ ۝ می پرسند اصحاب یمین از گناهگاران چون بینند ایشانرا در دوزخ
مَا سَلَكَكُمْ فِيْ سَقَرَ ۝ چه در آورد شمارا در دوزخ این سوال از برای توبیخ باشد یعنی
ای ادخلکم ۱۲ ح
سرزنش قَالُوْا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّيْنَ ۝ وَلَمْ نَكُ نُطْعِمُ الْمِسْكِيْنَ ۝ جواب گویند
دوزخیان که نبودیم ما در دنیا نماز کنندگان و نبودیم ما در دنیا طعام دهندگان مر گدایانرا
الاصل لم نکن حذف النون حذفا شاذا وَكُنَّا نَخُوْضُ مَعَ الْخَآئِضِيْنَ ۝
و بودیم ما در دنیا که در می آمدیم در کارهای باطل با باطل کاران یعنی با منکران قرآن
الخوض در کار باطل و آنچه نباید در آمدن وَكُنَّا نُكَذِّبُ بِيَوْمِ الدِّيْنِ ۝ حَتّٰى اَتٰىنَا
الْيَقِيْنُ ۝ و بودیم ما در دنیا که دروغ میداشتیم آمدن روز قیامت را تا آمد ما را مردن
پس یقین شد ما را که روز قیامت حق است دوزخیان چهار جواب گویند سبب در آمدن

Marfat.com

دوزخ رایکی آنکه نماز را ترک کردند دیگر آنکه زکوة بگدایان وطعام وصدقهٔ نفل بایشان ندادند
دیگر آنکه با اهل باطل بار شدند دیگر آنکه قیامت را منکر بودند نصیب تو ایست که نماز را
ترک نکنی وحق خدا تعالے وصدقه وطعام را از فقیران باز نداری وبا اهل بدعت وملحدان
یار نشوی وبا تیخانِ باطل ودانشمندانِ خیال وامرای ستمگار یار نشوی واز امیر المؤمنین
علی رضی الله تعالیٰ عنه روایت کرده اند که گفت مراد از اصحاب یمین طفلان مؤمنان اند
واین طفلان از گناهگاران پرسند که چه در آورد شما را در دوزخ ایشان گویند ما نماز نمی کردیم
فاما بروز قیامت انکار نمی کردیم پس از حال دوزخیان خبر کرد وگفت فَمَا تَنْفَعُهُمْ
شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ ۝ پس سود ندارد این دوزخیانرا شفاعت ودر خواستن شفاعت
کنندگان پیغامبران باشند وفرشتگان وشهیدان وعالمان ومؤمنان نیکوکار گناهگاران را
شفاعت کنند مگر چهار گروه را بی نماز وبی زکوة وباطل کاران ودروغ دارندگان
روز قیامت را چنانکه درین آیت گذشت الشفاعت درخواست کردن چون خصرت
ذوالجلال بطریق اکرام ما را حوال قیامت کافرانرا خبر کرد وایشان قبول نکردند گفت
جل جلاله علی سبیل الاستبعاد فَمَا لَهُمْ عَنِ التَّذْكِرَةِ مُعْرِضِينَ ○ پس چیست
است مر این کافرانرا که از قبول کردن وعظ وقرآن ونصیحت کردن سوی پیغمبران
روی میگردانند سخت گاه گاهی حُمُرٌ مُسْتَنْفِرَةٌ ○ فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ ○ گویا

وفی الحدیث ان الله تعالیٰ یقول لا شفعن الملائکة والانبیاء والمؤمنین فیشفعون فیقول بقیت شفاعتی فیقبض قبضة من النار فیخرج اقواما قد امتحشوا فیلقون فی نهر الحیوان فینبتون کما تنبت الحبة فی حمیل السیل الا ترونها تکون الی الحجر الی الشجر فما کان الی الشمس منها کان اخضر وما کان الی الظل منها کان ابیض فیخرجون کاللؤلؤ فیجعل فی رقابهم الخواتیم فیدخلون الجنة فیقول اهل الجنة هؤلاء عتقاء الرحمن ادخلهم الجنة بغیر عمل عملوه ولا خیر قدموه فیقال لهم لکم ما رأیتم ومثله معه

Marfat.com

که این کافران که میگریزند از قرآن و نصیحت و وعظ خرانی اند که رمیده اند یا رمانیده شده اند
از شیر یا از تیر اندازان یا از صیادان یعنی گویا ایشان خران وحشی اند که میگریزند از صیادان
نصیب درویش اینست که از وعظ حقانی نگریزد الاستنفار نیک رمیدن یا رمانیدن
معرضین حال من الضمیر فی الظرف تقدیره ای شئ ثبت لهم حال کونهم
ای من ضمیرهم فی لهم ۱۲ و د
معرضین القراءة مستنفرة علی اسم الفاعل والمفعول چون کافران گردن کشی
کردند و حق را قبول نکردند و طلب کاری که لایق نبود کردند حق تعالی خبر داد و گفت
بَلْ يُرِيدُ كُلُّ امْرِئٍ مِّنْهُمْ أَنْ يُؤْتَىٰ صُحُفًا مُّنَشَّرَةً ۝ یعنی نه چنان است که
ایشان میخواهند لیکن گردن کشی میکنند و از حد بندگی قدم بیرون می نهند و اقتراح کار بزرگ
میکنند الاقتراح خواستن و میخواهند که هر کسی را از ایشان داده شود نامه باز کرده شده از
حضرت باری تعالی بنام وی و این چنان بود که کافران گفتند ای محمد اگر نامه از برای ما
بیاری از خدا تعالی که ای فلان ایمان آر و براتی بیاری از برای هر یکی از ما که ما را آمرزید
ای کاغذی ۱۲ و د
خدا تعالی ما ایمان آریم پس حق تعالی بیان کرد حال ایشان را و گفت جل جلاله كَلَّا بَلْ
نه چنان است که ایشان میگویند اگر ما نیز این بکنیم ایشان ایمان نخواهند آورد از بهر آنکه ایشان
یقین ندارند بآخرت لَا يَخَافُونَ الْآخِرَةَ ۝ نمی ترسند ایشان از عذاب آخرت چون که ایمان
ندارند بآن كَلَّا إِنَّهُ تَذْكِرَةٌ ۝ حقا که این قرآن قدیم و فرقان عظیم پند است مر همه

۱۷۳

۱ قوله منشرة ای مبسوطة غیر مطوية یقرءها کل من رآها ۱۲ جمل ۲ اقتراح بالکسر و در آخر حای مهمله بمعنی خواستن و سوال کردن ۱۲ غیاث ۳ قوله انه تذکرة یعنی تذکرة بلیغة کافیة لمن شاء ذکره ای جعله نصب عینه فان نفع ذلک راجع الیه والضمیر فی انه و ذکره للتذکرة فی قوله فما لهم عن التذکرة معرضین و انما ذکر لانها فی معنی الذکر او القرآن ۱۲ تفسیر کبیر

Marfat.com

خلائق را و سحر و شعر نیست فَمَنْ شَاءَ ذَكَرَهُ ۝ پس هر که خواهد که برحمت حق تعالی برسد
یاد کند و پند گیرد باین قرآن وَمَا يَذْكُرُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ و پند نگیرند ایشان بقرآن
مگر بخواست حق تعالی فرد جوینده از آن نه که جویان تو نیست ✤ ور تو جویانی یقین
دان که ترا جویان است ✤ هُوَ أَهْلُ التَّقْوَى وَأَهْلُ الْمَغْفِرَةِ ۝ و پست سزای
پرهیزگاری که از وی بترسند و از غیر وی نترسند و وی است سزای آمرزیدن گناهان
بندگان یعنی وی تعالی بیامرزد گناهان را نی غیر وی تعالی یعنی هر که بترسد از وی تعالی
آمرزش خواهد بیامرزد اللَّهُمَّ اغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَارْزُقْنَا التَّقْوَى وَالْمَغْفِرَةَ

سورة القيمة مكية وهي	بسم الله الرحمن الرحيم ۝	اربعون آية وفيها ركوعان

لَا أُقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ ۝ بدانکه بعضی میگویند که کلمهٔ لا زائد است و معنی وی چنان
می شوند که سوگند یاد میکنم بقیامت یعنی بحرمت روز قیامت و بعضی میگویند که لا زائد
نیست و معنی وی چنین است که نیست چنانکه کافران میگویند که زنده شدن در روز
قیامت نیست سوگند یاد میکنم بروز قیامت که زنده شدن حق است و در کواشی
آورده است که لَا أُقْسِمُ نیز از قراءة سبعه است و در کشاف آورده است که در مصحف
امیر المؤمنین عثمان رضی الله تعالی عنه لَأُقْسِمُ نوشته است و تقدیر وی چنین است که
لَأَنَا أُقْسِمُ ای هر آئینه من سوگند یاد میکنم بروز قیامت لَأَنَا مبتدا و أُقْسِمُ خبره واللام

القسم محذوف ای لتبعثن دل علیه ایحسب الانسان ای الکافر اه جلالین قوله لا زائدة فی الموضعین

حق تعالی از آن سبب نیستی که حق تعالی طالب قرب تو نیست ۱۲ ود قوله لا زائدة فی الموضعین اقسم بیوم القیمة ولا اقسم بالنفس اللوامة التی تلوم انفسها وان جتهدت فی الاحسان وجوابه قیل انها نافیة لکلام المشرکین المنکرین للبعث ای لیس الامر کما زعموا ثم ابتدأ اقسم بیوم القیمة وقرأ ابن کثیر بغیر الف بعد اللام والهمزة مضمومة ۱۲ جمل

Marfat.com

فى لانا لام الابتداء وَلَآ أُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ ○ وسوگند یاد میکنم بنفس مؤمن
که همیشه خود را ملامت میکند بر تقصیر در طاعتها اگرچه بیشتر کند واین قول امام حسن بصری رحمة الله
علیه است وبقول دیگر گوید همه نفسها در قیامت لوامه باشند اگر طاعت کرده است گوید
چرا بیشتر نکرده واگر معصیت کرده است گوید چرا کرده است جواب قسم مقدر است تقدیره
أنكم مبعوثون ای هر آینه شما زنده شوید بعد از مردن ودلالت میکند برین مقدر قوله
تعالے أَيَحْسَبُ الْإِنسَانُ آیا می پندارد آدمی منکر روز قیامت أَن لَّن نَّجْمَعَ
عِظَامَهُ ○ که هرگز گرد نخواهیم کرد بعد از مردن ومتفرق شدن استخوانهای او را
بَلَىٰ قَادِرِينَ عَلَىٰ أَن نُّسَوِّيَ بَنَانَهُ ○ ونه چنان است که آدمی پندارد بلکه ما قادریم
بر آنکه راست کنیم انگشتان او را بعد از مردن چنانکه بودند در زندگی اگرچه خرد تر استخوانهای
او بودند وقیل بلکه ما قادریم که انگشتان او را بگانه آفریدی چنانکه از ان شتر را آفریدیم یا چندین
حکمت در انگشتان او نهادیم چون بدین قادریم بر زنده کردن نیز قادریم از بهر انکه زنده کردن
ممکن است چون اول ممکن بود ممتنع نمیگردد چون هیچ ممکن ممتنع نمیگردد قادرین
حال من ضمیر نجمع بَلْ يُرِيدُ الْإِنسَانُ لِيَفْجُرَ أَمَامَهُ ○ نه چنان است که این کافر
میگوید وانکار قیامت میکند وآمدن قیامت حق است فاما این کافر میخواهد که فسق و
فساد کند در پیش خود یعنی واثما فساد کند وایمان نیارد وآمدن عذاب قیامت را او

قوله بلى اى نجمعها ونقدر على ان نسوى بنانه الخ
قوله بلى اى نجمعها ونقدر على ان نسوى بنانه الخ
قوله بلى قادرين على ان نسوى بنانه الخ
قوله بلى قادرين على ان نسوى بنانه الخ
قوله بلى قادرين

جزای اعمال را منکری باشد و تعنت میکند و بطریق مسخرگی یَسْئَلُ می پرسد اَیَّانَ یَوْمُ
الْقِيَامَةِ کی خواهد بود روز قیامت تا من گناه نکنم چونکه اعتقاد دارد که زنده شدن
نخواهد بود و هر چه میکنم پرسش نخواهد بود نعوذ بالله من هذا الاعتقاد و قیل لیفجر لِيَفْجُرَ أَمَامَهُ
در وضع میدارد و آنچه در پیش دیست یعنی قیامت را و حساب او عذاب را
منکر می شود و بسیار فاسقان هستند که میگویند بیا تا ما خود را خوش داریم تا حالیکه خوهیم
مرد معلوم نیست که چه خواهد شدن و باین سخن کافر می شوند چونکه انکار قرآن میکنند بسبب
انکار آمدن قیامت حق تعالی از علامتهای او خبر کرد و گفت جل جلاله فَإِذَا بَرِقَ الْبَصَرُ
القراءة بکسر الراء یعنی چون خیره شود و متحیر بماند چشم و بفتح الراء فهو من البریق ای من
من شدة شخوصه و قرأ ابو السمال بلق بمعنی انفتح و انفرج ای چون بپن شود و
باز ماند چشم از ترس قیامت وَخَسَفَ الْقَمَرُ و چون تاریک شود ماه و تمام نور او
برود وَالْخُسُوفُ گرفتن ماه وَجُمِعَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ و چون گرد کرده شود آفتاب
و ماه و از مغرب برآیند یا هر دو گرد کرده شوند که هر دو را نور نماند و یا گرد کرده شوند و سیاه همچون
دوگاو عقیر گشته شده و پی کرده و یا هر دو را در یک برج جمع کرده شوند تا یک جا برآیند بخلاف
آنکه حالیا برمی آیند یَقُولُ الْإِنْسَانُ یَوْمَئِذٍ أَيْنَ الْمَفَرُّ بگوید آن کافر منکر روز قیامت
کجا است جای گریختن یعنی از قیامت و بچه پناه گیرم از عذاب قیامت كَلَّا لَا وَزَرَ

وقیل یجمعان ثم یقذفان فی البحر فیکون نار الله الکبری ۱۲ کشاف ۵۳ قوله بخلاف آنکه حالیا الخ زیرا که حالیا در
عقیر گشته ۱۲ و ۵۴ قوله چونکه الخ علت پرسیدن است بطریق مسخرگی ۱۲ و

قولہ الی ربک یومئذ المستقر ۱۲ وفیہ وجہان
احدھما ان یکون المستقر بمعنی الاستقرار ویعنی انھم
لا یقدرون ان یستقروا علی غیر ذلک والی
ان الی ربک المرجع والمصیر ۱۲ منہ
وان الی ربک المنتھی ۱۲ صحیح
ان یکون المعنی الی ربک
من حیث اراد ای مفوض
ذلک الی مشیتہ من شاء
ادخلہ الجنۃ ومن شاء
النار ۱۲ البو السعود
قولہ بما قدم واخر
بما قدم فی اول عمرہ واخر
فی اٰخرہ عن ابن عباس
وقال مجاھد بما قدم من عمل
صالح واخر ما لم یعمل
وقال قتادۃ بما قدم من
المعاصی واخر من الطاعۃ
۱۲ خازن

۱۷۷

قولہ
بعملہ والھاء للمبالغۃ
جزاء لہ لو والقی
جمع معاذیر
۱۲ جلالین
قولہ ولو
القی معاذیرہ ای
معاذیرہ ای شاھد تنطق
بخلاف ما قالت
لیس ممال نصدق بہ وھی
تصدیق ای شاھد
ای جمع کردن قرآن ۱۲ ود

حفاکہ نباشد در آنروز ہیچ گریزگاہی و پناہی الی ربک یومئذ المستقر ○ بہ پروردگار تو باشد در آن روز جای قرار و آرامگاہ الاستقرار آرام گرفتن یعنی از عذاب خدا تعالی ہیچ چیز نتواند گرفت و ہیچ چیز نتواند گریخت مگر بکرم و فضل خدا تعالی ینبؤا الانسان یومئذ بما قدم واخر ○ خبر داده شود آدمی را بآنچہ پیش فرستاده باشد و بآنچہ پس انداخته باشد یعنی از ہمہ کردارہاش کہ در اول عمر و آخر عمر کرده باشد خبر کرده شود یا ہمہ را بما کہ در خیرہا صرف کرده باشد و ہمہ را بما کہ از پس خود مانده باشد خبر داده شود و حساب کرده شود یا آنچہ بوی اقدام نموده باشد و کرده باشد و آنچہ پس انداخت و نکرد و جزا و سزای ہر دو آشکارا شود بل الانسان علی نفسہ بصیرۃ ○ بلکہ آدمی بر خود گواہ است و قیل نیک بیناست و داناست یعنی چارہ نیست ویرا از حساب التاء فی بصیرۃ للمبالغۃ کما فی علامۃ ولو القی معاذیرہ ○ اگرچہ بیندازد پردہای خود را و پنہان شود و قیل اگرچہ بیارد عذرہای خود را جمع المعذار علی الثانی وجمع المعذار علی الاول المعذار پردہ یعنی اگرچہ در دنیا گناہ پنہانی کرده باشد فردای قیامت ہمہ اعضای او گواہی دہند بر کردن آن گناہ لا تحرک بہ لسانک مجنبان بقرآن زبان خود را پیش از فارغ شدن جبرئیل علیہ السلام از ترس آنکہ فراموش کنی لتعجل بہ ○ ان علینا جمعہ وقرآنہ ○ تا تعجیل کنی بر قرآن بدرستیکہ بر ما است گرد کردن قرآن در سینۂ تو و خواندن دیگر بار بر تو تا یاد گیری فاذا قرأناہ فاتبع

ای جمع کردن قرآن ۱۲ ود

قولہ ان علینا الخ تعلیل للنہی عن العجلۃ ۱۲ جمل

Marfat.com

قوله ايحسب الانسان الى قوله معاذيره وص

قُرْآنَهُ ۝ پس چون بخوانیم یعنی جبرائیل بخواند بر تو بفرمان ما پیروی کن خواندن او را ثُمَّ إِنَّ
عَلَيْنَا بَيَانَهُ ۝ پس بدرستیکه بر ما باشد بیان کردن قرآن بر تو آنچه مشکل شود بر تو از معانی
قرآن ما آنرا بیان کنیم كَلَّا بَلْ تُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ ۝ حقا که نه چنان است که شما کافران میگوئید
یا آن کافران میگویند که قیامت نخواهد بود بلکه چنین است که شما دوست میدارید دنیا را وَ
تَذَرُونَ الْآخِرَةَ ۝ و میگذارید آخرت را پس از برای این معنی قیامت را منکر می باشید و
شما را دوستی دنیا برین میدارد که گناهان بسیار می کنید که حب الدنیا رأس کل خطیئة قال
النبی صلی الله علیه وسلم من احب الدنیا اضر باخرته ومن احب الاخرة اضر بدنیاه
فآثروا ما یبقی علی ما یفنی نصیب تو اینست که دوستی دنیا را از دل بیرون کنی که جاه طلبی و
دنیا طلبی کافران را بکفر داشته است بیت عز و غنا و سلطنت سر بجفات میکشد ✦ فقر و فنا و
مسکنت جانب مات میکشد ✦ چون کششی است ناگهان تا نبری بخود گمان ✦ پیک قبول
ماست هان جانب مات میکشد ✦ پس بیان کرد فضیلت آخرت را بر دنیا و گفت جل جلاله
وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ ۝ إِلَىٰ رَبِّهَا نَاظِرَةٌ ۝ رویها باشند در آن روز قیامت تازه و تر و
تابان و بخدای خود نگران **شعر** دیدار حق است مر مؤمنان را ✦ نه خوارزم نه هندوستان را ✦
بدانکه دیدار حق سبحانه و تعالی روا است و حق است بخلاف معتزلیان **مثنوی** هر کرا هست
از هوسها جان پاک ✦ زود بیند حضرت ایوان پاک ✦ چون محمد پاک شد از نار دود ✦ هر کجا

روح از آرزوهای نفسانی پاک باشد زود بیند حضرت ای بزرگ حق تعالی را و ایوان پاک ای قرب حق تعالی را مراد از ایوان پاک ـ بقیه حاشیه بر صفحه ۱۷۹

Marfat.com

روکرد وجه الله بود ✤ هر کرا باشد ز سینه فتح باب ✤ او ز هر ذره به بیند آفتاب ✤ چون بهشت
مهمان خانهٔ مومنان است مهمانی بی دیدار دوست نیک نباشد بیت اگر دیدار ننمائی و جنت را
بیارائی ✤ برای هیزم دوزخ کشند از روضهٔ طوبی را ✤ اللهم ارزقنا لقائك قال النبي صلى الله
عليه وسلم انكم سترون ربكم عيانا كما ترون القمر ليلة البدر لا تضامون في رؤيته و
بسیاری از صحابه رضوان الله علیهم اجمعین روایت کرده اند که حضرت رسول صلی الله علیه وآله وسلم حق سبحانه
وتعالی را دید وجوه يومئذ باسرة ○ و رویها باشند در آن روز ترش و سیاه شده و از دیدار
حق تعالی دور مانده نعوذ بالله من ذلك تظن ان يفعل بها فاقرة ○ دانند که کرده میشود
بایشان کاری که استخوان پشت ایشان را بشکند یعنی دانند که عذاب بزرگ خواهند کرد ایشان را
الفاقرة سختی پشت شکننده من الفقر الفقر پشت شکستن وجوه مبتداء وان كانت نكرة
لحصول الفائدة اي وجوه كثيرة يومئذ ظرف للخبر وهو ناضرة كلا حقا كه اذا بلغت
التراقي ○ چونکه برسد روح به چنبرهای گردن یعنی نزدیک شود بمردن وقيل من راق ○
و گفته شود کیست افسون کننده این بیمار را تا صحت یابد و جان او بقالب باز گردد الرقية افسون
کردن وقیل فرشتگان گویند کیست که روح او را بآسمان برد فرشتگان رحمت اند یا فرشتگان عذاب
تا فرمان کرا باشد الترقي ببالا شدن یکی از بزرگان دین میگفت که دوستی داشتم فوت شد در آن
شب من در خانهٔ او بخواب رفتم دیدم که فرشتگان رحمت و عذاب ایستاده اند و منتظر اند تا کرا فرمان

ای شب فوت شدن ۱۲ ود

قوله راق اسم فاعل اما من رقى يرقى بالفتح في الماضي والكسر في المضارع من الرقية وهي كلام معد للاستشفاء يرقى به المريض ليشفى وفي الحديث وما ادراك انها رقية يعني الفاتحة وهي من اسمائها واما من رقى يرقى بالكسر في الماضي والفتح في المضارع من الرقي وهو الصعود اي ان الملائكة تقول من يصعد بهذه الروح يقال رقى بالفتح من الرقية وبالكسر من الرقي ۱۲

Marfat.com

شود که روح دیرا بگیرد آوازی شنیدم که میگفتند نگذرید که هیچ عمل صالح باخلاص کرده است یابی
اگر یک عمل باخلاص کرده است خلاص یابد از عذاب و آلانی فرشته را دیدم که آمد و دست دیرا
بوی کرد و گفت مَا وَجَدْتُ یعنی نیافتم که بدست عمل باخلاص کرده باشد و همچنین پای
او را و دیگر اعضای او را تا بزبانش رسید بوی کرد و گفت وجدت امی یافتم که یکبار باخلاص
گفته است لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهٗ لَا شَرِيْكَ لَهٗ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ
شَيْءٍ قَدِيْرٌ فرمان آمد که دیرا بهشت برید و این قصه در نوادر شیخ محقق خواجه محمد علی حکیم ترمذی
رحمة الله علیه مذکور است وَظَنَّ اَنَّهُ الْفِرَاقُ ○ وچون بداند یقین که این مرن جدائی
است زمال و فرزند و دوستان وَالْتَفَّتِ السَّاقُ بِالسَّاقِ ○ وچون پیچید شود ساق
پای باساق پای در کفن و قیل سختی بسختی پیوندد و قیل رنج دنیا بارنج آخرت جمع شود و عرب
سختی را ساق گوید اِلٰى رَبِّكَ يَوْمَئِذِ نِ الْمَسَاقُ ○ وبپروردگار تو در آنروز راندن
باشد مر خلق را یعنی خلق را بجزاء خدا تعالی برند روح بهشتی را بعلیین برند یعنی بآسمانها و روح
دوزخی را بسجین یعنی بزیر زمین هفتم برند فَلَا صَدَّقَ پس راست گوی نداشت رسول خدا
آن آدمی وَلَا صَلّٰى ○ ونماز نگذارد وَلٰكِنْ كَذَّبَ وَتَوَلّٰى ○ ولیکن دروغ گو میداشت
رسول را و روی از حق تعالی گردانید ثُمَّ ذَهَبَ اِلٰى اَهْلِهٖ يَتَمَطّٰى ○ باز رفت بسوی
اهل خود میخرامید الضمائر راجعة الى الانسان فى قوله تعالى اَيَحْسَبُ الْاِنْسَانُ و

ع

قوله وظن اى ويقين
قوله فلا صدق الخ
قوله ولا صلى
قوله ثم ذهب الخ
قوله اى الانسان
قوله اى المذكور فى قوله تعالى الخ

بم يجمل
الساق والتفاف اى امتدى
فيما يتعلق بالاخرى عند الموت
او التفت شدة فراق الدنيا
بشدة اقبال الآخرة بهم
التفت الساق بالساق
اى التصقت واختلطت
وقيل التفت الساق
بالساق اى اتصلت شدة بشدة
الذى يتابع شدة اول الآخرة الخ
عن ابن عباس رضى عن ابى طلحة
ابن عباس والتفت الساق
بالساق قال آخر يوم من الدنيا
واول يوم من الآخرة فتلتقى
الشدة بالشدة الا من رحم الله
اى شدة تكرب بالموت بشدة هول
المطلع وقال الضحاك والتاث زيد
اجتمع جليه امر الدنيا
بعجلات جسده والملائكة
يعجلون روحه بعجل
قوله وقيل الخ معطوف على قوله قيل الخ
اتم تفسيرا اول اعم من الثانى
تأمل ١٢ اوذ

١٨٠

قوله الى ربك يومئذ الخ
اى الى حكم ربك
السوق الى حكمه تعالى فيما
قضاه الله تعالى من الثواب والعقاب
الاول اسوق الى ربك يومئذ
وتعلق يدل على العامل فى اذا
اى الذى هو جوابها وقيل
قيد بقوله تساق الى حكم
ربها ١٢ جل
قوله فلا صدق الخ
اى الانسان كرر
لاجل ما بعده
بالقرآن كرر
اى جبلا الى قوله تعالى الخ
معطوف على قوله ليجمعنكم
١٢ جل
١٢
١٢
١٢

مراد ازین انسان ابوجهل است یا کافر دیگر التمطی خرامیدن پس دعای بد کرد بر ین کافر و گفت

جل جلاله أَوْلَىٰ لَكَ فَأَوْلَىٰ ۝ ثُمَّ أَوْلَىٰ لَكَ فَأَوْلَىٰ ۝ وای بر تو باد ای کافر باز دای بر تو باد فحینئذ اولی مبتداء ولك خبرہ وقیل معنی الاولی نزدیک یا دیر تو شکنجه هلاک کننده یعنی بلائی بتو نزدیک است پرحذر باش فحینئذ یکون اولی لك جملة فعلیة أَيَحْسَبُ الْإِنسَانُ أَن يُتْرَكَ سُدًى ۝ وپندارد آدمی یعنی ابوجهل که فروگذاشته شود وی مهمل یعنی بی امر ونهی وعذاب ورحمت در دنیا وعقبی کسی را وی کاری نباشد وچون بمیرد باز زنده نشود این چنین میداند کافر فاما چنین نیست دلیل بیان کرد بر قدرت خود وگفت جل جلاله أَلَمْ يَكُ نُطْفَةً مِّن مَّنِيٍّ يُمْنَىٰ ۝ آیا نبود این آدمی از پاره آب منی که ریخته شود در رحم الامناء فرود آورد آب ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً فَخَلَقَ فَسَوَّىٰ ۝ باز بود این آدمی خون بسته پس از آب بیافرید وی را حق تعالی پس راست کرد وی را واندامهای وی را چون سر وروی وپای ودست ودیگر اعضا فَجَعَلَ مِنْهُ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنثَىٰ ۝ پس کرد از آب منی دو جنبت یکی نر ویکی ماده در درون زهدان اگر خواهد نر آفریند واگر خواهد ماده وگه خواهد هم نر وهم ماده یعنی خنثی أَلَيْسَ ذَٰلِكَ بِقَادِرٍ عَلَىٰ أَن يُحْيِيَ الْمَوْتَىٰ ۝ آیا نیست خداوند که چنین کند از آب منی قادر وتوانا بر زنده کردن مردگان یعنی قادر است که همیشه بود وباشد دلیل ما علیه السلام گفت سُبْحَانَكَ بَلَىٰ چونکه تمام شدی سوره وسنت این است که چنین باید گفت

قوله اولی لك فاولی الخ اصله اولی لك من الولی والاصل اولاك الله ما تکره هو واللام من لله کی فی ردف لکم او اولی لك العلاك ای قرب هلاك هذا احد احتمال فی سورة القتال افعل معناه قال فی الولی وهو القرب او فعلی من ال یؤل ای رجع وقیل معناه الله علیهم بان یلیهم الکره او یقبل الیهم ما یکره هذا خلاف الظاهر فان قوله عسی الظاهر عسی ربه ان طلقکن ان یبدله ازواجا خیرا منکن ذکره هنا فخالف لان لك اصله اولاك الله ما یکره فحذف الله واضیف الاولی الیه او اولی لك العلاك ای قربك الهلاك ای قرب الله تعالی هلاکك فحذف الله واقیم المضاف الیه مقامه وقیل اولی لك افعل من الویل او فعلی من ال یؤل ای رجع وقیل افعل من الولی بمعنی القرب او فعلی من الولی بمعنی الدنو والقرب ای دنا لك ما تکره فحذف ما مضاف الی الفاعل وحذف الفاعل وهو الله تعالی وقیل اولی لك افعل من الویل بعد القلب کما قیل فی ایس ایئس وقیل اولی لك دعاء علیه بمعنی غلك الدوائر ای ولیك ما تکره فحذف ما مضاف الی الفاعل وحذف الفاعل وهو الله تعالی وقیل افعل من الولی بمعنی القرب ای دنا لك ما تکره فحذف ما مضاف الی الفاعل وحذف الفاعل وهو الله تعالی

سورة الدهر مدنية | بسم الله الرحمن الرحيم | احدى وثلثون آية وفيها ركوعان

هل اتى على الانسان حين من الدهر لم يكن شيئا مذكورا ○ بدرستيكه آمد بر آدم
(اي قد اتى على آدم ١٢ ح) (اي مذكور بالانسانية ١٢ جمل)
عليه الصلوة والسلام روزگاري كه نبود وي چيزي ياد كرده شده بقول امام سدي كالبد آدم عليه
السلام چهل سال ميان مكه وطائف نهاده بود سر بسوي مكه وپاي بسوي طائف اول خاك
بود پس ابري بروي باريد تا گل شد پس آفتاب بروي تافت تا بوي گرفت وحماء مسنون
شد حماء مسنون گل سياه بوي ناك را گويند پس باد بروي وزيد تا خشك چون سفال شد
كه آواز كردي چون دست بروي ميزدند كالصلصال وكالفخار وقيل المراد من الانسان
همه آدميان انا خلقنا الانسان من نطفة امشاج بدرستي وراستي كه آفريديم فرزندان آدم
را از آب مني آميخته آب مرد بآب زن الامشاج جمع مشج او جمع مشيج كخلط وخليط واخلاط
نبتليه تا بيازماييم وي را بكارهاي شريعت تا پيدا شود از وي كه باختيار خود خيري ميكند يا

١٨٢

شری چنانکه ما دانسته ایم از وی بعلم قدیم خود فجعلناه سمیعا بصیرا ○ پس گردانیدیم این
آدمی را شنوا و بینا از قطرهٔ آب منی یعنی از قطرهٔ آب منی آدمی را شنوا و بینا آفریدیم انا هدیناه
السبیل اما شاکرا و اما کفورا ○ بدرستیکه ما نمودیم آدمی را راه نیکی و بدی و حق و باطل
یا شکر گوید یا نگوید اگر شکر گوید و ایمان آرد و عمل نیکو کند راه بنمایمش و اگر شکر نگوید و کافر شود و گناه
کند نیز راه بنمایمش از ما همه کرم بود آدم نبود هست کردیمش از خاک و فرزندان او را از آب منی
آفریدیم و شنوا و بینا کردیم شانرا و راه حق و باطل نمودیم شانرا اگر ایمان آرند و عمل نیک کنند
جزای ایشان بهشت جاودان باشد و اگر ایمان نیارند و عمل نیک نکنند جزای ایشان دوزخ
باشد چنانکه بیان کرد حال هر دو طائفه را تا آخر سوره و گفت جل جلاله انا اعتدنا للکافرین
سلاسلا و اغلالا و سعیرا ○ بدرستیکه ما آماده کردیم مر کافرانرا زنجیرها و غلهای گران
و آتش سوزان بعد ازین حال مؤمنان را بیان کرد و گفت جل جلاله ان الابرار یشربون من
کاس کان مزاجها کافورا ○ بدرستیکه نیکان یعنی مؤمنان نیکوکار بیاشامند در بهشت
از شراب قدحی که باشد آمیزش وی یعنی آنچه در وی آمیزند خنک و سفید باشد چنانکه در شربت
یخ آمیزند در دنیا در سفیدی و سردی و خوشبوئی همچون کافور باشد و قیل کافور در بهشت
چشمه ایست عینا یشرب بها عباد الله آن کافور چشمه باشد که بیاشامند از وی بندگان
خدا تعالی الباء بمعنی من او زائدة یفجرونها تفجیرا ○ برانند آن آب را در منزلهای خود هر کجا

ای یقودونها حیث شاءوا من منازلهم ۱۲ ح

فی الدنیا من المضار (السوال الثانی) ما فائدة کان فی قوله کان مزاجها کافورا (الجواب) منهم من قال انها زائدة والتقدیر من کاس

که خواهند در بلندی و پستی بی جوی بخلاف آب دنیا می باشد خبر کرد که این بندگان کیانند و صفت
ایشان چیست گفت جل جلاله یُوفُونَ بِالنَّذْرِ وفا میکنند این بندگان پاک نذرها که کنند در
طاعتها و فرضها و سننها وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا ○ و می ترسند روزی را که بدی
وی پراگنده باشد یعنی عذاب وی و بدی وی آشکارا باشد و بهمه گناهگاران برسد و امام
قتاده گفت رحمة الله علیه از سختی آن روز آسمان شگافته شود و ستارگان بریزند و کوهها همچو گرد
بهوا روند و آفتاب و ماهتاب را نور نماند و زمین بجنبد و آبها بزمین فرو رود و مقدار چهار صد
گز دانی که حال آدمی در آن روز چگونه باشد زهی غافل از آن روز نترسد و در کشاف و کواشی
آورده است و در بسیاری از تفاسیر آمده که این آیتها در حق امیر المؤمنین علی رضی الله تعالی عنه
و اهل بیت او رضوان الله تعالی علیهم اجمعین نازل شده است که ایشان روزه نذر میداشتند از
برای صحت شاهزادگان و در سه شب طعام دادند مسکین و یتیم و اسیر را امیر المؤمنین علی رضی الله
عنه بسنان ملک دنیا گرفت و بسه نان ملک عقبی گرفت مسکین تو که نه سنان داری و نه سه نان و
درین قصه بسیار علما مبالغه کرده اند که آن لایق ایشان نیست و محققان نمی پسندند و بقول مقاتل

ذلك اليوم يكون مستطيرا في العصاة والفجار واما المؤمنون فهم آمنون كما قال لا يحزنهم الفزع الاكبر لا خوف عليكم اليوم ولا

Marfat.com

رضی اللہ تعالیٰ عنہ این آیتہا در حق یکی از انصار آمدند کہ در یک روز طعام او بمسکین و یتیم و اسیر داد

يُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلَىٰ حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا ○ وخوردنی میدہند از برای

دوستی حق تعالیٰ باوجود دوستی طعام و حاجت بوی گدایان را و یتیم و بی پدر را و اسیر را وی گویند

إِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللَّهِ لَا نُرِيدُ مِنكُمْ جَزَاءً وَلَا شُكُورًا ○ بدرستیکہ ما میدہیم شما را خوردنی

از برای رضای حق تعالیٰ و نمی خواہیم از شما جزا و شکر إِنَّا نَخَافُ مِن رَّبِّنَا يَوْمًا عَبُوسًا

قَمْطَرِيرًا ○ بدرستیکہ ما می ترسیم از خدای خود روزی را کہ روی ہای گناہکاران در آنروز

Marfat.com

ترش باشد و سخت دشوار باشد آن روز بر گناهگاران فَوَقٰهُمُ اللّٰهُ شَرَّ ذٰلِكَ الْيَوْمِ وَلَقّٰهُمْ
نَضْرَةً وَّسُرُوْرًا ۝ پس بسبب این کارهای نیک نگاهداشت ایشانرا خدای تعالی از بدی
آن روز و ایشانرا تازگی رویها و شادی دلها داد و دشمنانرا داد سیاه روئی و غم و اندوه بیحد
و بی اندازه الوقایة نگاهداشتن التلقیة چیزی به پیش کسی آوردن و دادن فَوَقٰهُمْ وَلَقّٰهُمْ بمعنی مستقبل
است یعنی نگاه خواهد داشت ایشانرا و خواهد داد شان را در روز قیامت وَجَزٰهُمْ بِمَا صَبَرُوْا
جَنَّةً وَّحَرِيْرًا ۝ و جزا دهد ایشانرا بسبب صبر کردن ایشان در طاعتها و بلاها بهشت
جاودان و جامهای حریر نرم چون در دنیا دوستان او را بلا بود در عقبی عطا بود و در دنیا ایشانرا
غم بود در آخرت شادی بود و دنیا ایشانرا زندان بود عقبی بهشت جاودان بود و در دنیا ایشانرا
جامهای ژنده بود در عقبی ایشانرا جامهای حریر باشند فروترین کسی را هفتاد حله حریر پوشانند
و بهترین را هفتاد هزار هر یکی را بلون دیگر و تنگی هر یک همچون تنگی برگ گل چون از جای جامه
ایشان خبر کرد از تخت و بخت ایشان نیز خبر کرد و گفت جل جلاله مُتَّكِئِيْنَ فِيْهَا عَلَى الْاَرَآئِكِ
تکیه زده باشند در آن بهشت بر تختهای آراسته در پیش هر تختی بوستانی و در پیش هر بوستانی
کوشکی و در پیش هر کوشکی گلستانی چون در دنیا بر بساط فقر و فاقه قناعت کرده باشند و در خانهای
محقر بسر برده باشند در بهشت چنین منزلهای خوب باشند شانرا متکئین حال من الضمیر المنصوب فی
جزاهم کقوله تعالی لَا يَرَوْنَ فِيْهَا شَمْسًا وَّلَا زَمْهَرِيْرًا ۝ او لا یرون حال من الضمیر

حاشیه صفحه ۱۸۵ نمبر ۳
قوله عبوسا ای کریه المنظر لشدته ۱۲
قمطریرا ای شدیدا فی ذلک
اه جلالین ۱۲ قوله عبوسا
وصف الیوم بالعبوس مجاز
فی الاسناد کما یقال نهاره صائم
والمراد اهله والمعنی تعبس فیه
الوجوه من طوله وشدته
اه خازن ۱۲ قوله شدیدا فی
ذلک ای العبوس ۱۲ جمل
قوله قمطریرا ای قال الزجاج
جاء فی التفسیر ان قمطریرا
معناه تعبس الوجه فیجتمع ما
بین العینین وقال الکلبی
قمطریرا یعنی شدیدا وهو قول
الفراء وابی عبیدة والمبرد و
ابن قتیبة قالوا یوم قمطریر و
قماطر اذا کان صعبا شدیدا شدید
ما یکون من الایام واطوله فی
البلاء ۱۲ تفسیر کبیر
قوله فوقاهم الله الفاء سببیة
ای فبسبب خوفهم وقاهم الله
ای ادفع عنهم شر ذلک الیوم
ای باسه وشدته و
عذابه ولقاهم ای
اتاهم واعطاهم حین راوه
نضرة ای حسنا وسرورا ای
حبورا ۱۲ جمل
قوله لا یرون
الخ ای فی السمین فیها اوجه
احدها انها حال ثانیة من
مفعول جزاهم الثانی انها
حال من الضمیر المرفوع
المستکن فی متکئین فتکون
حالا متداخلة ۱۲ جمل
قوله متکئین فیها علی الارائک
حال من هم فی جزاهم او صفة
لجنة ۱۲ قوله لا یرون فیها
شمسا ولا زمهریرا ای یحتملها
ولا یکون حالا من تلتکن
فی متکئین والمعنی انه یمر
علیهم فیها هواء معتدل لا
حار ولا بارد موذ ۱۲
بیضاوی
قوله شمسا
ولا زمهریرا ای لا حر او
لا برد او قیل الزمهریر القمر
فهی مضیئة من غیر شمس
ولا قمر ۱۲ جلالین
قوله نضرة ای بدل العبوس
فی وسرورا ای فرحا فی
قلوبهم بدل الخوف ۱۲
جمل

Marfat.com

المرفوع المستقر فى متكئين يعنى نه بينند در آن بهشت آفتاب را وزمهرير يعنى گرما وسرما را
يعنى چون در دنيا گرماى تابستانى وسرماى زمستانى ديده بودند وطاعت را ترك نكرده آنجا
از گرما وسرما در امان باشند چون كافران در تنعم بوده باشند در تابستان و زمستان در گرما وسرماى
دوزخ درمانند چون از جاى وجائه ايشان خبر كرد از سايه ومیوه ايشان نيز خبر كرد وگفت جل
جلاله ودانية عليهم ظلالها وذللت قطوفها تذليلا ○ اى قربت منهم يعنى نزديك كرده شوند بآن بهشتيان
ميوه هاى درختان بهشت اگر نشسته باشند وخفته وايستاده آن ميوه ها بايشان ميرسند ونزديك
شوند به برآمدن درختان احتياج نشوند وامام مجاهد رحمة الله عليه گفت كه صحن بهشت از نقره
خام باشند وخاك آن از مشك وتنه درختانش از زر ونقره وشاخهاى او از مروارید واز زبرجد
ويا قوت ومیوه هاى او بتو نزديك باشد كه دست بوى برسد هر نخ از درخت ميگيرى ومیخورى
چون دشمنان او در دنيا بوستانها ومیوه ها لون بلون بود در عقبى جاى ايشان دوزخ است
ومیوه هاى ايشان زقوم وضريع است قوله ودانية الخ عطف على جنة اى واعطاهم
جنة اخرى دانية عليهم ظلالها ومسخرة لهم اثمارها والظلال جمع الظل التذ
رام كردن القطوف جمع قطف است وقطف میوه درخت را گويند بدانكه اول اين عطاها
آن بود كه فرمود قوفهم الى آخره يعنى نگاه داشتيم شان را ودادیم شانرا عطاها كه اول آن تازگى

قوله ودانية عليهم ظلالها الخ
حال او صفة اخرى معطوفة
على ما قبلها او عطف على جنة
اى وبجنة اخرى دانية عليهم
انعم وعد واجتنين كقوله ولمن
خاف مقام ربه جنتان الخ
بيضاوى كه قوله او عطف على
جنة ولما وجب كون المعطوف
غير المعطوف عليه قال اى
وجنة اخرى على انهم الخ
قونوى در قوله ودانية عليهم
للدلالة بها فان قيل الظل انما
يوجد حيث توجد الشمس
كان لا شمس هناك قلنا
يعجل الظل هناك لو كان
ثمة شمس لكانت تلك الظلال
هنالك مضيئة بضياء الشمس
بيضاوى در قوله وذللت قطوفها تذليلا
قال ابن قتيبة ذللت ادنيت
منهم حتى تناولها قيام
اى سهلت منقادة ولا تمتنع على
من تناولها كيف شاء وارادة
قونوى در قوله وذللت قطوفها
اى ادنيت منهم حائطا ذليلا اذا
كان قصيرا السمك دون الثانى
ذللت قطوفها
اى سخرت ثمارها لاهليها
فتناول القاعد منها كما يتناول
القائم والمضطجع كما يتناول
المنتصب
قال ابن عباس رضى الله عنهما
ما قبله وحال من دانية
وقيل للنخل ذليل
لانها تطول
القطوف ان يعمل بها
ما شاء من اكل او غيره
لا تمتنع على قطافها فكيف تشاء
بيضاوى در قوله معطوف على
ما قبله وحال من دانية
اى وجنة دانية وظلالها
كذلك ان نصبتها على الوصف يكون
ذلك ايضا صفة اخرى اى
جزاهم جنة ذلك قونوى
در قوله اصل
مزدانيتها بتقدير
لو جر مبنى على ان يكون
منصوبا بالعطف على جنة
بتقدير الموصوف حتى يكون
حالا من المنصوب به اى و
جزاهم بما صبروا جنة
وحريرا حالا من المنصوب
وقد ذلك قطوفها تذليلا
پسر زاده حاشيه بيضاوى
قوله وقد ذلك
قطوفها حال من المنصوب
وهو جزاهم لانه بمعنى
اثابهم جنة
اقتضت دانيتها مقاما
بعيدا فتكلف
لكلما الامن دانية
وبعضهم

Marfat.com

رویهای ایشان بود اثر تجلی جمال من بود و شادی دلهای ایشان بود که از مشاهدهٔ جمال
انوار صفات و ذات من بود چون ایشان احسان کردند من نیز احسان کردم که هَلْ جَزَاءُ
الْاِحْسَانِ اِلَّا الْاِحْسَانُ و محقق داند که این کرمها در دنیا و عقبی همه از و بود که توفیق طاعت
او داد و جزای طاعت نیز او دهد پس هر کرا قبول کرد مردود نکرد و هر کرا رد کرد مقبول
نکرد **رباعی** از لطف تو هیچ بنده نومید نشد * مقبول تو جز بمقبل جاوید نشد * لطفت بکدام
ذره پیوست دمی * کان ذره به از هزار خورشید نشد * مَنْ قَبِلَهُ قَبِلَهُ بِلَا عِلَّةٍ * وَمَنْ
رَدَّهُ رَدَّهُ بِلَا عِلَّةٍ * و از نعمت دیگر که داده شود و آن شربتهای شیرین باشند خبر کرد و
گفت جل جلاله وَيُطَافُ عَلَيْهِمْ بِآنِيَةٍ مِنْ فِضَّةٍ و گردانیده شود برین بهشتیان آب
جامها یعنی مشربها و قدحهای نقره وَاَكْوَابٍ و کوزهای بی دسته كَانَتْ قَوَارِيرَا ۝ قَوَارِيرَا
مِنْ فِضَّةٍ که باشد آن کوزها از شیشها که از نقره باشد یعنی آنرا صفائی آبگینه باشد و سفیدی نقره که
هر چه درون او باشد از شربتهای رنگ برنگ از بیرون او بنماید عبد الله بن عباس رضی الله عنه گفت که اگر
از نقره دنیا قدحی ساخته شود تنک تر از پر مگس آنچه در درون اوست بنماید بخلاف قدح بهشتی که از نقره بود
چنان با صفا بود که هر چه در وی باشد از بیرون نماید همچو شیشه و شیشهٔ دنیا از خاک باشد فاما شیشهٔ بهشتی
از نقره پاک باشد قواریرا از روی ترکیب خبر کانت باشد القراءة بتنوینهما و ترکه فیهما و بتنوین الاول و
ترکه فی الثانی من فضة بیان لاصل القواریر کذا فی الکواشی قَدَّرُوهَا اندازه کرده باشند یعنی

Marfat.com

شرابهای بهشتی را دران کوزه‌ها یا کوزه‌ها را اندازه کرده باشند بهشتیان پیش از آمدن ایشان
در بهشت تقديرا ○ اندازه کردن که شراب بکوزه‌ها برابر باشد بمقداری که بهشتی سیر شود
نه کم آید و نی زیاده و این نوع بالذت می باشد و شاید که این اشارت باشد که اقداح راح
و شراب بمقدار حوصلهٔ ارواح باشد در معارف الٰہی واللہ تعالیٰ اعلم ویسقون فیها و
داده شوند آن بهشتیان در بهشت کاسًا قدحی را از شراب که گان مزاجها باشد زمیر
وی زنجبیلا ○ زنجبیل چیزیست که خوشبوی و خوش مزه می باشد در عرب و قیل
چشمه‌ایست در بهشت عینا فیها تسمی سلسبیلا ○ چشمه باشد که نام برده می شود
ویر اسلسبیل یعنی خوشبوی و گوارنده و فرمان بردار و قیل متعدی بمفعولین می باشد یقال سقط
الماء مضاف محذوف می باشد کاسًا ای شراب کاس چون صفت لباس بهشتیان و
منزلها و میوه‌ها و شرابها و قدحهای ایشان کرد صفت خادمان ایشان نیز کرد و گفت جل جلاله
ویطوف علیهم و میگردد بر ایشان ولدان کودکان یعنی بچگان و غلامان مخلدون ج
جاوید کرده شدگان که هرگز پیر نگردند و از جمال و حال خود بر نگردند بعضی گویند این خادمان
بهشتیان فرزندان کافران باشند که خرد مرده باشند و بعضی گویند این خادم باشند که حق سبحانه
و تعالی ایشان را در بهشت آفریده باز صفت دیگر شان یاد کرده و گفت اذا رأیتهم چون
بینی تو آن خادمان را حسبتهم لؤلؤا منثورا ○ پنداری و بدانی که مروارید های

Marfat.com

سفید اند پراگنده و ریخته شده از غایت سفیدی و پاکیزگی همچون مروارید ها باشند دور از یکدیگر
در بساطها برای خدمت کردن بهشتیان ایستاده باشند خادمان ایشان چنین خوبصورت
باشند تا دانی که مخدومان چون باشند وَاِذَا رَاَیْتَ ثَمَّ رَاَیْتَ نَعِیْمًا چون بنگری تو آنجا
یعنی در بهشت بینی تو خوشیها و نعمتهای بسیار وَّمُلْکًا و پادشاهی کَبِیْرًا ○ بزرگ
قَالَ النَّبِیُّ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ اِنَّ اَدْنٰی اَهْلِ الْجَنَّةِ مَنْزِلَةً مَنْ یَنْظُرُ فِیْ مُلْکِهٖ
مَسِیْرَةَ اَلْفِ عَامٍ یَرٰی اَقْصَاهُ کَمَا یَرٰی اَدْنَاهُ یعنی کمترین بهشتیان را مملکتی باشد
که مسافت آن هزار ساله راه باشد دور را همچون نزدیک بیند که آنرا زوال نباشد و ملک
کبیر بقول خواجه علی حکیم ترمذی رحمة الله علیه آن باشد که هرچه او خواهد همچنان گردد و بقول امام
مقاتل رحمة الله علیه ملک کبیر آنست که هفتاد هزار حاجبان و دربانان باشند مر هر بهشتی را
چون فرشتگان خواهند که پیش آن بهشتی در آیند ازین همه دستوری خواهند بعد از آن پیش
بهشتی در آیند و سلام حضرت باری تعالی برسانند و هر یکی هدیه بیارند که چشم کسی چنان
ندیده باشد و هیچ گوش هم نشنیده باشند و بر خاطر کسی نگذشته باشد فرشتگان گویند که حق
تعالی از تو خوشنود و راضی است این بر دل بهشتی خوشتر از همه نعمتها باشد لقوله تعالی رِضْوَانٌ
مِّنَ اللّٰهِ اَکْبَرُ وَمَلِکًا کَبِیْرًا بفتح المیم و کسر اللام در قراءت عایشه رضی الله تعالی عنها
آمده است که بینی تو پادشاه بزرگ را یعنی خدای تعالی را باز حق سبحانه و تعالی صفت

له قوله وملکا کبیرا وعن علی رض انه قرأ ملکا کبیرا بفتح المیم وکسر اللام هو الله ۱۲ نیسابوری

Marfat.com

دیگر کرد بهشتیانرا و جامهای ایشان را و گفت جل جلاله عَلَيْهِمْ بر بالای ایشان باشد ثِيَابُ
سُنْدُسٍ جامهای تنک و قیل دیبای تنک خُضْرٌ جامهای سبز یا سندس سبز وَاسْتَبْرَقٌ
و جامهای دیبای سطبر بر هر مؤمنی باشد هفتاد حله هر یکی بر یکدیگر و جامهای زبرین ایشان
باشد دیبای سبز تنک تنکی هر حله همچون تنکی برگ گل القراءة بسکون الیاء عالیهم فهو
مبتداء خبره ثیاب سندس و بنصبه ظرف ای ثبت عالیهم او حال من ضمیر
علیهم و صفت دیگر بهشتیانرا ذکر کرد و گفت جل جلاله وَحُلُّوا و آراسته شوند این بهشتیان
أَسَاوِرَ بدستانها مِنْ فِضَّةٍ از نقره و عادت ملوک و اشراف عرب این بود که دستانها در دست
کردندی و مفاخرت کردندی بآن حق تعالی بهشتیانرا بآن صفت کرد باز صفت دیگر
شان هم کرد جل جلاله وَسَقَاهُمْ و بدهد شانرا رَبُّهُمْ پروردگار شان شَرَابًا شربتی طَهُورًا
پاکیزه که چون خورده شود بول نگردد بلکه عرق شود و از تنهای ایشان بیرون آید بوی وی مشک
باشد و دل ایشانرا پاک کند از کینه و دشمنی و دوستی غیر حق تعالی سابقان و مقربان حضرت
عزت را جل جلاله از بطنان یعنی از زیر عرش قدحهای شراب طهور از زبرجد سبز و از یاقوت
سرخ و از نقره سفید برساند بیواسطه دستی تالب و مقتصد انرا و میانه روانرا فرشتگان دهند
و عامه اهل بهشت را غلمان دهند یعنی خادمان بهشت چون از شراب بهشتی بخورند مست گردند
ذو الجلال حجاب برگیرند تا جمال بیچون و بیچگون او بینند اللهم ارزقنا واجعلنا بکرامک

نتیجه صفحه ۱۹۱ ای وثیاب استبرق نیز موصوف
لما جزا استبرق نیز موصوف
علی سندس می وثیاب من
استبرق تا هم سیمین فالقراوانی
اربحتم کما سبحیة ۱۲ منه
ای قولہ ان هذا ای
النعیم اعم جلا بس از قولہ النعیم
ای المتقین من قولہ ولقیهم
ای قولہ ان هذا کان لکم الخ
لقال کاهل الجنة بعد دخولهم
فیما و مشاهدتهم نعیمها فی هذا
کان لکم جزاء فی علم الله تن
اعده الله لکم الی هذا الوقت
فوز بکم بما لکم ۱۲ منه
ای حضرت
باری تعالے انگ سنیم ۱۲ منه
قبول میکند و بما رثواب میدهد ۱۲
قوله واذکر اسم ربک الخ
یعنی نماز اصیلا و وطلوع خ علیکم کره
ای المراد بذکر اسم ربک الصلوة
اعم بیضاوی ۱۲ منه
از نماز ظهر و عصر
من ذکره و الظهر و العصر من
قوله اصیلا ای قبل غروب الشمس
قبل بکرة و اصیلا ای دائما ۱۲ منه
العرف ام قوی ۱۲ منه
صلوة الفجر و الظهر و العصر
فان الاصیل یتناول
الظهر و العصر ۱۲ منه
۱۹۲

من المقربین ان هذا کان لکم جزاء بدرستیکه این نیکیها که یاد کرده شده است باشد
ع مر شما را بسبب پاداش کارهای نیک شما و کان سعیکم مشکورا و بود و هست
کوششهای شما پذیرفته و قبول کرده شده و کارهای شما ضایع نیست بلکه اندک پذیرفته بسیار بخشیده
است حضرت باری تعالے انا نحن نزلنا علیک القرآن تنزیلا بدرستیکه ما
بر تو فرستادیم قرآن را فرستادن پراکنده اگر یکبار فرستادی یاد گرفتن او بتو دشوار بودی
چون فرستادیم قرآن را و ترا پیغامبر گردانیدیم و بخلق و عالم فرستادیم اگر ترا بر نجانند و ساحر و
شاعر گویند بر جفای ایشان صبر کن پس گفت جل جلاله فاصبر لحکم ربک پس صبر کن ای
محمد از برای حکم حق تعالے بر سانیدن شریعت و احکام اسلام و بر دروغ گوی داشتن خلق ترا
و بر مصیبتها و ادای طاعتها و لا تطع و فرمانبرداری مکن منهم اثما او کفورا ازین
کافران هیچ بزه کاری و ناسپاسی را یعنی ولید بن مغیره و عتبه را که ایشان گفتند ای محمد
ما ترا مال بسیار دهیم و عروس صاحب جمال بدهیم ازین کار باز گرد و بقول دیگر مراد ابو جهل
است که رسول علیه السلام را از نماز گذاردن منع کرده بود و اذکر اسم ربک و یاد کن
ای محمد نام خدای خود را بکرة در بامداد یعنی نماز بامداد گذار و اصیلا و شبانگاه یعنی
نماز پیشین و نماز دیگر بگذار و من اللیل فاسجد له و بعضی از شب سجده کن مر پروردگار خود
را یعنی نماز شام و خفتن بگذار و سبحه و بپاکی یاد کن مر او را لیلا در شب طویلا

ای تنفرق ۱۲ ود
ای گنهکاری ۱۲ ود
ای ناشکریا ۱۲ ود
ای الکفار ۱۲ منه
ای التسبیح علی ظاهره لم یجعلوا
التسبیح علی العبادة القولیة کالتهلیل
والتحمید وغیرهما وعلی
العبادة الفعلیة کالصلوة
فانها تتضمن التنزیه عن
سمات النقص ۱۲ قنوی
ای التنزیه ۱۲ منه
ای المراد بذکر اسم ربک الصلوة
جاز اذکر الصلوة و الظهر و العصر
من ذکره و الظهر و العصر من
قوله اصیلا ای قبل غروب الشمس
الاصیل فاسجد له الخ و بعض اللیل
له ایضا ای فصل له ای
ان من التبعیض فصل ای
الصلوة بیراد بها الظهر و العصر
کل منها جزء اعبث یتنفل
بانتفائه و بعض اللیل طویلا ۱۲ قنوی
المراد بالذکر الصلوة و اسجد له ایضا ای صل
قوله و سبحه لیلا طویلا ۱۲ منه
ای التسبیح علی ظاهره لم یجعلوا
التسبیح علی العبادة القولیة کالتهلیل
والتحمید وغیرهما وعلی
العبادة الفعلیة کالصلوة
فانها تتضمن التنزیه عن
سمات النقص ۱۲ قنوی

دراز یعنی نماز شب بگذارد و بقول دیگر مراد آنست که یاد کن بزبان مر پروردگار خود را در همه
اوقات إِنَّ هٰؤُلَاءِ بدرستیکه این کافران يُحِبُّونَ دوست میدارند بدل وجان
الْعَاجِلَةَ دنیا را وَيَذَرُونَ وميگذارند وَرَاءَهُمْ از پس خود يَوْمًا ثَقِيلًا ○ روز گران را
یعنی کار ایشان همه از برای دنیا است غم کاه وغله چندان باشد شان را که نیمه آن بلکه از دو
بخش آن یکی از برای آخرت نباشد شتر افاما مؤمنان را همه غم آخرت باشد و تدبیر دنیا بقدر
حال بکنند فاما عاشقان را جز طلب دوست هیچ نباشد **مثنوی** ملکِ دنیا تن پرستان را
حلال ✤ نا غلام ملکِ عشق بی زوال ✤ عاشقی کز خوان رحمن خورد قوت ✤ صد عدن
پیش نیرزد تره توت ✤ هشت جنت گر در آرم در نظر ✤ ور کنم خدمت من از خوف سقر ✤
مؤمنی باشم سلامت جوی من ✤ زانکه این هر دو بود حظ بدن ✤ وبطریق تعریض تنبیه کرد
شان را گفت جل جلاله نَحْنُ خَلَقْنَاهُمْ ما آفریدیم ایشان را وبس وَشَدَدْنَا وما استوار
کردیم أَسْرَهُمْ ایشان عضوها و استخوانها و پیها و رگهای ایشان را وبقول دیگر ما استوار کردیم
جای بیرون آمدن بول وغائط ایشان را یعنی زاه پیش و پس چون چیزی بیرون آید
هر دو بهم فراز آیند چون چنین است چرا باید که شب و روز عمر خود را بطلب کردن دنیا و دوستی
آن مستغرق دارند و هیچ قدم بی طمع دنیا نرانند و از خالق و رازق خود چرا روی گردانند
وبیان کرد که ما قادریم بر این که این کافران را نیست کنیم وبدل ایشان دیگران را بیاریم

تولد چون چنین است چرا باید الخ بیان مبنیه علیه بطریق تعریض است یعنی چون چنین است که ما ایشان را آفریدیم واعضاء و اندامهای

وگفت جل جلاله وَاِذَا شِئْنَا وچون خواهیم که هلاک کنیم ایشانرا بَدَّلْنَا اَمْثَالَهُمْ تَبْدِيلًا ○
بدل آریم مانندهای ایشانرا بدل کردنی یعنی بهتر از ایشان بیاریم وما قادر مختاریم وحکیم غفاریم
ورحیم ستاریم وکریم زود هلاک نکنیم ایشان را تا باشند که ایمان آرند اِنَّ هٰذِهٖ بدرستیکه این
سوره تَذْكِرَةٌ پندی است مر شمارا ولطفی است مر دوستان را چونکه در وی حال
بهشتیان است وبیان رفتار ایشان است فَمَنْ شَاءَ پس هر که خواهد حال ایشانرا
وجزای ایشانرا اتَّخَذَ اِلٰى رَبِّهٖ سَبِيلًا ○ بگیرد بخدای خود راهی یعنی بندگی او کند
ورضای او جوید وهوای خود بگذارد بیت باد وقبله در ره توحید نتوان برد راه
یا رضای دوست باشد یا رضای خویشتن وَمَا تَشَاءُوْنَ اِلَّا اَنْ يَّشَاءَ اللّٰهُ ونمیخواهید
شما چیزی را مگر وقت خواستن خدای تعالی آن چیز را اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيْمًا حَكِيْمًا ○ بدرستیکه
حق تعالی هست وبود وباشد نیک دانا ونیک استوار کار که غلط بری روا نیست يُّدْخِلُ مَنْ يَّشَاءُ
فِيْ رَحْمَتِهٖ هر کرا خواهد در رحمت خود در آرد یعنی ایمانش دهد وبهشت جاودان وَالظّٰلِمِيْنَ اَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا
اَلِيْمًا ○ وکافرانرا وستمگارانرا آماده کند شکنجه دردناک یعنی کفر وکافری را بکافران دهد ودوزخ جاودان
دهد شانرا جزای کردار شان القراءة ما تشاءون بالتاء والياء الا ان يشاء الله ظرف اول حال

سورة المرسلات مكية وهي	بسم الله الرحمن الرحيم ○	خمسون آية فيها ركوعان

وَالْمُرْسَلَاتِ بحرمت بادهای فرستاده شده عُرْفًا ○ همچون یال اسپ پی در پی متصل

انتصابه علی الحال وقیل بحرمتِ فرشتگانِ فرستاده شده از برای کار نیکو العرف در لغت یال
وکار نیکو وانتصابه علی المفعول لاجله فَالْعٰصِفٰتِ عَصْفًا ۝ پس بحرمت بادهای
سخت فوده سخت رفتنی وَالنّٰشِرٰتِ نَشْرًا ۝ وبحرمت بادهائی که ابر را پراکنده کند
ای گردیا ۱۲ رکعة ارسلن فتنشرن السحاب فی الجو ۱۲ جل
پراکنده کردنی فَالْفٰرِقٰتِ فَرْقًا ۝ پس بحرمت آیتهای قرآن که جدا کند حق را از باطل جدا
کردنی فَالْمُلْقِیٰتِ ذِکْرًا ۝ پس بحرمت فرشتگان که اندازند وحی را در دلهای پیغمبران
عُذْرًا از برای پیدا کردن حجت اَوْ نُذْرًا ۝ یا از برای ترسانیدن یعنی حق تعالی کتابهای
ای حجت حق تعالی بر خلق ۱۲ ود
خود را فرستاد بر پیغامبران تا ایشان بامتان برسانند وعلمای امتان ایشان بشاگردان
برسانند وایشان بخلق برسانند تا عذر باشد یعنی حجت پیدا کنند بر ایشان تا خلق نگویند که
ای حق تعالی ۱۲ ود
ما نشنیدیم وندانستیم وما را کسی نرسانید واز روز قیامت خبر نکرد وبحرمت این چیزها که اِنَّمَا
تُوْعَدُوْنَ بدرستیکه آنچه ترسانیده می شوید بآن یا وعده کرده می شوید شما من الایعاد
اَوَاقِعٌ ۝ هر آینه افتنده است وباشنده است یعنی قیامت وبهشت ودوزخ
خواهد بود بیشک فَاِذَا النُّجُوْمُ پس چون ستارگان طُمِسَتْ ۝ ناپدید شوند وفرو ریزند
الطمس بالفتح ناپدید کردن ود دور شدن ۱۲ غیاث
وَاِذَا السَّمَآءُ فُرِجَتْ ۝ وچون آسمان شگافته شود اول سست شود
پس شگافد پس از هم جدا شود دو پاره پاره شود وذره ذره آنگاه نیست شود ذکر فی التفسیر
ان اول حال السماء الوهی یعنی سست شدن ثم الانشقاق والانفطار ثم الانفراج

۱۹۵

قوله علی الحال وقیل بحرمت فرشتگان الخ اقول الاولی ان یقال ان العصف والنشر والفرق والالقاء علة لما تضمنه الجمل الاربع من الحکم المترتبة علیها ای ارسلنا الرسل لاجل العذر او النذر کما ان خلق السموات والارض لاجل ان یعرف الله بآیاته ویعبد رسوله ولاجل ان تجزی کل نفس بما کسبت وهم لا یظلمون وقوله عذرا او نذرا ای اعذارا او انذارا وقوله عذرا او نذرا ای اعذارا او انذارا وقوله عذرا او نذرا ای اعذارا او انذارا

قوله تعالی انما توعدون لواقع الخ اقول الظاهر ان ما موصولة وهی اسم ان وقوله لواقع خبرها والعائد محذوف ای ان الذی توعدونه لواقع ویحتمل ان تکون ما مصدریة ای ان ایعادکم لواقع وقوله فاذا النجوم طمست الخ جواب اذا ای وقع الفصل بین الخلائق وقت کذا وقت کذا وقت طمس النجوم الخ وقوله فاذا النجوم طمست الخ اقول الظاهر ان هذا تفسیر لقوله تعالی اذا الشمس کورت وقوله اذا السماء انفطرت وقوله اذا السماء انشقت وقوله اذا الجبال سیرت وقوله اذا النجوم انکدرت وقوله اذا الارض مدت وقوله اذا الارض زلزلت وقوله اذا الارض دکت دکا دکا وقوله اذا الارض رجت رجا وقوله اذا الارض بست بسا وقوله اذا الارض مدت مدا وقوله اذا الارض سویت تسویة وقوله اذا الارض مدت مدا وقوله اذا الارض سویت تسویة وقوله اذا الارض مدت مدا وقوله اذا الارض سویت تسویة

قوله تعالی فاذا النجوم طمست الخ اقول الظاهر ان هذا تفسیر لقوله تعالی اذا الشمس کورت وقوله اذا السماء انفطرت وقوله اذا السماء انشقت وقوله اذا الجبال سیرت وقوله اذا النجوم انکدرت وقوله اذا الارض مدت وقوله اذا الارض زلزلت وقوله اذا الارض دکت دکا دکا وقوله اذا الارض رجت رجا وقوله اذا الارض بست بسا وقوله اذا الارض مدت مدا وقوله اذا الارض سویت تسویة وقوله اذا الارض مدت مدا وقوله اذا الارض سویت تسویة

Marfat.com

حتی یتلاشی فتصیر کانها لم تکن وَاِذَا الْجِبَالُ نُسِفَتْ ۝ وچون کوهها پراکنده
شوند و بباد داده شوند اول پراکنده شوند پس رانده شوند در هوا همچون پشم رنگین پس ریزه ریزه
شوند همچون گرد پس ناچیز شوند گویا که هیچ نبود وَاِذَا الرُّسُلُ وچون پیغمبران اُقِّتَتْ ۝
گرد کرده شوند جواب فَاِذَا النُّجُوْمُ طُمِسَتْ تا اینجا محذوف است یعنی چون این کارها
واقع شود قیامت بیاید لِاَیِّ یَوْمٍ اُجِّلَتْ ۝ مر کدام روز را تاخیر کرده شده است
این کارهای بزرگ استفهام از برای تفخیم است لِیَوْمِ الْفَصْلِ ۝ جواب گفت از برای
روز جدا کردن حق را از باطل وَمَا اَدْرٰىكَ مَا یَوْمُ الْفَصْلِ ۝ وچه دانی تو که چه
بزرگ است روز جدا کردن یعنی تو چه دانی بزرگی روز قیامت را چون نفخ صور شود و زمین
بر خود لرزیدن گیرد آسمان بر خود ترقیدن گیرند و کوهها از جای خود در هوا شوند و ستارگان
بزمین فرو ریختن گیرد و پیغامبران را جمع کرده شود و خصم در خصم آویختن گیرند وای و هلاکی باد در
آن روز مر کافران را چنانکه حق تعالی گفت وَیْلٌ یَّوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِیْنَ ۝ وای در آن روز مر
دروغ دارندگان را و قیل وادی است در دوزخ که آنرا ویل گویند اگر کوهها در آنجا اندازند بگدازند
و این جای کافران باشد نعوذ بالله من ذلک اَلَمْ نُهْلِكِ الْاَوَّلِیْنَ ۝ آیا نیست و هلاک

الآخرین العامة علی رفع العین استئنافا ای ثم نحن نتبعهم کذا قدره ابو البقاء وقال ولیس بمعطوف لان العطف یوجب ان

نکردیم قوم پیشین را یعنی قوم نوح و عاد و ثمود را ثُمَّ نُتْبِعُهُمُ الْآخَرِينَ ○ پس از پی ایشان
در آوردیم و نیست کردیم امتان پسین را یعنی قوم شعیب و قوم لوط و قوم فرعون و غیر ایشان را
چون ایمان نیاوردند به پیغمبران خود كَذَٰلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ ○ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ
لِلْمُكَذِّبِينَ ○ و همچنین کنیم بگناهگاران یعنی کافران امت ترا بقهر خود بگیریم و نیست
گردانیم و ترا بر ایشان نصرت دهیم چون منکران قیامت را یاد کرد و از هلاک کردن
ایشان نیز خبر کرد اشارت بدلائل قدرت خود کرد که ما قادریم که قیامت را بیاریم و همه
مردگان را زنده گردانیم و دوستان را به بهشت بریم و دشمنان را بدوزخ چون این همه ممکن است
پس گفت جل جلاله أَلَمْ نَخْلُقْكُمْ آیا نه آفریدیم شما را مِنْ مَاءٍ مَهِينٍ ○ از آب سست یعنی
خوار ناپاک که آن آب مادر و پدر است فَجَعَلْنَاهُ پس گردانیدیم آن آب را و نهادیمش فِي
قَرَارٍ مَكِينٍ ○ در آرامگاه استوار که آن رحم و زهدان مادر است إِلَىٰ قَدَرٍ مَعْلُومٍ ○
تا اندازه شده و دانسته شده که نه ماه است یا بیشتر یا کمتر فَقَدَرْنَا بمعنی قدر پس اندازه کردیم ما
اندازه شده و دانسته شده کنایه از وقت حمل است و
آن وقت را که کم نشود و بیش نگردد فَنِعْمَ الْقَادِرُونَ ○ پس ما نیک اندازه کنندگانیم
ای المقدرون چون دلائل ظاهر شد با وجود این کافران منکر شدند قدرت ما را بآوردن
قیامت وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ○ هلاکی باد منکران اسلام و احکام آنرا در آن روز أَلَمْ
نَجْعَلِ الْأَرْضَ آیا نگردانیدیم زمین را كِفَاتًا ○ گرد کننده و فراهم آرنده أَحْيَاءً زندگان را
ای جمع کننده ۱۲ و

Marfat.com

وَّاَمْوَاتًا ۝ ومردگانرا یعنی زمین را جای قرار زندگان و مردگان گردانیدیم وَجَعَلْنَا فِيهَا
رَوَاسِيَ شَامِخَاتٍ وگردانیدیم در زمین کوههای استوار بلند و چندین منفعتها درین
کوهها نهادیم از زر و نقره و آهن و لعل و غیر آن الرسوة استوار شدن الشموخ بلند شدن
وَّاَسْقَيْنَاكُمْ مَّآءً فُرَاتًا ۝ و دادیم شما را آب خوش شیرین خنک و با وجود این کافر شدید
جزا میدهیم شما را وَيْلٌ يَّوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ۝ وای و هلاکی باد دروغ دارندگانرا یعنی
کافرانرا در آن روز اِنْطَلِقُوا اِلٰى مَا كُنْتُمْ بِهٖ تُكَذِّبُوْنَ ۝ گفته شود مر کافرانرا روز قیامت
بروید بسوی آنچه بودید شما که دروغ گو میداشتید پیغامبران را بآن چیز یعنی بروید بدوزخ
الانطلاق رفتن اِنْطَلِقُوا بروید اِلٰى ظِلٍّ بسوی سایه دود دوزخ ذِيْ ثَلٰثِ شُعَبٍ
که ویرا سه شاخ باشد یعنی بزرگ باشد و از همه اطراف کافران را گرفته بود شعبه شاخ شعب
جماعت لَّا ظَلِيْلٍ آن سایه دود دوزخ خوش و خنک نباشد الظلیل پوشنده وَّلَا يُغْنِيْ
مِنَ اللَّهَبِ ۝ کفایت نکند آن سایه از آتش دوزخ یعنی هیچ در وی نفع نباشد اِنَّهَا
تَرْمِيْ بِشَرَرٍ كَالْقَصْرِ ۝ بدرستیکه آن آتش دوزخ می اندازد آخگرها و قیل سرشک ها را
که آب جگرها باشد همچون کوشکهای بزرگ كَاَنَّهٗ جِمَالَاتٌ صُفْرٌ ۝ گویا که آن آخگرهای
آتش اشتران سیاه اند که بزردی میزنند القصر کوشک و قیل درخت سطبر الجمل اشتر الجمالة
جماعت والجمالات جمع الجمع وَيْلٌ يَّوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ۝ وای و هلاکی باد در آن روز

کافرانرا که دروغ گوی میداشتند مر پیغامبرانرا هٰذَا یَوْمُ لَا یَنْطِقُوْنَ ○ این روزی است
که در وی سخن نگویند کافران یعنی در روز قیامت وقتی باشد که سخن نگویند کافران در
ان وقت و مراورا هم روز نیست وَلَا یُؤْذَنُ لَهُمْ فَیَعْتَذِرُوْنَ ○ و دستوری داده نشود
مر ورا تا سخن گویند و عذر خواهند بقول امام مقاتل چهل سال سخن نگویند از سختی عذاب
روز قیامت وَیْلٌ یَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِیْنَ ○ وای دران روز مر کافرانرا هٰذَا یَوْمُ
الْفَصْلِ این روز جدا کردنی است میان دوستان و دشمنان جَمَعْنٰكُمْ گرد کردیم شمارا و
الْاَوَّلِیْنَ ○ باستان پیشین فَاِنْ كَانَ لَكُمْ كَیْدٌ پس اگر باشد شمارا مکری و حیله در
دور کردن عذاب از خود فَكِیْدُوْنِ ○ پس مکر کنید مرا و این عذاب را از خود دور کنید
این سخن مر کافرانرا سرزنش باشد وَیْلٌ یَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِیْنَ ○ وای و هلاکی مر کافرانرا
در آن روز چون حق سبحانه و تعالی حال دشمنانرا یاد کرد حال دوستانرا نیز یاد کرد و گفت
جل جلاله اِنَّ الْمُتَّقِیْنَ فِیْ ظِلٰلٍ بدرستیکه مر آئینه پرهیزگاران و دور باشندگان از کفر و
کافری باشند در بوستانها و سایها با آسایش وَعُیُوْنٍ ○ و چشمهای آب روان وَفَوَاكِهَ و
میوه‌های نیکو مِمَّا یَشْتَهُوْنَ ○ از آنچه آرزو می برند كُلُوْا وَاشْرَبُوْا بخورید و بیاشامید از
نعمتهای بهشت هَنِیْٓـًٔا نوش و گوارنده و خوش باد شمارا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ○ باآنچه
کردید شما در دنیا از طاعتها یعنی جزای کردارهای شماست اِنَّا كَذٰلِكَ بدرستیکه همچنین

تعالیٰ هذا ای یوم القیامة — لا ینطقون ای فیه بشئ — ولا یؤذن لهم ای فی العذر — فیعتذرون ای یعتذرون عطف علی — داخل فی حیز التسبب عنه فهو — فلا اعتذار له — ای یوم القیامة — علیه یقدر لما نطقوا — ای هذا الیوم لا ینطقون فیه — بشئ لما ان السؤال والجواب — والحساب قد انقضت قبل — ذلك ویوم القیامة طویل لم — یواطن ومواقیت ینطقون — فی وقت دون وقت فعبر عن — کل وقت بیوم او کل — بشئ وقوی بنصب الیوم ای — نطق الذی نفصل ولا یوم — هذا الذی نفصل ولا ینطقون — ای فی بعض المواقف فان یوم — القیامة مواطن ذو صوا — ومواقیت ینطقون فی وقت — ولا ینطقون فی وقت — وکذلك ورد فی القرآن الکریم ففی بعضها — یختصمون ویتکلمون وفی بعضها — یعتذر فلا یعتذرون ۱۲ جل

ع ۲ قوله جمعناکم — ای یلقی الملك بین — کلامه ویکون من غیر — ان ینطقوا او یلقی — قبلکم فتحاسبون وتعذبون

ع ۳ قوله فکیدون — حذف یاء والتکلم اکتفاء — بالکسرة والنون للوقایة وهو — امر من کاد یکید کیف ما — هو ولکن — یعتوا علیه

— والاحتیال والکید — واحتالوا لانفسکم وتخلصوا — من عذابی ان قدرتم هذا

ع ۴ قوله وخطاب تحقیر ۱۲ — ای یقال لهم ذلك — روح البیان

ع ۵ قوله اعلام — فی اکلکم وشربکم — بان الماکل والشارب — یحسبون انهم غلاف الملوک — فی نحو ما یعد الناس فی — الاغلب یقال لهم وکلوا و — اشربوا هنیئا اعمالا هی مختلفین — لهم جلا ایها قلیلا مما — کنتم تعملون ۱۲ جل

ع ۶ قوله انا کذلك — ای کما نجزی المحسنین — نجزی المجرمین

Marfat.com

٧٨

بِجَزَاءِ الْمُحْسِنِيْنَ ○ جزا میدہیم نیکوکارانرا الاحسان نیکوئی کردن وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ
لِّلْمُكَذِّبِيْنَ ○ وای وہلاکی باد مکافرانرا در آن روز كُلُوْا بخورید ای کافران از نعمتہای
دنیا وَتَمَتَّعُوْا وبرخورداری گیرید قَلِيْلًا اندکی یعنی روزی چند اِنَّكُمْ مُّجْرِمُوْنَ ○
بدرستیکہ شما کافرانید ومستحق دوزخ شدہ اید کہ از دنیا بیرون شدن است شمارا وبعذاب گو
گرفتار شدن نعوذ باللہ من ذلک لاجرام گناہ کردن وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِيْنَ ○
وای در آن روز مکافرانرا وَاِذَا قِيْلَ لَهُمُ ارْكَعُوْا وچون گفتہ شود مرکافرانرا کہ نماز گذارید
لَا يَرْكَعُوْنَ ○ نماز نکنند الرکوع پشت خم کردن وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِيْنَ ○
وای وہلاکی باد در آن روز مرکافرانرا بقول امام مقاتل این در دنیا بود کہ مصطفے صلی اللہ
علیہ وآلہ وسلم مر وفد بنی ثقیف را فرمود کہ نماز گذارید ایشان گفتند کہ ما ایمان می آریم فاما نماز
نمی گذاریم ما را ننگ می آید کہ رکوع وسجود کنیم وفد کسانی را گویند کہ پیش کسی آیند از برای خبر
رسانیدن وایلچی گری کردن وبقول عبد اللہ بن عباس رضی اللہ تعالی عنہما این در قیامت
خواہد بود کہ فرمود يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ وَّيُدْعَوْنَ اِلَى السُّجُوْدِ چون کشف کنند از ساق مؤمن
سجود توانند کرد وکافران نی چنانکہ در سورۂ ن والقلم گذشت فَبِاَيِّ حَدِيْثٍ پس بکدام سخن
بَعْدَهٗ پس از قرآن يُؤْمِنُوْنَ ع میگروند چون بآیات بیّنات قرآن ایمان نیاورند
بکدام سخن ایمان خواہند آورد یعنی ایمان نخواہند آورد وبہیچ سخن واللہ تعالے اعلم بالصواب

تبارک الذی

٢٠٠

ای بالقرآن لا یؤمنون ای
لا یمکن ایمانهم بغیره من
کتب اللہ بعد تکذیبهم به
لاشتماله علی الاعجاز الذی
یشتمل علیه غیره اھ جلالین
قوله فبای حدیث بعده
ای بعد القرآن
لا یؤمنون ای
بالقرآن فیؤمنون بای شیء
اھ شیخنا قال الرازی انه
تعالی لما بلغ فی زجر الکفار
من اول هذه السورة الی
آخرها بعدة الوجوه اللفظیة
المذکورة وحثهم علی التمسک
بالنظر وکلال استدلال وکلاقیاد
للدین الحق ختم السورة
بالتعجب من الکفار وبین انهم
اذا امروا بهذه الدلائل
القطعیة مع تأیدها بالمعجزة
لا یؤمنون بغیرها اھ
علی الاعجاز ای بالنظر الی
وجوه الاعجاز اشتماله علی
الواضحة والمعانی الشریفة
اھ بیضاوی ای وهذا التعلیل
لا ینتج ما ادعاه من عدم
الایمان بغیر القرآن من
الامکان ای بغیر الاعجاز اھ
بالقرآن المعجز فلو قال الشارح
فی التعلیل لان القرآن مصدق
للکتب القدیمة موافق لها
فی اصول الدین فیلزم من
تکذیبه تکذیب غیره من
الکتب لان ما فی غیره موجود
فیه فلا یمکن الایمان بغیره
مع تکذیبه کان اولی اھ اجل

Marfat.com

سورة النبأ مكية وهي | بسم الله الرحمن الرحيم ○ | أربعون اية وركوعان

عمّ يتساءلون ○ اصل عمّ عما بوده است يعنى از چه سوال مى كنند ومى پرسند يكديگر را اهل مكه التسائل از يك ديگر پرسيدن باز تفسير كرد وگفت جل جلاله عن النبإ العظيم ○ از خبر بزرگ مى پرسند الذى هم فيه آن خبر كه ايشان در وى مختلفون ○ اختلاف مى كنند الا اختلاف خلاف كردن يكديگر وآمد شد كردن مؤمنان ميگويند قيامت حق است وخواهد بود چونكه حق تبارك وتعالى ازوى خبر كرد وكه آمدنى است واين خبر بزرگ است چونكه خبر كننده خداى بزرگ است وكافران مى گويند كه نخواهد بود بعضى ميگويند كه اين خبر بزرگ پيغامبرى محمد مصطفى است صلى الله عليه وآله وسلم مؤمنان مى گفتند كه حق است وكافران مى گفتند كه حق نيست بعضى گفته اند آن خبر بزرگ قرآن است كه مؤمنان مى گفتند كه حق است وسخن خداى تعالى است وكافران مى گفتند كه حق نيست وسخن خداى تعالى نيست وما شكر گوئيم كه از مؤمنانيم نه از كافران حق سبحانه وتعالى نام ما را در ديوان مؤمنان داشت پيش آنكه از مادر عتى وعبادتى بوده باشد در ازل پس مى بايد كه دائما بذكر وشكر او تعالى مشغول باشيم رباعى بى تو صنما قرار نتوانم كرد ✦ احسان ترا شمار نتوانم كرد ✦ گر بر تن من زبان شود هر موئى ✦ يك شكر تو از هزار نتوانم كرد ✦ حق سبحانه وتعالى كافران را جواب داد وانكار ايشان را رد كرد وگفت جل جلاله كلا سيعلمون ○ حقا كه زود باشد

Marfat.com

بدانند این کافران که این خبر بزرگ راست بوده است چونکه بمیرند و در گور درآیند و عذاب گور
بچشند ثُمَّ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ ○ پس حقا که زود باشد که بدانند این کافران کا این خبر بزرگ
حق بوده است چون بقیامت زنده شوند و عذاب دوزخ را بدانند بعضی میگویند این تکرار
از برای تاکید است بعضی میگویند تکرار نسبت بکی دانستن در گور باشد و یکی دانستن در قیامت
ابن عامر سَتَعْلَمُونَ بتای خطاب خوانده اند و معنی این باشد که زود باشد که بدانید که این
خبر بزرگ حق بوده است چونکه بقیامت زنده شوید و بعذاب دوزخ در مانید وَكَلَّا حرف ردع
است و اسم می باشد بمعنی حقا و درین آیت شاید که این معنی بوده باشد یعنی حقا که قیامت
خواهد بود و این بمنزله سوگند است الردع باز داشتن کسی از چیزی و اگر حرف بود معنی
کلا این باشد که باز ایستید ای کافران ازین اعتقاد بدتان که قیامت نخواهد بود چون حضرت
حق تعالی رد کرد انکار کافران را بقیامت یاد کرد دلیلهای قدرت خود را که پیدا و ظاهر اند
و انکار آن نمی توانند کرد چونکه بعضی زیر پای ایشان است و بعضی بر بالای سر ایشان است
و بعضی در ذات ایشان است پس گفت جل جلاله أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهَادًا ○ آیا نگردانیدیم
ما زمین را بساط شما که در وی می باشید و زراعت می کنید و تجارت می کنید و زندگانی و مردگی
شما در وی است المهد گسترون یعنی پهن کردن و المهاد آرامگاه یعنی خداوند تبارک و تعالی
قادر است که همه را زنده گرداند و قیامت را بیارد چنانکه قادر است بآفریدن زمینها و

Marfat.com

آسمانها قادر است بر هست کردن شما وَالْجِبَالَ أَوْتَادًا ۝ آیا نکردیم کوهها را میخهای زمین
تا نه جنبید و در تفسیر تیسیر آمده است که چون حق تعالی زمین را آفرید زمین می جنبید کوهها را آفرید تا
زمین قرار گرفت آفریدن زمینها و آسمانها را ندیده ایم اما اعتقاد داریم که چنین است فاما آفریدن
خود را دانسته ایم که بهیچ وجه انکار نمی توانیم کردن چون نیست بودیم و هست کرد ما را اشارت
بدان کرد و گفت جل جلاله وَخَلَقْنَاكُمْ أَزْوَاجًا ۝ و گردانیدیم و آفریدیم شما را جفتها یعنی
جفت جفت نر و ماده و سفید و سرخ و سیاه و زرد و دراز و کوتاه و غیر آن الازواج جمع
زوج یعنی جفت جفت یا گونه گونه وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا ۝ و کردیم خواب شما را راحت
شما السبات آسایش تن و راحت وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ لِبَاسًا ۝ و کردیم شب را پوشش شما
که تاریکی شب همه چیزها را بپوشد و در شب فائده بسیار است وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا ۝
و گردانیدیم روز را وقت زندگانی شما تا در وی کسب کنید چون مانده شوید در شب آسایش
کنید و این معلوم شما است که هیچ وجه انکار نمی توانید کرد المعاش زندگانی کردن و زیستن
معاشا ای ذا معاش وَبَنَيْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعًا شِدَادًا ۝ و بنا کردیم بر زبر شما هفت آسمان
استوار و محکم که هرگز کهنه و سست نشود الشداد جمع الشدید وَجَعَلْنَا سِرَاجًا وَهَّاجًا ۝
و کردیم آفتاب را چراغ تابان و سوزان الوهج درخشیدن و سوختن وَأَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ
مَاءً ثَجَّاجًا ۝ و فرستادیم از ابرها که نزدیک باشد بباریدن آب بسیار ریزان الثج

بالمعصرات اه بیضاوی و المصنف لم یتعرض لکون المراد من المعصرات السموات کما روی عن قتادة بناء علی ان المطر ینزل من السماء السحاب لان کون السموات معصرات یحتاج الی التأویل ۱۲ قنوی

ریختہ شدن الشجر نیز انیدن وقیل فرستادیم بباد ہا کہ این ابر را عفش وعصیر کنند تا باران
از و بیرون آید وبین قول من بمعنی باء باشد و بالمعصرات نیز خواندہ شدہ قیل باء را نز افرستادیم
از آسمان ہا در کشاف وکواشی وشرح کشاف سید یمنی آوردہ است کہ باران از آسمانہا
می آید ودر تفسیر تیسیر آوردہ است صاحب منظومہ رحمۃ اللہ علیہ کہ عبد اللہ ابن عباس رضی
اللہ عنہما گفتہ است کہ از زیر عرش فرو می آید ارزاق حیوانات ودر نوادر الشیخ بزرگ محقق
خولجہ ابن علی ترمذی نیز چنین گفتہ است کہ بوحی حق تعالے باران می آید از بحر المحیط کہ زیر
عرش است تا بآسمان دنیا میرسد باد را فرمان میشود کہ آن باران را در ابر ہا پراکندہ کند ابر
را فرمان می شود تا ہمچون غربال بیزد آنرا و باران را قرار گاہ گان در موضعش می نہند وازین
سخن معلوم می شود کہ قول منجمان وفلاسفہ باطل است کہ می گویند ابر باران را از دریا می آورد
وبین قول کہ مراد از معصرات آسمانہا است قول امام حسن بصری وامام قتادہ رحمۃ اللہ
علیہما است لِنُخْرِجَ بِهٖ حَبًّا وَّنَبَاتًا ۝ تا بیرون می کنیم بآن آب بسیار دانہ را یعنی
گندم وجو وغیر آن را از دانہا وگیاہ را کہ علف ستوران باشد وقیل الحب اللؤلؤ والنبات
ما انبت من الارض یعنی باین باران مروارید را وجمیع نباتات را بیرون می آریم از عدم
خلق میکنیم وَّجَنّٰتٍ اَلْفَافًا ۝ وبیرون می آریم بآن آب بوستانہای سبز میوہ را کہ
شاخہای درختان او در ہم پیچیدہ باشند از بسیاری والتفاف جمع باشد چونکہ حق سبحانہ

عہ یعنی لا یملک ما ہو افضل منہ وہو الصوت بالتلبیۃ وصف ما ہو دونہ وہو الہدی ۱۲ منہ
سلہ قولہ وجنات الفافا ملتفۃ بعضہا ببعض اہ بیضاوی ۱۲ اشار بہ الی ان المراد

Marfat.com

و اللذات ومنعوا حق الله تعالى من اموالهم واما الذين يلبسون الجباب فاهل الكبر والفخر والخيلاء

و تعالی دلائل عظام یاد کرد بر قدرت نامهٔ خود بر آمدن روز قیامت گفت جل جلاله اِنَّ
یَوْمَ الْفَصْلِ کَانَ مِیْقَاتًا ۝ بدرستیکه روز قیامت که جدا کرده شود در وی دوست را
از دشمن و حق را از باطل هست وعده گاه گرد آمدن همه خلق در وی برای شمار و جزا الفصل
جدا کردن یَوْمَ یُنْفَخُ فِی الصُّوْرِ آن روز جدا کردن باشد روزی که دمیده شود در صور
و صور مانند شاخی است که اسرافیل علیه السلام در وی دمد و قیل پیکرها جمع صورت فَتَاْتُوْنَ
اَفْوَاجًا ۝ پس بیائید شما از گور بعرصات قیامت گروه گروه و جماعت جماعت
و در کشاف آورده است که در حدیث آمده که اهل عرصات بده گروه بیایند یک گروه
بصورت حمدونه آیند و آن خبر کشان باشند و یک گروه دیگر سر زیر و پای بالا بروی خود میروند
و اینها رباخواران باشند و گروهی دیگر نابینا و کور باشند و این قاضیان و مفتیان
باشند که در حکم و فتوی میل کرده باشند بناحق و گروهی دیگر کر و گنگ باشند و این کسانی
باشند که در طاعت عجب آرند و گروهی دیگر زبانهای خود را میخایند و اینها عالمان باشند
که بعلم و وعظ خود عمل نکرده باشند و گروهی دیگر دست و پای ایشان بریده باشند و این
کسانی باشند که همسایه را رنجانیده باشند و گروهی دیگر را بر دارهای آتشین کشیده باشند و ایشان
غمازان و سعی ناحق کنندگان باشند که مردمان را در پیش سلطان ظالم و اعوان بی باک
در اندازند هشتم گروهی باشند که همه اعضای ایشان از هر پلیدی پلیدتر و از هر گنده گنده تر

القتات هو بالضم جمع قات بالتشدید بمعنی النمام یعنی سخن چین ۱۲ روح البیان

القردة فالقتات من الناس واما الذين على صورة الخنازير فاهل السحت واما المنكسون على وجوههم فاكلة الربا واما العمى فالذين يحورون في الحكم واما الصم والبكم فالمعجبون باعمالهم واما الذين يمضغون السنتهم فالعلماء والقصاص الذين يخالف قولهم اعمالهم واما الذين قطعت ايديهم وارجلهم فهم الذين يؤذون الجيران واما

Marfat.com

باشند وانیها کسانی اند که لذتهای دنیا را از حرام گرفته باشند و متابعت شهوات کرده باشند
و حق خدای را ندا ده باشند و نهم گروهی باشند که جامها از قطران و گوگرد سیاه پوشیده باشند
و این ها متکبران و فخر کنندگان باشند بمال و جاه دنیوی دهم گروهی باشند بصورت خوگان
و اینها حرام خواران اند نعوذ بالله من ذلک اینها بدبختان و عاصیان باشند اما مؤمنان
(ای متن ذلک المذکور من الصفات الدمیمة او من انواع العذاب)
و صالحان و جوانمردان بعضی بصورت ماه شب چهارده و بعضی بصورت آفتاب و بعضی بصورت
ستارگان باشند و فُتِحَتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ اَبْوَابًا ۝ و کشاده شود آسمان پس باشد درها
یعنی پاره پاره شود و ذره ذره شود آنگه ناچیز شود و قیل کشاده شود درهای آسمان تا فرشتگان
(تفسیر است این قول را فکانت ابوابا)
فرود آیند امام عاصم و حمزه و کسائی فتحت را بتخفیف خوانده اند و باقی قراء بتشدید خوانده
اند وَسُيِّرَتِ الْجِبَالُ فَكَانَتْ سَرَابًا ۝ و رانده شود کوهها از زمین یعنی از روی زمین
پس همچون نمایش سراب شوند یعنی ناچیز شوند سراب آنچه در نیم روز نماید در بیابان مانند آب
و هیچ چیز نباشد چون چنین شود عقوبت دوزخ پیش آید اِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتْ مِرْصَادًا ۝

(قال الشیخ)
۵۴ قوله کانت مرصادا ای ذات مرصاد او مرصادة او مرصدة او مرصدا او مرصادا او مرصادة او مرصدة او مرصدا
اعلم ان قوله کانت مرصادا من تصدت الشیء اذا ترقبته فالمرصاد الطریق والمسیر
ان مرصادا او مرصادة او مرصدة او مرصدا او مرصادا او مرصادة او مرصدة او مرصدا او مرصادا او مرصادة او مرصدة او مرصدا
او

بدرستیکه باشد دوزخ راه گذر خلق هر که به بهشت رود بر صراط بگذرد و صراط پلی باشد بر بالای (ای راه گذر تمامی خلق ۱۲ ود)

دوزخ و از امام حسن بصری روایت کرده شده است که پل صراط سه هزار ساله راه است از موی باریک تر و از شمشیر تیز تر هزار سال برآمدن باشد و هزار سال فرود آمدن و هزار سال هموار باشد تیز و باریک بر گناه گاران باشد و فراخ و پهن بر مؤمنان خدای ترسان باشد بعضی زود بگذرد همچون برق و بعضی را هفت هزار سال باید تا بگذرد و کافران نتوانند گذشتن و در دوزخ افتند و هر مؤمنی را نوری باشد بعضی را تا همه جند نظر کند و بعضی را تا زیر قدم این سخن را نقل کرده شده است از رساله خواجه محمد پارسای بخاری رحمة الله علیه که (که جای نشین خواجه شاه نقشبند صاحب بود ۱۲ ود)

برادر طریقت ما بوده اند و در نیت اصحاب حضرت خواجه ما بوذند علیهم الرحمة والرضوان (ای خواجه نقشبند ا. رحمة الله تعالی ۱۲ ود)

بقول دیگر مرصاد کمین گاه است لِلطَّاغِينَ مَآبًا ○ بدرستیکه باشد دوزخ مر طاغیان را (ای موضع رصد ۱۲ ود)

یعنی مر کافران را جای بازگشت و جای باشیدن که همیشه در وی باشند لٰبِثِينَ فِيهَآ أَحْقَابًا ○ باشند کافران در دوزخ روزگارهای بی نهایت کذا فی الکشاف والکواشی ولیس المراد عددا محصورا الحقب روزگار باشد و از حقب هشتاد سال مراد نیست اینجا لَّا يَذُوقُونَ فِيهَا بَرْدًا وَّلَا شَرَابًا ○ نه چشند در آن دوزخ و یاد در آن روزگار هیچ خنکی و هیچ آشامیدنی یعنی هیچ راحتی نباشد ایشان را الشراب آشامیدنی قیل بردا ای نوما یعنی آسایش خواب وخوردنی نباشد ایشان را البرد خنکی و قیل خواب إِلَّا حَمِيمًا وَّغَسَّاقًا ○ ولیکن آب گرم و

النبأ ٢٠٧

قوله للطاغين خبر لكانت او صفة لمرصادا او بيان لما قدم من فانتصب حالا او يتعلق بمرصادا او مآبا فالاحتمالات خمسة والراجح هو الاول ثم الثاني وهذا تعيين كون مرصادا عاما للفريقين اي ان جهنم مرصد خاصة ان فيها كفرة وعصاة او فيها كفرة وعصاة ان الله قد ما يأبى وفيه رجحان ان قوله للطاغين من تمام ما قبله انه مرصاد للكافرين فقط كان قوله للطاغين مآبا بدل من والتقدير ان جهنم كانت مرصادا للطاغين ثم قوله لابثين فيها احقابا كان مرصادا او ان قلنا انها مطلقا للكفار كان قوله لابثين حالا من ضمير كانت المستتر في للطاغين او من ضمير مآبا والعامل ما في مرصادا من معنى الفعل او مآبا بما فيه من معنى الرجوع او مرصادا لان فيه معنى الذهاب والمجيء كانه قيل ان جهنم كانت مرصادا للطاغين ومآبا لهم ذهبوا اليها لابثين فيها احقابا او مآبا لهم رجعوا اليها لابثين فيها احقابا ومن ذهب الى القول الاول وقف على قوله مرصادا ومن ذهب الى القول الثاني وقف على قوله مآبا ٥ قوله لابثين حال مقدرة اي مقدرا لبثهم فيها احقابا والحقب جمع حقب بضم او بضمتين وهو في اللغة اسم لثمانين سنة او لسبعين او لمائة او لأكثر من ذلك ٥ قوله لا يذوقون فيها بردا ولا شرابا استئناف جواب عن سؤال نشأ من الاخبار بان للطاغين مآبا كأنه قيل ما يصنعون في مآبهم فقيل لا يذوقون فيها بردا ولا شرابا والبرد النوم لان النائم يجد برد الهواء والشراب ما يشرب ٥ قوله الا حميما وغساقا استثناء من الضمير المستتر في لا يذوقون او من بردا او من شرابا والحميم الماء الحار والغساق ما يغسق اي يسيل من صديد اهل النار او ما يغسق من برد شدته او من نتنه او من دموع اعينهم او من عرقهم او من الزمهرير الذي يحرق بالتخفيف لشدة البرد كما قال

Marfat.com

ریم آبه دوزخیان را بخورانند و بیاشامند الحمیم آب گرم الغساق خون و ریم دوزخیان

جَزَآءً اَوْفَاقًا ۝ این عذابها که یاد کریم باشد جزای موافق کردارهای ایشان هیچ

کرداری بدتر از کفر نیست و هیچ عذابی سخت تر از عذاب آتش دوزخ نیست و ایمان بهترین

کارهاست و بهشت خوشترین جایهاست نصب علی المصدر ای جوزوا جزاء موافقا

لاعمالهم بیان کرد کار ایشان را در دنیا و گفت جل جلاله اِنَّهُمْ كَانُوْا لَا يَرْجُوْنَ حِسَابًا ۝

بدرستیکه این دوزخیان در دنیا بودند که نمی ترسیدند از شمار قیامت و قیل امید نمی داشتند حساب

را الرجا امید داشتن و ترسیدن و قیل امید نمی داشتند قیامت را وَكَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا كِذَّابًا ۝

و بودند که دروغ میداشتند قرآن را و حجتهای توحید را دروغ داشتنی بزرگ یعنی هیچ متوجه دلائل

عقلیه و نقلیه نمی شدند و در کفر انهماک تمام داشتند انهماک کوشیدن در کاری نصیب مؤمن

اینست که حساب خود بکند و به توبه و استغفار عذرخواهی بکند و بعد از نماز دیگر بمحاسبه احوال

و اقوال و اوقات گذشته اشتغال نماید شاید که حکمت خواندن سوره عم بعد از نماز عصر این بوده

باشد والله اعلم وَكُلَّ شَيْءٍ اَحْصَيْنَاهُ كِتَابًا ۝ و هر چیز را دانسته ایم و شمرده ایم و نوشته ایم

در لوح محفوظ یعنی پیدا کرده ایم الاحصاء شمردن و دانستن و نوشتن فَذُوْقُوْا پس بچشید

ع جزاهای کردارهای بد خود را فَلَنْ نَّزِيْدَكُمْ اِلَّا عَذَابًا ۝ پس هرگز زیاده نکنیم شما را مگر عذاب

و این آیت سخت ترین وعید است مر دوزخیان را و ازین آیت معلوم میشود که مراد از احقابا

Marfat.com

ابد الآباد است نه عدد مخصوص و در تنبیه الغافلین آورده است که دوزخیان باران را
طلبند ابر سیاهی پیدا شود و باران همچون گردنهای شتران ببارد و گژدمان همچون
شتران ببارد و بر ایشان چون بگزد ایشان را هزار سال درد و زهر آن نرود و معنی این
آیت زِدْنَاهُمْ عَذَابًا فَوْقَ الْعَذَابِ این باشد که زیاده کنیم ایشان را عذابی بر بالای
عذاب قوله تعالی فَلَنْ نَزِيدَكُمْ إِلَّا عَذَابًا شاید که اشارت باین نوع عذاب باشد
نعوذ بالله من ذلک الله تعالی اعلم چون از حال دشمنان و کافران خبر کرد از حال دوستان
و مؤمنان متقی نیز خبر کرد و گفت جل جلاله إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازًا ۝ حَدَائِقَ وَ
أَعْنَابًا ۝ بدرستیکه مؤمنان پرهیزگاران راست رستگاری یافتن و بهشت و باغهای
آراسته و انگورهای الوانی و در حدیث آمده است که یک خوشه انگور بهشتی چنان کلان است
که اگر زاغی یک ماه بپرد از بالای آن بپایان آن نرسد و مؤمن چون در بهشت در آید هزار باغ
خود را بیند در هر باغ هزار درخت بود و بر هر درختی هفتاد هزار برگ بود و بر هر برگی نوشته
که لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللّٰهِ أُمَّةٌ مُذْنِبَةٌ وَرَبٌّ غَفُورٌ و در روایت آمده است
که چون میوه بهشتی را برند در حال در جای او میوه دیگر بیرون آید بقدرت خدای تعالی
روایت کرده است از تیسیر وَكَوَاعِبَ أَتْرَابًا ۝ مر این بهشتیان را باشند عروسان نار
پستان بکران اصلی همزادان یعنی حوران بهشتی که هرگز پیر نشوند وَكَأْسًا دِهَاقًا ۝ و قدحهای

بهشتی پریا پیاپی بدست غلمانِ بهشتی باد مرملک حتی لا یسمعون فیها لغوا ولا کذابا ۝ نشنوند این بهشتیان در بهشت سخن بیهوده و نه دروغ دارند یکدیگر را چون در دنیا مجلسهای ایشان پاک بوده باشند از سخن فحش و دروغ و مسخرگی و خبر چینی در آخرت نیز پاک باشند

جزاء من ربك عطاء حسابا ۝ این راحتها جزای طاعتها باشند و قیل عطای بسیار باشند از پروردگار تو و قیل عطای کافی بس کنند باشد چندان بدهد شان راکه گویند بس نصیب ورویش اینست که باید که دائما بطاعت و مراقبه و مجاهده و محاسبه و مشاهده اشتغال نماید و از هزل و غفلت و تکذیب انبیاء و اولیاء حذر کند و از غافلان و هازلان دور باشد و سخن حضرت خواجه عبد الخالق غجدوانی است رحمة الله علیه که گفته اند از صحبت بیگانگان حذر کنید چنانکه از شیر درنده در باعی باهر که نشستی نشد جمع دلت ✤ وز تو بنخیزد بجز از تفرقت ✤ زهار ازان قوم گریزان می باش ✤ ورنه نکند روح عزیزان رحلت ✤ صحبت مردانت از مردان کند ✤ ابر گریان باغ را خندان کند

رب السموت والارض وما بینهما الرحمن پروردگار آسمانها و زمین ها و آنچه درمیان هر دو است خدای مهربان است لا یملکون منه خطابا ○ نتوانند خلق با وی سخن گفتن از برای شفاعت کردن مگر بفرمان او و قیل القراءة رب السموت بضم الباء و بضم النون یوم یقوم الروح والملائکة صفا ○ نتوانند که سخن گویند بحضرت خدا تعالی در روزیکه

---

۷۸ قوله وکذابا بالتخفیف ای کذبا بالتشدید ای تکذیبا ۱۲ منه ۱۰ قوله جزاء من ربك ای یجزیهم الله جزاء من ربك ۱۲ منه ۱۰ قوله جزاء بدل من جزاء ۱۲ منه ۱۰ قوله عطاء حسابا ای کثیرا فمن قولهم اعطانی فاحسبنی ای اکثر علی ۱۲ منه ۱۰ قوله رب السموت والارض وما بینهما الرحمن ای بالجر والرفع فوصف ۱۲ منه ۱۰ قوله لا یملکون منه خطابا ای بالجر والرفع فمن جعله صفة للرحمن او بدلا من ربك والرفع علی انه خبر مبتدا محذوف ای هو لا یملکون او مبتدا خبره لا یملکون ۱۲ منه ۱۰ قوله یوم یقوم الروح والملائکة صفا ای صفوفا لا یتکلمون الا من اذن له الرحمن وقال صوابا ۱۲ منه ۱۰

که بیستد روح و فرشتگان صف زده یوم ظرف لا یملکون باشد یا ظرف لا یتکلمون بعضی
گفته اند که روح گروهی اند از لشکرهای خدای تبارک و تعالی که با ملائکه صف زنند در آن روز
که آن گروه نه از ملائکه باشند و نه از آدمیان یعنی در آن روز سخن نگویند خلایق الا من
اذن له الرحمن مگر آن کسی که خدای تعالی او را دستوری دهد و اذن کند بسخن گفتن و
قال صوابا ○ و گفته باشد صواب یعنی در دنیا لا اله الا الله محمد رسول الله گفته
باشد یعنی در روز قیامت شفاعت مؤمن کند مر مؤمن را و شفاعت حق است مر پیغامبران را
و اولیاء و علما و شهدا را و هر کرا که خدای تعالی خواهد و قیل روح بیک قول جبرائیل است
علیه السلام و قیل فرشته ایست از همه فرشتگان بزرگتر که وی تنها یک صف باشد و همه فرشتگان
یک صف بعد از عرش مجید هیچ چیز از وی بزرگتر نیست و غیر این نیز گفته اند ذلک
الیوم الحق این روزی است ثابت و باشد بیشک فمن شاء پس هر که خواهد اتخذ الی
ربه مآبا ○ بگیرد بخدای خود جای بازگشت یعنی ایمان آرد و عمل صالح کند تا جای یابد
در بهشت برحمت خدای تعالی انا انذرنکم عذابا قریبا بدرستیکه ما ترسانیدیم شما را
بعذابی که نزدیک است آمدن او یوم ینظر المرء ما قدمت یداه در روزی که بیند مرد
آنچه پیش فرستاده باشد دو دست او از نیکی و بدی و یقول الکافر و بگوید کافر یلیتنی
کنت ترابا ○ ای کاشکی من خاک شدمی چنانکه حیوانات دیگر شدند حق سبحانه و تعالی ع

همه مخلوقات را زنده گرداند و ایشان داد خود از یک دیگر بستانند اگر گوسفند بی شاخ را گوسفند
با شاخ زده باشد وی را شاخ دهند تا وی را بزند و همه ستورانرا و جانورانرا زنده کنند فرمان
آید که من شما را از برای فرزندان آدم آفریده بودم در دنیا ایشان بشما چه معامله کردند گویند
الهی تو دانائی ما فرمان برداری ایشان کردیم ایشان کاهی و جوی و سبوسی و کنجاره بما
دادند و نعمتهای خوب ایشان خوردند و درین باشند که ناگاه کافران را بینند در عذاب
دوزخ گویند الهی ما راضی شدیم از آنچه بما کردند فرمان آید که همه خاک شوید چون خاک شوند
کافران آرزو برند حال ایشانرا و گویند ای کاشکی ما نیز خاک شدمی همچون ایشان تا از
عذاب ابدی خلاص یافتمی چون این سوره را تمام کنی بگوئی اَللّٰهُمَّ اَعْتِقْ رِقَابَنَا وَرِقَابَ
اٰبَآئِنَا وَاُمَّهَاتِنَا مِنَ النَّارِ بِرَحْمَتِكَ يَا اَرْحَمَ الرَّاحِمِيْنَ وصیت والد شریف رحمة الله
علیه باین فقیر این بود که این دعا را بعد از سورهٔ عم بخوان قیل مراد ازین کافر که گوید یا لیتنی
کنت ترابا ابلیس است که آرزو برد حال آدم را یعنی ابلیس آرزو برد که کاشکی من خاک
بودمی همچون آدم علیه السلام والله اعلم بالصواب ط

سورة النزعت مكية وهي	بسم الله الرحمن الرحيم	ست واربعون اية وفيها ركوعان

بدانکه حضرت حق سبحانه و تعالی درین سوره به پنج چیز سوگند یاد کرده است و مفسران را اختلاف
است که آن پنج چیز چیست اصل اقاویل اینست که مراد از هر یکی فرشتگانند که بکارها حق

جانوروں کا انجام

مؤمنوا الجن حول الجنة في ربض ورحاب وليسوا فيها والذي عليه الاكثرون انهم مكلفون مثابون ومعاقبون فالمؤمن يدخل الجنة والكافر يدخل النار كبني آدم والله اعلم بالاجمل

Marfat.com

تعالے ایشانرا مشغول کرده است وما این قول را اختیار کردیم وَالنّٰزِعٰتِ غَرْقًا ۝

ای نزعًا غرقًا الغرق بمعنی الاغراق ویقال غرقته واغرقته ای اخذته بقوة

ای کشیدن کشیدن سخت ۱۲ ود

النزع کشیدن والغرق والاغراق گرفتن سختی یعنی بحرمت فرشتگانی که بکشند جانهای

کافران را کشیدن سخت چون جان بچنبر گردن رسد بگذارند تا در همه تن در آید باز کشندش

ای جان کافران ۱۲ ود

تا بر کافران سخت شود جان کندن نعوذ بالله من ذلک وَالنّٰشِطٰتِ نَشْطًا ۝

ای از سختی جان کندن ۱۲ ود

وبحرمت فرشتگانی که بگیرند جانهای مؤمنانرا بآسانی وبزودی بیرون آرند نشط الدلو

من البیر ای اخرجها کذا فی الکشاف یعنی چنانچه بیرون آورد دلو را از چاه وَالسّٰبِحٰتِ

سَبْحًا ۝ وبحرمت فرشتگانی که شتابند در فرمانهای حق تعالے السبح شناوری کردن

ای آب بازی کردن ۱۲

یقال فرس سابح وسبوح یعنی اسپ تیز رو در هوا رو شناور گویا که در آب میرود یا همچون

آب میرود لسرعته فی سیره بسهولة کانه یسبح فی الماء فَالسّٰبِقٰتِ سَبْقًا ۝

پس بحرمت فرشتگانی که بر یکدیگر پیشی گیرند در خیرها وطاعتها فَالْمُدَبِّرٰتِ اَمْرًا ۝ پس

بحرمت فرشتگانی که تدبیر میکنند کار عالم را وآن جبرائیل ومیکائیل واسرافیل وعزرائیل اند

علیهم السلام عزرائیل بگرفتن جانها موکل است وجبرائیل بلشکرها وبادها موکل است ومیکائیل

بر بارانها ونباتات واسرافیل را بر لوح محفوظ اطلاع می باشد پس وی از آنجا میگیرد وبفرشتگان

دیگر میرساند وبقول دیگر اسرافیل را خدا تعالے دانا میگرداند بآنچه خواهد بود ووی بفرشتگان

Marfat.com

دیگر میرساند چنانکه آدم علیه السلام را در یک لحظه دانا گردانید بآسماء چیزها بیواسطهٔ کسی جواب
قسم مقدر است یعنی بحرمت این چیزها که یاد کرده شد که شما زنده کرده خواهید شد بعد از مردن
یَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ ○ در آنروز که بلرزد لرزنده الرجف لرزیدن یعنی زمین بجنبد
چون در صور دمیده شود اول بار همه خلق بمیرند تَتْبَعُهَا الرَّادِفَةُ ○ از پس وی آید
پس در آینده التبع والتباعة والردف از پس در آمدن یعنی بار دوم در صور دمیده شود و زمین
بجنبد و خلق زنده شوند و میان این دو دمیدن چهل سال باشد قُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ
وَاجِفَةٌ ○ دلهای خلق در آنروز تپنده شوند الوجف تپیدن دل أَبْصَارُهَا
خَاشِعَةٌ ○ چشمهای ایشان در آنروز از ترس خوار و ذلیل و بمغاکی فرو رفته باشند
ابصارها یعنی چشمهای خداوندان دلها چون کافران مصیبت قیامت را شنیدند عجب
داشتند و گفتند چنانکه حق تعالی از ایشان خبر کرد وَيَقُولُونَ أَإِنَّا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ ○
میگویند کافران که آیا ما باز گردانیده شدگان خواهیم بود بحال اول باز زنده شویم چنانکه
اول بودیم الحافرة اول کار یعنی زندگانی از پس مرگ أَئِذَا كُنَّا عِظَامًا نَّخِرَةً ○
آیا چون شویم استخوانهای بوسیده میان کاواک که باد در وی گذر دو آواز شنیده شود القراءة
ناخرة وغرة العامل فی اذا محذوف ای أَنُبْعَثُ إِذَا كُنَّا عِظَامًا قَالُوا گفتند کافران
تِلْكَ إِذًا یعنی زنده شدن ما اگر صحیح شود کرتهٔ باز گردانیدنی است خَاسِرَةٌ ○

Marfat.com

زیانکار یعنی اگر حال چنین باشد که ما زنده شویم زیانکاران باشیم چون عمل نیک نکرده ایم
و ایمان نیاورده ایم چون کافران منکر شدند آمدنِ قیامت را و دور داشتند حق سبحانه و
تعالے بر ایشان رد کرد و گفت جل جلاله فَاِنَّمَا هِیَ زَجْرَةٌ وَّاحِدَةٌ ○ پس بدرستی
و راستی که نیست این زنده کردنِ ایشان و رد کردن بحال اول مگر یک بانگ برزدنی یعنی
یک دمیدن در صور فَاِذَا هُمْ پس ناگاه ایشان بِالسَّاهِرَةِ ○ باشند در روی
زمین که آن زمین نزدیک به بیت المقدس باشد چون منکران محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم را
یاد کرد از حال فرعون و انکار او از موسی علیہ السلام خبر داد که باو چه رسید با ایشان نیز خواهد
رسید پس گفت جل جلاله هَلْ اَتٰىكَ حَدِيْثُ مُوْسٰى ○ بدرستیکه بتو ای محمد صلی اللہ
علیک رسید سخن موسی علیہ السلام اِذْ نَادٰىهُ رَبُّهٗ چونکه خواند او را خدای او بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ
طُوًى ○ در جای پاک که نام او طوی است اِذْهَبْ اِلٰى فِرْعَوْنَ اِنَّهٗ طَغٰى ○ فرمود
حق تعالے موسی علیہ السلام را که برو بسوی فرعون بدرستیکه وی از حد در گذشته است و
ویرا بدین حق بخوان که وی از حد در گذشته است و دعوای باطل میکند خاک در دهن وی
که خود را خدای میگوید لغنة اللہ علیہ فَقُلْ پس بگو فرعون را هَلْ لَّكَ اِلٰٓى اَنْ تَزَكّٰى ○
هیچ رغبت هست ترا که پاک شوی از کفر و گناه دور باشی و ایمان آری بخدای تبارک و تعالی
وَاَهْدِيَكَ اِلٰى رَبِّكَ فَتَخْشٰى ○ و راه نمایم ترا بخدای تو تا بترسی و از کفر

قولہ فانما هی زجرة واحدة کلام مستانف لجواب من انکار وتعلیل لانتفاء الانکار والاستبعاد علی اللہ فانها هی صیحة واحدة یعنی فی قدرته عن الکرة بالزجرة بمنزلة النفخة علیه یقال زجر البعیر اذا صاح فاذا هم ای کل الخلائق بالساهرة ای وجه الارض سمیت بذلک لان السراب یتراءی فیها بعد ما کان نوا بطنها اموات او ما ء

قولہ فاذا هم ای حاضرون فی المیدان ۱۲ منه

قولہ بالساهرة ای وجه الارض او صفت بما یقع فیها وقیل ارض القیامة سمیت بذلک لان الناس یسهرون فیها خوفا من اهوالها وقیل هی ارض بیت المقدس وقیل ارض فلسطین وقیل ارض جهنم لانه لا نوم فیها وقیل الارض السابعة تاتی بها اللہ یوم القیامة یحاسب علیها الخلائق

قولہ هل اتاک حدیث موسی کلام مستانف لتحقیق نبوة محمد صلی اللہ علیہ وسلم وتسلیة رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ای الیس قد اتاک حدیث موسی فیسلک علی منهاجه فی تکذیب قومک وحملهم علیه بان یصیبهم مثل ما اصاب من هو اعظم منهم وهو فرعون

قولہ عامل فی اذ نادا ۱۲ منه ای

قولہ بالواد المقدس طوی ۱۲ منه اسم الوادی بالتنوین وترکه لانه علم فی المعنی والتانیث

قولہ طوی ۱۲ منه بالتنوین وترکه لانه اسم الوادی وهی طوی لانه طوی فیه الشر عن نبی

قولہ هل لک الی ان تزکی ۱۲ منه ای هل لک رغبة وتوصل الی ان تزکی

قولہ فتخشی فیه وکانت النبوة فی بنی اسرائیل وهم ارادا اللہ بخیر فتخشی فیه وکانت النبوة فی بنی اسمٰعیل وهم ارادا اللہ بشر

قولہ اهدیک الی ربک بالتوراة فتخشی بتعریفه بامر اللہ ونهیه فتخشی عقابه بترکه

قولہ فاراه الآیة الکبری ۱۲ منه بان قلبها ثعبانا

قولہ فعصی ۱۲ منه بالتکذیب

قولہ فحشر فجمع اهل الارض للمسیر الیه

قولہ فنادی فیهم بما سیاتی فی سورة القصص

قولہ فاخذه اللہ نکال الآخرة والاولی ۱۲ منه بالاستیصال عنه فان العصاة قالوا ان عذاب الاستیصال ارتفع حین انزلت التوراة وهو وادی بین ایلة ومصر ۱۲ جمل

قولہ ۱۲ منه ای الذی یعرف بالاستیصال ولیس ذلک عذاب الآخرة ۱۲ منه

وگناہ دور باشی فَاَرٰهُ الْاٰيَةَ الْكُبْرٰى ○ پس نمود موسیٰ علیہ السلام فرعون را نشانی
بزرگ یعنی عصا و ید بیضا ید بیضا آن بود کہ دستِ خود را موسیٰ علیہ السلام در بغل خود میکرد
ہمچون آفتاب روشن می شد و عصا ہزار معجزہ بود بعضی گفتہ اند کہ ید بیضا اکبر بود از بہر آنکہ
سحرۂ فرعون نتوانستند سحری بصورت ید بیضا آوردن و بصورت عصا آوردند گلذ
وَعَصٰى ○ پس دروغگوی داشت فرعون موسیٰ علیہ السلام را و عاصی شد نسبت
اَدْبَرَ يَسْعٰى ○ پس برگشت از قبول کردن ایمان و کوشش کرد در فساد کردن و دشمنی
ای جمع کرد ۱۲ منہ
بموسیٰ علیہ السلام فَحَشَرَ ○ پس گرد کرد فرعون جادوان و لشکر خود را و قوم خود را فَنَادٰى ○
پس خواند ایشان را و آواز داد شان را فَقَالَ اَنَا رَبُّكُمُ الْاَعْلٰى ○ پس گفت منم پروردگار
بزرگتر شما لعنۃ اللہ علیہ یعنی بتان خدایان خرد اند و من کلان تر ایشانم فَاَخَذَهُ اللّٰهُ پس
گرفتش خدا تعالیٰ نکال الْاٰخِرَةِ وَالْاُوْلٰى ○ بر سوائی دنیا و آخرت در دنیا غرق کرد و
باب در آخرت موخرش بآتش اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَعِبْرَةً لِّمَنْ يَّخْشٰى ○ بدرستیکہ در ین
للذکور ۱۲ منہ
عذاب کہ دیدیم پندی است مر ہر کسی را کہ بترسد از خدا تعالیٰ العبرۃ پند نصیب تو باد
کہ اہل حق را منقاد باشی و با ایشان دشمنی نکنی تا ہمچون فرعون محروم نمانی مثنوی
ای فرزند نہادہ و فرزندان بر جای ۱۲ منہ
این رسولان ضمیر راز گو ✦ مستمع خواہند اسرار فیل خو ✦ تخوتی آرند کبری چون تہان ✦ چاکری
خواہند از اہل جہان ✦ تا ادبہاشان بجا گہ نادری ✦ از رسالت شان چگونہ برخوری
ای بر جای ۱۲ منہ

ولکان بینہما اربعون سنۃ اھ
جلالین قولہ نکال ای ھو مصدر
موکد لکل من حذف اللہ وصبغۃ اللہ
کائنۃ قیل نکل اللہ بہ نکالا
وبالاولی والنکال بمعنی التنکیل
کالسلام بمعنی التسلیم یعنی
الاغراق فی الدنیا والاحراق
فی الاخرۃ ۱۲ کشاف

قولہ این رسولان ضمیر راز گو الخ
یعنی این رسولان حق را کہ پیغام
آوردہ اند از ضمیر راز گو پیغام
خواہند از ضمیر در بیخ اخلاق تعالیٰ
زیرا کہ ضمیر یعنی باطن است و باطن
نامی است از نامہای دل
یعنی این رسولان حق را
علیہ السلام مرحق تعالیٰ را
بیغمبر منظر مرحق تعالیٰ را
بیغمبر منظر مرحق تعالیٰ را
قولہ این رسولان الخ
قولہ ای بر جای ۱۲ منہ
قولہ ای فرزندان نہادہ ۱۲ منہ
قولہ ای جمع کرد ۱۲ منہ
قولہ ای بر جای ۱۲ منہ

Marfat.com

کی رسانند آن امانت را بتو ✤ تا نباشی پیش او راکع دو تو ✤ هر ادب[1] شان کی همی آید
(ای متواضع ۱۲ ود)
پسند ✤ کامدند ایشان ز ایوان بلند ✤ قصهٔ فرعون را خدا تعالی عبرت گفت مر عالمیان
را ما نیز یاد کنیم بعضی را تا پند باشد و من الله التوفیق و علیه التکلان بدانکه وهب بن منبه
(ای بعضی از قصه ۱۲ ود)
روایت کرده است که فرعون علیه اللعنة در خواب دید که کسی پیدا شود از بندگان تو که مملکت
ترا خراب کند و ترا در آب غرق کند و لشکر ترا نیز یعنی از بنی اسرائیل همچنین کسی پیدا شود
چون بیدار شد غمناک شد و قوم خود را خبر کرد همه گریستند و تعزیت[2] داشتند و مر فرعون را
هزار جادو بود و هزار کاهن یعنی رمال و هزار منجم همه را جمع کرد و خواب را بایشان بگفت
همه گفتند ما کفایت این بکنیم ما را چهل روز فرصت بده پس فرصت داد شانرا ایشان رفتند
و گلیم پوشیدند و نان جوین میخوردند و بر خاکستر می خفتند و شب بیدار می بودند و روز روزه
میداشتند و زاری میکردند پیش دیوانی که می پرستیدند شانرا تا ایشانرا خبر کنند ازین خواب فرعون
و دیوان در آن وقت بآسمان میرفتند و از فرشتگان سخن می شنیدند چون کاری در دنیا
می شدی حق تعالی به حملهٔ عرش خبر کردی ایشان باهل آسمانها بگفتندی و دیوان او را
در آسمانها بشنیدندی وحی آمد به حملهٔ عرش که ما در بنی اسرائیل پیغمبری خواهیم آفرید ملک
فرعون را براندازد و او را هلاک کند و این در مصر خواهد بود در شب جمعه در فلان ماه معین چونکه
سه ساعت از شب بگذرد از پشت پدر برحم مادر آوریم وی را چون شیاطین این وحی را

[1] قوله هر ادب شان الخ یعنی هر ادبی که حق ادب باشد و اگر نباشد رسولان را پسند نیست بلکه ادبی که حق ادب باشد ایشانرا پسند است زیرا که ایشان از ایوان بلند آمده اند ای مرتبهٔ قرب دارند با حق تعالی و مقربان او تعالی می باشند ازین جهت حق ادب میخواهند مراد از ایوان بلند مرتبهٔ قرب است با حق تعالی ۱۲ ود

قصه کلیم و فرعون

Marfat.com

در آسمان شنیدند بزمین آمدند و منجمان و ساحران و کاهنان را خبر کردند که بعد از چهل روز دیگر
همچنین خبری خواهد شد و ایشان پیش فرعون آمدند و گفتند حال چنین است فرعون گفت
چه حیله می کنید تا مادر وی را پیدا کنیم و بکشیم تا این موجود نشود گفتند تا این نتوانیم کرد فامر ان
بنی اسرائیل را در شب چهلم از زنان جدا کنیم تا این شخص موجود نشود چون شب چهلم شد
چنین کردند مردان بنی اسرائیل را در جای معین کردند هر یکی را چیزها دادند و گفتند همه
اینجا باشید با یک دیگر صحبت دارید تا روز شود منجمان آن شب بیدار می بودند و فرعون
با عمران که وزیر خاص او بود و دربان وی بود با وی در شهر مصر رفتند و عمران از بنی
اسرائیل بود و فرعون نمیدانست و همه بنی اسرائیلیان و لشکر فرعون بیرون شهر ماندند
و فرعون مر عمران را گفت که از در کوشک من جائی نروی و با جامه خواب بکنی عمران
خواب کرد تا آن وقت رسید که خدا تعالی خواسته بود عروس عمران خبر شد که عمران در
شهر است آمد نزدیک عمران و هر دو جمع شدند با یک دیگر موسی علیه السلام از پشت
پدر بر رحم مادر آمد عمران گفت مر عروس خود را که بداند آنکس که فرعون از وی می ترسد این
فرزند ما خواهد بود پنهان دارا این سر را چون منجمان در آسمانها نظر کردند نشانی یافتند که
موسی علیه السلام از پشت پدر بر رحم مادر آمد فریاد برآوردند و نعره برداشتند با واز بلند که
فرعون بشنید و بیدار شد و از عمران پرسید که این چه حال است عمران گفت آواز بنی اسرائیلیان

است که با یک دیگر بازی می کنند خاطر فرعون نگران شد چون بامداد شد منجمان رویها و
جامها دریده پیش فرعون آمدند و گفتند که این دشمن تو در شکم مادر پیدا شد فرعون غضب کرد بر ایشان
ایشان گفتند تا تدبیر کنیم چون از مادر آید چون موسی علیه السلام از مادر آمد گفتند این دشمن تو ظاهر
شد فرعون غمناک شد گفتند همه زنان بنی اسرائیل را جمع کن و فرزندان ایشانرا که درین ماه
از مادر آمده اند بسپر انرا بکشند و دختران را گذار فرعون چنین کرد و نود هزار پسر و طفل را بکشت
از بنی اسرائیل و حق تعالی موسی را نگاه داشت و باقی قصه در کتابها مذکور است پس عبرت
و پند درین قصه انیست که هیچ کس تقدیر حق تعالی را دیگر نتواند کرد در قضا باید داد

قطعه چون قضا رفت و حکم شد تقدیر ✤ دفع آن کار ابلهان باشد ✤ هر که گردن ... ای دیگر گونه نمیتواند نمود
نهد قضای ورا ✤ مرور احق نگهبان باشد ✤ چون کافران قیامت را منکر شدند حق ... ای حکم تقدیر الهی شد ۱۲ ود
تعالی قدرت خود را بیان کرد بر این که وی تعالی قادر است بر زنده کردن و بر هر چه خواهد ... ای تقضای او تعالی را ۱۲ ود

وگفت جل جلاله ءَاَنتُمْ اَشَدُّ خَلْقًا آیا شما قوی ترید از جهت آفریدن اَمِ السَّمَآءُ
بَنٰهَا (وقف) یا آسمان بنا کرد او را خدای تعالی رَفَعَ سَمْكَهَا و برداشت سقف او را
فَسَوّٰىهَا پس راست کرد او را که در وی هیچ شگافی و عیبی نیست یعنی آن خدائی
که قادر است بر آفریدن آسمانهای با عظمت ... موصوف ... صفت
خلق را بعد از مردن ایشان و قدرت خود را بار دیگر یاد کرد و گفت جل جلاله وَالْاَرْضَ

قوله ءانتم کرای منکرو ... البعث الترا شد خلقا ام ... السماء کمر اشد خلقا لزنها کم ... بیان لکیفیته خلقها لزرزهم ... سمکها لتفسیر لکیفیته الخلق ... ای جعل سمکها فی جهة ... العالم رفیعا وقیل سمکها ... رفع سمکها اهم حملا لابن لزقولیه ... سقفها اهم حملا لابن لزقولیه ... السماء وغلظها وهو الارتفاع ... الذی بین سطح السفلی ... الاعلی الذی یلینا وسطحها ... قدر له خصصها بذه عام رفیع ... البیضاوی ای رفعها عنها ... منقادا لارتفاعها ... او ختمها ... خصصها بذه علامة لزقولیه ... ای فعلی المکلفین ... جعلها مرفوعة عن الارض ۱۲ ... جعل وصار ... ای انشاءها ... الکواکب السماء علی ... اعلاه الی اعلاه ... اعلاه الی اسفله ... اخذ من اسفل ... ای لا تدار ما یعلم منه ... اغرب من افق السماء ... ای ناحیتها ... قوله لا انتهای الشمس ... ای السماء فی قوله والارض ... منصوب علی الاشتغال وقوله ... بعد ذلک ای بالغی عامر ... قوله دحاها بابه علا کالی ... اخذ از قوله وکانت غطوشا ... من عمی اذا حیر ای غلا اسعار علیهم ... بین ماهنا وبین ابتدا قصة ... انه خلق الارض غیر ... مدحوة ثم ... خلق السماء ثم دحی الارض ۱۲ جمل

۲۱۹

Marfat.com

لَيْلَهَا وتاریک کرد خدای تعالی شب را که از آسمان پیدا شود تاریکی وی باز قدرت خود
را یاد کرد و گفت جل جلاله وَأَخْرَجَ ضُحَاهَا ۝ وبیرون آورد چاشتگاه یعنی نور آفتاب را
از پس تاریکی پیدا کرد پس هر شب و هر روز میرانیدن و زنده کردن است همه را در شب
بخواب برد چون روز شود همه را بیدار سازد وَالْأَرْضَ بَعْدَ ذٰلِكَ دَحٰهَا ۝ باز قدرت
خود را بر آفریدن زمین یاد کرد و گفت زمین را بعد از آن گسترانید و پهن کرد و بیرون آورد
عبد الله بن عباس رضی الله عنهما گفت اول زمین را آفرید لیکن فراخ نکردش تا آسمان را
آفرید و عبد الله ابن عمر رضی الله عنهما گفت حق سبحانه و تعالی اول زمین کعبه را آفرید یا بنداز
خانه کعبه چهار گوشه بروی آب نهادش هزار سال بعد از آن آسمان دنیا را آفرید و زمین را از
زیر کعبه بیرون گشید و بروی آب گسترانید أَخْرَجَ مِنْهَا مَاءَهَا بیرون آورد از زمین آب را
وَمَرْعٰهَا ۝ وچراگاه او را یعنی هر چه آدمیان و ستوران خورند از زمین بیرون آورد
وَالْجِبَالَ وکوهها را أَرْسٰهَا ۝ آفرید و فرو گذاشت و ایستاده کرد الارساء استوار کردن و
استانیدن مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ ۝ این همه را آفرید تا بر خورداری و منفعت شما باشد
و علف ستوران شما باشد چون بدین نعمتها شکر نگفتند و بدین دلائل عظام التفات ننمودند
و ایمان نیاوردند از عذاب بزرگ خبر کرد شانرا و گفت جل جلاله فَإِذَا جَاءَتِ پس چون بیاید
الطَّامَّةُ الْكُبْرٰى ۝ بلای بزرگ پوشنده عقلها و قیل غلبه کننده و قیل بیمناک و آن

آواز اسرافیل است که در صور دمد یعنی چون بیاید قیامت و خلق زنده شوند یَوْمَ یَتَذَکَّرُ
الْاِنْسَانُ مَا سَعٰی ۝ در آن روز پند گیرد آدمی و یاد کند یعنی بیند آنچه کرده باشد در دنیا از
نیکی و بدی وَبُرِّزَتِ الْجَحِیْمُ لِمَنْ یَّرٰی ۝ و پیدا کرده شود دوزخ مر آنکس را که بیند یعنی
همه خلق دوزخ را بیند و دوزخی را بدوزخ برند و بهشتی را به بهشت فَاَمَّا مَنْ طَغٰی ۝ پس اما
هر که بیفرمانی کرد حق تبارک و تعالی را و از حد در گذشت وَاٰثَرَ الْحَیٰوةَ الدُّنْیَا ۝ و برگزید
زندگانی نزدیک تر را یعنی دنیا را بر آخرت فَاِنَّ الْجَحِیْمَ پس بدرستیکه دوزخ هِیَ الْمَاْوٰی ۝
وی است جای بازگشت او و درین آیت وعید بزرگ است مر اهل دنیا را که از حرام پرهیز ندارند
وَاَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهٖ و اما آنکه بترسد جای ایستادن را از برای حساب نزد پروردگار
خود وَنَهَی النَّفْسَ عَنِ الْهَوٰی ۝ و باز دارد تن خود را از هوا یعنی میل کردن بآنچه نشاید
یعنی مراد نفس که بحکم شرع بوده باشد بنفس خود ندادند الهوی میل کردن دل بآنچه نشاید و
قیل مراد نفس فَاِنَّ الْجَنَّةَ پس بدرستیکه بهشت هِیَ الْمَاْوٰی ۝ وی است جای بازگشت
او یعنی هر که هوای نفس خود بگذارد و بیفرمانی خدا تعالی نکند بهشت جای او باشد که هرگز
از وی بیرون نیاید خواجه ابوبکر وراق رحمة الله علیه گفت که خدا تعالی در دنیا و آخرت چیزی
خبیث تر از هوا که مخالف حق تعالی باشد نیافرید و پیش اهل طریقت مرد وقتی بالغ شود که
از هوای نفس خلاص یابد بیت خلق اطفال اند جز مست خدا ٭ نیست بالغ جز رهیده از

هوا ✤ بدانکہ مفسران گفتہ اند کہ این دو آیت در حق مصعب بن عمیر برادر وی عامر بن عمیر
آمد کہ پادشاہ زادگان عرب بودند یکی مومن بود و دیگری کافر آیت اول در حق عامر ابن
عمیر آمد کہ وی کافر بود و در روز جنگ بدر وی را برادر وی مصعب ابن عمیر کشت این
آیت آمد فَاَمَّا مَنْ طَغٰی وَاٰثَرَ الْحَیٰوۃَ الدُّنْیَا فَاِنَّ الْجَحِیْمَ ھِیَ الْمَاْوٰی و آیت دوم وَاَمَّا مَنْ
خَافَ مَقَامَ رَبِّہٖ وَنَھَی النَّفْسَ عَنِ الْھَوٰی فَاِنَّ الْجَنَّۃَ ھِیَ الْمَاْوٰی در حق مصعب ابن عمیر آمد
کہ وی در جنگ احد کشتہ شد رضی اللہ عنہ و آن چنان بود کہ ابو سفیان پدر معاویہ لشکر
عظیم آورد در احد و احد کوہی است نزدیک مدینہ منورہ رسول صلی اللہ علیہ وسلم در آن
جنگ علم اسلام بدست مصعب رض داده بود ابن قمیہ نام کافری بود کہ پہلوان لشکر کافران
بود لعنۃ اللہ علیہ بر رسول علیہ السلام نیزہ انداخت مصعب خود را در پیش انداخت تا نیزہ بوی
رسید رسول علیہ السلام بسلامت ماند علم اسلام را فرشتہ بگرفت مانند مصعب تا علم بر زمین
نیفتد و ابن قمیہ لعنۃ اللہ علیہ نعرہ زد کہ محمد را کشتم امیر المومنین علی رضی اللہ تعالے عنہ وی را
بکشت و لشکر کافران دران جنگ عم رسول علیہ السلام حمزہ را کشتند چنانکہ در تواریخ
مذکور است پس این آیت آمد کہ وَاَمَّا مَنْ خَافَ در حق مصعب رض آمد و چون رسول علیہ
السلام مصعب رض را دیدند در خاک و خون افتادہ و زخم بسیار خوردہ گفت صحابہ را کہ وی را دیدہ
بودید کہ چہ نوع جامہا داشت در مکہ گفتند نعلین وی از زر بود **رباعی** در مطبخ عشق

Marfat.com

جز نیکو را نکشند ✤ لاغر صفتان زشت خو را نکشند ✤ گر عاشق صادقی ز کشتن مگریز ✤
مردار بود هر آنکه او را نکشند ✤ و ظاهرا این دو آیت عام است در حق مؤمنان و کافران
چونکه گوسفند مقتول و مذبوح نشود مردار است ۱۲ و د
قال النبی علیه السلام بئس العبد عبد هوی یضله یعنی بد بنده ایست بنده هوای
موصوف صفت
گمراه کننده و خواجه محمد علی حکیم ترمذی رحمة الله علیه گفته است که هوای مضل ترک حق است
در کارها و عبادتها و این فقیر می گوید در بخارا بودم در خود کاهلی و تیرگی مشاهده کردم
گفتم چند روزی روزه دارم تا باشد که این تیرگی دور شود نیت روزه کردم و بخدمت
ای بدل خود گفتم ۱۲ و د
شیخ خود خواجه بهاء الدین رفتم چون حضرت ایشان مرا دیدند فرمودند تا طعام آوردند
ای شاه نقشبند صاحب رحمة الله علیه ۱۲ و د
و گفتند این ضعیف را که طعام بخور و این حدیث را خواندند که بئس العبد الی آخره و معنی
ای من ضعیف را ۱۲ و د
وی را تقریر کردند و گفتند ما تجربه کرده ایم خوردن اولی تر است از روزه بهوای نفس
داشتن **مثنوی** نفس خود را زن شناس از زن بتر ✤ زانکه آن جزو است و نفست
کل شر ✤ مشورت با نفس خود گر میکنی ✤ هر چه گوید کن خلاف آن دنی ✤ گر نماز و روزه
میفرمایدت ✤ نفس مکار است مکری زائد است ✤ مشورت با نفس کن اندر فعال ✤
هر چه گوید عکس آن باشد کمال ✤ آنچه گوید نفس تو کانجا بد است ✤ مشنوش چون کار او
ضد آمد است ✤ تو خلافش کن که از پیغمبران ✤ همچنین آمد وصیت در جهان ✤ و گفتند
زیرا که نیک را بد می گوید و بد را نیک میگوید ۱۲ و د
عمر دو باره می بایست تا بنده یک بار تجربه کند و بار دیگر عمل کند بآن ازین ارشاد فهم شد که

۲۲۳

که در عبادت ناقله نیز هوا میرود گفتند که عبادتِ نفل باید که باذن شیخ فانی فی الله باشد
که وی از هوا خلاص شده است و هوا در کره نمی شود هیچ انگورِ پخته غوره نمی شود هیچ
میوهٔ پخته دیگر با کوره نشده است اَلفانی لَا یَرُدُّ با کوره میوهٔ که اول برسد این فقیر از
ایشان پرسید که اگر همچنین شیخ یافته نشد چه کنم گفتند هرگاه که عبادت بکنید بعد ازان
استغفار بکنید و حضرت خلیفه خواجه ما علاء الدین عطار رحمة الله علیه این فقیر را فرموده اند
که بعد از هر نماز بیست بار استغفار بگوی همه صد بار میشود اَستَغفِرُ اللهَ الَّذِی لَا اِلٰهَ
اِلَّا هُوَ اَلحَیُّ القَیُّومُ وَاَتُوبُ اِلَیهِ قال النبی علیه السلام انی لیغان علی قلبی فاستغفر
الله فی کل یوم مائة مرة یعنی در دلِ من پرده پیدا می شود همچون ابر تنک پس استغفار
می کنیم در هر روزی صد بار یَسئَلُونَکَ عَنِ السَّاعَةِ اَیَّانَ مُرسٰهَا ○ می پرسند ترا ای
محمد از قیامت که کی خواهد بود فِیمَ اَنتَ مِن ذِکرٰهَا ○ در چه پستی تو ای محمد از یاد کردنِ
قیامت یعنی تو ندانی وقتِ آمدنِ او را اِلٰی رَبِّکَ مُنتَهٰهَا ○ بخدای تو است پایان
دانستن او یعنی او تعالی داند که کی خواهد آمد و غیر او تعالی کسی نداند اِنَّمَا اَنتَ مُنذِرُ مَن
یَخشٰهَا ○ هر آئینه تو بیم کنندهٔ آنکسی را که بترسد از قیامت یعنی تو نمیدانی که کی خواهد بود
فا ما پند میدهی کسی را که از آمدنِ قیامت بترسد و توبه کند گَاَنَّهُم یَومَ یَرَونَهَا گویا که ایشان
آن روز را یعنی قیامت را که بینند لَم یَلبَثُوا اِلَّا عَشِیَّةً نباشیده اند در دنیا مگر شبانگاهی

ترجمہ: تجھ سے پوچھتے ہیں قیامت کے بارے میں کہ کب ہوگی اس کا ٹھکانا
کہ کب ہوگی قیامت کی گھڑی
تو کیا ہے تجھ کو کہ بتا دے اس کا وقت
اس کا علم تو تیرے رب ہی کو ہے
تو تو ڈرسنا ہے اس کو جو اس سے ڈرے
جس دن وہ دیکھ لیں گے اس کو
تو ایسا معلوم ہوگا کہ وہ ٹھہرے تھے دنیا میں
صرف ایک شام یا صبح کی

۱۲ منہ

قولہ یَسئَلُونَکَ الخ ای یسئلونک ہ ای کفار مکة عن الساعة ایان مرساها ہ متی وقوعها و
فیم انت من ذکراها ہ فیم ای شیء انت من ذکر الساعة ہ ای لیس
عندک علمها حتی تذکرها ہ الی ربک منتهاها ہ منتهی
علمها لا یعلمه غیره ہ اه جلالین
قولہ ایان مرساها ای متی ارساها ای اقامتها و
ایانا ہ قولہ فیم انت ای لست فی شیء
انکار لکما اشار له الشارح رحمه
بیان لتعلق بما تقدم و انت مبتدا و من ذکراها متعلق بما تعلق
بمن ذکراها و الخبر محذوف
ای شیء من ذکراها ای ما انت
من ذکراها لهم و تبیان وقتها
لان ذلک فرع علمک
بذلک ہ قوله الی
ربک منتهاها کو مستاثر
بعلمها لا یعلمه غیره ای المنتهی غیره
اه بیضاوی ہ قدر العلم
ای علم الله عز و جل ہ قوله الی
ربک منتهاها ای منتهی علمها
۲۲۴
ادا الکلام موفیر الکلام
بنفی الخصوص ای منتهی علمها
مخصوصا علی الانصاف بکونه
الی الرب وحاصله ان علمها
مخصوص به تعالی کما فی قوله
تعالی قل انما علمها عند ربی
لا یجلیها لوقتها الا هو فالحصر فیه بالنسبة
الی غیره تعالی ہ قوله فانی لک ذکراها
ای لست فی شیء من ذکراها
ای ذکر وقتها ہ قوله انما انت منذر من یخشاها
ای انما تنفع انذارک من یخشاها
ای یخاف القیامة ہ قوله کانهم یوم یرونها
ای یوم القیامة ہ قوله لم یلبثوا الا عشیة
ای لم یلبثوا فی القبور الا عشیة
او ضحاها ای الا عشیة یوم او ضحی یومها
اضافت الیوم الی العشیة و الضحی لملابستهما له
و حسن الاضافة وقوع الکلمة
فاصلة اه جلالین ہ قوله
کانهم یوم یرونها ای تقدیره یوم
یرونها او ظرف لما دل علیه
بعد و الا نذار بالساعة و
تمثیل احوالها بین احوالهم
بحیث انهم یوم یرونها
یستقصرون مدة لبثهم
فی قبورهم او فی الدنیا و یندمون
انهم لم یلبثوا الا اخر یوم او
اوله و یوم ظرف لما فی
کانهم من معنی التشبیه
۱۲ منہ

ع

اَوْ ضُحٰهَا ۝ یا چاشتگاهی یعنی همه عمر دنیا در پیش ایشان کوتاه نماید بمقدار آخر روز یا اول روز
چون درازی قیامت را ببینند و عذابهای او را بچشند همه عمر بر ایشان کوتاه نماید نعوذ بالله
من ذلک خدایا ما را از خواب غفلت بیدار گردان و ختم کار ما بخیر گردان بکرمک یا ارحم الراحمین

سورة عبس مكية وهي	بسم الله الرحمن الرحيم ۝	اثنتان واربعون آية وركوع واحد

عَبَسَ روی ترش کرد محمد علیه السلام وَتَوَلّٰٓى ۝ و روی گردانید اَنْ جَآءَهُ که آمد بوی
ای لاجل ان ۱۲ ح
الْاَعْمٰى ۝ نابینائی یعنی عبدالله بن مکتوم رضی الله عنه سبب نزول این سوره آن بود که
نابینائی بود در مکه درویشی عبدالله نام روزی در مجلس رسول علیه السلام آمد و در آن مجلس
کلان تران مکه و توانگران بودند و رسول علیه السلام ایشان را بایمان میخواند نابینا گفت یا محمد عَلِّمْنِیْ
مِمَّا عَلَّمَكَ اللّٰهُ یعنی ای محمد بیاموز مرا از آن علم که خدای تعالی ترا آموزانیده است و ندانست که رسول
علیه السلام بچه کار مشغول است رسول علیه السلام روی از وی بگردانید و روی ترش کرد نابینا
را صحابه خبردار کردند شرمنده شد و از مسجد بیرون آمد جبرائیل علیه السلام آمد و حجابی میان رسول و
کلان تران مکه کشید تا رسول ایشان را ندید و در دیدن چشم او نقصان پیدا شد باز حجاب را برداشت
و این آیت آمد در حال رسول علیه الصلوة والسلام دانست که این آیت از جهت نابینا بود در عقب
نابینا رفت و ویرا یافت و عذر خواست و گفت تا زنده باشی نفقه تو بر من باشد و هر باری که
ویرا دیدی گفتی مرحبا بِالَّذِیْ عَاتَبَنِیْ فِیْهِ رَبِّیْ یعنی خوش باد بآنکس که عتاب کرد بمن از بهر وی

Marfat.com

خدای من هیچ حاجت داری تا روا سازم و درین آیت شرف اهل اسلام است و کمال درویشان
و طالبان علم ظاهر و علم باطن فهم میشود نصیب تو اینست که بر فقیران صالح کرم کنی و بایشان تقرب
جوئی **بیت** این فقیران لطیف و خوش نفس ✤ کز پی تعظیم شان آمد عبس **نظم** پادشاهی ز اهل
فقر طلب ✤ آن سبق بردگان عالم جود ✤ که نیرزد بنزد همتشان ✤ همه ملک وجود قلب وجود ✤ هر که
بطلب علم ظاهر یا بطلب علم باطن مشغول باشد دائما او از جملهٔ اهل حق باشد وَمَا يُدْرِيكَ و ترا چه
چیز دانا کرد ای محمد لَعَلَّهُ شاید که وی یعنی آن نابینا يَزَّكَّىٰ ○ پاکیزه شود بآنچه از تو بشنود و عمل
کند أَوْ يَذَّكَّرُ یا پند گیرد و از گناه توبه کند الاصل يتزكى ويتذكر الاول اشارة الى تهذيب النفس
عن الخصال الذميمة والثاني اشارة الى الاتعاظ بالمواعظ الظاهرة وتطهير الظاهر و درین
نیز اشارت است که طالب العلم را باید که دائما بطلب علم باطن یا بطلب علم ظاهر مشغول باشد تا
از جملهٔ اهل حق باشد **رباعی** تا در طلب گوهر کانی کانی ✤ تا زنده ببوی وصل جانی جانی ✤ فی
الجملة حدیث مطلق از من بشنو ✤ هر چیز که در جستن آنی آنی ✤ فَتَنْفَعَهُ الذِّكْرَىٰ ○ تا که سود

قبل رسوله صلی الله علیه وسلم ۱۲ ابن تمجید - حاشیه نمبر ۴ بر صفحه ۲۲۷

قوله لعله الخ فتم الكلام به ويحسن الوقف عليه لان لعل ابتداء كلام وقيل لعله ساد مسد مفعوله اذ الفعل معلق به اذ الترجي

کندش پند و وعظ تو اما من استغنی ○ اما آنکه تو انگر شده است و پروای علم و ایمان ندارد

فانت له تصدی ○ پس تو پیش می آئی مر او را و روی بوی آری و گوش بسخن وی میداری

وما علیک الا یزکی ○ و چیست بر تو یا محمد یعنی بر تو چه باشد اگر آن کلان تران تو انگران

ایمان نیارند و پاکیزه نشوند و به نجاست کفر نجس باشند بر تو هیچ چیز نیست جز رسانیدن

بفرمان ما ایمان و عرفان بایشان نمیدهیم چون ایشان را پروای آن نیست و اما من

جاءک یسعی ○ و اما آنکه بتو آمد و می شتافت یعنی آن نابینا که آمد تا علم آموزد از تو و

هو یخشی ○ و او می ترسد از خدای تعالی قبول و می ترسد در راه و وقت آمدن چون راه را

نمیدید فانت عنه تلهی ○ پس تو ای محمد از وی روی میگردانی و بکافران و کلان تران

و تونگران روی می آری و بایشان مشغول میشوی خوش باش ای درویش فقیر طالب صادق

که از برای تابینائی بر جیب خود همچنین عتاب میکند معلوم میشود که کرم و لطف حضرت باری

تعالی در حق فقیران و طالبان رضا و لقای او بسیار است بسیار فقیر حقیر باشد بظاهر خراب و خاک

آلود که وی از دوستان حضرت حق تبارک و تعالی باشد چنانکه پیغمبر علیه السلام میفرماید رب

اشعث اغبر مدفوع بالابواب لو اقسم علی الله لابره پس بحقارت بروی نظر مکن تا ملا

نشوی **مثنوی** تو ز ضعف خود مکن در من نگاه ✣ بر تو شب بر من همان شب چاشتگاه ✣

چشم من خفته دلم بیدار دان ✣ شکل هیکل را مبر کار دان ✣ حالت من خواب را ماند گهی ✣

کما قال علیه الصلوة والسلام تنام عینای ولا تنام قلبی ۱۲ ود ۱۰ ای کار عشق و معرفت ۱۲ ود ۱۱ ای مانند ست ۱۲ ود

۱۲ ب ۱۳ ب ۱۴ ب ۱۵ ب ۱۶ ب ۱۷ ب ۱۸ ب ۱۹ ب ۲۰ ب ۲۱ ب ۲۲ ب ۲۳ ب ۲۴ ب ۲۵ ب ۲۶ ب ۲۷ ب ۲۸ ب ۲۹ ب ۳۰ ب ۳۱ ب ۳۲ ب ۳۳ ب ۳۴ ب ۳۵ ب ۳۶ ب ۳۷ ب ۳۸ ب ۳۹ ب ۴۰ ب ۴۱ ب ۴۲ ب ۴۳ ب ۴۴ ب ۴۵ ب ۴۶ ب ۴۷ ب ۴۸ ب ۴۹ ب ۵۰ ب ۵۱ ب ۵۲ ب ۵۳ ب ۵۴ ب ۵۵ ب ۵۶ ب ۵۷ ب ۵۸ ب ۵۹ ب ۶۰ ب ۶۱ ب ۶۲ ب ۶۳ ب ۶۴ ب ۶۵ ب ۶۶ ب ۶۷ ب ۶۸ ب ۶۹ ب ۷۰ ب ۷۱ ب ۷۲ ب ۷۳ ب ۷۴ ب ۷۵ ب ۷۶ ب ۷۷ ب ۷۸ ب ۷۹ ب ۸۰ ب ۸۱ ب ۸۲ ب ۸۳ ب ۸۴ ب ۸۵ ب ۸۶ ب ۸۷ ب ۸۸ ب ۸۹ ب ۹۰ ب ۹۱ ب ۹۲ ب ۹۳ ب ۹۴ ب ۹۵ ب ۹۶ ب ۹۷ ب ۹۸ ب ۹۹ ب ۱۰۰ ب ۱۰۱ ب ۱۰۲ ب ۱۰۳ ب ۱۰۴ ب ۱۰۵ ب ۱۰۶ ب ۱۰۷ ب ۱۰۸ ب ۱۰۹ ب ۱۱۰ ب ۱۱۱ ب ۱۱۲ ب ۱۱۳ ب ۱۱۴ ب ۱۱۵ ب ۱۱۶ ب ۱۱۷ ب ۱۱۸ ب ۱۱۹ ب ۱۲۰ ب ۱۲۱ ب ۱۲۲ ب ۱۲۳ ب ۱۲۴ ب ۱۲۵ ب ۱۲۶ ب ۱۲۷ ب ۱۲۸ ب ۱۲۹ ب ۱۳۰ ب ۱۳۱ ب ۱۳۲ ب ۱۳۳ ب ۱۳۴ ب ۱۳۵ ب ۱۳۶ ب ۱۳۷ ب ۱۳۸ ب ۱۳۹ ب ۱۴۰ ب ۱۴۱ ب ۱۴۲ ب ۱۴۳ ب ۱۴۴ ب ۱۴۵ ب ۱۴۶ ب ۱۴۷ ب ۱۴۸ ب ۱۴۹ ب ۱۵۰ ب ۱۵۱ ب ۱۵۲ ب ۱۵۳ ب ۱۵۴ ب ۱۵۵ ب ۱۵۶ ب ۱۵۷ ب ۱۵۸ ب ۱۵۹ ب ۱۶۰ ب ۱۶۱ ب ۱۶۲ ب ۱۶۳ ب ۱۶۴ ب ۱۶۵ ب ۱۶۶ ب ۱۶۷ ب ۱۶۸ ب ۱۶۹ ب ۱۷۰ ب ۱۷۱ ب ۱۷۲ ب ۱۷۳ ب ۱۷۴ ب ۱۷۵ ب ۱۷۶ ب ۱۷۷ ب ۱۷۸ ب ۱۷۹ ب ۱۸۰ ب ۱۸۱ ب ۱۸۲ ب ۱۸۳ ب ۱۸۴ ب ۱۸۵ ب ۱۸۶ ب ۱۸۷ ب ۱۸۸ ب ۱۸۹ ب ۱۹۰ ب ۱۹۱ ب ۱۹۲ ب ۱۹۳ ب ۱۹۴ ب ۱۹۵ ب ۱۹۶ ب ۱۹۷ ب ۱۹۸ ب ۱۹۹ ب ۲۰۰ ب ۲۰۱ ب ۲۰۲ ب ۲۰۳ ب ۲۰۴ ب ۲۰۵ ب ۲۰۶ ب ۲۰۷ ب ۲۰۸ ب ۲۰۹ ب ۲۱۰ ب ۲۱۱ ب ۲۱۲ ب ۲۱۳ ب ۲۱۴ ب ۲۱۵ ب ۲۱۶ ب ۲۱۷ ب ۲۱۸ ب ۲۱۹ ب ۲۲۰ ب ۲۲۱ ب ۲۲۲ ب ۲۲۳ ب ۲۲۴ ب ۲۲۵ ب ۲۲۶ ب ۲۲۷ ب ۲۲۸ ب ۲۲۹ ب ۲۳۰ ب ۲۳۱ ب ۲۳۲ ب ۲۳۳ ب ۲۳۴ ب ۲۳۵ ب ۲۳۶ ب ۲۳۷ ب ۲۳۸ ب ۲۳۹ ب ۲۴۰ ب ۲۴۱ ب ۲۴۲ ب ۲۴۳ ب ۲۴۴ ب ۲۴۵ ب ۲۴۶ ب ۲۴۷ ب ۲۴۸ ب ۲۴۹ ب ۲۵۰ ب ۲۵۱ ب ۲۵۲ ب ۲۵۳ ب ۲۵۴ ب ۲۵۵ ب ۲۵۶ ب ۲۵۷ ب ۲۵۸ ب ۲۵۹ ب ۲۶۰ ب ۲۶۱ ب ۲۶۲ ب ۲۶۳ ب ۲۶۴ ب ۲۶۵ ب ۲۶۶ ب ۲۶۷ ب ۲۶۸ ب ۲۶۹ ب ۲۷۰ ب ۲۷۱ ب ۲۷۲ ب ۲۷۳ ب ۲۷۴ ب ۲۷۵ ب ۲۷۶ ب ۲۷۷ ب ۲۷۸ ب ۲۷۹ ب ۲۸۰ ب ۲۸۱ ب ۲۸۲ ب ۲۸۳ ب ۲۸۴ ب ۲۸۵ ب ۲۸۶ ب ۲۸۷ ب ۲۸۸ ب ۲۸۹ ب ۲۹۰ ب ۲۹۱ ب ۲۹۲ ب ۲۹۳ ب ۲۹۴ ب ۲۹۵ ب ۲۹۶ ب ۲۹۷ ب ۲۹۸ ب ۲۹۹ ب ۳۰۰ ب ۳۰۱ ب ۳۰۲ ب ۳۰۳ ب ۳۰۴ ب ۳۰۵ ب ۳۰۶ ب ۳۰۷ ب ۳۰۸ ب ۳۰۹ ب ۳۱۰ ب ۳۱۱ ب ۳۱۲ ب ۳۱۳ ب ۳۱۴ ب ۳۱۵ ب ۳۱۶ ب ۳۱۷ ب ۳۱۸ ب ۳۱۹ ب ۳۲۰ ب ۳۲۱ ب ۳۲۲ ب ۳۲۳ ب ۳۲۴ ب ۳۲۵ ب ۳۲۶ ب ۳۲۷ ب ۳۲۸ ب ۳۲۹ ب ۳۳۰ ب ۳۳۱ ب ۳۳۲ ب ۳۳۳ ب ۳۳۴ ب ۳۳۵ ب ۳۳۶ ب ۳۳۷ ب ۳۳۸ ب ۳۳۹ ب ۳۴۰ ب ۳۴۱ ب ۳۴۲ ب ۳۴۳ ب ۳۴۴ ب ۳۴۵ ب ۳۴۶ ب ۳۴۷ ب ۳۴۸ ب ۳۴۹ ب ۳۵۰ ب ۳۵۱ ب ۳۵۲ ب ۳۵۳ ب ۳۵۴ ب ۳۵۵ ب ۳۵۶ ب ۳۵۷ ب ۳۵۸ ب ۳۵۹ ب ۳۶۰ ب ۳۶۱ ب ۳۶۲ ب ۳۶۳ ب ۳۶۴ ب ۳۶۵ ب ۳۶۶ ب ۳۶۷ ب ۳۶۸ ب ۳۶۹ ب ۳۷۰ ب ۳۷۱ ب ۳۷۲ ب ۳۷۳ ب ۳۷۴ ب ۳۷۵ ب ۳۷۶ ب ۳۷۷ ب ۳۷۸ ب ۳۷۹ ب ۳۸۰ ب ۳۸۱ ب ۳۸۲ ب ۳۸۳ ب ۳۸۴ ب ۳۸۵ ب ۳۸۶ ب ۳۸۷ ب ۳۸۸ ب ۳۸۹ ب ۳۹۰ ب ۳۹۱ ب ۳۹۲ ب ۳۹۳ ب ۳۹۴ ب ۳۹۵ ب ۳۹۶ ب ۳۹۷ ب ۳۹۸ ب ۳۹۹ ب ۴۰۰ ب ۴۰۱ ب ۴۰۲ ب ۴۰۳ ب ۴۰۴ ب ۴۰۵ ب ۴۰۶ ب ۴۰۷ ب ۴۰۸ ب ۴۰۹ ب ۴۱۰ ب ۴۱۱ ب ۴۱۲ ب ۴۱۳ ب ۴۱۴ ب ۴۱۵ ب ۴۱۶ ب ۴۱۷ ب ۴۱۸ ب ۴۱۹ ب ۴۲۰ ب ۴۲۱ ب ۴۲۲ ب ۴۲۳ ب ۴۲۴ ب ۴۲۵ ب ۴۲۶ ب ۴۲۷ ب ۴۲۸ ب ۴۲۹ ب ۴۳۰ ب ۴۳۱ ب ۴۳۲ ب ۴۳۳ ب ۴۳۴ ب ۴۳۵ ب ۴۳۶ ب ۴۳۷ ب ۴۳۸ ب ۴۳۹ ب ۴۴۰ ب ۴۴۱ ب ۴۴۲ ب ۴۴۳ ب ۴۴۴ ب ۴۴۵ ب ۴۴۶ ب ۴۴۷ ب ۴۴۸ ب ۴۴۹ ب ۴۵۰ ب ۴۵۱ ب ۴۵۲ ب ۴۵۳ ب ۴۵۴ ب ۴۵۵ ب ۴۵۶ ب ۴۵۷ ب ۴۵۸ ب ۴۵۹ ب ۴۶۰ ب ۴۶۱ ب ۴۶۲ ب ۴۶۳ ب ۴۶۴ ب ۴۶۵ ب ۴۶۶ ب ۴۶۷ ب ۴۶۸ ب ۴۶۹ ب ۴۷۰ ب ۴۷۱ ب ۴۷۲ ب ۴۷۳ ب ۴۷۴ ب ۴۷۵ ب ۴۷۶ ب ۴۷۷ ب ۴۷۸ ب ۴۷۹ ب ۴۸۰ ب ۴۸۱ ب ۴۸۲ ب ۴۸۳ ب ۴۸۴ ب ۴۸۵ ب ۴۸۶ ب ۴۸۷ ب ۴۸۸ ب ۴۸۹ ب ۴۹۰ ب ۴۹۱ ب ۴۹۲ ب ۴۹۳ ب ۴۹۴ ب ۴۹۵ ب ۴۹۶ ب ۴۹۷ ب ۴۹۸ ب ۴۹۹ ب ۵۰۰ ب ۵۰۱ ب ۵۰۲ ب ۵۰۳ ب ۵۰۴ ب ۵۰۵ ب ۵۰۶ ب ۵۰۷ ب ۵۰۸ ب ۵۰۹ ب ۵۱۰ ب ۵۱۱ ب ۵۱۲ ب ۵۱۳ ب ۵۱۴ ب ۵۱۵ ب ۵۱۶ ب ۵۱۷ ب ۵۱۸ ب ۵۱۹ ب ۵۲۰ ب ۵۲۱ ب ۵۲۲ ب ۵۲۳ ب ۵۲۴ ب ۵۲۵ ب ۵۲۶ ب ۵۲۷ ب ۵۲۸ ب ۵۲۹ ب ۵۳۰ ب ۵۳۱ ب ۵۳۲ ب ۵۳۳ ب ۵۳۴ ب ۵۳۵ ب ۵۳۶ ب ۵۳۷ ب ۵۳۸ ب ۵۳۹ ب ۵۴۰ ب ۵۴۱ ب ۵۴۲ ب ۵۴۳ ب ۵۴۴ ب ۵۴۵ ب ۵۴۶ ب ۵۴۷ ب ۵۴۸ ب ۵۴۹ ب ۵۵۰ ب ۵۵۱ ب ۵۵۲ ب ۵۵۳ ب ۵۵۴ ب ۵۵۵ ب ۵۵۶ ب ۵۵۷ ب ۵۵۸ ب ۵۵۹ ب ۵۶۰ ب ۵۶۱ ب ۵۶۲ ب ۵۶۳ ب ۵۶۴ ب ۵۶۵ ب ۵۶۶ ب ۵۶۷ ب ۵۶۸ ب ۵۶۹ ب ۵۷۰ ب ۵۷۱ ب ۵۷۲ ب ۵۷۳ ب ۵۷۴ ب ۵۷۵ ب ۵۷۶ ب ۵۷۷ ب ۵۷۸ ب ۵۷۹ ب ۵۸۰ ب ۵۸۱ ب ۵۸۲ ب ۵۸۳ ب ۵۸۴ ب ۵۸۵ ب ۵۸۶ ب ۵۸۷ ب ۵۸۸ ب ۵۸۹ ب ۵۹۰ ب ۵۹۱ ب ۵۹۲ ب ۵۹۳ ب ۵۹۴ ب ۵۹۵ ب ۵۹۶ ب ۵۹۷ ب ۵۹۸ ب ۵۹۹ ب ۶۰۰ ب ۶۰۱ ب ۶۰۲ ب ۶۰۳ ب ۶۰۴ ب ۶۰۵ ب ۶۰۶ ب ۶۰۷ ب ۶۰۸ ب ۶۰۹ ب ۶۱۰ ب ۶۱۱ ب ۶۱۲ ب ۶۱۳ ب ۶۱۴ ب ۶۱۵ ب ۶۱۶ ب ۶۱۷ ب ۶۱۸ ب ۶۱۹ ب ۶۲۰ ب ۶۲۱ ب ۶۲۲ ب ۶۲۳ ب ۶۲۴ ب ۶۲۵ ب ۶۲۶ ب ۶۲۷ ب ۶۲۸ ب ۶۲۹ ب ۶۳۰ ب ۶۳۱ ب ۶۳۲ ب ۶۳۳ ب ۶۳۴ ب ۶۳۵ ب ۶۳۶ ب ۶۳۷ ب ۶۳۸ ب ۶۳۹ ب ۶۴۰ ب ۶۴۱ ب ۶۴۲ ب ۶۴۳ ب ۶۴۴ ب ۶۴۵ ب ۶۴۶ ب ۶۴۷ ب ۶۴۸ ب ۶۴۹ ب ۶۵۰ ب ۶۵۱ ب ۶۵۲ ب ۶۵۳ ب ۶۵۴ ب ۶۵۵ ب ۶۵۶ ب ۶۵۷ ب ۶۵۸ ب ۶۵۹ ب ۶۶۰ ب ۶۶۱ ب ۶۶۲ ب ۶۶۳ ب ۶۶۴ ب ۶۶۵ ب ۶۶۶ ب ۶۶۷ ب ۶۶۸ ب ۶۶۹ ب ۶۷۰ ب ۶۷۱ ب ۶۷۲ ب ۶۷۳ ب ۶۷۴ ب ۶۷۵ ب ۶۷۶ ب ۶۷۷ ب ۶۷۸ ب ۶۷۹ ب ۶۸۰ ب ۶۸۱ ب ۶۸۲ ب ۶۸۳ ب ۶۸۴ ب ۶۸۵ ب ۶۸۶ ب ۶۸۷ ب ۶۸۸ ب ۶۸۹ ب ۶۹۰ ب ۶۹۱ ب ۶۹۲ ب ۶۹۳ ب ۶۹۴ ب ۶۹۵ ب ۶۹۶ ب ۶۹۷ ب ۶۹۸ ب ۶۹۹ ب ۷۰۰ ب ۷۰۱ ب ۷۰۲ ب ۷۰۳ ب ۷۰۴ ب ۷۰۵ ب ۷۰۶ ب ۷۰۷ ب ۷۰۸ ب ۷۰۹ ب ۷۱۰ ب ۷۱۱ ب ۷۱۲ ب ۷۱۳ ب ۷۱۴ ب ۷۱۵ ب ۷۱۶ ب ۷۱۷ ب ۷۱۸ ب ۷۱۹ ب ۷۲۰ ب ۷۲۱ ب ۷۲۲ ب ۷۲۳ ب ۷۲۴ ب ۷۲۵ ب ۷۲۶ ب ۷۲۷ ب ۷۲۸ ب ۷۲۹ ب ۷۳۰ ب ۷۳۱ ب ۷۳۲ ب ۷۳۳ ب ۷۳۴ ب ۷۳۵ ب ۷۳۶ ب ۷۳۷ ب ۷۳۸ ب ۷۳۹ ب ۷۴۰ ب ۷۴۱ ب ۷۴۲ ب ۷۴۳ ب ۷۴۴ ب ۷۴۵ ب ۷۴۶ ب ۷۴۷ ب ۷۴۸ ب ۷۴۹ ب ۷۵۰ ب ۷۵۱ ب ۷۵۲ ب ۷۵۳ ب ۷۵۴ ب ۷۵۵ ب ۷۵۶ ب ۷۵۷ ب ۷۵۸ ب ۷۵۹ ب ۷۶۰ ب ۷۶۱ ب ۷۶۲ ب ۷۶۳ ب ۷۶۴ ب ۷۶۵ ب ۷۶۶ ب ۷۶۷ ب ۷۶۸ ب ۷۶۹ ب ۷۷۰ ب ۷۷۱ ب ۷۷۲ ب ۷۷۳ ب ۷۷۴ ب ۷۷۵ ب ۷۷۶ ب ۷۷۷ ب ۷۷۸ ب ۷۷۹ ب ۷۸۰ ب ۷۸۱ ب ۷۸۲ ب ۷۸۳ ب ۷۸۴ ب ۷۸۵ ب ۷۸۶ ب ۷۸۷ ب ۷۸۸ ب ۷۸۹ ب ۷۹۰ ب ۷۹۱ ب ۷۹۲ ب ۷۹۳ ب ۷۹۴ ب ۷۹۵ ب ۷۹۶ ب ۷۹۷ ب ۷۹۸ ب ۷۹۹ ب ۸۰۰ ب ۸۰۱ ب ۸۰۲ ب ۸۰۳ ب ۸۰۴ ب ۸۰۵ ب ۸۰۶ ب ۸۰۷ ب ۸۰۸ ب ۸۰۹ ب ۸۱۰ ب ۸۱۱ ب ۸۱۲ ب ۸۱۳ ب ۸۱۴ ب ۸۱۵ ب ۸۱۶ ب ۸۱۷ ب ۸۱۸ ب ۸۱۹ ب ۸۲۰ ب ۸۲۱ ب ۸۲۲ ب ۸۲۳ ب ۸۲۴ ب ۸۲۵ ب ۸۲۶ ب ۸۲۷ ب ۸۲۸ ب ۸۲۹ ب ۸۳۰ ب ۸۳۱ ب ۸۳۲ ب ۸۳۳ ب ۸۳۴ ب ۸۳۵ ب ۸۳۶ ب ۸۳۷ ب ۸۳۸ ب ۸۳۹ ب ۸۴۰ ب ۸۴۱ ب ۸۴۲ ب ۸۴۳ ب ۸۴۴ ب ۸۴۵ ب ۸۴۶ ب ۸۴۷ ب ۸۴۸ ب ۸۴۹ ب ۸۵۰ ب ۸۵۱ ب ۸۵۲ ب ۸۵۳ ب ۸۵۴ ب ۸۵۵ ب ۸۵۶ ب ۸۵۷ ب ۸۵۸ ب ۸۵۹ ب ۸۶۰ ب ۸۶۱ ب ۸۶۲ ب ۸۶۳ ب ۸۶۴ ب ۸۶۵ ب ۸۶۶ ب ۸۶۷ ب ۸۶۸ ب ۸۶۹ ب ۸۷۰ ب ۸۷۱ ب ۸۷۲ ب ۸۷۳ ب ۸۷۴ ب ۸۷۵ ب ۸۷۶ ب ۸۷۷ ب ۸۷۸ ب ۸۷۹ ب ۸۸۰ ب ۸۸۱ ب ۸۸۲ ب ۸۸۳ ب ۸۸۴ ب ۸۸۵ ب ۸۸۶ ب ۸۸۷ ب ۸۸۸ ب ۸۸۹ ب ۸۹۰ ب ۸۹۱ ب ۸۹۲ ب ۸۹۳ ب ۸۹۴ ب ۸۹۵ ب ۸۹۶ ب ۸۹۷ ب ۸۹۸ ب ۸۹۹ ب ۹۰۰ ب ۹۰۱ ب ۹۰۲ ب ۹۰۳ ب ۹۰۴ ب ۹۰۵ ب ۹۰۶ ب ۹۰۷ ب ۹۰۸ ب ۹۰۹ ب ۹۱۰ ب ۹۱۱ ب ۹۱۲ ب ۹۱۳ ب ۹۱۴ ب ۹۱۵ ب ۹۱۶ ب ۹۱۷ ب ۹۱۸ ب ۹۱۹ ب ۹۲۰ ب ۹۲۱ ب ۹۲۲ ب ۹۲۳ ب ۹۲۴ ب ۹۲۵ ب ۹۲۶ ب ۹۲۷ ب ۹۲۸ ب ۹۲۹ ب ۹۳۰ ب ۹۳۱ ب ۹۳۲ ب ۹۳۳ ب ۹۳۴ ب ۹۳۵ ب ۹۳۶ ب ۹۳۷ ب ۹۳۸ ب ۹۳۹ ب ۹۴۰ ب ۹۴۱ ب ۹۴۲ ب ۹۴۳ ب ۹۴۴ ب ۹۴۵ ب ۹۴۶ ب ۹۴۷ ب ۹۴۸ ب ۹۴۹ ب ۹۵۰ ب ۹۵۱ ب ۹۵۲ ب ۹۵۳ ب ۹۵۴ ب ۹۵۵ ب ۹۵۶ ب ۹۵۷ ب ۹۵۸ ب ۹۵۹ ب ۹۶۰ ب ۹۶۱ ب ۹۶۲ ب ۹۶۳ ب ۹۶۴ ب ۹۶۵ ب ۹۶۶ ب ۹۶۷ ب ۹۶۸ ب ۹۶۹ ب ۹۷۰ ب ۹۷۱ ب ۹۷۲ ب ۹۷۳ ب ۹۷۴ ب ۹۷۵ ب ۹۷۶ ب ۹۷۷ ب ۹۷۸ ب ۹۷۹ ب ۹۸۰ ب ۹۸۱ ب ۹۸۲ ب ۹۸۳ ب ۹۸۴ ب ۹۸۵ ب ۹۸۶ ب ۹۸۷ ب ۹۸۸ ب ۹۸۹ ب ۹۹۰ ب ۹۹۱ ب ۹۹۲ ب ۹۹۳ ب ۹۹۴ ب ۹۹۵ ب ۹۹۶ ب ۹۹۷ ب ۹۹۸ ب ۹۹۹ ب ۱۰۰۰ ب

Marfat.com

عبس

خواب پندارد مرورا گمرهی گلگ نه چنان است که تو کردی ای محمد کمن مثل آنچه کردی انتها بد ستیکه
ای حالت مراد و
آیتهای قرآن یا این صورت تذکرة ۲ پندی است مر خلق را کمن شاء ۳ پس هر که خواهد که
پند گیرد از فقران و تونگران ذکرا ۲ ○ پند گیرد بقرآن و ایمان آرد و عمل کند تا دولت سعادت
بیان هر که باشد ۱۲ ود
یابد و هر که نکند زیان کار باشد و از بزرگی قرآن خبر کرد و گفت جل جلاله فی صحف مکرمة ۵
این قرآن در کتابهای بزرگ گردانیده شده است مرفوعة ۶ بلند گردانیده شده است یعنی در
لوح محفوظ است در آسمان هفتم یا در آسمان چهارم در بیت المعمور است بیت المعمور خانه ایست در
آسمان چهارم مطهرة ۷ ○ پاک گردانیده شده از تناقض و دروغ بایدی سفرة ۸ ○ بدست
نویسندگان گرامی نیکو بندگانند خدا تعالی را برزة ۹ ○ نیکوکاران یعنی فرشتگان که قرآن را
۳
نوشتند از لوح محفوظ اقبل ۱۰ یعنی صحابه رسول ۱۱ که قرآن را نوشتند و یاد گرفتند و عمل کردند و بخلق رسانیدند
قال رسول علیه السلام الماهر بالقران مع الکرام البررة یعنی هر که ماهر شد بقرآن یعنی قرآن را
باشد با کرام برره باشد در مرتبه یعنی با فرشتگان مقرب باشد قتل الانسان لعنت کرده شده باد آن آدمی
ما اکفره ۱۲ ○ چه کافر کرد او را نجد ا تعالی مراد همه کافران اند بقول امام متقاتل ازین انسان عتبه
پسر ابی لهب است و قصه او مشهور است که او داماد رسول ابو د علیه السلام بود مرفت آید پیش رسول
علیه السلام دختر او را طلاق کرد و آب دهان در روی مبارک رسول علیه السلام انداخت و گفت کفر
او کافر است بقرآن سوه و النجم اذا هوی رسول گفت علیه الصلوة والسلام اللهم سلط علیه

۱۰ ای مثبت فی صحف ص

کلباً من کلابک یعنی ای بار خدایا بگمار بروی سگی از سگان خود در آن سفر آن ملعون را شیر پاره
پاره کرد و بخورد و آن چنان بود که در بیابانی رسید در کاروانی که از مکه می آمد کسی گفت ایشانرا
که اینجا شیران درنده بسیار اند واقف باشید چون شب شد ابولهب گفت من می ترسم از دعای
محمد که بر پسر من کرد پس همه کاروان یک جا جمع شدند و عتبه را در میان خود گرفتند و خوابانیدند چون
شب شد شیری آمد و هیچکس را نخورد مگر عتبه را که پاره پاره کرد و بخورد مِنْ اَیِّ شَیْءٍ خَلَقَهٗ ۝ یاد
کن آفریدن خود را ای کافر که از چه چیز آفریده است خدای تعالی ترا بیان کرد و گفت مِنْ نُّطْفَةٍ از آب منی
خَلَقَهٗ آفریده است ویرا فَقَدَّرَهٗ ۝ پس اندازه کرد آفریدن ویرا چهل روز آب بود در شکم مادر
و چهل روز دیگر خون بسته و چهل روز دیگر گوشت پاره بود بعد از آن روح در وی در آوردند چون
مدت نه ماه بگذشت ثُمَّ السَّبِیْلَ یَسَّرَهٗ ۝ پس راه بیرون آمدن را از شکم مادرش آسان
کرد پس مدتی عمر داد او را که خواست ثُمَّ اَمَاتَهٗ فَاَقْبَرَهٗ ۝ پس بمیرانیدش پس بگور بردش
یعنی سنت گور کردن و کفن کردن و شستن و نماز جنازه گذاردن را بروی مشروع گردانید و
همچنین عزت و حرمت دادش در حیات و ممات و همچون حیوانات دیگر نگردانیدش ثُمَّ اِذَا
شَآءَ اَنْشَرَهٗ ۝ پس چون خواهد که زنده گرداندش روز قیامت آن خدائی که قادر است بر
آفریدن اول قادر است بر زنده کردن بار دوم کَلَّا حقا که لَمَّا یَقْضِ مَآ اَمَرَهٗ ۝ هنوز
نگذارده است و بجای نیاورده است آن کافر آنچه فرموده است حق تعالی ویرا که بکند یعنی

تتمه حاشیه صفحه ۲۲۸ علیه الصلوة والسلام که قرآن را نوشتند الخ [illegible] مراد از صحف صحف انبیاء می باشد و قوله بایدی سفرة خبر ثالث
ص ۱۲ حلالین قوله ما امره به ربه اشار الی ان ما موصولة بمعنی الذی والعائد محذوف کما قدره وقال الرازی الضمیر فی یقض عائد الی المذکور السابق وهو الانسان فی قوله قتل الانسان ما اکفره ولیس المراد من الانسان هنا جمیع الناس بل الانسان الکافر

باوجود چندین دلائل آن کافر نگروید و عمل صالح نکرد باز دلیل قدرت خود را یاد کرد و

گفت جل جلاله فَلْيَنْظُرِ الْاِنْسَانُ اِلٰى طَعَامِهٖٓ ۝ پس بنگرد آدمی بطعام خود کہ چگونہ

آفریدیم از اینجا بیان کرد و گفت جل جلاله اَنَّا صَبَبْنَا الْمَآءَ صَبًّا ۝ ہر آئینہ ما ریختیم

آب را از آسمان ریختنی ثُمَّ شَقَقْنَا الْاَرْضَ شَقًّا ۝ پس شگافتیم زمین را شگافتنی

فَاَنْۢبَتْنَا فِيْهَا پس بروئانیدیم در زمین حَبًّا دانہ کہ قوتِ شما است یعنی جو و گندم و غیر آن

وَّعِنَبًا و انگور را کہ نان خورش شما است و از وی منفعت بسیار است شما را وَّقَضْبًا ۝

و سبزہ را کہ علف ستوران شما است وَّزَيْتُوْنًا و زیتون را کہ از وی روغن شما است و در وی

منفعت بسیار است شما را وَّنَخْلًا ۝ و درختان خرما را آفریدیم و روانیدیم از زمین و

حَدَآئِقَ و بوستانہای با دیوارہا را قیل باغچہا با دیوارہا غُلْبًا ۝ با بسیار درختان سطبر

شاخہا در یک دیگر پیچیدہ شدہ الغلب جمع الاغلب سطبر گردن ای عظیم العنق و فی الاشجار

مجاز وَّفَاكِهَةً و میوہا را آفریدیم وَّاَبًّا ۝ و چراگاہ ستوران را آفریدیم مَّتَاعًا لَّكُمْ از بہر

برخورداری شما و منفعت گرفتن شما وَلِاَنْعَامِكُمْ ۝ و از بہر برخورداری و منفعت ستوران

شما بیت لطف نمانذ کان صنم خوش لقا نکرد ✤ ما را چہ جرم گر کرمش با شما نکرد ✤ یعنی این ہمہ

را آفرید و مر بندگان خود را داد و فا ما نعمت ایمان مر کافر نرانداد و مؤمنان را داد ما مؤمن قرآن

و ایمان را قبول کرد و بکرم او مشرف شد و کافر قبول نکرد و بہ تیر خذلان او ہلاک شد چون

عبس ۱ قولہ انا صببنا الماء ہم استناف مبین لکیفیۃ احداث الطعام ای میضاوی قولہ استناف ای میضاوی قولہ بسبب مقدر معنای جواب لسبب مقدر کانہ قیل کیف احدثت ذلک الطعام ولذا الکبیان اہ قونوی ۲ قولہ بالقطع علی البدل ای میضاوی قولہ بدل الاشتمال اہ میضاوی قولہ منہ ای من الطعام بدل الاشتمال فان بعضہ طعام ایضا اہ قولہ لانتفاء الاشتمال فان بعضہ لیس بطعام اہ متشکل علی تکون الطعام طعاما ثم ۳ قولہ ثانی فورش ۴ قولہ قوتی ای آنچہ کہ نان بآن خورد و شود خواہ گندم باشد خواہ شیر خواہ غیر آن پس قوتی اعم است از طعام ۵ قولہ صدائق ای بساتین ۶ قولہ غلبا ای الغلب فی الاصل وصف للاشجار وغلظہا وان قال فی الکشاف ہو الاصل فی الوصف فالمستعار لفظ الرقاب وغلظہا والمستعار منہ وصف الاشجار وغلظہا وان قال بالقلب الرقاب فاستعیر لکنہ عجز فی الاسناد وانضافہا لان الکمان نفسہا لیست غلیظۃ اذ

۲۳۰

ہی بیان کرد ۱۲ کیفیت قدر و وزن طعام را ۱۲ و کیفیت ہیئت آن ۱۲ ج ۱۲ ج ۱۲ ج

انواع نعمتهای خود را یاد کرد و کافران ایمان نیاوردند از قیامت خبر کرد و گفت جل جلاله فَاِذَا جَآءَتِ الصَّآخَّةُ ○ پس چون بیاید آواز کرکننده یعنی دمیدن در صور در قیامت و قیل قیامت الصخ کردن یَوْمَ یَفِرُّ الْمَرْءُ قیامت روزی است که بگریزد در وی مرد مِنْ اَخِیْهِ ○ از برادر خود وَاُمِّهٖ وَاَبِیْهِ ○ و از پدر خود وَصَاحِبَتِهٖ و از زن خود وَبَنِیْهِ ○ و از پسران خود یعنی هیچ خویش بر وای یک دیگر نباشد و بقول بعضی این در حق کسی باشد که وی مسلمان نباشد و این کافران باشند و اما مومنان یکدیگر را شفاعت کنند لقوله تعالی اَلْاَخِلَّآءُ یَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ اِلَّا الْمُتَّقِیْنَ یعنی همه دوستان در آن روز دشمن باشند یکدیگر مگر خدای ترسان یعنی مومنان خدای ترس که یک دیگر را دشمن نبود و شفاعت کردن حق است باذن الله تعالی انبیاء را و اولیاء را و صالحان را شفاعت خواهد بود و مذهب اهل سنت و جماعت این است لِکُلِّ امْرِئٍ مِّنْهُمْ یَوْمَئِذٍ شَاْنٌ یُّغْنِیْهِ ○ مر هر مردی را از ایشان در آن روز کاری باشد که مشغول کند شان از غیر خود و قیل این عام است در حق کافران در همه مقامهای قیامت و خاص است در حق مومنان در بعضی مقامها وُجُوْهٌ یَّوْمَئِذٍ مُّسْفِرَةٌ ○ روشن و تابان ضَاحِكَةٌ خندان مُّسْتَبْشِرَةٌ ○ شادان یعنی رویهای مومنان روشن باشد از اثر وضو و بیداری شب و از گرد و غبار که در راه خدای تعالی در رویهای شان نشسته باشد این نور در روز قیامت در رویهای ایشان پیدا شود وُجُوْهٌ

قوله الصاخة ای النفخة الثانية وفي السمين الصاخة الصيحة التي تصخ الاذان اي تصمها بشدتها ۱۲ ج

قوله يوم يفر من اخيه الخ من اذا كراى بدل كل او بعض العامل محذوف اى يفر فيه من اخيه الخ فقوله لكل امرئ الخ جملة مستانفة لبيان سبب الفرار اى لكل واحد منهم شان يغنيه عن الكل ويصرفه عن الالتفات الى غيره او لكل واحد منهم حال يشغله عن حال غيره اى اشتغل كل واحد بنفسه ۱۲ جلالين قوله يوم يفر الخ بدل من اذا جاءت الصاخة بدل كل او بعض العامل محذوف اى يفر فيه قوله لكل امرئ الخ جملة مستانفة لبيان سبب الفرار اى لكل واحد من الكل ورد في الحديث يحشر الناس يوم القيامة ثلثة اصناف صنف مشاة وصنف ركبانا وصنف على وجوههم قيل يا رسول الله كيف يمشون على وجوههم قال الذي امشاهم على اقدامهم قادر ان يمشيهم على وجوههم اتقى كل مكروه وآفة ۱۲ وحيدي

كتبه ابو السعود قوله اى اشتغل كل واحد بنفسه يهمه قوله يوم ينفخ في الصور الخ بدل من اذا الخ او ظرف لقوله يوم يفر الخ قوله يومئذ ناضرة الخ منصوب باضمار اعني تفسير للصاخة و اضمر اشارة الى ان يوم القيامة هو نفس الصاخة عبارة عن القيامة ۱۲ ولي محمد رح

Marfat.com

يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ ○ و رویها باشد در آن روز بران گرد نشسته باشد تَرْهَقُهَا فرو
پوشدش الرهق فرو پوشیدن قَتَرَةٌ ○ گرد سیاه و قیل تاریکی چون دود أُولَٰئِكَ ایشان
هُمُ الْكَفَرَةُ ناگروندگانند الْفَجَرَةُ ○ نابکارانند یعنی بدگفتار و بدکردارانند نعوذ بالله من ذلک

سورة التكوير مكية وهي | بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ ○ | تسع وعشرون آية وركوع واحد

إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ ○ چون آفتاب در پیچیده شود یعنی روشنائی وی را گرفته شود وَإِذَا النُّجُومُ
و چون ستارگان انْكَدَرَتْ ○ فرو ریزند و نمانند وَإِذَا الْجِبَالُ و چون کوهها سُيِّرَتْ ○
از جای خود رانده شوند و ناچیز گردند وَإِذَا الْعِشَارُ و چون شتران ماده آبستن ده ماهه که
بهترین مال عرب است عُطِّلَتْ ○ گذاشته شود بی خاوند و کسی را پروای آن نباشد
از ترس قیامت یعنی اهل دنیا از مالهای خود بیخبر شوند و مالها را بگذارند وَإِذَا الْوُحُوشُ و چون
چارپایان دشتی که رمنده بودند از مردم حُشِرَتْ ○ گرد کرده شوند بعد از آن که زنده کرده
شود ایشان تا در میان ایشان داد داده شود اگر گوسفند بی شاخی را گوسفند با شاخ زده
باشد آنرا شاخ دهند تا این را بزند وای بر حال ظالمان که خون مردم را میریزند و مال مردم را

اه بیضاوی فلف الضوء مجاز عن اذهابها ۱۲ قنوی

فبینما هم کذلک اذ وقعت الجبال علی وجه الارض فتحرکت واضطربت واحترقت فصارت هباء منثورا فطرح الانس الی

تلف می کنند وَاِذَا الْبِحَارُ وچون دریاها سُجِّرَتْ ○ تفسانیده شوند تا میم شوند
یعنی آب گرم گردند تا شراب دوزخیان شود ابی ابن کعب گفت رضی اللہ تعالیٰ عنہ کہ شش چیز
پیش از قیامت پدید آیند آفتاب و ماہ سیاہ گردند و ستارگان فرو ریزند و کوہہا از جای خود
برخیزند و ناچیز شوند پس زمین بجنبد و بشگافد تا ہفتم زمین را بینند و آسمانہا شگافتہ شود تا ہفتم
آسمان را بینند و باد عظیم پیدا شود بعد ازان و رصور دمیدہ شود و ہمہ خلق بمیرند مگر آنچہ خدا تعالیٰ
خواستہ است و ابو العالیہ گفت کہ این شش چیز کہ از طول سورہ یاد کردہ شد پیش از نفخ دوم
باشد وَاِذَا النُّفُوْسُ وچون تنہای مردمان را زوجت ○ جفت کردہ شود و ہر یکے
را مثل او جمع کردہ شود نیک را با نیک و بد را با بد وَاِذَا الْمَوْءٗدَةُ وچون دختر زندہ بگور
کردہ شدہ سُئِلَتْ ○ پرسیدہ شود کہ بِاَیِّ ذَنْۢبٍ قُتِلَتْ ○ بچہ گناہ کشتہ شدہ
است یعنی تا در و پدرش را عذاب کنند از برای کشتن او و آن چنان بود کہ چون یکی را
از عرب دختری شدی بگذاشتی تا پنج سالہ یا شش سالہ شدی بعد ازان ویرا زندہ در چاہ
انداختی چاہ را بر خاک کردی از بہر این چنین میکردند کہ ایشان را از دامادان عار می آمد
و آن کسانیکہ فرزندان بعد از چہار یا ماہ شکم می انداختند ایشان نیز بد میکنند و خون ناحق
می کنند چون بچہ زندہ را می کشند وای بر ایشان کہ از خدا تعالیٰ نمی ترسند وَاِذَا الصُّحُفُ
وچون نامہای کردار بندگان نشر ○ باز کردہ شود یعنی نامہ ہر کس را بوی دہند وَ

إِذَا السَّمَاءُ وچون آسمان کشطت ○ باز کرده شود واز پیش برداشته شود ونماند وَإِذَا
الْجَحِيمُ وچون دوزخ راسعرت ○ تفسانیده شود بقهر خدا تعالی وَإِذَا الْجَنَّةُ وچون بهشت
را أُزْلِفَتْ ○ نزدیک کرده شود بمومنان عَلِمَتْ نَفْسٌ بداند هر تنی وهر کسی مَا أَحْضَرَتْ
آنچه حاضر کرده است در قیامت جواب علمت است یعنی هرگاه که این دوازده چیز پیدا شود یعنی
بیاید تش در دنیا وتش در آخرت بداند هر کسی کردار خود را از نیکی وبدی وجزای آن بوی برسد
چون خبر قیامت بشنودند کافران گفتند که این سخن خدا تعالی نیست ومحمد دروغ می گوید
حق سبحانه وتعالی سوگند یاد کرد وگفت این سخن من است که جبرائیل علیه السلام محمد علیه الصلوة
والسلام آورد وباور سانیده است فَلَا نه چنان است که کافران میگویند أُقْسِمُ سوگند یاد
میکنم بِالْخُنَّسِ بستارگان بازپس شونده یعنی بازگردنده وخنس جمع خانس است الْجَوَارِ
از پس رفتن الْجَوَارِ روندگان جمع جاریه است الْكُنَّسِ ○ نهان شوندگان جمع کانس
است وآن پنج ستاره است که از مشرق تا بمغرب میروند زحل ومشتری ومریخ وعطارد و

صفحه ۲۳۴ فاذا اذا قتل الموؤدة ان القتل یجوز الا لذنب عظیم فما ذنبها وای ذنب قتلت کان جوابها ای قتلت بغیر ذنب فیقتص القاتل ویصیر جمیعا الی الله قوله واذا الصحف ای صحف الاعمال نشرت بسطت واذا السماء کشطت ازیلت عن اماکنها کما ینزع الجلد عن الشاة واذا الجحیم والنار سعرت بالتخفیف و التشدید اججت واذا الجنة ازلفت قربت لاهلها لیدخلوها

وجواب اذا الاول السوداء و ما عطف علیها اذا علمت نفس ما احضرت ای کل نفس وقت هذه للناکید وهو یوم القیامة فما احضرت من خیر وشر اله جلالین قوله فعلمت وبسطت ای بعد ان کان مطویا قوله اججت ای اوقدت لتکفار وزید فی احماتها بقال سعرت النار واسعرتها وقال ابن عباس سخرت فصارت بحرا واحدا غضبا لله لغضب ربها قوله وازلفت ای قربت من المتقین غیر بعید هذا ما توعدون لکل اواب حفیظ ای لکل تائب حافظ لتوبته او لما عمل من خیر وشر من خشی الرحمن بالغیب ای خافه ولم یره وجاء بقلب منیب مقبل علی الطاعة جلالین قوله ادخلوها بسلام ای سالمین من کل مکروه قوله ذلک یوم الخلود ای الدائم لا موت فیه لهم ما یشاءون فیها ما یتمنون من شیء الا اعطوه ولدینا مزید ای ما لم تبلغه امانیهم ولا خطر ببالهم قوله وکم اهلکنا قبلهم من قرن ای امة من الامم الخالیة کعاد وثمود هل تحس منهم من احد او تسمع لهم رکزا صوتا خفیا استفهام بمعنی النفی ای لا تری منهم احدا ولا تسمع لهم صوتا قوله ان فی ذلک لذکری ای تذکیرا لمن کان له قلب ای عقل او القی السمع ای اصغی بسمعه وهو شاهد بقلبه ای حاضر الفهم لما یسمع قوله ولقد خلقنا السموات والارض وما بینهما فی ستة ایام الایة ای من ایام الدنیا ای فیما بین المقدارین لانه لم یکن ثم لیل ولا نهار ولا شمس ولا ارض وانما خلقت فی هذه الستة وهذا رد علی الیهود حیث قالوا ان الله خلق السموات والارض فی سبعة ایام الاحد والاثنین الی الجمعة واستراح یوم السبت فانزل الله تکذیبا لهم وما مسنا من لغوب تعب وهذا رد علی الیهود حیث قالوا ان الله تعب یوم السبت فاستراح فیه فاصبر علی ما یقولون من انکار البعث وغیره قوله وسبح بحمد ربک ای صل له حامدا شاکرا قوله قبل طلوع الشمس وقبل غروبها الصبح والعصر قوله ومن الیل فسبحه وادبار السجود ای بعد الفرائض او النوافل قوله واستمع یوم ینادی المنادی من مکان قریب ای اسرافیل ینادی یا ایتها العظام البالیة واللحوم المتمزقة والشعور المتفرقة ان الله یامرکن ان تجتمعن لفصل القضاء یوم ینادی المنادی ای اسرافیل من الصخرة ببیت المقدس وهی اقرب الارض من السماء باثنی عشر میلا یسمع الخلائق کلهم صیحته فیقول ایتها العظام البالیة واللحوم المتمزقة والشعور المتفرقة ان الله یامرکن ان تجتمعن لفصل القضاء یوم ینادی المنادی من مکان قریب ای تحت اقدامهم یسمعون الصیحة بالحق ذلک یوم الخروج من القبور بالبعث انا نحن نحیی ونمیت ونحن نبعث الخلق کلهم ویمیتهم قبل یوم القیامة الی الینا المصیر مرجع الخلق یوم تشقق الارض عنهم سراعا حال من ضمیر عنهم ذلک حشر علینا یسیر هین تشقق الارض عنهم سراعا حال من ضمیر عنهم ذلک حشر علینا یسیر هین

الساقل فاذا عرک لها الملک شق عرک الساقل المغرب بالعشاء وهو اول اللیل وقت سوادها وظلمتها الاظلام التی فیها الکواکب کانها تسیر مستقیما مع السیارات ثم راجعا والشمس لیس لها ذلک وقت تحرک

تتمہ صفحہ ۲۲۴ بالسلاسل وتختم البسملۃ بہا ھذا ما تشہد فی الشرع والعرف انہ تصدی علیہا انہ علی مسلک الحکماء فقال لہ ذلک ای الرجعۃ عن الجہۃ التی تتحرک نحوہا بسبب الکواکب مرکزیۃ فیہا الانعطافیۃ بصیغۃ باب الارض الی اخرہا ما قال ۱۲ قنوی

قولہ اقبل بظلامہ اراد بہ کرای اقبل بظلامہ نفسہ کرامۃ حتی یصیر ہضما وابتغاء ۱۲ جلالین

قولہ ذی القوی کرمکین ای اللہ تعالی کرمطاع ثم امین ای مطاع فی الملاء الاعلی وتکریر ذی للتاکید فی الطبع کرامین ای علی الوحی کرصاحبکم محمد صلی اللہ علیہ وسلم عطف علی انہ الی آخر المقسم علیہ

۲۲۵

قولہ ذی قوۃ ای تمکن کرامۃ وقدرۃ کرای ما کان من قوتہ ان اقتلع قری قوم لوط من الماء الاسود وحملہا علی جناحہ الی السماء ثم قلبہا وانہ صاح صیحۃ ثمود فاصبحوا جاثمین وانہ ہبط من السماء الی الارض ثم صعد فی اسبوع من رد الطرف کرای مکانہ ۱۲ قولہ ذی مکانۃ کرم وتشریف لامکانۃ ۱۲ جمل

قولہ خطیب ۱۲ جمل

قولہ ولقد رآہ معطوف علی قولہ انہ لقول رسول کریم فہو من عطف القصۃ علیہ ۱۲ جمل

زہرہ قیل مراد ہمہ ستارگان ہست کہ بشب پیدا شوند و بروز پنہان شوند بسبب آفتاب وَ

اللیل وبحرمت شب اِذَا عَسْعَسَ ۝ چونکہ تاریک شود وَالصُّبْحِ اِذَا تَنَفَّسَ ۝

وبحرمت سپیدہ دم چونکہ روشن شود بحرمت این چیزہا کہ یاد کردہ شد اِنَّہٗ بدرستیکہ قرآن

لَقَوْلُ رَسُوْلٍ کَرِیْمٍ ۝ ہر آئینہ بسخن حق تعالی است کہ رسول نیکو برگزیدہ وی یعنی جبرئیل

(وہو جبرئیل بتصغیف الیہ المنزول ۱۲ ح)

آوردہ ہست بمحمد علیہ الصلوۃ والسلام وسخن محمد نیست صفت جبرئیل کرد وگفت جل جلالہ ذِیْ

قُوَّۃٍ باقوت است عِنْدَ ذِی الْعَرْشِ نزد خداوند عرش یعنی خداوندی کہ آفریدہ عرش است

وہیچ مخلوقی بزرگتر از عرش نیست مَکِیْنٍ ۝ یعنی منزلت بزرگ دارد مُّطَاعٍ فرمان

(ای مرتبۃ کلان ۱۲ ود)

بردہ شدہ است یعنی فرشتگان او را فرمان بردار می باشند ثُمَّ آنجا یعنی در آسمانہا اَمِیْنٍ ۝

راست است ودر رسانیدن وحی خیانت نمی کند وَمَا صَاحِبُکُمْ ای محمد مُّجْنُوْنٍ ۝ وبحرمت

این چیزہا کہ سوگند یاد کردہ شد کہ نیست یار شما یعنی پیغمبر شما علیہ السلام دیوانہ وعاقل ترین ہمہ

خلق است اما چون بر رسم وعادت بت پرستان عمل نمی کند ویرا دیوانہ میگویند وَلَقَدْ رَاٰہُ بِالْاُفُقِ الْمُبِیْنِ ۝ بدانکہ حضرت

شیخ ابو منصور ماتریدی رحمۃ اللہ علیہ کہ پیشوای اہل سنت وجماعت است از رئیس علمای

ملت امام حسن بصری رحمۃ اللہ علیہ روایت میکند کہ معنی این آیت اینست کہ بدرستیکہ محمد علیہ

السلام حق تعالی را دید در حالتی کہ محمد بود در کنارہ پیدا یعنی در شب معراج چون باز نہضت آسمان

(ای ظاہر ۱۲ ود)

Marfat.com

بگذشت بصحرائی رسید کہ آنرا افق الافلاک می گویند کہ ہفت آسمان و ہفت زمین در پیش آن
ای محمد علیہ الصلوٰۃ والسلام ۱۲ ود
ہمچون حلقہ باشند در بیابان قال النبی علیہ السلام رأیت ربی فی احسن صورۃ یعنی
دیدم پروردگار خود را در حالتی کہ من بودم در بہترین صفتی اللہم ارزقنا لقاءک و ما بین رؤیت
ای دیدار تو ۱۲ ود
معنی این آیت این باشد کہ یعنی بحرمت این چیزہا کہ سوگند یاد کردہ شد کہ محمد دیوانہ نیست و
بدرستی ہر آئینہ کہ محمد دید خدائے تعالیٰ را در وقتی کہ بود محمد علیہ السلام در افق پیدا کہ آن افق
ای ظاہر ۱۲ ود
الافلاک است پس چون مجنون باشد بلکہ محبوب باشد و بعضی میگویند کہ معنی این آیت آنست
ای چگونہ ۱۲ ود
کہ بدرستیکہ محمد دید جبرائیل را در افق مبین کہ جای برآمدن آفتاب است و الاول اولیٰ و
ہر کہ را عقل باشد داند کہ معنی اول مناسب است بحضرت محمد مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وسلم و ما ھو
این عطف باشد بر صاحبکم یعنی بحرمت این چیزہا کہ سوگند یاد کردہ شدہ است کہ نیست محمد
ای ہرگز ۱۲ ود
علیہ السلام یا جبرائیل علیہ السلام علی الغیب بر چیزہائی کہ از قرآن و استی شود از حال دنیا و
آخرت بضنین ○ متہم نیست یعنی دروغ نمی گوید و گمان بدبوی برده نشود بضنین
نیز خواندہ شدہ است بضاد یعنی بخیل نیست در رسانیدن علم شریعت و در این آیت دلیل است
کہ باید کہ کسی در رسانیدن علم شریعت بخیلی نکند از مفسق و رشوت و حیلہ حذر کند تا خلق بوی
گمان بد نبرند و ما ھو و نیست این قرآن بقول شیطان رجیم ○ گفتار دیو راندہ شدہ
ای لعنت کردہ شدہ ۱۲ ود
و نفرین کردہ شدہ بلکہ کلام خدائے تعالیٰ است کہ جبرائیل آورده است بمحمد علیہ السلام فاین

التکویر ۲۳۶

فاین تذھبون ان ھو الا ذکر للعالمین لمن شاء منکم ان یستقیم ۲۸ وما تشاءون الا ان یشاء اللہ رب العالمین ۲۹ ای ما تشاءون الاستقامۃ علی الدین الحق الا ان یشاء اللہ ان یقسرکم علیہ و ھو مالک امرکم و ما تشاءون الاستقامۃ علی الدین الحق

تَذْهَبُوْنَ ○ پس کجا میروید ای کافران چون کافران می گفتند که قرآن سخن دیو است حق
تعالی سوگند یاد کرد بآن چیزها که گذشت که قرآن سخن من است و در وی هیچ سخن دیو نیست و دیو
از وی میگریزد و شما نیز پیروی دیو می کنید مکنید باز آئید و قرآنرا پیشوای خود سازید از کمال
جهل ایشان است که قرآنرا و سرور پیغمبران را میگذارند و پیروی شیطان میکنند حکیم سنائی
غزنوی می فرماید **قطعه** گرد قرآن گرد زانکه هر که از قرآن گرفت + آن جهان رست از
عقوبت این جهان رست از فتن + گرد نعل اسپ سلطان شریعت سرمه کن + تا شود
نور الهی باد و حشمت مقترن + مژه در چشم سنائی چون سنانی باد تیز + گر زمانی زندگی خواهد سنائی
بی سنن اِنْ هُوَ نیست این قرآن اِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَالَمِيْنَ ○ مگر پندیست عالمیانرا لِمَنْ
شَآءَ مِنْكُمْ اَنْ يَّسْتَقِيْمَ ○ و این قرآن پندیست مر کسی را که خواهد از شما که راست ایستد
یعنی قرآن راستانرا پند است و اما فاسقانرا و کافرانرا و غافلانرا از قرآن منفعت نیست چون
راست نمی شوند و راستی را نمی خواهند وَمَا تَشَآءُوْنَ و نخواهید شمایان اِلَّآ اَنْ يَّشَآءَ اللّٰهُ
مگر آنچه خدا تعالی خواهد رَبُّ الْعٰلَمِيْنَ ○ که پروردگار عالمیان است امام حسن بصری رحمة
الله علیه گفت که هیچ کس اسلام نیارد تا خدا تعالی نخواهد و درین آیت دلیل است که هیچکس
کاری نکند از نیکی و بدی مگر بخواست حق تعالی در طاعتها رضاء الله تعالی باشد و در
معصیتها نباشد عَصَمَنَا اللّٰهُ تَعَالٰى عَمَّا لَا يَرْضَاهُ

۵۱ قوله هر که از قرآن گرفت یعنی هر کسی که قرآنرا گرفت و تمسک و عمل بقرآن کرد آن جهان رست الخ ۱۲ و د ۵۲ قوله

۲۳۷

سورة الانفطار مكية وهي تسع عشرة آية وكلمها واحد

بسم الله الرحمن الرحيم ○

إذا السماء انفطرت ○ چون آسمان بشگافد وبتر فد وإذا الكواكب ○ وچون ستارگان

انتثرت ○ فراكنده شوند وفرو ريزند وإذا البحار فجرت ○ وچون دريا ها راند شوند

ودر يك ديگر كشاده شوند تا همه يك دريا شوند وحضرت رئيس ملت شيخ ابو منصور ماتريدي رحمة الله

عليه گفته است كه همه آبهاى دريا ها را گرد كرده شوند ودر شكم ماهى كه زمين بر پشت وى است درآورده

شوند وزمين را هموار كرده شود تا هيچ بلندى وپستى در وى نماند بقول ديگر آب هر دريائى در

زمين خود فرو شود وخشك گردد وبقول ديگر همه را يك دريا گردانند شود آتش گردد تا دوزخيان را

عذاب كرده شود ونعوذ بالله من ذلك وإذا القبور بعثرت ○ وچون گورها شوريده

شود وزير وزبر كرده شود يعنى آنچه در گورها باشد زنده كرده شود ودرين آيت دليل است كه حشر

جسمانى حق است بدانكه حشر بر دو نوع است يكى روحانيست وآن آنست كه روح را در قالب

درآرند فاما قالب ديگر سازند وحشر جسمانى آنست كه روح را در همين قالب درآرند وقالب را

باز پيدا كنند چنانكه در دنيا بود وقول حق آنست علمت نفس ما قدمت چون اين حالها

پديد آيد بداند هر تنى آنچه پيش فرستاده است از خيرها وصدقه وفرزندان نيك وآخرت ○

وآنچه پس مانده باشد از نيكيها وبديها وقيل ما قدمت آنچه كرده باشد از عملها كه فرموده شده است

وآخرت آنچه نكرده است از عملها وترك كرده است وقيل ما قدمت آنچه بخود كرده است في عمل

سورة الانفطار مكية وهي تسع عشرة آية وكلمها واحد

بسم الله الرحمن الرحيم ○

إذا السماء انفطرت ○ چون آسمان بشگافد وبتر فد وإذا الكواكب ○ وچون ستارگان

انتثرت ○ فراكنده شوند وفرو ريزند وإذا البحار فجرت ○ وچون دريا ها راند شوند

ودر يك ديگر كشاده شوند تا همه يك دريا شوند وحضرت رئيس ملت شيخ ابو منصور ماتريدي رحمة الله

عليه گفته است كه همه آبهاى دريا ها را گرد كرده شوند ودر شكم ماهى كه زمين بر پشت وى است درآورده

شوند وزمين را هموار كرده شود تا هيچ بلندى وپستى در وى نماند بقول ديگر آب هر دريائى در

زمين خود فرو شود وخشك گردد وبقول ديگر همه را يك دريا گردانند شود آتش گردد تا دوزخيان را

عذاب كرده شود ونعوذ بالله من ذلك وإذا القبور بعثرت ○ وچون گورها شوريده

شود وزير وزبر كرده شود يعنى آنچه در گورها باشد زنده كرده شود ودرين آيت دليل است كه حشر

جسمانى حق است بدانكه حشر بر دو نوع است يكى روحانيست وآن آنست كه روح را در قالب

درآرند فاما قالب ديگر سازند وحشر جسمانى آنست كه روح را در همين قالب درآرند وقالب را

باز پيدا كنند چنانكه در دنيا بود وقول حق آنست علمت نفس ما قدمت چون اين حالها

پديد آيد بداند هر تنى آنچه پيش فرستاده است از خيرها وصدقه وفرزندان نيك وآخرت ○

وآنچه پس مانده باشد از نيكيها وبديها وقيل ما قدمت آنچه كرده باشد از عملها كه فرموده شده است

وآخرت آنچه نكرده است از عملها وترك كرده است وقيل ما قدمت آنچه بخود كرده است في عمل

الانفطار

لبيان احوال يوم القيامة اى يوم ظهور هذه الاشياء الهائلة وهو يوم الجزاء

اذا السماء انفطرت اى انشقت واذا الكواكب انتثرت اى تساقطت

واذا البحار فجرت اى فتح بعضها الى بعض فزال الحاجز

واذا القبور بعثرت اى قلب ترابها واخرج موتاها

علمت نفس ما قدمت من الاعمال

واخرت اى من الطاعات

ايها الانسان ما غرك بربك الكريم

اى شيء خدعك وجرأك على عصيانه

الذي خلقك فسواك فعدلك

اى جعل خلقك سويا معتدلا

في اى صورة ما شاء ركبك

اى من الصور المختلفة حسنا وقبحا وطولا وقصرا وذكورة وانوثة وغير ذلك

كلا بل تكذبون بالدين

اى بالجزاء

وان عليكم لحافظين

اى ملائكة يحفظون اعمالكم

كراما كاتبين

اى عند الله

يعلمون ما تفعلون

فيثبتونه

ان الابرار لفي نعيم

اى في الجنة

وان الفجار لفي جحيم

اى في النار

يصلونها يوم الدين

اى يوم الجزاء

وما هم عنها بغائبين

اى لا يغيبون عنها ابدا

وما ادراك ما يوم الدين

اى اى شيء اعلمك ما هو

ثم ما ادراك ما يوم الدين

تكرير للتهويل والتعظيم

يوم لا تملك نفس لنفس شيئا

اى لا تقدر على شيء من المنافع

والامر يومئذ لله

اى الحكم والقضاء لله وحده كما كان له الملك في الدنيا ظاهرا

سورة الانفطار مكية وهي تسع عشرة آية وكلمها واحد

بسم الله الرحمن الرحيم ○

إذا السماء انفطرت ○ چون آسمان بشگافد وبتر فد وإذا الكواكب ○ وچون ستارگان

انتثرت ○ فراكنده شوند وفرو ريزند وإذا البحار فجرت ○ وچون دريا ها راند شوند

ودر يك ديگر كشاده شوند تا همه يك دريا شوند وحضرت رئيس ملت شيخ ابو منصور ماتريدي رحمة الله

عليه گفته است كه همه آبهاى دريا ها را گرد كرده شوند ودر شكم ماهى كه زمين بر پشت وى است درآورده

شوند وزمين را هموار كرده شود تا هيچ بلندى وپستى در وى نماند بقول ديگر آب هر دريائى در

زمين خود فرو شود وخشك گردد وبقول ديگر همه را يك دريا گردانند شود آتش گردد تا دوزخيان را

عذاب كرده شود ونعوذ بالله من ذلك وإذا القبور بعثرت ○ وچون گورها شوريده

شود وزير وزبر كرده شود يعنى آنچه در گورها باشد زنده كرده شود ودرين آيت دليل است كه حشر

جسمانى حق است بدانكه حشر بر دو نوع است يكى روحانيست وآن آنست كه روح را در قالب

درآرند فاما قالب ديگر سازند وحشر جسمانى آنست كه روح را در همين قالب درآرند وقالب را

باز پيدا كنند چنانكه در دنيا بود وقول حق آنست علمت نفس ما قدمت چون اين حالها

پديد آيد بداند هر تنى آنچه پيش فرستاده است از خيرها وصدقه وفرزندان نيك وآخرت ○

وآنچه پس مانده باشد از نيكيها وبديها وقيل ما قدمت آنچه كرده باشد از عملها كه فرموده شده است

وآخرت آنچه نكرده است از عملها وترك كرده است وقيل ما قدمت آنچه بخود كرده است في عمل

الانفطار

لبيان احوال يوم القيامة اى يوم ظهور هذه الاشياء الهائلة وهو يوم الجزاء

اذا السماء انفطرت اى انشقت واذا الكواكب انتثرت اى تساقطت

واذا البحار فجرت اى فتح بعضها الى بعض فزال الحاجز

واذا القبور بعثرت اى قلب ترابها واخرج موتاها

علمت نفس ما قدمت من الاعمال

واخرت اى من الطاعات

ايها الانسان ما غرك بربك الكريم

اى شيء خدعك وجرأك على عصيانه

الذي خلقك فسواك فعدلك

اى جعل خلقك سويا معتدلا

في اى صورة ما شاء ركبك

اى من الصور المختلفة حسنا وقبحا وطولا وقصرا وذكورة وانوثة وغير ذلك

كلا بل تكذبون بالدين

اى بالجزاء

وان عليكم لحافظين

اى ملائكة يحفظون اعمالكم

كراما كاتبين

اى عند الله

يعلمون ما تفعلون

فيثبتونه

ان الابرار لفي نعيم

اى في الجنة

وان الفجار لفي جحيم

اى في النار

يصلونها يوم الدين

اى يوم الجزاء

وما هم عنها بغائبين

اى لا يغيبون عنها ابدا

وما ادراك ما يوم الدين

اى اى شيء اعلمك ما هو

ثم ما ادراك ما يوم الدين

تكرير للتهويل والتعظيم

يوم لا تملك نفس لنفس شيئا

اى لا تقدر على شيء من المنافع

والامر يومئذ لله

اى الحكم والقضاء لله وحده كما كان له الملك في الدنيا ظاهرا

٢٣٨

فصل التسبيح عند الحسن البصري

واصل الكل الانفعال اذ منه ينفرع البقية

وكان الاولى توسطها بين المبتدأ والخبر

ايضا لتوسطها بين الشرط والجزاء

قوله واذا البحار فجرت اى يبست

قال الحسن فجرت نضبت

قوله علمت نفس ما قدمت واخرت

تفسير ما قدمت واخرت في سورة

التقدير كونه تفسيرا لقوله تعالى في سورة

بما قدمت واخرت نفسه

حيثما قدم من عمل علمه وبما

اخر منه اى بعمل علمه وبما

ما بالجزاء خيرا كان او شرا

لما بالاخبار به على ما مر من عمل

اى الملائكة ما اخر على

هذا في عمل الخير والشر

اى الى عمل الشمس فالاضافة بيانية

بعده عليه بالسببية لا وزر القتل فالسببية فعل نفسه لا فعل غيره فلا اشكال بقوله تعالى لا تزر وازرة وزر اخرى الخ وكذا الكلام في

Marfat.com

خیر یا شر و آخرت و آنچه گذشته است از طریقه خیر یا شر ابو هریره رضی الله تعالی عنه روایت میکند
از رسول علیه السلام که گفت هر که مردم را راه راست بنماید و پیرا مقدار همه ایشان ثواب باشد بی
آنکه از ایشان چیزی کم شود و هر که مردم را راه بدعت و ضلالت بنماید و پیرا وبال همه ایشان
است بی آنکه از وبال ایشان چیزی کم شود و لفظ حدیث نسیت قال النبی علیه السلام
ایما داع دعا الی الهدی فاتبع فله مثل اجر من اتبعه لا انه لا ینقص من
اجورهم شی و ایما داع دعا الی الضلالة فاتبع فله مثل اوزار من اتبعه الا انه
لا ینقص من اوزارهم شی یا ایها الانسان ما غرک بربک ای آدمی چه فریفت ترا او
دلیر کرد بر بیفرمانی کردن پروردگار تو الکریم که نیکوکار سست بر تو نیکیهای بسیار کرده
است طاعت او را چرا گذاشتی و بیفرمانی کردی ابن عطا گفت رحمة الله علیه ما غرک
ای ما قطعک عن صحبة مولاک یعنی چه فریفت ترا که بریدی از خدا تعالی و صحبت با او
نمادی و صحبت بغیر او داری اصحبوا مع الله فان لم تطیقوا فاصحبوا مع من یصحب
مع الله و سخن محققان است که صحبت با الله دارید و اگر نتوانید صحبت کسی دارید که او با الله
تعالی صحبت دارد فرد غرق آبیم و آب می طلبیم * در وصالیم و بی خبر ز وصال * هیچ درد
برابر این نخواهد بود که شب و روز بغیر او مشغول باشد یا حسرتا علی ما فرطت فی جنب
الله حضرت او شب و روز با ما است و ما شب و روز بغیر او مشغول این خطاب شود به بنده که

قوله یا ایها الانسان ما غرک الخ
سبب الکریم ظهر ای تبین
خلق علک وجبرائک علی عصیانه
اه بیضاوی
عبارة عن هذین المخلین
هنا واصل معناه دعاء
الانسان الی ارتکاب ما لا یلیق
ثم اشتهر فی الخلع عند جعل
الغلیظ جنسا علی العصیان کفرا
کان او غیره فصیر انشارة الی
ان المراد بالانسان مطلق
العاصی لا الکافر فقط والتعبیر
بالانسان بیان ذلک والا
لقیل یا ایها الکافر کما قیل
الواضح وقال بعضهم المراد
بالانسان الکافر والظاهر ما
اشار الیه المصنف وکون سبب
نزول الآیة الولید بن مغیرة
وقیه من الکفرة لا ینافی العموم
لان تقرر من ان خصوص السبب
لا ینافی العموم اه ضوی کرخی
مقاتل غره عفوا الله

جیش لیعاقبه اول سورة
وقال السیدی غره رفع الله تعالی
اه جل لو عن علی رضی
انه صوت غلام لم مر اما
فلم یجبه وهو بالباب فقال
لم تجبنی فقال لتقنی عملک
وامنی من عقوبتک فاعتقه
احسانا لقوله اه روح البیان

قوله ای لم یعرفنی
قد اورد ایراد کرد بر بیفرمانی
قد اجاب بان کفر
ومخالفة مقدار است ای کفر
عصیان ربک بنا بر تفسیر ان عصا
بالمعنی عن باشد ومخالفة مقدار
است ای عن محبة ربک اه روح
قوله تعالی یا حسرتا
علی ما فرطت فی جنب الله
قرا صلة حسرتا ای ندامتی
علی ما قصرت فی جنب الله
قرای طاعته جلالین

Marfat.com

ما ترا بودیم و با تو بودیم و تو بغیر ما چرا مشغول بودی **فرد** ای دل عشاق بدام تو صید ٭ ما بتو
مشغول تو با عمرو و زید ٭ امام مقاتل گفت دلیر کرد او را عفو خداوند تعالی چون باول مرتبه
نگرفتش معاذ گفت رضی الله عنه مرا دلیر کرد بر گناه نیکی خدای تعالی همیشه بر من و از امیر المؤمنین
علی رضی الله عنه روایت کرده اند که او چند بار غلام خود را آواز داد و غلام چند بار شنید و آواز
نمی داد امیر المؤمنین از وی پرسید که چرا جواب نمی گوئی گفت مرا اعتماد است بکرم و عفو تو
که مرا نخواهی زد امیر المؤمنین علی رضی الله عنه گفت ترا آزاد کردم چون اعتماد بکرم من کردی
خواجه ما رحمة الله علیه می فرمودند که چون برحمت او میرسیم امیدوار میشویم و از والد فقیر این رباعی
یاد دارم **رباعی** جز لطف تو راه که نماید ما را ٭ جز جود تو بندگی که شاید ما را ٭ گرچه پر هر دو کون
طاعت داریم ٭ بی فضل تو کار بر نیاید ما را ٭ الَّذِي خَلَقَكَ آن خدائی که آفرید ترا فَسَوَّاكَ
پس راست کرد ترا و هفت اندام درست داد ترا فَعَدَلَكَ ○ پس برابر گردانیدت یعنی معتدل
مزاج آفریدت یعنی هر چهار طبع برابر کرد چنانکه می باید اعتدال را مرعی داشت بعضی گفته اند راست
بالا کردت فِي أَيِّ صُورَةٍ در هر کدام پیکری که مَا شَاءَ خواست رَكَّبَكَ ○ برهم نشاندت
یعنی اعضاء ترا برهم نشاند الترکیب برهم نشاندن یعنی آن خدائی که ترا راست کرد در سه تاریکی
یکی تاریکی شکم مادر دوم تاریکی زهدان سیم تاریکی مشیمه یعنی پرده درون زهدان که علم آدمی
بآن نمی رسد و از تدبیر آن عاجز است پس طاعت او کن و معصیت مکن تا عزیز گردی

ای بآن راست شدن در سه تاریکی مذکوره ۱۲ ود

نافرمانی او تعالی ۱۲ ود

كَلَّا[1] نہ چنان است کہ شما می کنید بَلْ تُكَذِّبُونَ بِالدِّينِ ○ بلکہ چنین ہست کہ دروغ
میدارید پیغمبر را در آمدن و در قیامت و ہر چہ میخواہید می کنید و گمان می برید کہ شما را حساب
نخواہد بود و عذاب و زندگی نی پس از مردن نہ چنان است و از شما غافل نیستیم وَإِنَّ عَلَيْكُمْ
وبدرستیکہ بر شما است لَحَافِظِينَ ○ ہر آئینہ نگاہبانان یعنی فرشتگان کِرَامًا بزرگوار ان
ونیکوکاران كَاتِبِينَ ○ نویسندگانند دو فرشتہ در روز و دو فرشتہ در شب يَعْلَمُونَ
مَا تَفْعَلُونَ ○ میدانند آنچہ میکنید از نیکی و بدی و ہمہ را می نویسند تا مالیدن امام مجاہد
رحمۃ اللہ علیہ گفت چون شب شود و بندہ نیکیہا کردہ باشد شادمان شوند و اگر بدیہا کردہ
باشد غمناک شوند چون فرشتگان نسخہا سازند نیکی و بدی را حق سبحانہ و تعالیٰ فرماید کہ
مقابلہ کنید آنچہ در لوح محفوظ است و آنچہ این بندہ کردہ است سر موئی بیش و کم نیابند ہمچنین
مباحات باشند محو کنند و آنچہ طاعت و معصیت باشد بگذارند بہر ثواب و عقاب و
حدیث آمدہ است کہ مَقْعَدُ مَلَكَيْكَ یعنی جای نشست و فرشتہ تو تنبا یاک دو دندان
کلان تو است وَلِسَانُكَ قَلَمُهُمَا و زبان تو قلم ایشان است وَرِيقُكَ و آب دہان تو
مِدَادُهُمَا سیاہی ایشان است و تو شرم نداری از خدا تعالیٰ و از ایشان و ہر چہ میخواہی
میکنی و میگوئی خدا تعالیٰ بہ بندہ نزدیک تر است از ہمہ نزدیکیہا نصیب مؤمن اینست کہ
غافل نباشد و بعبادات روی آرد إِنَّ الْأَبْرَارَ بدرستیکہ نیکوکاران مؤمنان لَفِي نَعِيمٍ

[1] قولہ کلا ردع عن الاغترار بکرم اللہ تعالیٰ {بل تکذبون} ای کفار مکۃ {بالدین} بالجزاء علی الاعمال
{وان الفجار لفی جحیم} وقال جعفر الصادق علیہ السلام النعیم المعرفۃ والمشاہدۃ والجحیم ظلمات الشہوات

ہر آئینہ در آسایش باشند در بہشت وَاِنَّ الْفُجَّارَ و بدرستیکہ بدکرداران و کافران لَفِیْ جَحِیْمٍ ۝
ہر آئینہ در آتش دوزخ باشند یَصْلَوْنَهَا در آیند در آتش دوزخ یَوْمَ الدِّیْنِ ○ در روز جزا یعنی
قیامت وَمَا هُمْ عَنْهَا بِغَآئِبِیْنَ ○ ونباشند این بدکرداران از دوزخ غائب شوندگان
یعنی ہمیشہ باشند مراو از فجار کافرانند بریں تقدیر و بقول دیگر مراو از فجار ہمہ کافران و فاسقان باشند
ای در دوزخ ۱۲ ود
فاما فاسقان غائب نباشند از دوزخ وقتی کہ خدا تعالیٰ خواستہ باشد و بعد ازاں بیرون آیند و باین قول
ای ہمیشہ باشند در دوزخ ۱۲ ود
معنی این باشند کہ کافر و فاسق غائب نباشند از برای درآمدن بدوزخ پس از برای تعظیم روز قیامت
ای ارادہ کردہ باشند ۱۲ ود
یاد کرد و گفت جل جلالہ وَمَآ اَدْرٰىكَ مَا یَوْمُ الدِّیْنِ ○ ثُمَّ مَآ اَدْرٰىكَ مَا یَوْمُ الدِّیْنِ ۝
عطف تفسیر است ۱۲ ود
وچہ دانا کرد ترا یعنی چہ دانی تو کہ روز قیامت چیست پس چہ دانا کرد ترا کہ روز قیامت چیست
یعنی بعقل خود ندانی بزرگی و ہیبت روز قیامت را ہر چند بیندیشی ازاں بزرگتر است بیان
کرد روز قیامت را و گفت جل جلالہ یَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِّنَفْسٍ شَیْـًٔا مراد آں روز نتواند ہیچ تنے
ہیچ تنے را رہانیدن از عذاب حق تعالیٰ و این روز حق کافران باشد کہ دوستی میکردند با یکدیگر را
یاری دہند در کارہا و از بتان امید شفاعت میداشتند و اما مومنان را شفاعت انبیاء و
اولیاء باذن اللہ تعالیٰ باشد وَالْاَمْرُ یَوْمَئِذٍ لِّلّٰهِ ○ یعنی حکم کردن در آں روز میان
بندگان خدا تعالیٰ را باشد و غیر او را نباشد و حضرت شیخ ابوبکر وسطی رحمۃ اللہ علیہ گفت کہ
اولیاء و عرفا میدانند کہ حکم نیست در دنیا و عقبی جز خدا تعالیٰ را و عوام خلق نمیدانند و بہر کس

Marfat.com

حوالہ سکنند اللّٰھم بتنا علی الشریعۃ والطریقۃ والحقیقۃ

سورۃ المطففین وھی ست وثلثون آیۃ

بسم اللہ الرحمن الرحیم ○

ویل وای قیل ویل وادی است در دوزخ کہ زرداب دوزخیان در آنجا جمع آید و مارو کژدم بسیار باشند در وی و دوزخیان تبرسند از وی للمطففین ○ مر کم سنجیدگان را و کم ای کم وزن کنندگان ھود

پیمایندگان را الذین اذا اکتالوا آنانکہ چون بگیرند پیمانہ را علی الناس از مردمان علی بمعنی من ای من الناس ۱۲ ن

باشد یستوفون ○ تمام بگیرند واذا کالوھم وچون پیمایند مر ایشانرا یعنی از برای ایشان او

وزنوھم یا می سنجند از برای مردمان یبخسرون ○ کم دہند یعنی چون از برای خود

پیمانہ کنند و برکشند تمام بگیرند وچون بدہند کم بدہند یقال کلتہ وکلت لہ ووزنتہ وزنت

لہ و در کشاف می آرد کہ امام عکرمہ رضی اللہ عنہ گفت کہ ہر کہ مبتلا شدہ ست بکیل و ترازو او در

دوزخ است گفتند اگرچہ پسر تو باشد گفت آری گواہی میدہم کہ در آتش دوزخ باشد یعنی چون

تمام گرفتن و کم دادن عادت کند و گفتہ اند چون حضرت رسول علیہ السلام از مکہ بمدینہ ہجرت فرمود

این سورہ در میان راہ فرود آمد از بہر آنکہ اہل مدینہ را عادت بود کم دادن و زیادت گرفتن

و باین مشہور بودند چون رسول علیہ السلام بمدینہ در آمد و این سورہ بر ایشان خواند توبہ کردند و

تا این زمان بر آن اند کہ ہیچ کس برابر ایشان نیست در راستی الا یظن ایا نمیدانند اولئک

آنہا کہ کم دہند و زیادت گیرند انہم مبعوثون ○ بدرستیکہ ایشان زندہ خواہند شد

ویل لہ ای قبیح ویل وادی است در دوزخ کہ زرداب دوزخیان در آنجا جمع آید و مار و کژدم

بسیار باشند در وی و دوزخیان تبرسند از وی للمطففین ○ مر کم سنجیدگان را و کم ای کم وزن کنندگان ھود

پیمایندگان را الذین اذا اکتالوا آنانکہ چون بگیرند پیمانہ را علی الناس از مردمان علی بمعنی من

ای من الناس ۱۲ ن

باشد یستوفون ○ تمام بگیرند واذا کالوھم وچون پیمایند مر ایشانرا یعنی از برای ایشان او

وزنوھم یا می سنجند از برای مردمان یبخسرون ○ کم دہند یعنی چون از برای خود

پیمانہ کنند و برکشند تمام بگیرند وچون بدہند کم بدہند یقال کلتہ وکلت لہ ووزنتہ وزنت

لہ و در کشاف می آرد کہ امام عکرمہ رضی اللہ عنہ گفت کہ ہر کہ مبتلا شدہ ست بکیل و ترازو او در

دوزخ است گفتند اگرچہ پسر تو باشد گفت آری گواہی میدہم کہ در آتش دوزخ باشد یعنی چون

تمام گرفتن و کم دادن عادت کند و گفتہ اند چون حضرت رسول علیہ السلام از مکہ بمدینہ ہجرت فرمود

این سورہ در میان راہ فرود آمد از بہر آنکہ اہل مدینہ را عادت بود کم دادن و زیادت گرفتن

و باین مشہور بودند چون رسول علیہ السلام بمدینہ در آمد و این سورہ بر ایشان خواند توبہ کردند و

تا این زمان بر آن اند کہ ہیچ کس برابر ایشان نیست در راستی الا یظن ایا نمیدانند اولئک

آنہا کہ کم دہند و زیادت گیرند انہم مبعوثون ○ بدرستیکہ ایشان زندہ خواہند شد

ظن ہنا بمعنی تیقن کما ورد فی غیر ما آیۃ من القرآن العظیم ۱۲ منہ لیوم عظیم ای ہی یوم القیامۃ لیوم بدل من محل لیوم المنصوب بمبعوثون ای محل لیوم نصب بمبعوثون ۱۲ منہ

قولہ ویل لہ الخ ویل کلمۃ تقال لکل من وقع فی ہلکۃ وقیل ویل واد فی جہنم یہوی فیہ الکافر سبعین خریفا قبل ان یبلغ قعرہ وقیل صہریج فی جہنم یجتمع فیہ صدید اہل النار وقیح دمائہم وقیل بئر فی جہنم قعرہ بعید وحرہ شدید وقیل ہو جب جہنم وقیل ہو شدۃ العذاب وقیل ہو الہلاک وقیل ہو الحزن وقیل ہو الخسران وقیل ہو الشر وقیل ہو الدمار وقیل ہو الخزی وقیل ہو الخبال وقیل ہو الخسار وقیل ہو الخلود فی النار وقیل ہو الغی وقیل ہو الحسرۃ وقیل ہو الفضیحۃ وقیل ہو الشقاء وقیل ہو الخسران وقیل ہو الہوان وقیل ہو الہلاک وقیل ہو الویل وقیل ہو الویل وقیل ہو الویل

بعد از مردن یعنی این کار بد مومنان را باید که نکنند بلکه کسی کند که کافر باشد و قیامت را
منکر بود لِيَوْمٍ عَظِيمٍ ۝ یعنی نمیدانند که زنده خواهند شد از برای حساب عملها در آن
روز بزرگ که قیامت است يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ۝ آن روز که برخیزند
مردمان از گورها از برای حکم خدای آفریدگار جهان تا نیک را از بد جدا کند نیکان را به بهشت
فرستند و بدان را بدوزخ گلا نیست چنانکه ایشان میکنند باید که ازین کار باز ایستند و توبه
کنند و اگر نکنند و کم دادن و زیادت گرفتن را حلال دارند کافر باشند و جای ایشان
دوزخ باشد و نامهٔ ایشان و کردار ایشان در سجین باشد چنانکه گفت جل جلاله اِنَّ كِتٰبَ
الْفُجَّارِ لَفِيْ سِجِّيْنٍ ۝ همانا نامهٔ اعمال و کردار کافران لفی سجین ۝ همانا نامهٔ و زیر هفتم زمین است
که جای باشش ابلیس است و لشکر او وَمَآ اَدْرٰىكَ مَا سِجِّيْنٌ ۝ و چه دانی تو ای
محمد یعنی تو و قوم تو ندانید که چیست سجین بیان کرد و گفت جل جلاله كِتٰبٌ مَّرْقُوْمٌ ۝

لِلْمُطَفِّفِيْنَ ۝ الَّذِيْنَ اِذَا اكْتَالُوْا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُوْنَ ۝ وَاِذَا كَالُوْهُمْ اَوْ وَّزَنُوْهُمْ يُخْسِرُوْنَ ۝ اَلَا يَظُنُّ اُولٰٓئِكَ اَنَّهُمْ مَّبْعُوْثُوْنَ ۝ لِيَوْمٍ عَظِيْمٍ ۝ يَّوْمَ يَقُوْمُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ۝ كَلَّآ اِنَّ كِتٰبَ الْفُجَّارِ لَفِيْ سِجِّيْنٍ ۝ وَمَآ اَدْرٰىكَ مَا سِجِّيْنٌ ۝ كِتٰبٌ مَّرْقُوْمٌ ۝

ترجمہ: ویل مر کم دهندگان را که چون از مردمان پیمانه ستانند تمام ستانند و چون ایشان را پیمانه دهند یا وزن کنند کم دهند آیا گمان نمیبرند این گروه که ایشان برانگیخته شوندگانند از گورها برای روز بزرگ که برخیزند مردمان از گورها برای فرمان خداوند عالمیان هرگز نه چنین است که ایشان میپندارند بدرستیکه نامهٔ اعمال بدکاران در سجین است و چه دانی تو ای محمد چیست سجین نامه‌ایست نبشته.

تفسیر: مکی است و سی و شش آیت است و صد و نود و شش کلمه است و پانصد و نود و یک حرف است و ثواب خواندن او آنست که هر که بخواند او را روز قیامت ندا کنند که ای بنده ما وفا کردی بپیمانه و ما وفا کنیم با تو بپیمانه و ترا در بهشت جای دهیم.

بسم الله الرحمن الرحیم

ویل مر کم دهندگان را که چون از مردمان پیمانه ستانند تمام ستانند و چون ایشان را پیمانه دهند یا وزن کنند کم دهند آیا گمان نمیبرند این گروه که ایشان برانگیخته شوندگانند از گورها برای روز بزرگ که برخیزند مردمان از گورها برای فرمان خداوند عالمیان هرگز نه چنین است که ایشان میپندارند بدرستیکه نامهٔ اعمال بدکاران در سجین است و چه دانی تو ای محمد چیست سجین نامه‌ایست نبشته.

Marfat.com

نامۂ ایست نوشتہ شدہ کہ ہرگز محو نشود وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ○ وای دران روز مر
دروغ دارندگان را کہ قرآن را و رسول را راست نداشتند و حق مردم از یاوت گرفتند و
کم دادند و کعب الاحبار گفت جان کافر آنرا آسمان بر ندارد نہ زمین نیز قبول نکند بسجین برند شش کہ جای ابلیس و لشکر وی باشد نعوذ باللہ من ذلک
الَّذِينَ يُكَذِّبُونَ بِيَوْمِ الدِّينِ ○ وآن فاجران کافران باشند کہ ایمان بروز قیامت
نباشد ایشانرا و مراد از فجار کافرانند وَمَا يُكَذِّبُ بِهِ وبروز دروغ گوی نمیدارد و پیغامبر انرا
و روز قیامت را إِلَّا كُلُّ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ ○ مگر گناہ کار از حد در گذرندہ وَإِذَا تُتْلَىٰ
عَلَيْهِ آيَاتُنَا چون خواندہ شود بروی آیتہای ما یعنی قرآن را قَالَ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ○
گوید آن کافر کہ این افسانہای پیشینیان است یعنی بقرآن کہ کلام ماست ایمان نیارند
كَلَّا نہ چنان است کہ ایشان می گویند بَلْ ران چنین است کہ رنگ نہادہ است عَلَىٰ قُلُوبِهِم
بر دلہای ایشان مَّا كَانُوا يَكْسِبُونَ ○ آنچہ میورزیدند یعنی گناہان ایشان سبب
آن شدہ است کہ دلہای ایشان سیاہ شدہ است و حق را قبول نمی کنند و ایمان نمی آرند رسول
علیہ السلام فرمود کہ چون مومن گناہ کند نقطۂ سیاہ در دل او پیدا شود و اگر توبہ کند دل او روشن
شود و اگر توبہ نکند ہمہ دل او سیاہ شود امام زجاج گفت مراد ازان اول چیزی ست کہ
بشومی معصیت بر دل پیدا شود چون ابر تنک کہ او را میغ گویند یعنی غباری و سیاہی کہ

حاشیہ صفحہ

کتاب مرقوم مرآ لیس تفسیر
السجین بل ھو بیان للکتاب
الذی کوی فی قولہ ان کتاب
الفجار ای مسطور ھو کتاب مرقوم
علیھم کالزینۃ فی الثوب لا یبنی
علیھم کما لزینۃ فی الثوب لا یبنی
او معلم بعلم من رآہ انہ
لا یحید عنہ وقیل الرقیم اسم
بلغۃ حمیر وقال قتادۃ رقم
علیہ لشبہ کانہ اعلم بعلامۃ
یعرف بھا انہ کافر والمعنی ان
ما کتب من اعمال الفجار مثبت
فی ذلک الدیوان اھ خطیب اھ
جمل ثم قولہ لکتاب الفجار
کتاب الان السجین ھو کتاب من غیب
قیل النقل والنقل بدوما ادراک
ما سجین ۱۲ ابو البقاء ۱۲
قولہ ویل یومئذ
للمکذبین بین بیومئذ
اھ بیضاوی ثم قولہ
ای یا بمن کلہ فالکلام
وعلی ھذا فالوقف
علی یومئذ وھو القدر
۲۴۵
قولہ ذلک ای
بذلک الیوم وھذا ھو
لما بعدہ ۱۲ منہ
یکون یوم الدین
قولہ الذین
ھم صفۃ
مخصصۃ او موضحۃ او ذامۃ
اھ بیضاوی ثم مخصصۃ ای عن
یکون المراد بالمکذبین
بجمیع انحائہ او موضحۃ علی
الاحتمال الثانی ولکن اذامۃ
ثم قیل قولہ ویل یومئذ
للمکذبین
یقوم الناس الآیۃ وما بینھما
اعتراض ولک ان تقول ان
منفصل بقولہ ان کتاب الفجار
لفی سجین ای ویل یومئذ
للمکذبین منھم ان کان
الفجار عاما للعصاۃ والموحدین
او ویل یومئذ لھم ان خص
بالکفار وضع الظاھر موضع
المضمر للتسجیل علیھم بھم
وللنبی ع علہ الکریم ۱۲ منہ

: ای للتصریح ۱۲ ود ۱ ای نرم ۱۲ ود

Marfat.com

چون گناه بیشتر کند دل بیشتر سیاه شود یعنی سیاهی بسیار در دل پیدا شود و همه دل او را بگیرد
و چون بیشتر شود طبع و ختم گردد یعنی مهر لعنت پیدا شود و بآخر کافر از دنیا برود و نعوذ باللہ من
ذلک کَلَّآ اِنَّهُمْ عَنْ رَّبِّهِمْ یَوْمَئِذٍ لَّمَحْجُوْبُوْنَ ۝ حقا بدرستیکه این کافران باشند در آن
(۱۰ از رفتن بر کفار از دنیا ۱۲ ود)
روز قیامت از پروردگار خود باز داشته شدگان یعنی خدایتعالے را نه بینند چنانکه مومنان
بینند این آیت دلیل است که مومنان را دیدار خواهد بود و کافران را نی بیت دیدار حق است
مر مومنان ؛ نه خوارزم نه هندوستان را ؛ یعنی اهل این دو شهر که معتزلیانند دیدار نه بینند
چرا که منکرانند ثُمَّ اِنَّهُمْ لَصَالُوا الْجَحِیْمِ ۝ پس بدرستیکه این کافران درآیندگانند در
(از دیدار ۱۲ ود)
دوزخ ثُمَّ یُقَالُ پس گفته شود هٰذَا الَّذِیْ کُنْتُمْ بِهٖ تُکَذِّبُوْنَ ۝ این دوزخ آنست که
شما در دنیا دروغ گوی میداشتید مر پیغامبر انرا که خبر میداد از دوزخ چون حال فجار و کفار
را بیان کرد حال ابرار مومنان را نیز بیان کرد و گفت جل جلاله کَلَّآ حقا که اِنَّ کِتٰبَ الْاَبْرَارِ
لَفِیْ عِلِّیِّیْنَ ۝ بدرستیکه نامه نیکوکاران هر آئینه باشد در بر آسمان هفتم در زیر عرش و
مَآ اَدْرٰىكَ مَا عِلِّیُّوْنَ ۝ و چه دانی تو ای محمد که چیست علیون بیان کرد و گفت جل
(ای کتاب علیون ۱۲ ود)
جلاله کِتٰبٌ مَّرْقُوْمٌ ۝ یَّشْهَدُهُ الْمُقَرَّبُوْنَ ۝ یعنی علیون نامه ایست نبشته که حاضر
آیند شب فرشتگان مقرب بقول عبد الله ابن عباس رضی الله عنهما علیون تختی است
سبز در زیر عرش و بقول ضحاک سدرة المنتهی است و بقول مقاتل ساق عرش است و بقول

Marfat.com

دیگر بهشت است چون عملهای نیکانرا بآسمان برند فرشتگان مقرب از هر آسمانی در پی وی
برونند تا آنجا که جای وی باشد اِنَّ الْاَبْرَارَ لَفِیْ نَعِیْمٍ ۝ بدرستیکه هر آئینه نیکوکاران در
آسایشها باشند در بهشت عَلَی الْاَرَآئِكِ یَنْظُرُوْنَ ۝ بر تختهائی آراسته مرصع بدر و
یاقوت بر بالای این تختها خیمها باشند نظر می اندازند وی اهل بهشت بسوی نعمتهای
بهشت و مملکتهای ایشان که برابر دنیا باشند بیک نظر همه را بینند و این نه کان کسانی باشند
که هر چه حق تعالی ایشانرا فرموده باشد بکنند و از هر چه ایشانرا باز داشته باشد باز ایستند
و اگر بد کردار باشند و بآخر عمر توبه کرده باشند و بر همان توبه مرده باشند از ابرار گردند تَعْرِفُ فِیْ
وُجُوْهِهِمْ نَضْرَةَ النَّعِیْمِ ۝ شناسی تو ای محمد در رویهای ایشان تازگی نعمتها و
آسایشها رویهای بعضی چون آفتاب باشند و بعضی همچون ماه و بعضی همچون ستارگان
یُسْقَوْنَ آشامیده میشوند مِنْ رَّحِیْقٍ از شراب صاف خالص بی آمیزش و نیست که
در وی هیچ مضرت نباشد و همه منفعت باشد مَّخْتُوْمٍ ۝ مهر کرده شده که دست هیچ
کس بآن نرسیده باشد مگر دست ابرار خِتَامُهٗ مِسْكٌ مهر وی مشک باشد یا آخر مزهٔ
وی بوی مشک باشد اَللّٰهُمَّ ارْزُقْنَا مِنْهُ فِی الدُّنْیَا وَالْاٰخِرَةِ بیت بهر مخموران حق
جام طهور + بهر این مرغان کور این آب شور + وَفِیْ ذٰلِكَ فَلْیَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُوْنَ ۝
و در این نعمتها خواهانی نمایند خواهانی نمایندگان یعنی عمل صالح پیش گیرند و بکنند و از کردار بد

---

۲۴۷ درخت همه زنده اند و بخن شنوخت
آن فرمود تا هم رضا الله علیه و سلم که
الدنیا جیفة و طالبها کلاب آخرت راجیات نمودی آخرت هم
چنو نمودی و جیفه را از برای
مردگیش چنو گفتی برای بوی
فرمود ان مرغان کور اند و بوی ای محمد رسد
ایشان را و ای محمد رسد
ایشان را و ای محمد رسد
ایشان را و

دور باشند شب و روز یعنی بجویند این نعمتها را و طلب کنند آنرا بعمل صالح التنافس رغبت
کردن بر چیزی شب و روز همت شما بر دنیا است و یکدیگر را حسد می برید و خون ناحق میکنید از
برای دنیا و شما را هیچ پروای نعمتهای بهشت نیست همچنین مکنید بیت گر رشک و حسد
بری بدین بر کین رشک بدست انبیا را و سفرهای دور میروید از برای دنیا و بمسجد
از برای نماز جماعت نمی آئید و در کارهای دنیا مالهای بسیار خرج می کنید و از برای
رضای حق تعالی دانگی بفقیران نمیدهید وَمِزَاجُهٗ و آمیزش آن رحیق مختوم مِنْ
تَسْنِيْمٍ ۝ باشد از چشمه که نام آن تسنیم باشد عَيْنًا يَّشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُوْنَ ۝ چشمه
ایست تسنیم که بیاشامند از وی بندگان مقرب یعنی برگزیدگان خدا تعالی که در خیرها
می شتافتند و از گناهان دور می بودند و عبد الله بن مسعود رضی الله عنهما گفت که
تسنیم مخصوص مقربان باشد و دیگر بهشتیان از آن در شراب خود بیامیزند تا لذت آن زیادت
شود و چشمه تسنیم از زیر عرش رود و بکوشکهای بهشتیان فرود آید و او شیرین ترین
و خوشگوارترین شراب بهشت است بیان کرد خدا تعالی که کافران چه میکردند در دنیا
بمؤمنان و گفت جل جلاله اِنَّ الَّذِيْنَ اَجْرَمُوْا بدرستیکه آن کسانی که گناه میکردند و
کافر می شدند در دنیا همچون ولید بن مغیره و ابو جهل و یاران ایشان كَانُوْا مِنَ الَّذِيْنَ
اٰمَنُوْا يَضْحَكُوْنَ ۝ بودند که می خندند بکسانیکه ایمان می آوردند و افسوس[1] می کردند

[1] افسوس بالضم طنز و بازی و ظرافت و تمسخر و بالفتح دریغ و حسرت و ظلم ۱۲ غیاث

Marfat.com

بمؤمنان فقیر همچون بلال و صهیب و عمار و غیر ایشان رضی الله تعالی عنهم و می گفتند اینها
بهشتیانند هرگز چنین نخواهد بود نصیب تو اینست که بر درویشان صالح اعتقاد بد نکنی
و ایشانرا عزیز داری که پادشاهان آخرت فقیران صالح و صابر خواهند بود تا از شفاعت
ایشان محروم نمانی وَاِذَا مَرُّوْا بِهِمْ يَتَغَامَزُوْنَ ۝ و چون میگذرند مؤمنان بر
کافران بچشم و ابرو اشارت می کنند و افسوس میدارند و مسخرگی میکنند بمؤمنان وَ
اِذَا انْقَلَبُوْا اِلٰى اَهْلِهِمُ و چون باز گردند کافران باهل خود و بکافران دیگر انْقَلَبُوْا باز
گردند فَكِهِيْنَ ۝ شادان و خندان و متکبران و فخر کنندگان از جهت مال و نعمت که
دارند و ازین جهت که بفقیران مسخرگی کرده اند و افسوس داشته اند شادان باشند وَ
اِذَا رَاَوْهُمْ و چون کافران مؤمنان را بینند قَالُوْا اِنَّ هٰٓؤُلَآءِ لَضَآلُّوْنَ ۝ گویند
بدرستیکه این مؤمنان گمراهانند و زیان کارانند که پیروی محمد می کنند و بسیاری هستند
از منکران که درویشان را که معتقدان صالحان اند همچنین میگویند و از دولت و سعادت
صحبت اولیاء الله محروم می باشند و بعذاب خدا تعالی هلاک می شوند ظاهر حال این
طائفه را می بینند و اما از حال باطن ایشان خبر ندارند فرد ای بسا کس را که صورت راه زد
قصد صورت کرد بر الله زد الحدیث قَلْبُ الْمُؤْمِنِ عَرْشُ اللّٰهِ تَعَالٰى وَمَآ اُرْسِلُوْا عَلَيْهِمْ
حَافِظِيْنَ ۝ و این کافران فرستاده نشده اند بر مؤمنان تا نگاهبانان باشند و ایشانرا

Marfat.com

بازدارند از آنچه می گفتند فالیوم پس در آن روز یعنی در قیامت الذین امنوا من
الکفار یضحکون ○ آن کسانیکه ایمان آورده اند در دنیا میخندند از کافران یعنی کافر از در
عذاب عقوبت قیامت می بینند و شادی میکنند علی الارائک ینظرون ○ بر تختها
آراسته در پرده ها یعنی در خیمهائی از یاقوت و مروارید نشسته می نگرند بهشت و در خیانرا
که در آتش سوزان میگردند چنانکه سنگ آسیا میگردند چنانکه نخود جوشند در دیگ مؤمنان شادی
می کنند و میخندند هل ثوب الکفار ما کانوا یفعلون ○ آیا جزا داده شدند کافران
آنچه بودند که میکردند در دنیا از استهزا و افترا التثویب جزا دادن الهی عاقبت کار را بخیر کردن

سورۃ الانشقاق مکیۃ وھی	بسم اللہ الرحمن الرحیم ○
خمس وعشرون آیۃ	

اذا السماء انشقت ○ چون آسمان بشگافد و پاره پاره شود و بر زمین بافتد از هیبت
روز قیامت و اذنت لربها و شنود آسمان فرمان خدا تعالی را و قبول کند و حقت ○
و سزاوار است آسمان را که فرمان خدا تعالی را قبول کند چونکه آفریده او است و اذا الارض
مدت ○ و چون زمین باز کشیده شود چنانکه سختیها را باز کشند تا هموار شود و در وی
هیچ کوه و بالا و پستی نماند و بمقدار انگشتی تفاوت و ناهمواری نماند تا خلق در وی گنجد چنانکه
در خبر آمده است و القت ما فیها و اندازد زمین آنچه در وی است از گنجها و مردگان و تخلت
و خالی شود زمین و در وی هیچ چیز نماند و اذنت لربها و حقت ○ و شنود زمین مر حکم

Marfat.com

خدائے خود را دمنزاست زمین را که فرمان برداری کنند مر خدا تعالیٰ را جزاء اذ مقدر
است ای اذا کان ھذہ الامور کذلک لتُبعثنّ ولتُحاسبنّ یعنی چون چنین شود که
یاد کردیم شما زنده کرده شوید و حساب کرده شوید و جزا داده شوید بر نیکیها و بدیها یا أیّها
الانسانُ ای آدمی انّک کادحٌ الی ربّک کدحًا بدرستیکه تو کارکننده مر پروردگار خود را
... الراد بالانسان الجنس ای یا ابن آدم ۱۲ جمل
کارکردنی فملاقیهِ ○ پس بیننده تو بروز قیامت جزای کردارهای خود را از نیکی
و بدی کردن الکدح در لغت کار کردن و قیل کار برنج الملاقات دیدن یعنی هر که هر چه میکند
جزای آن بوی خواهد رسید پس نیکانرا یاد کرد و گفت جل جلاله فامّا من اُوتی پس آنکه
داده شود کتابهُ بیمینهِ ○ نوشتهٔ اعمال او بدست راست و فسوف یُحاسَبُ
پس زود بود که حساب کرده شود حسابًا یسیرًا ○ حسابی آسان بی مناقشه و مضایقه
و ینقلبُ الی اھلهِ و باز گردد بسوی کسان خود یعنی گروه مؤمنان یا قبیله خود از اهل اسلام
بزنان خود از حور العین مسرورًا ○ شادمان بسبب آنچه یافته باشد از خیر و کرامت و امّا
من اُوتی کتابهُ وراء ظھرهِ ○ و اما آنکس داده شود نامهٔ او را از پس پشت او و فسوف
یدعوا ثبورًا ○ و یصلی سعیرًا ○ پس هر آئینه بخواند ثبور را یعنی بطلبد هلاک
خود را یعنی آرزو برد که کاشکی زنده نشدمی و همیشه مرده ماندمی تا در آتش در نیابدمی چون
کسی را نامه از پس پشت دهند گردنش را بر تابند تا نامه اش از پس پشت شود و دست چپ

... ملائکه ۱۲ وجه

قولہ یا ایھا الانسان انک
کادح الی ربک کدحا فملاقیہ
ای مکلف فی عملک
الموت فترکل خافلا قبل ان
ای مکلف عملک الذی تلقاہ
جلال الدین ۱۲ قولہ بیدل قیل
ان یکون معطوفا علی کادح
والسبب فیہ محذوف
خبر مبتدا مضمر ای فانت
ملاقیہ وعلی الاول یکون من
باب عطف المفرد علی المفرد
وعلی الثانی یکون من باب عطف
الجملۃ علی الجملۃ ۱۲ منہ
قولہ واما من اوتی کتابہ
ای الذی کتب اعمالہ فی کتاب
فیقال لہ اقرء کتابک
یعنی ان جعلناک عاملا
الی مباشرۃ الاعمال فی الدنیا
فی الحقیقۃ سعی الی لقاء
جزائھا فی العقبی فملاقیہ
الجزاء لا محالۃ ۱۲ منہ

۲۵۱

ان تباشر فی الدنیا
ما یجزیک فی العقبی والحذر
عما یھلک فیھا ویوقعک فی
المخالفۃ والافتضاح من سوء
المعاملۃ ۱۲ منہ
قولہ وینقلب الی اھلہ ای
الی عشیرۃ المؤمنین او فریق
المؤمنین متبھجا بحالہ قائلا
ھاؤم اقرءوا کتابیہ وقیل
الی اھلہ فی الجنۃ من الحور
والغلمان ۱۲ البیضاوی
قولہ واما من اوتی کتابہ
ظھرہ ای اھل الکافر تغل یمینہ
الی عنقہ فتجعل شمالہ وراء
ظھرہ او یاخذ بھا کتابہ و
جلال الدین ۱۲ قولہ او تجعل
الیسری
الخ ۱۲ بیان تغلیل یدہ الیسری
من صوفیا تجعل وراء
ظھرہ ۱۲ جمل ۱۲ ۱۲

Marfat.com

ویرا بشکنند و بسوی پشت آرند و دست راستش را غل کنند و نامهٔ او را در دست چپش دهند
قراءة عاصم و ابو عمرو و حمزة یُصْلَی بفتح یا است و باقی قراء یُصَلّی بضم یا و تشدید لام بلفظ مجهول
خواندهٔ اند مؤمن اگرچه فاسق باشد نامهٔ او بدست راست او دهند بیان کرد که بچه سبب کافر را
نامه بدست چپ دهند و گفت جل جلاله اِنَّهٗ کَانَ فِیْ اَهْلِهٖ مَسْرُوْرًا ○ بدرستیکه بود کافر
در میان قوم خود شادمان زیستی و بهوای نفس خود کار کردی و پرای شریعت ننداشتی و غم آخرت
ای زندگی میکرد
نبودش هر چه مینخواست میکرد و مال مردم میگرفت و خون ناحق میکرد در راحت و آسایش
می بود و مؤمن غمناک می بود و فرمان بردار و ترسان از حضرت پروردگار خود بود بکفاف و
عفاف قناعت کرده بود بیت ملک دنیا تن پرستانرا حلال ✦ ما غلام ملک عشق و بیدلان
ودیگر کافر قیامت را منکر بود چنانکه خبر کرد جل جلاله اَنَّهٗ ظَنَّ اَنْ لَّنْ یَّحُوْرَ ○ بلی اِنَّ
رَبَّهٗ کَانَ بِهٖ بَصِیْرًا ○ بدرستیکه کافر در دنیا گمان برده بود که هرگز باز نگردد یعنی میگفت که
هرگز بعد از مردن زنده نخواهم شد و هر چه میکنیم حساب نخواهد بود آری باز خواهد گشت بدرستیکه
پروردگار او هست بحال او و بینا نصیب مؤمن است که از ملحدان و منافقان و مباحیان و
اهل بدعت و حرام خوار که هر چه باشند بگیرند و در باشد که ایشان در حقیقت منکران قیامت اند
و بسیار وقت باشد که خود را سید و قلندر و ابدال نام کرده اند و گویند که خمس مال خلق از آن
ماست و همه دنیا کابین فاطمه رضی زهرا است و علما و اهل حق را دشمن میدارند مرید بسیار گیرند و همه

ل قولہ ودیگر کافر الخ یعنی ہفت دار و گدا از قیامت منکر بود ۱۲ ود سلہ

از شرع بیرون آرند و کار بیرون شرع فرمایند مثنوی ای بسا ابلیس آدم روی هست
پس بهر دستی نشاید داد دست ✤ دست ناقص دست شیطان است دیو ✤ زانکه اندر بند تکلیف
است و ریو ✤ ای برادر دور باش ازین نوع مردم و خدمت علمای حقانی و شیخ محقق کن تا
ایمان بباد ندهی نعوذ بالله من ذلک ظاهرهم الرفض و باطنهم الکفر و این طائفه را مزدکی خوانند و
مذهب باطل ایشانرا هر کس نداند و در وقت سلطان محمود غزنوی بسیار پیدا شده بودند و سلطان
ایشانرا برانداخت و باز در زمان سلطان سنجر ماضی ظهور کردند شیخ الاسلام شیخ احمد جام قدس الله
روحه العزیز ایشانرا بشناخت و بسلطان گفت سلطان ایشانرا برانداخت و حق تعالی از برای
رد کردن گفتن کافران که قیامت نخواهد بود سوگند یاد کرد که اطوار بسیار در آدمی خواهد گذشت و در همه
آن حق تعالی بینا بود بحال آدمی و قادر بر زنده کردن او در روز قیامت پس گفت جل جلاله
فلا پس نیست چنانکه کافر میگوید که آمدن قیامت را منکر میشود و اقسم بالشفق ○
سوگند میخورم بشفق یعنی آن سرخی که بعد از آفتاب فرو رفتن پیدا می شود و قیل سفیدی است
که بعد از سرخی پیدا میشود و این روشن تر است و قیل همه روزها مراد است واللیل وما وسق ○
و بحرمت شب و بحرمت آنچه شب او را گرد کند از مخلوقات که در شب آرام گیرند الوسق گرد کردن
والقمر اذا اتسق ○ و بحرمت ماه چونکه جمع شود نور وی و تمام شود یعنی در ایام بیض الاتساق
بهم آمدن و تمام شدن لترکبن چون بضم با خوانده شود معنی اینست که هر آئینه برسید شما طبقا عن طبق ○

ای کامل شدن ۱۲ ود

ملکوتها و احلال الملائکة ایاه فیها والمعنی لترکبن یا محمد السموات طبقا عن طبق وقد قال تعالی سبع سموات طباقا

به حالی پس حالی یعنی برگرید از حالی بحالی یعنی بعد از زندگی بحال مردگی برسید و از پس مردن
زنده شوید و بعرصات قیامت حاضر شوید و حساب و کتاب ببینید و صراط و دوزخ را و درکات
او را و بهشت و منازل او را بدانید و به بینید و ما را بهمه حالها قادر و علیم و بصیر دانید و اگر لترکبن
بفتح باخوانده شود چنانکه قراءة ابن کثیر و حمزه و کسائی است و اول قراءت باقی قرا است معنی
چنین باشد باین قراءت که بحرمت این چیزها که نوای محمد برآئی بر آسمانها طبق از زیر طبق و
شب معراج امام فخر الدین رازی رحمة الله علیه در معالم التنزیل تمسک باین آیت کرده است بر
حقیقت معراج رسول ما علیه السلام و در کتب کلامیه نیز مذکور است و امام ضحاک گفت که در شب
معراج رسول ما علیه الصلوة والسلام بیست و هشت ساله راه را قطع کرده است و امام فخر الدین
رازی رحمة الله علیه در معالم التنزیل گفته است که قطع این مسافت بعید در اندک مدت ممکن
نیست چنانکه بعلم اقلیدس معلوم شده است که آفتاب را جسم عظیم است که صد و شصت اندازه
کرهٔ زمین است و دران مقدار که سیب تیز رو که در وقت دویدن قدم نهد در هزار ساله
راه را قطع کند و در آن حدیث که رسول علیه الصلوة والسلام پرسید از جبرائیل علیه السلام که
وقت نماز شام شدی گفت لا و نعم دلیل است بر حقیقت این سخن پس اگر بجذبات الوهیت
سر پیغمبر آن این مقدار مسافت در یک شب قطع کند محال نباشد و پیش اولیاء الله
این ظاهر است چون ارواح ایشان را عروج می افتد و از خواجه طیفور بسطامی رحمة الله علیه

قولہ و در آن حدیث کہ رسول علیہ السلام پرسید از جبرائیل علیہ السلام الخ بیان آن حدیث است و آن چنان بود کہ رسول علیہ الصلوة والسلام در وقت نماز شام جبرائیل علیہ السلام را پرسید از جبرائیل کہ وقت نماز شام شد جبرائیل در جواب گفت لا و نعم یعنی نه هنوز شد و نه شد گفت پیغمبر علیہ الصلوة والسلام چرا در جواب لا و نعم گفتی جبرائیل گفت لا برای نفی گفتم و نعم برای اثبات گفتم یعنی نه هنوز شد و نه شد

۲۵۴

۳ علیه فی الدنیا والآخرة ۱۲ تفسیر کبیر

منقول است که ذکر معراج بسیار کردی در مجالس خود و خواجه امام شمس العارفین سجاوندی
که صاحب وقوف قرآن است رحمة الله علیه گفته است که مرغ دلش هوای آشیانه آنجا دارد
از برای آن بسیار یاد میکند اگر تو خود را بدانی که چیستی و کیستی امثال اینها بر تو پوشیده نماند

مثنوی که همیدانم یجوز ولا یجوز ✤ خود ندانی که یجوزی یا عجوز ✤ جان جمله علمها این است و
این ✤ که بدانی من کیم در یوم دین ✤ اللهم ثبتنا علی تصدیق الانبیاء وارزقنا احوال
الاولیاء چون حضرت ذو الجلال حال آدمیان را بیان کرد پس از آن سوگند یاد کرد که فاما
کافران کفر خود را ترک نکردند و ایمان نیاوردند و گفت جل جلاله بطریق استفهام و تعجب
فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ۝ پس چه بوده است این کافران را که ایمان نمی آرند با وجود چندین
دلائل عظام و بقراءة لتركبن معنی این باشد که چه بوده است این کافران را که ایمان نمی آرند
بمعراج رسول ما محمد علیه الصلوة والسلام وَإِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ لَا يَسْجُدُونَ ۝
و چه بوده است مر این کافران را که چون خوانده میشود بر ایشان قرآن را سر بر زمین نمی نهند یعنی
نماز نمی گذارند و انقیاد احکام شریعت نمی کنند و قیامت را منکر میشوند و مصطفی علیه
السلام چون این آیت را بر خواندی سجده کردی بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا چنانکه کافران میگویند
که قیامت نخواهد بود نیست بلکه چنین است که ایشان يُكَذِّبُونَ ۝ دروغ گوی میدارند
پیغمبران را و قرآن را وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُوعُونَ ۝ و خدای عز و جل داناست بآنچه ایشان

پنهان میدارند در دل خود و جمع میدارند در سینهٔ خود الایعاء نگاهداشتن چیزی را در وعاء یعنی
در ظرف فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ۝ پس مژده ده ایشانرا بر طریق استهزاء و خبر کن
ایشانرا بشکنجهٔ دردناک جاودانه در روز نحر إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا استثناء منقطع باشد و
(ای بعذاب سخت دردناک خواهد بود — متن ۱۲ ج)
عَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لیکن آن کسانیکه گرویدند و عملهای نیک کرده اند لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ
(ای که اعتقاد کرده اند به ایمان آورده اند)
مَمْنُونٍ ۝ مر ایشانرا مزدی است که هرگز کم نشود و یا خبر رسید المن بریدن منت نهادن و الله اعلم

سورة البروج مكية وهي

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ ۝ | اثنتان وعشرون آية

وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ ۝ بحرمت آسمان با برجها یعنی دوازده برج که حمل و ثور و جوزا
و سرطان و اسد و سنبله و میزان و عقرب و قوس و جدی و دلو و حوت باشند بدانکه

ذات البروج سمیت بذلک لظهورها و الذی اطلق اسم البروج علیها شبهها بالقصور لارتفاعها
یعنی البروج الاثنی عشر شبهت بالقصور لارتفاعها و منازل
السیارات و تکون فیها الثوابت او منازل القمر او عظام الکواکب سمیت بروجا لظهورها و منه
ابواب السماء فان النوازل تنحدر منها و منه البروج المتبرجات و استعیر للتبین
القسم او عظام الکواکب سمیت بروجا لظهورها و منه البروج المشیدة و استعیر للتبین
و الحدث منها و قیل البروج منازل القمر کل لیلة واحد منها و هی ثمانیة و عشرون منزلا
اله یضاوی علی قوله البروج ذات العشر و الاثنی عشر شبهت بالقصور لکونها منازل السیارات او
القصوی التی تنزل فیها الاکابر و الاثنی عشر منازل السیارات او
همینا النجوم التی هی منازل القمر و هی ثمانیة و عشرون منزلا تنزل القمر الی آخرها منازل
لا یتخطاها و لا یتقاصر عنها و اذا مار القمر الی آخرها عاد الی اولها کما کان تسعة و عشرین یوما و اثنی عشر
البروج الاثنا عشر مبنی علی تشبیهها بالقصور مرتفعة و منه تبرج النساء و قیل البروج
بروج الکواکب و هی منازل القمر و الشمس و قیل البروج مبنی علی تشبیهها بالقصور مرتفعة و منه تبرج النساء و قیل البروج
بالنسبة الی من یزل من البروج کما تخسف بقوم و قیل البروج
یعنی کان اصل معنی البروج الامر الظاهر و منه تبرج المرأة و اطلاق البروج علی هذه
الکواکب لظهورها و قیل البروج قصور فی السماء و ابوابها و قیل البروج
العروف للقصور لارتفاعها و قیل البروج قصور فی السماء و ابوابها و قیل البروج
الکواکب العظام و قیل البروج منازل القمر و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة
و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج
منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة
و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج
منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة
و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج
منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة
و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج
منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة
و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج
منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة
و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج
منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة
و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج
منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة
و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج
منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة
و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج
منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة
و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج
منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة
و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج
منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة
و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج
منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة
و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج
منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة
و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج
منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة
و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج
منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة
و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج
منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة
و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج
منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة
و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج
منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة
و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج
منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة
و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج
منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة

و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج
منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة
و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج
منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة
و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج
منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة
و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج
منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة
و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج
منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة
و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج
منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة
و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج
منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة
و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج
منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة
و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج
منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة
و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج
منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة
و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج
منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة
و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج
منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة
و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج
منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة
و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج
منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة

و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج
منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة
و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج
منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة
و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج
منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة
و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج
منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة
و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج
منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة
و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج
منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة
و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج
منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة
و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج
منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة
و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج
منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة
و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج
منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة
و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج
منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة
و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج
منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة و قیل البروج منازل الشمس و القمر و الکواکب السیارة

Marfat.com

در هر سی روز آفتاب یک برج را قطع میکند یا سی و یک روز یا سی و دو روز یا بیست و نه
روز و در هر دو روز و چیزی از روز ماه یک برج را قطع میکند و آن بیست و هشت روز باشد
و در دو شب ماه پوشیده می شود اما آفتاب یکسال باید که تا دور فلک را قطع کند و ماه در سی
روز یا بیست و نه روز فلک را قطع کند و این دلیل است بر کمال قدرت آفریدگار عز و جل از بهر این معنی
سوگند یاد کرد بآسمان با برجها بقول دیگر کلان ستارگان مراد است بقول دیگر درهای آسمان
مراد است بدانکه برج عبارت است از یک بخش از دوازده بخش آسمان وَالْيَوْمِ الْمَوْعُودِ ○
و بحرمت روز وعده کرده شده که خواهد آمد یعنی روز قیامت وَشَاهِدٍ و بحرمت گواه یعنی روز آدینه
که گواهی میدهد بر عملها وَمَشْهُودٍ ○ و بحرمت حاضر آمده شده در وی یعنی روز عرفه که حاجیان
و فرشتگان در وی حاضر شوند و غیر این نیز گفته اند و جواب قسم مقدر است یعنی بحرمت این چیزها
که شما زنده کرده خواهید شد بعد از مردن قیل بحرمت این چیزها که کافران را عذاب کرده خواهد شد و
وقیل جواب قسم اینست که قُتِلَ أَصْحَابُ الْأُخْدُودِ ○ بحرمت این چیزها که یاد کردیم که

Marfat.com

لعنت کرده شدند و از رحمت حق تعالی دور کرده شدند یاران خندق الاخدود و هو الخندق و
این اصحاب اخدود سه کافر بودند که مؤمنان را عذاب میکردند که از دین حق باز گردید و این
مؤمنان از دین حق برنگشتند یکی انطیانوس رومی بود دوم یوسف ذو النواس بود سیم
بخت نصر مغ بود در فارس و ایشان خندق عظیم کنده بودند که درازی وی چهل گز بود و پهنای
او دوازده گز و پر آتش کرده بودند هر مؤمنی که از دین خود برنگشتی وی را در آن خندق انداختندی
فاما هیچ ضرر بمؤمنان نرسیدی و از آن آتش در بهشت در آمدندی و درین سورت مراد آنست
که در نجران ملک بود و او اسم موضع بود و جهود بود و آن مؤمنان بر دین عیسی علیه السلام بودند
و آن جهود ظالم با لشکری از حمیر بزمین نجران رفت و مؤمنان را بسوخت حمیر قبیله ایست از یمن
و سبب آن بود که مردی از مؤمنان قوم عیسی علیه السلام در نجران افتاد در میان جهودان
بسیار جهودان بهر کوی مسلمان شدند و بدین عیسی علیه السلام در آمدند و این ملک جهودان
را قهر آمده و خندق عظیم کند و پر آتش کرد که هر که از دین ترسائی برنگشتی وی را در آتش انداختی
و این پیش از رسول ما بود هر کرا در آتش انداختندی ضرری بوی نرسیدی تا روزی زنی را
آوردند وی فرزند شیرخواره داشت خواست تا از دین برگردد از بهر فرزند که سوخته نشود فرزندش

الاخدود واقعه اصحاب

۲۵۸

کناره کوه نشسته هر کرا می آوردندی می پرسیدندی اگر بخدا گرویده بودندی می سوختندی حق سبحانه ایشان را گوید اصحاب الاخدود یعنی اصحاب

گفت که ای مادر صبر کن و قدم در آتش نه که این آتش نیست همه گل و ریحان است و بقول وهب رضی
الله تعالی عنه آن کسانی را که در آتش انداختند دوازده هزار کس بودند و بقول امام کلبی هفتاد هزار
کس بودند پس از آن آتش زبانه زد و از خندق بیرون آمد و گرد کافران را گرفت و همه را بسوخت
و این قصه را قاضی عبد الصمد الغزنوی رحمة الله علیه آورده است در تفسیر خود و در تفاسیر دیگر نیز مذکور
است مطول بود اما مختصر کردم نصیب مؤمن اینست که در بلاها ظالمان صبر کند و از دین مسلمانی
برنگردد و نوکر و چاکر ظالمان نشود و از مبتدعان دور باشد و از برای دنیا ایشان را خدمت نکند
و توکل بر حق تعالی کند ای عزیز من کسی را که غم دین باشد و بر دین متابعت سید المرسلین باشد
او را چه غم دنیا و تشویش او باشد شیخ سنائی غزنوی گوید **غزل** مسلمانان مسلمانان
مسلمانی مسلمانی + درین آیات دنیائی پشیمانی پشیمانی + ازین رو که جهان پر دیو و پر غول
است امت را + که تاند کرد جز اسلام و جز سنت نگهبانی + شراب حکمت شرعی خورید اندر
حریم دل + که محروم اند ازین دولت هوس گویان یونانی + ببرید از چنان جانی کز و کفر و هوا
آید + ازیرا کز چنین جانها فرو ناید مسلمانی + مسازید از برای نام و دام کام چون مردان
جمال نقش آدم را نقاب نفس شیطانی + النار ذات الوقود ○ بدل اشتمال است از اخدود
معنی چنین باشد که لعنت کرده شدند یاران خندق که یاران آتش زبانه زننده اند یعنی آتش بزرگ
در خندق بود و یاران خندق کسانی اند که خندق کنده بودند و پر آتش کرده و مردم را عذاب میکردند

بآن آتش اذ هم علیها قعود ○ چون آن کافران بر کنارهٔ خندق نشستگان بودند

القعود جمع القاعد یعنی متهران ایشان بر تختها نشسته بودند بر کرانهاء آن آتش و کنایت از ایشان

مر مر آورا آتش می انداختند وهم علی ما یفعلون بالمؤمنین شهود ○ و ایشان بر آنچه میکردند

بمؤمنان حاضر بودند و رحم نمیکردند و شادمان می بودند بآن عذاب مؤمنان وما نقموا منهم

الا ان یؤمنوا بالله العزیز الحمید ○ و عیب نمیکردند آن کافران مؤمنان را یعنی چیزی

نداشتند آن مؤمنان تا کافران عیب کنند شما را مگر آنکه ایمان آورده بودند بخدای غالب همه چیز که

له ملک السموت والارض آن خدائی که

مر ورا است پادشاهی آسمانها و زمینها والله علی کل شیء شهید ○ و خدای تعالی همه چیزها

گواه است و داناست بهمه چیزها پس جزای کردارهای بد هر نیکی را و بدی را یعنی این کافران

با مومنان هیچ جهت عداوتی و دشمنی نداشتند مگر بدین جهت که ایشان ایمان آورده بودند

بخدائیکه موصوف است بصفات کمال و منزه است از نقصان و زوال یعنی می باید همچنین

کسها را دوست دارید که ایمان آورده اند بخدای تعالی و دشمنی نکنید با هیچ کس از ایشان و کافران

کوشانند کار بر عکس می کنند نصیب مؤمن آنست که با دوستان خدای تعالی دشمنی نکند حسد نبرند

بر آنکه ایشان را مریدان و دوستان باشند **مثنوی** پس تو ای ناشسته رو هر چیستی ✦ در

نزاع و در حسد با کیستی ✦ با دم شیران تو بازی میکنی ✦ بر ملانک ترک تازی میکنی ✦ ابو جهل

جانب لا خدود علی الاسامی

اقعود دهم علی ما یفعلون

بالمؤمنین ای الله من نعذبهم

بالالقاء فی النار ان لم یرجعوا

عن ایمانهم او نخمد لهم حضوری

الله الله الی المؤمنین المتقین

فی النار یعذبهم

فلحقتهم جلالین (قوله انهم کبهم

علیها تقدیره ظرف لقتل ای لعن

احرقوا بالنار قاعدین علیها فی

مکان منشی علیها من خافات

الاخدود ۱۲ ابو السعود

۲۶۰

سنه قوله وما الخ

سنه ای ما عابوا منهم

الا ایمانهم ای ما انکروا منهم

الا ایمانهم وما عابوا منهم

الا ذلک یقال ما نقم منی

الا الخیر ای ما فعلت بی

الا الخیر ۱۲ منه

سنه قوله ان یؤمنوا الخ

ای ما عابوا منهم

الا ایمانهم وما انکروا منهم

الا ذلک یقال ما نقم منی

الا الخیر ای ما فعلت بی

الا الخیر ۱۲ منه

سنه قوله الا ان یؤمنوا الخ

ای ما عابوا منهم

الا ایمانهم وما انکروا منهم

الا ذلک یقال ما نقم منی

الا الخیر ای ما فعلت بی

الا الخیر ۱۲ منه

Marfat.com

ع ماذکر لهم الفوز ۱۲ قنوی

صفت مباش ابوبکر صفت باش تا سنت الٰہی برین رفتہ است کہ ہر صدیقی را زندیقی باشد

کہ بوستانِ عارفان از جویبار منکران آب میخورد حق تعالے حال کافران را بیان کرد و

گفت جل جلالہ اِنَّ الَّذِیْنَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِیْنَ وَالْمُؤْمِنٰتِ بدرستیکہ کسانیکہ عذاب کردند

مرانِ مؤمن را و زنانِ مؤمنہ را و در خندق انداختند شانرا ثُمَّ لَمْ یَتُوْبُوْا پس توبہ نکردند از کفر و

گناہ باز نگشتند فَلَهُمْ مرایشانرا است عَذَابُ جَهَنَّمَ عذاب دوزخ وَلَهُمْ عَذَابُ

الْحَرِیْقِ و مرایشانرا بود عذاب آتش سوزان در دنیا کہ ازان خندق بیرون آمد و

ایشانرا بسوخت تا ہمہ خلق بدانند کہ آتش بفرمان حق تعالی میسوزد حق سبحانہ و تعالی صفت

مؤمنانرا کرد و گفت اِنَّ الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ لَهُمْ جَنّٰتٌ تَجْرِیْ مِنْ

تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ بدرستیکہ آن کسانیکہ ایمان آوردہ اند و عملہای نیکو کردہ اند ایشانرا باغہا

بوستانہا کہ میرود در زیر درختان آن جویہا ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْكَبِیْرُ نیست رستگاری

بزرگ یعنی مؤمنان کہ در آتش خود صبر کردند مرایشانرا است بہشت جاودان و خلاص یافتند

از عذاب ابدی اِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ لَشَدِیْدٌ بدرستیکہ ہر آئینہ گرفتن خدای تو سخت است

البطش گرفتن بسختی اِنَّهٗ هُوَ یُبْدِئُ وَیُعِیْدُ وبدرستیکہ خدا تعالی آفریدہ خلق را و باز

دیگر زندہ کند بعد از مردن وقیل عذاب کند کافرانرا در دنیا و باز گردانند عذاب را برایشان در آخرت

وَهُوَ الْغَفُوْرُ الْوَدُوْدُ و آن خدا ایست کہ نیک آمرزندہ مؤمنان گنہگار ست دوست

---

۲ ای کہ بعقوبتی و عذاب کند مؤمنانرا ۱۲ آ و د

۳ ۳ ۳

گردن موسیٰ علیہ السلام

وارندۂ دوستان خویش است قبیل آمرزندۂ دوست دارندۂ توبہ کنندگان ہست تا توانی دوستان او
را کہ مومنان اند دوست دار یعنی مومنان کہ دوستان حق تعالیٰ اند دوستان خاص او را کہ
اولیاء اللہ اند برنجانی تا ہلاک نشوی **بیت** ای بلبسا کس را کہ صورت راہ زد ۔ قصد
صورت کرد بر اللہ زد ۔ و دوستان او را دوست دار و طالب صحبت ایشان باش **مثنوی**
از کلیم حق بیاموزای کریم ۔ ہین چہ میگوید زمستی کلیم ۔ میروم تا مجمع البحرین من ۔ تا شوم
مصحوب سلطان زمن ۔ با چنین جاہ و چنین پیغمبری ۔ طالب حضرم خود بینی بری ۔
سالہا پرم بہ پر و بالہا ۔ سالہا چہ بود ہزاران سالہا ۔ تو مبین این پایہا را بر زمین ۔ زانکہ
بر دل میرود عاشق یقین ۔ ذُو الْعَرْشِ الْمَجِيدُ ○ خداوند عرش بزرگتر است ہیچ چیز از عرش
بزرگ نیست المجید بزرگ حمزہ و کسائی بکسر دال خوانند اند و باقی قرا بضم دال خوانند فَعَّالٌ
لِّمَا يُرِيدُ ○ کنندہ است ہر چہ خواہد بدہد نصیب تو نیست کہ حسد نبری و راضی باشی بقسمت
الٰہی **بیت** قسمت قسام ہین ہیچ گو و مرنج ۔ کار بر تو میشود چونکہ رَوی تو مَنج ۔ ہَلْ أَتَاكَ
حَدِيثُ الْجُنُودِ ○ و بدرستیکہ آمد بتو سخن لشکر فرعون و ثمود ○ یعنی آن لشکرہا کہ
فرعون و ثمودیان بودند کہ ما ایشان را نیست کردیم بعذاب بزرگ کافران این امت را نیز
ہلاک خواہیم کرد بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي تَكْذِيبٍ ○ بل کسانیکہ کافر شدند اند در انکار اند عذابہا را
باوجود آنکہ میدانند مکابرہ میکنند و ایمان نمی آرند بقرآن کہ نامۂ الٰہی است و بکتاب عزیز و

ای از صحبت بیگانگان اشتہ

ای از ہجرت بیگانگی اشتہ

ای از نظر

ای از نظر

ای سلطان زمانہ کنایہ از حضرت خضر است ۱۲ ودو

ای جہت نیاز ۱۲ ودو

ای آگاہ باش ۱۲ ودو ای از ۔ سہب آرزو و خواہش ۱۲ ودو

ای از ہجرت بیگانگی اشتہ ۱۲ ودو

ای از ہجرت بیگانگی اشتہ ۱۲ ودو

ای از ہجرت بیگانگی اشتہ

فرقان شریف است وَاللّٰهُ مِنْ وَّرَآئِهِمْ مُّحِيْطٌ ○ وخدا تعالی دانا است بحال این کافران وتوانا است بهلاک کردنِ ایشان وازپس وپیش محیط است یعنی گرداگرد ایشانرا گرفته است که نتوانند گریخت از عذاب وَبَلْ هُوَ قُرْاٰنٌ مَّجِيْدٌ ○ نه چنان است که کافران میگویند که قرآن شعر است وسحر وسخن محمد است علیه السلام بلکه چنین است که قرآن بزرگ است فِيْ لَوْحٍ مَّحْفُوْظٍ ○ نوشته شده است در لوح محفوظ که نگاهداشته شده است از تغییر وتبدیل که یک حرف کسی روی زیادت نتواند کرد وکم نیز نتواند کرد وعبداللہ ابن عباس رضی اللہ عنہ گفت که در اوّلِ لوح محفوظ نوشته است لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهٗ لَا شَرِيْكَ لَهٗ دِيْنُهُ الْاِسْلَامُ وَمُحَمَّدٌ عَبْدُهٗ وَرَسُوْلُهٗ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَصَدَّقَ وَعْدَهٗ وَرَسُوْلَهٗ اَدْخَلَهُ الْجَنَّةَ وعبداللہ ابن عباس رضی اللہ تعالی عنہ میگوید که لوح از یکدانهٔ مروارید است درازی وی همچون آسمان تا زمین وپهنائی وی همچون اندر مشرق تا بمغرب کرانهای وی مرصع کرده شده است بجواهر غلاف وی از یاقوت سرخ است وقلم وی از نور است سیاه ولعرش رسیده است پایان او در کنارِ فرشته ایست که نام او باطریون است لوح در لوح است یعنی نشاد بالا آسمانِ هفتم امام نافع محفوظ بضم ظا خوانده است وباقی قرا بجر ظا خوانده اند وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ

سورة الطارق ومكية وهي | بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ○ | سبع وستّ عشرة آية

وَالسَّمَآءِ بحرمت آسمان وَالطَّارِقِ ○ وبحرمت ستارگان که در شب پدید آیند وبروز

Marfat.com

ناپیدا باشند الطروق بشب آمدن وما ادریک ما الطارق ○ وچه دانی تو ای محمد
که چیست طارق بیان کرد و گفت جل جلاله النجم الثاقب ○ ستارگان روشن و
تابان است وقیل مراد از طارق شهب است که بشب پدید آیند و دو جن را بزنند تا بآسمان نتوانند
برآمدن وبقول بعضی زحل است وبقول بعضی پروین مراد است وجواب قسم آنست که ان
کل نفس لما علیها حافظ ○ امام عاصم ابن عامر وحمزه به تشدید لما خوانده اند و ان
کلمه نفی است ولما بمعنی الا است ومعنی چنین باشد که بحرمت آسمان وبحرمت ستارگان
تابان که بشب پدید آیند یا بحرمت ستاره معین بشب آیند و که نیست هیچ تنی مگر بر وی
نگاهبانی از حق تعالی وباقی قرا بتخفیف لما خوانده اند وما زائده است وان مخففه است از
ثقیله والضمیر للشان محذوف است معنی چنین باشد که بحرمت آسمان وستارگان که بدرستیکه بر
هر تنی است هر آئینه نگاهبانی از حق تعالی وبقول بعضی آن نگاهبانان فرشتگانند که اعمال
بندگان را بنویسند از نیکی وبدی تا در قیامت جزای آن به بندگان برسانند وبقول بعضی
فرشتگانند که مؤمن را نگاه میدارند از بلاها واز دیوان چنانکه در حدیث آمده است که بهر
مؤمنی صد و شصت فرشته موکل است که وی را نگاه میدارند از دیوان چنانکه عسل را نگاه میدارند
از مگس تا غایتی که تقدیر کرده شده است چون تقدیر بسر آید نگاه ندارند و در هدایه آورده است
که اختلاف است در شمار فرشتگان که نگاه میدارند آدمی را پس بر عدد معین اعتقاد نباید کرد

الطارق: اصله کل آت لیلا وغیره ... النجم لطلوعها لیلا ... اعلمت ما الطارق ... بجر فی محل التعوّل ... وما بعده ... نشان الطارق ... وبالنجم ای الثریا ... الغنی لتعسر الغلام ... القسم ... ان کل نفس لما علیها ... ان ناقته ... وما بمعنی الا ... وهی الملائکة ... عبارة الجامع ... اسم فاعل من طرق ... الطرق الدق ... وانما سمی ... لاختصاصه ... غالبا ... کانما ... حق اطلق ... بالاتیان ... الثاقب ... ومعدود ... الی جماعة ... اذ عجم ... اذ الکواکب ... لانه ینقب ... لقوله تعالی ... الشهب التی ... منقوت ... ثاقب ... تولیان ... حافظ ... اله جل ... من الملائکة ... علیه الصلوٰة

Marfat.com

چونکہ در بعضی روایت دوست و در بعضی روایت پنج و در بعضی روایت شصت است

فَلْيَنْظُرِ پس بنگرد الْإِنْسَانُ آدمی کہ مِمَّ خُلِقَ ○ از چہ آفریدہ شدہ است باز بیان کردو

گفت جل جلالہ خُلِقَ مِنْ مَّاءٍ دَافِقٍ آفریدہ شدہ است از آب ریختہ شدہ در رحم مادرش يَخْرُجُ

مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ ○ کہ بیرون می آید آب از میان پشت پدر و از میان استخوانہای

سینہ مادر کہ میان دو پستان است التَّرَائِب جمع الترببۃ چون حضرت حق تعالی خواہد کہ

فرزندی پیدا شود قوت شہوت مرد و زن را برانگیزد تا ہر دو بہم جمع آیند و از پشت پدر و سینہ

مادر آبی جدا شود و ہر دو آب بہم بیامیزند و در حدیث آمدہ است کہ چہل روز نطفہ و چہل روز خون

بستہ باشد و چہل روز گوشت پارہ باشد چون گوشت خایدہ بعد ازان فرشتہ را حق سبحانہ

و تعالی بفرستد در شکم مادر تا چہار حکم را بنویسد کہ دارش اکہ چہ خواہد بود و اجلش اکہ چند بزید

ای عمل دارد کہ در شکم مادر باشد ۱۲ ود

و روزیش را کہ بچند بخورد و بنویسد کہ نیک بخت است یا بد بخت بعد ازان روح را در وی

در آرند تا زندہ شود نصیب تو انیست کہ بدانی اول خود را کہ چہ بودی و از چہ پیدا شدی اولیت

آب گیرد و آخرت خاک پر کند پس منکر مباش کہ شوندہ نمودہ چنانکہ گفت خدای باقی و پایندہ

بہ بود ۱۲ ود

اِنَّهٗ بدرستیکہ خدا تعالی کہ آفرید ش اول عَلٰى رَجْعِهٖ لَقَادِرٌ ○ بر باز گردانیدن آدمی

ہر آئینہ تواناست يَوْمَ تُبْلَى السَّرَآئِرُ ○ در روزی کہ آشکارا کردہ شود کارہای پنہان او

را فَمَا لَهٗ مِنْ قُوَّةٍ وَّلَا نَاصِرٍ ○ پس نباشد این کافر را ہیچ قوتی و یاری کنندہ و

قولہ فلینظر الانسان الخ بہ اعتبار اکثر افراد انسان یا بہ اعتبار اصل خلقت کہ من ماء الخ

قولہ خلق من الرجل و المرأۃ و یخرج من بین الصلب الخ

قولہ خلق من ماء دافق الخ

قولہ انہ علی رجعہ لقادر الخ

قولہ یوم تبلی السرائر الخ

قولہ فما لہ من قوۃ الخ

۲۶۵

بیک قول مراد ازین کارهای پنهان فریضها است چون نماز و روزه و غسل جنابت و
غیر آن که در قیامت اینها را آشکارا کنند که چگونه کرده است و در حدیث آمده است که رسول
صلی الله علیه و آله وسلم فرمود که سه چیز است هر که آنرا بجای آرد و ترک ندهد ولی حق تعالی باشد نماز
و روزه و غسل جنابت و بقول دیگر مراد ازین گناهان پنهان و مکرها و حیله ها باشد که آنرا در
آن روز آشکارا کنند و الله تعالی اعلم وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الرَّجْعِ ۝ و بحرمت آسمان با باران
وَالْأَرْضِ ذَاتِ الصَّدْعِ ۝ و بحرمت زمین با شگافتن که بشگافد بگیاه و درخت إِنَّهُ
بدرستیکه قرآن لَقَوْلٌ فَصْلٌ ۝ هر آئینه سخن خدا تعالی است که جدا کننده است میان
حق و باطل وَمَا هُوَ بِالْهَزْلِ ۝ و نیست این قرآن سخن بیهوده و سخن آدمیان إِنَّهُمْ
يَكِيدُونَ كَيْدًا ۝ و بدرستیکه این کافران مکه مکر میکنند بتو ای محمد تا بتو رنجی رسانند
وَأَكِيدُ كَيْدًا ۝ و من جزای این مکر ایشانرا میدهم در دنیا و آخرت صبر کن تو ای محمد
در جفای کافران نصیب درویش اینست که در مکر دشمنان و حسد حاسدان صبر کند و بحق سبحانه
و تعالی توکل کند که او کریم است و جزای ایشان را بدهد وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ
بیت آنرا که توئی خرقه عریان نشود هرگز + و آنرا که توئی چاره بیچاره نخواهد شد + بیمار شود
عاشق اما نمی میرد + مه گرچه شود لاغر استاره نخواهد شد + فَمَهِّلِ الْكَافِرِينَ أَمْهِلْهُمْ رُوَيْدًا ۝
پس مهلت ده و فرصت ده ایشانرا تو ای محمد اندکی یعنی روزی چند امان ده ایشانرا و تعجیل

ای کافرانرا ۱۲ و د

مکن در دعا بر ایشان که ایشانرا هلاک خواهیم کرد چنانکه در جنگ بدر کردیم نصیب درویش اینست
که تا تواند دعای بد نکند بر دشمنان خود و محبت و عداوت خلق را از حق تعالی بیند و شکر گوید
که از منکران نیست هر محمدی را ابوجهلی باشد و ابوبکر نیز مصراع در جمع سبک
روحان هم بولهبی باشد

سورة الاعلی مکیة	بسم الله الرحمن الرحیم	وهی تسع عشرة آیة

سبح اسم ربک الاعلی ○ بپاکی یاد کن ای محمد خدای خود را که برتر است از همه بقهر و
استیلاء نه بمکان و بقول دیگر بگو سبحان ربی الاعلی پس رسول علیه الصلوة والسلام فرمود که
در سجده بگوئید سبحان ربی الاعلی و چون این آیت آمد که فسبح باسم ربک العظیم فرمود که در رکوع بگوئید
سبحان ربی العظیم معلوم شد که لفظ اسم زائد است و بقول دیگر بپاکی یاد کن نام پروردگار خود
را و لفظ اسم برین تقدیر زائد نیست الذی خلق فسوی ○ آن خدائیکه آفرید چیزها
را پس راست کرد هر مخلوقی را که چنانکه خواست آدمی را بشکل دیگر و اسپ و شتر را بشکل دیگر هر یکی را
چنانکه می بایست آفرید بحکمت بالغه والذی قدر فهدی ○ آن خدائی که اندازه کرد
روزیها را پس راه نمود مر طلب کردن هر چیز را بآنچه می بایست و الهامات الهی مر انسانرا
و حیوانرا در طلب کردن داروها و غذاها حکمت بزرگ است در کشاف و کواشی آورده است که
چون مار افعی کور شود الهام دهد حق تعالی او را که برگ بادیان را بچشم خود بمالد بینا شود امام حمزه

Marfat.com

وکسائی قدر تخفیف خواندہ اند و باقی قرابہ تشدید خواندہ اند وَالَّذِیْٓ اَخْرَجَ الْمَرْعٰی ○ ۱۱ ۵
فَجَعَلَهٗ غُثَآءً اَحْوٰی ○ آن خدائیکہ بیرون آورد چراگاہ سبز را تازہ و پُر گل و ریاحین پس
گردانید ش خشک و ریزہ ریزہ و سیاہ غثاء خس خشک ریزہ شدہ چون خاشاک اَحوی سیاہ
خشک یعنی آن خدائیکہ بیافرید از برای ستوران شما در سفر و حضر علفہای آمادہ کردہ شدہ
تا شکر گوئید در زمستان از خشک او نفع گیرید و در تابستان از تر و تازہ و شُلّاق والاق برای
ستوران شما پدید آورد و از برای شما نیز بہشت و دوزخ آفرید جل جلالہ سَنُقْرِئُكَ زود باشد
کہ قرآن خوانیم بر تو بواسطۂ جبرائیل و قبل زود باشد کہ خوانا گردانیم ترا فَلَا تَنْسٰٓی ○ پس
فراموش نکنی اِلَّا مَا شَآءَ اللّٰهُ ط مگر آنچیزرا کہ خدا تعالیٰ خواہد کہ نسخ کند پس تو فراموش کنی
آنرا چون لفظاً و معنیً منسوخ شود فراموش تو شود اِنَّهٗ یَعْلَمُ الْجَهْرَ وَمَا یَخْفٰی ○ ط
بدرستیکہ میداند خدا تعالیٰ آشکارا و پنہان را پس آنچہ خواہد نسخ کند و بر تو فراموش گرداند
چونکہ او ست دانا بمصالح خلق وَنُیَسِّرُكَ لِلْیُسْرٰی ○ و آسان کنیم مر ترا راہ عمل نیک را
یا آسان کنیم بر تو راہ بہشت را یعنی از دین آنچہ آسان تر باشد او دیم و نگاہ داریم و آنچہ دشوار تر
باشد نسخ کنیم فَذَكِّرْ پس پند گوی بقرآن و شریعت اِنْ نَّفَعَتِ الذِّكْرٰی ○ اگر سود دارد
وعظ و اگر سود ندارد دستان را و اہل ایمان را سود دارد و کافر را الزام حجت باشند
عالم حقانی آنست کہ وعظ بگوید اگرچہ فاسق را و حیلہ گر را سخت آید و نفع نہ گیرند ازین

۱ ۵ قولہ والذی اخرج الرعی الخ ۲ ۵ قولہ فجعلہ غثاء احوی ۳ ۵ قولہ سنقرئک فلا تنسی الا ما شاء اللہ ۴ ۵ قولہ ونیسرک للیسری ۵ ۵ قولہ فذکر ان نفعت الذکری

۱ ۵ ای بخفیف حال ۲ ۱۲ ودد ۳ ۵ ای محمد صلی اللہ علیہ وسلم ۱۲ ودد ۴ ۵ ای خواننده ۱۲ ودد ۵ ۵ ای تتبع ۱۲ ودد

۱ ۵ قولہ والذی اخرج الرعی الخ ای اخرج المرعی فجعلہ غثاء احوی ای اسود ۱۲ منہ ۲ ۵ قولہ فجعلہ غثاء احوی ای یابسا اسود ۱۲ منہ ۳ ۵ قولہ احوی ای ذا حوة وھی سواد یضارب الخضرة ۱۲ منہ ۴ ۵ قولہ فلا تنسی الا ما شاء اللہ ای لا تترک العمل بشیء منہ الا ما شاء اللہ ان ینسخہ ۱۲ منہ ۵ ۵ قولہ للیسری ای للخلة الیسری ۱۲ منہ

۲۶۸

آیت و السنه میشود که وعظ و نصیحت را بهیچ وجه ترک نتوان کرد تقدیره اِن نَّفَعَتِ
الْمَوْعِظَةُ اَوْ لَمْ تَنْفَعْ هٰكَذَا فَسَّرَهُ الْمُفَسِّرُوْنَ بعد بیان کرد و گفت که کرا سود میدارد و کرا
سود نمیدارد و گفت جل جلاله سَيَذَّكَّرُ مَنْ يَّخْشٰى ○ زود باشد که پند گیرد بوعظ هر که
از خدا تعالی بترسد وَيَتَجَنَّبُهَا الْاَشْقَى الَّذِيْ يَصْلَى النَّارَ الْكُبْرٰى ○ و دور شود از وعظ
و پند را قبول نکند بدبختی که در آید در آتش بزرگ که هفتاد بار ازین آتش دنیا سوزان تر
باشد و گرم تر ثُمَّ لَا يَمُوْتُ فِيْهَا وَلَا يَحْيٰى ○ پس آن بدبخت در دوزخ نمیرد تا خلاص شود
از عذاب و نه زید زندگیی که در وی آسایشی باشد یعنی از سختی عذاب وی چنانکه عرب در وقت
مبتلا شدن ببلای سخت در عرف خود میگویند که نه مرده است و نه زنده نصیب تو اینست ازین
آیت که وعظ و نصیحت را صحبت و اعظان و ناصحان حقانی را ترک نکنی و از ایشان نگریزی
و ایشانرا بدل دشمن ندانی این فقیر میگوید بندهٔ مؤمن طالب همیشه طالب کردن نصیحت و پند
است اول از پدر و مادر و بعد از استاد و بعد از شیخ بعد از الهامات لوهیت که حق تعالی
قَالَهُمْ فُجُوْرَهَا وَتَقْوٰهَا گفته است بسیاکسان باشند که از بسیار رفتن بوعظ عار دارند
و بواعظان حقانی بچشم حقارت بینند و دشمنی کنند فاما حافظ و معین ایشان حق تعالی میباشد
و از دشمنی ایشان هیچ زیان ندارند بلکه ایشانرا ازیان وارد **بهت** چراغی را که ایزد برفروزد
هر آنکس که فف کند ریشش بسوزد ☆ بپیغامبران را یاد کرد و عذاب ایشانرا بعد فرمانبرداران

---

۱ ای علق ۱۲ ود

۲ ای کدام نفس ۱۲ ود

۳ وعظ ۱۲ ود

۴ ای آسود گی ۱۲ ود

۵ ای تو نه زندگی کند بزندگی که در دوزخ ۱۲ ود

۶ ای طالب حق ۱۲ ود

۷ خواری ۱۲ ود

۸ ای نقصان ۱۲ ود

۹ از زید

الیسای هی اعمال اخیار التی
تؤدی الی الیسار فی وجوه
فتقول للنفس
حفظ القوی
ابن مسعود الیسر الیسر الطریق
۲۶۹
علیک بالحق حتی تحفظ و تعلمه
و تعمل به فورا یهما وفقک
للتشبث بعروة هی الخنیفیة السمحة و الوجه الاول اقرب
۱۲ تفسیر کبیر ۵ قوله
جانبا لا یلتفت الیها ۱۲ جلالین ۵۲ قوله
فیستریح و لا یحیی ثم حیاة
هنیئة ۱۲ جلالین و قوله
کیف قال ذلک مع ان الکفار
لا یحیون فیها و لا یموتون
لا یخلوا عن الانتفاع بالحواس
و ظاهرها لا یثبت قسما ثالثا
لا حیا و لا میتا و الصحیح ان
الخلق لا یموت موتا یستریح به
و لا یحیا حیاة ینتفع بها کقوله
لا یقضی علیهم فیموتوا و لا
یخفف عنهم من عذابها
و هذا اعلی مذاهب العرب
القول للمبتلی بالبلاء الشدید
لا هو حی قوة هو میت و قیل
معناه لا تستعد النفس الی الخلاص
ثم لا تقارنه الموت و لا تروح
الی موضعها من
الجسم فیحیا ۱۲ جمل و تفسیر کبیر

Marfat.com

را یاد کرد و گفت جل جلاله قَدْ اَفْلَحَ مَنْ تَزَکّٰی ○ بدرستیکه نیکبخت شد و خلاص از عذاب آنکه
وعظ را قبول کرد و پاک شد از گناه و کفر و ذکر اسم ربّہٖ فصلّٰی ○ و خدا تعالے
را یاد کرد و نام او را گفت و نماز گذارد یعنی اللہ اکبر گفت و خدا تعالی را به بزرگی یاد کرد و نماز
گذارد امیر المؤمنین علی رضی اللہ عنہ گفت رستگاری یافت آنکه صدقهٔ فطر را داد و در راه
روز عید فطر و تکبیرات نماز عید گذارد و در کشاف آورده است که امیر المؤمنین علی رضی اللہ
عنہ گفت که باک ندارم اگر در نامهٔ خود نیافتم غیر از ایشان از جهت قوله تعالی قَدْ اَفْلَحَ مَنْ
تَزَکّٰی یعنی چون صدقهٔ فطر و نماز عید تکبیر ها بجا آورده باشم مرا همین بس است بخاطر
این فقیر می آید و اللہ تعالی اعلم که در این آیت اشارة است بمنازل سلوک اول توبه است
و تزکیهٔ نفس باز الهٔ صفات ذمیمه و اکتساب صفات حمیده دوم مداومت بر ذکر لسانی و قلبی
و روحی و سری سیم رسیدن بمشاهدات قد افلح من تزکی اشارت باول است و ذکر
اسم ربّہٖ اشارت بدوم است فصلّٰی بسیوم چون صلوة معراج مؤمن است و قرة عینی فی
الصلوة اشارة باین است و اللہ تعالی اعلم بَلْ تُؤْثِرُوْنَ الْحَیٰوةَ الدُّنْیَا ○ ابو عمرو بیائے
غائب خوانده است و باقی قرا بتای خطاب خوانده اند معنی این باشد که شما کافران بر میگزینید زندگی
نزدیکتر یعنی دنیا را بر آخرت و وعظ و پند را قبول نمی کنید از قرآن و اهل قرآن وَالْاٰخِرَةُ
خَیْرٌ وَّاَبْقٰی ○ و حال آنست که آخرت بهتر است لذت دنیا و باقی است بدانکه حق تعالے

قوله قد افلح من تزکی و ذکر اسم ربه فصلی امر اتیان اعمال المکلف ثلاثة توفوا بها ازالة العقائد الفاسدة عن القلب فروعنا فیها استحضار معرفة الله تعالی بذاته و صفاته و اسمائه فروعنا فیها الاشتغال عن مسته فالمراد بالتزکیة الاولی هی المراد بقوله قوله تعالی قد افلح من تزکی فروعنا فیها هی المراد بقوله تعالی ذکر اسم ربه فان التذکر بالقلب فروعنا فیها هی المراد بقوله ذکر اسم ربه فصلی فان الصلوة عبارة عن مجموعة فروعنا فیها لیس لها معرفة فروعنا فیها تخشعة و هی المراد بقوله تعالی قد افلح من تزکی یعنی من تصدق صدقة الفطر قبل الخروج الی العید و ذکر اسم ربه فصلی یعنی ثم صلی صلوة العید بعد ذلک مع الامام و التواضع و الخشوع فی استماره قلبه معروفة جلال الله تعالی و کبریائه لابد و ان یظهر فی جوارحه و اعضائه اثرا لخضوع و الخشوع قال قوم من المفسرین هذا قول علی رضی الله عنه و ابن العالیة و ابن سیرین و ابن المسیب و روی ذلک مرفوعا الی النبی صلی الله علیه وسلم انه قسم زکوة الفطر علی رؤس الشهاد و الصیام تطهرة من اللغو و الرفث و طعمة للمساکین و الصلوة تزکیة من النفوس و الصدقة تکثیر من التقوی من تصدق قبل الصلوة قبلت منه صدقته و من تصدق بعد الصلوة فهی کسائر الصدقات و فضل من فضل و قوله تعالی قد افلح من تزکی یعنی من تصدق و قوله و ذکر اسم ربه فصلی یعنی اقام الصلوة و اتی الزکوة و قوله تعالی بل تؤثرون الحیوة الدنیا یعنی ایها الکفار تختارون الدنیا علی الآخرة و قوله و الآخرة خیر و ابقی یعنی الآخرة باقیة و الدنیا فانیة و الباقی خیر من الفانی ۱۲ تفسیر کبیر

Marfat.com

ع۵ علیہا الف سنۃ حتی اسودت فھی سوداء مظلمۃ ۱۲ جمل

بیان کردکہ سبب کفر و حق را قبول ناکردن دوستی دنیاست و حب و جاہ و سلطنت و حکومت

قال النبی علیہ السلام حب الدنیا راس کل خطیئۃ و بسیار از امیران و دنیاداران باشند کہ ہرگز بوعظ اہل حق بغرض حاضر نیایند و بسیار فقیران صالح باشند کہ ہرگز ترک ندہند فرو عنا و سلطنت سر بجہات میکشند ٭ فقر و فنا و مسکنت جانب ذات میکشند ٭ اِنَّ ھٰذَا (ای شہر ترا بجفا دخواری میکشند ۱۲ ود)

لَفِی الصُّحُفِ الْاُوْلٰی ○ صُحُفِ اِبْرَاھِیْمَ وَمُوْسٰی ○ ع بدرستیکہ آنچہ یاد کردیم در سورہ از وعد و وعید و دلائل توحید و غیر آن باشندہ است در کتابہای پیشینیان کہ آن کتابہای ابراہیم و موسیٰ است علیہما الصلوٰۃ والسلام

سُوْرَۃُ الْغَاشِیَۃِ مَکِّیَّۃٌ	بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ ○	وَھِیَ سِتٌّ وَعِشْرُوْنَ اٰیَۃً

ھَلْ اَتٰکَ حَدِیْثُ الْغَاشِیَۃِ ○ بدرستیکہ آمد ترا ای محمد سخن قیامت کہ آن فرو پوشندہ است مر ہمہ چیزہا را باہوال و نقول دیگر غاشیہ نام آتشی است کہ فرو پوشندہ است ہمہ کافران را حق تعالیٰ قیامت را در قرآن ہزار جای یاد کردہ است تا خلق بترسند وجوہ یومئذ خَاشِعَۃٌ ○ روہا باشند در آن روز ترسان و خوار و ذلیل از ترس قیامت عَامِلَۃٌ کارکنندہ نَّاصِبَۃٌ ○ رنج بیننده باشند در دوزخ و کارشان این باشد کہ فرمایند شان را تا برصعود با غلہا و زنجیرہا برآیند باز بینند از دشنا ز او صعودی ہست از آتش دوزخ و ایشان کسانی باشند کہ در دنیا کارہا کردہ باشند و رنجہا دیدہ اما از برای رضای حق تعالیٰ نباشند تَصْلٰی

الغاشیۃ

اختلفوا فی المشار الیہ بلفظ ھذا ۱۲ منہ

قولہ ان ھذا اشیر الیہ بلفظ ھذا لانہ فی معنی القرآن او ذلک لان جمیع السور مشتملۃ علی التوحید والنبوۃ والوعید علی الکفر باللہ تعالیٰ والعمل الصالح من قال بل المشار الیہ بھذا الاشارۃ ھو من قولہ قد افلح من تزکی الی قولہ والبقی ۱۲ منہ

قولہ ھذا اشارۃ الی قولہ خیر و ابقی و قال اخرون ان قولہ ھذا الاشارۃ الی قولہ والاخرۃ خیر و ابقی ۱۲ منہ

ع۱ کہ بدیہی است ۱۲ ود

ع۲ قولہ جانب بامات میکشند ای ترا جانب بامات میکشند ۱۲ ود

عالمہ سیکشد ای تترا جانب بامات میکشند ۱۲ ود

ع۳ قولہ حدیث الغاشیۃ کما فی الحدیث التی تغشی الناس الخ

ع۴ قولہ وجوہ یومئذ ای یوم القیامۃ وقیل یوم بنی قریظۃ والنضیر تشمل رؤس الکفار ومقدمی الجیوش منہم یعنی القیامۃ من قولہم بعثہم یعشاہم العذاب وتغشی وجوہہم النار من قولہ ومن فوقہم غواش ۱۲ کشاف

ع۵ قولہ واتی فی جواب سوال استئناف واقع فی حیز التعلیل کانہ قیل لم یخزی ھؤلاء ویذل ھؤلاء فقیل لان ھؤلاء کذا وکذا ۱۲ صاوی

ع۶ قولہ وجوہ یومئذ ای یوم القیامۃ عبر بالوجوہ عن الذوات لان الوجہ اشرف الاعضاء کما ان القلب اشرف الاجزاء ۱۲ خازن

ع۷ قولہ خاشعۃ ذلیلۃ ۱۲ منہ

ع۸ قولہ ناصبۃ ذات نصب وتعب ۱۲ منہ

ع۹ قولہ عاملۃ ناصبۃ ای عاملۃ فی النار بالسلاسل والاغلال کما یجر الاسیر بالسلاسل جلالین

ع۱۰ قولہ تصلی ای تدخل نارا حامیۃ جلالین قولہ عبر بھا عن الذوات ای فعبر بالجزء عن الکل وخص الوجہ لانہ اشرف الاعضاء کما ان القلب اشرف الاجزاء ۱۲ خازن

ع۱۱ قولہ تسقی من عین آنیۃ ای قد انی حرہا وقیل انہا تنتہی فی الحر والقر الی غایۃ لا تزید علیہا وقیل انہا حیۃ تخرج من عین تحت جہنم فتدور علی الکفار ثم تعود الی مکانہا ۱۲ خازن

ع۱۲ قولہ لیس لہم طعام الا من ضریع والضریع نبت ذو شوک لاطیء بالارض منتن الریح مر الطعم یسمیہ اہل مکۃ الشبرق اذا ہاج وقیل ہو نبت فی النار شبیہ بالشوک انتن من الجیفۃ وامر من الصبر واشد حرا من النار سماہ اللہ ضریعا تشویہا لہم بہ وتعذیبا لہم بمرارتہ وخشونتہ ۱۲ خازن

ع۱۳ قولہ لا یسمن ولا یغنی من جوع ای لا یدفع الجوع ولا یغنی من الجوع شیئا ۱۲ خازن

ع۱۴ قولہ وجوہ یومئذ ناعمۃ ای ذات بہجۃ وحسن ۱۲ منہ

ع۱۵ قولہ لسعیہا ای لعملہا ۱۲ منہ

ع۱۶ قولہ راضیۃ ای بما نالت من الثواب ۱۲ منہ

ع۱۷ قولہ عالیۃ ای مکانا ۱۲ منہ

ع۱۸ قولہ لا تسمع فیہا لاغیۃ ای کلمۃ لغو ۱۲ منہ

ع۱۹ قولہ فیہا عین جاریۃ ای ماء جار ۱۲ منہ

ع۲۰ قولہ سرر جمع سریر ۱۲ منہ

ع۲۱ قولہ مرفوعۃ ای رفیعۃ القدر ۱۲ منہ

ع۲۲ قولہ واکواب ای اقداح لا عری لہا ۱۲ منہ

ع۲۳ قولہ نمارق ای وسائد ۱۲ منہ

ع۲۴ قولہ وزرابی ای بسط ۱۲ منہ

ع۲۵ قولہ مبثوثۃ ای منتشرۃ ۱۲ منہ

ع۲۶ قولہ افلا ینظرون ای یتفکرون ۱۲ منہ

ع۲۷ قولہ کیف خلقت ای کیف خلقہا اللہ ۱۲ منہ

ع۲۸ قولہ رفعت ای سقفہا ۱۲ منہ

ع۲۹ قولہ نصبت ای رکزت ۱۲ منہ

ع۳۰ قولہ سطحت ای بسطت ۱۲ منہ

ع۳۱ قولہ لست علیہم بمسیطر ای بمسلط تقہرہم علی الایمان ۱۲ منہ

ع۳۲ قولہ الا من تولی وکفر ای لکن من تولی وکفر ۱۲ منہ

ع۳۳ قولہ الا من تولی وکفر ای لکن من تولی وکفر ۱۲ منہ

ع۳۴ قولہ الا من تولی وکفر ای لکن من تولی وکفر ۱۲ منہ

ع۳۵ قولہ الا من تولی وکفر ای لکن من تولی وکفر ۱۲ منہ

ع۳۶ قولہ الا من تولی وکفر ای لکن من تولی وکفر ۱۲ منہ

ع۳۷ قولہ الا من تولی وکفر ای لکن من تولی وکفر ۱۲ منہ

ع۳۸ قولہ الا من تولی وکفر ای لکن من تولی وکفر ۱۲ منہ

ع۳۹ قولہ الا من تولی وکفر ای لکن من تولی وکفر ۱۲ منہ

ع۴۰ قولہ الا من تولی وکفر ای لکن من تولی وکفر ۱۲ منہ

ع۴۱ قولہ الا من تولی وکفر ای لکن من تولی وکفر ۱۲ منہ

ع۴۲ قولہ الا من تولی وکفر ای لکن من تولی وکفر ۱۲ منہ

ع۴۳ قولہ الا من تولی وکفر ای لکن من تولی وکفر ۱۲ منہ

ع۴۴ قولہ الا من تولی وکفر ای لکن من تولی وکفر ۱۲ منہ

ع۴۵ قولہ الا من تولی وکفر ای لکن من تولی وکفر ۱۲ منہ

ع۴۶ قولہ الا من تولی وکفر ای لکن من تولی وکفر ۱۲ منہ

ع۴۷ قولہ الا من تولی وکفر ای لکن من تولی وکفر ۱۲ منہ

ع۴۸ قولہ الا من تولی وکفر ای لکن من تولی وکفر ۱۲ منہ

ع۴۹ قولہ الا من تولی وکفر ای لکن من تولی وکفر ۱۲ منہ

ع۵۰ قولہ الا من تولی وکفر ای لکن من تولی وکفر ۱۲ منہ

ع۵۱ قولہ الا من تولی وکفر ای لکن من تولی وکفر ۱۲ منہ

ع۵۲ قولہ الا من تولی وکفر ای لکن من تولی وکفر ۱۲ منہ

ع۵۳ قولہ الا من تولی وکفر ای لکن من تولی وکفر ۱۲ منہ

ع۵۴ قولہ تصلی ای تدخل ۱۲ منہ

Marfat.com

نَارًا حَامِيَةً ○ در آیند در آتشی که سخت گرم باشد در حدیث آمده است که دوزخ را سه
هزار سال تافتند تا سیاه شد اکنون همچنان سیاه است ابوبکر و عمر و تسلی بلفظ مجهول خوانده
اند یعنی در آورده شوند در دوزخ تُسْقٰى مِنْ عَيْنٍ اٰنِيَةٍ ○ آب داده شوند در دوزخ از چشمه گرم
که گرمی وی گرم تر نباشد لَيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ اِلَّا مِنْ ضَرِيْعٍ ○ نباشد مر آن دوزخیان را
در دوزخ خوردنی مگر از خار خشک که زهر دارد و قیل درختی است در دوزخ مشابه است بضریع لَا
يُسْمِنُ نه فربه کند وَلَا يُغْنِيْ مِنْ جُوْعٍ ○ و سود ندارد و کفایت نکند از گرسنگی یعنی
در خوردن وی نفعی نباشد چون صفت دوزخیان کرد صفت بهشتیان نیز کرد و گفت
جل جلاله وُجُوْهٌ يَّوْمَئِذٍ نَّاعِمَةٌ ○ رویها باشد در آن روز تازه از اثر رحمت لِّسَعْيِهَا
رَاضِيَةٌ ○ و از برای کوشیدن و عمل نیک کردن در دنیا خشنود باشند و همچون ماه شب
چهارده باشند فِيْ جَنَّةٍ عَالِيَةٍ ○ در بهشت بلند باشند لَا تَسْمَعُ فِيْهَا لَاغِيَةً ○
نشنوند در بهشت سخن بیهوده و باطل همه حکمت و حمد و ثنا گفته شود فِيْهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌ ○
در آن بهشت چشمه آب روان باشد و مراد اینجا چشمهای روان بسیار است فِيْهَا سُرُرٌ
مَّرْفُوْعَةٌ ○ درین بهشت باشد تختهای بلند اگر از بالای آن چیزی بیفتد صد سال باید تا
بپایان رسد در حدیث آمده است که قال النبی صلی الله علیه وسلم ان المتحابین فی الله
لفی غرفة ینظر الیهم اهل الجنة کما ینظر اهل الدنیا الی کواکب السماء یعنی کسانی که

بیک دیگر دوستی دارند از برای رضای حق تعالی در دنیا هر آئینه در جایهای بلند باشد که نظر
کنند بایشان اهل بهشت چنانکه اهل دنیا ستارگان را بر آسمان می بینند و چون خواهند اهل
بهشت تا بر بالای آن تختها بنشینند پست شود و باز بلند گردد وَأَكْوَابٌ مَّوْضُوعَةٌ ○
و در بهشت کوزها باشند بی دسته نهاده شده از شراب پر بر لبهای جویهای بهشت بشمار
ستارگان از جواهر مختلفه بعضی از زر و بعضی از نقره و غیر آن وَنَمَارِقُ مَصْفُوفَةٌ ○ و در
بهشت بالشهای انداخته شده باشند به پهلوی یکدیگر صف بصف نهاده وَزَرَابِيُّ مَبْثُوثَةٌ
و شادروانها و بساطها باشند در بهشت گسترده قیل قالینهای مخمل انداخته شده در منازل
بهشتیان چون تختهای بهشت را رسول علیه السلام بیان کرد کافران گفتند چون برآیند
برین تختهای بلند حق سبحانه و تعالی آیت را فرستاد أَفَلَا يَنظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ
خُلِقَتْ ○ آیا پس نمی نگرند بشتران که چگونه آفریده شده است چون خواهند که سوار شوند
پست شوند و باز بلند شوند و چندین منفعتها آفریده است حق تعالی در وی وَإِلَى السَّمَاءِ
كَيْفَ رُفِعَتْ ○ و چرا نمی نگرند بآسمان که چگونه بلند کرده شده است چون خیمه سبز آویخته
بی ستون و در وی عجائب بسیار آفریده وَإِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ ○ و چرا نمی نگرند
بکوهها که چگونه ایستاده کرده شده است و چندین منفعتها در کوهها نهاده شده است وَإِلَى
الْأَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ ○ و چرا نمی نگرند بزمین که چگونه پهن شده است و چندین هزار

عجائب قدرت در وی آفریده شده است آن خدائیکه قادر است بر آفریدن این چیزها قادر است
بر آفریدن دوزخ و عذابهای وی و بآفریدن بهشت و نعمتهای وی چنانکه خبر کرد جل جلاله
در اول این سوره فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ ۝ یعنی پس تو ای محمد پند ده و هر آئینه تو پند
دهنده لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيْطِرٍ ۝ و نیستی تو بر گماشته شده برین کافران تا ایشان را
بستم فرمائی ایمان آوردن و حکم این آیت منسوخ است بآیت سیف یعنی فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ
و قیل معنی اینست که تو ای محمد مجبور نیستی برین که راه راست در ایشان خلق کنی و پیدا کنی کما قال
تعالی إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ تو راه بنمای و وعظ
بگوی و پند ده تا کرا سعادت مساعده کند تا حق را قبول کند و تا کرا بی سعادتی برین دارد که
حق را قبول نکند زهی بی سعادتی که محمد رسول الله را پیش وی فرستند و برا نشناسد و ایمان
نیارد بلکه دشمن گیردش **مثنوی** ای بسا دولت که آید گاه گاه * پیش بی دولت بگردد
او ز راه * ای بسا معشوق که آید ناشناخت * پیش بدبختی نداند عشق باخت * این
غلط ده دیده را حرمان ماست * وین مقلب قلب را سوء القضاست * دیده و دل
هست بین الاصبعین * چون قلم در دست کاتب ای حسین * جز نیاز و جز تضرع
راه نیست * زین تقلب هر قلم آگاه نیست * ای قلم بنگر گر اجلالیستی * که میان اصبعین
کیستی * قال النبی صلی الله علیه وسلم قلوب العارفین بین الاصبعین من اصابع

الرحمن يقلبها كيف يشاء إلا من تولى وكفر ○ فيعذبه الله العذاب الأكبر ○

لیکن آنکس که برگردد از ایمان و کافر شود پس عذاب کند خدا تعالی ویرا عذابی بزرگتر یعنی در

دنیا و آخرت باین تقدیر استثناء منقطع باشد و اگر استثناء متصل باشد و معنی میگویند بگی

آنکه تو پند دهی قوم خود را که سود دارد پند ایشان را مگر کسی را که کافر شود که او را پند سود ندارد و دیگر

معنی نیست که تو مسلط نیستی بر کشتن ایشان مگر بر کسی که روی بگرداند از ایمان آوردن

إن إلينا إيابهم ○ بدرستیکه با ماست بازگشتن ایشان إن علينا حسابهم ○ پس

بر ماست شمار کردن ایشان و جزا دادن ایشان با جزای کردار ایشان میدهیم تو ای محمد

برسان بایشان شریعت را تا حجت باشد بر ایشان اللهم ثبت قلوبنا على دينك

وطاعتك يا مقلب القلوب

سورة الفجر مكية	بسم الله الرحمن الرحيم ○	وهي ثلاثون آية

والفجر ○ بحرمت سپیده دم که اول وقت ظهور نور و روشنی آفتاب است یا بحرمت

شگافتن سپیده دم تاریکی شب را و این دلیل بزرگ است و ظاهر بر هستی حق تعالی و بر قدرت

و علم و حشر و نشر و بقول عبد الله ابن عباس رض مراد از فجر نماز بامداد است و بقول بعضی اول ماه

ذی الحجه است و ليال عشر ○ و بحرمت شبهای ده ماه ذی الحجه که ده روز حاجیان است و

بقول بعضی ده روز آخر ماه رمضان است و الشفع و بحرمت جفت یعنی روز عید قربان

والتذكير بتأويل ما ذكر او الى الاقسام بها ص

وَالْوَتْرِ ○ وبحرمت طاق یعنی روز عید رمضان و بقول بعضی مراد از شفع آفریده است و از وتر آفریدگار است و غیر این نیز گفته اند حمزه و کسائی والوتر بکسر واو خوانده اند و باقی قرا بفتح واو خوانده اند

وَاللَّيْلِ إِذَا يَسْرِ ○ و بحرمت شب چونکه بگذرد و بقول بعضی مراد ازین شب آن شب است که حاجیان روی از عرفات بمزدلفه روند و غیر این نیز گفته اند و جواب قسم محذوف است ای لیعذبن یعنی بحرمت این چیزها که یاد کردیم هر آئینه عذاب کرده شود کافران را هَلْ فِي ذَٰلِكَ قَسَمٌ لِّذِي حِجْرٍ ○ آیا هست درین که یاد کرده شد سوگند بزرگ مر کسی را که صاحب عقل است یعنی عاقلان دانند که سوگند بزرگ است باین اشیا که مظاهر عجائب قدرت است و بدایع حکمت است و این عاقلان اولیاء الله و انبیا اند که دیده دل ایشان بنور الله منور است و بواطن ایشان پیش ایشان مصور است هر ناشسته روئی را برین معنی بار نیست فرد

روی ناشسته نبیند روی حور ✤ لا صلوة گفت الا بالطهور ✤ أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ ○ آیا نمی دانی که چه کرده است خدای تو با کافران پیشین یعنی میدانی که چگونه هلاک کرد خدای تعالی عادیان را که ایشان را ارم نام بود و ایشان دو عاد بودند عاد اول را نام عاد بن عوص بن ارم بن سام بن نوح علیه السلام بود و وی از قوم هود علیه السلام بود و عاد پسین را دو پسر بود نام یکی شداد بود و نام دیگری شدید و ایشان از قوم صالح علیه السلام بودند قیل ارم نام بوستانی بود که شداد بن عاد بنا کرده بود فعلی الاول ارم عطف بیان العاد و علی الثانی

Marfat.com

المضاف محذوف ای بعاد صاحب اِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِ ۝ الَّتِی کہ آن ارم بوستان شداد
باستون ہا دعمارتہا بود کہ لَمْ یُخْلَقْ مِثْلُهَا فِی الْبِلَادِ ○ آفریدہ نشدہ است مانند
آن در شہرہا قبیل عادیان را بر بالا بودند کہ قامت ہر یکی ہفت صد گز بود شداد ابن عاد را نہ صد
سال عمر بود آن ملعون دعوی خدائی کرد و ہمہ دنیا مین را گرفت و بہشتی ساخت در بیابان عدن
در مدت سی صد سال چون تمام شد خواست تا بلشکرہای خود آید در آن بہشت کہ مثل او کسی
ندیدہ و صفت در کتابہا یاد کردہ شدہ است چون نزدیک سید حق تعالی رسید ایشانرا بہ آواز
کہ از آسمان آمد ہلاک کرد ثَمُودَ وَ نہ مبنی وندانی کہ چگونہ ہلاک کرد خدای تو ثمودیانرا کہ قوم صالح
بودند علیہ السلام الَّذِینَ جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ ○ آنانکہ بریدند سنگہارا و کوہسکہا و خانہا ساختند
از سنگ در موضعی کہ آنرا وادی القری نام است ہزار پاہر در مقصد کہ شنگ کنند بودند در کوہ بالہا
و اطراف ہمہ را حق تعالی ہلاک کرد چون شتر صالح را کشتند وَ فِرْعَوْنَ ذِی الْأَوْتَادِ ○
و نہ مبنی وندانی کہ چہ کرد خدا تعالی بفرعون کہ با میخہا بود و بقول عبد اللہ ابن عباس رضی اللہ
عنہ مراد از این میخہا آنست کہ لشکر بسیار داشت و ایشانرا خیمہا بود کہ بمیخہا استوار کردندی بقول
مجاہد مراد از این آن میخہا است کہ مردمانرا چہار میخ کردندی ہلاک کردن بآن چنانکہ علماء روات
کردہ اند کہ فرعون آخر پنہ اری بود نام او جرقیل کہ ایمان آورده بود بموسی علیہ السلام پنہان از
فرعون و از خویشان نزدیک فرعون بود و زن او مشاطۂ دختر فرعون بود و این زن نیز

ای ذوالاوتاد ۱۲ ود — ای ذی الاکرباد ۱۲ ود — زن آراینده پیشه ۱۲ ود

حاشیہ صفحہ ۲۷۶

فی بیان احوال الامم السالفہ — الامم الخالیۃ الذین کانوا قبلنا — ہود و ثمود و من معہم — ہود و صالح و من معہما — ابراہیم و لوط و من معہما — شعیب و من معہ — موسی و ہارون و من معہما — عاد و ثمود و من معہم — عاد الاولی — ارم ذات العماد — ارم بن عوص بن ارم بن سام بن نوح — لقط علیہ السلام و اسمہ الصعب بن ارم — لینی ہاشم عاد و اسمہ الصعب — ہم قبیل عاد الاولی — و عاد ارم تسمیۃ بجدہم — و لدہم بن بعدہم بسبعۃ — خطیب ابرہہ عاد الاخیرۃ — سنۃ و رزق من صلب ارم — الاف و لد الاف و تزوج الف امرأۃ — و ہلک کل من لم یکن معہ — و ہلک کل من لم یکن معہ — الا ما شاء اللہ — و ہلک کل من لم یکن معہ — و ہلک کل من لم یکن معہ — و ہلک کل من لم یکن مع

ایمان آورده بود بموسی علیه السلام روزی دختر فرعون دانست بفرعون گفت فرعون آن زن را
باسلام و ایمان آن زن مشاطه ۱۲ ود
گفت از ایمان و اسلام برگرد او برنگشت آن زن را فرمود تا چهار میخ کردند و دستها و پایهای
او را بمیخها دوختند و عروس فرعون آسیه خاتون نیز ایمان آورده بود او را نیز باین نوع عذاب
کرد و ایشان از ایمان برنگشتند الَّذِينَ طَغَوْا فِي الْبِلَادِ ۝ آنانکه بیفرمانی کردند حق تعالی
را در شهرها فَأَكْثَرُوا فِيهَا الْفَسَادَ ۝ پس بسیار کردند در شهرها تباهی را یعنی گناه بسیار کردند
القتل وغیره ۱۲ ح
فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍ ۝ پس ریخت خدا تعالی بر ایشان تازیانه شکنجه را
ای نوع ۱۲ ح
امام سدی گفت یعنی هر یکی را دیگر گونه عذاب کرد عادیان را بباد و ثمودیان را بآواز که از آسمان آمد و
فرعون و فرعونیان را بغرق کردن در آب إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصَادِ ۝ هر آئینه پروردگار تو
هر آئینه بمرصاد است المرصاد راه گذر و قیل راه تنگ که گذر بر وی باشد یعنی خدا تعالی میداند
و می بیند و می شنود هر چه بر خلق میرود و هر چه میکنند بر وی پوشیده نیست در دنیا کافران را عذاب
کند و در آخرت نیز و هیچکس از وی پنهان نماند و قیل فرشتگان خدا تعالی بر صراط اند با گرزها و
انبورها و بر پل صراط هفت جای پرسند از هفت چیز اول از توحید و ایمان دوم از نماز سیوم از
زکوة چهارم از روزه پنجم از حج و عمره ششم از طهارت و غسل از جنابت هفتم از حقهای پدر
و مادر و صله رحم چون ازین همه فارغ شوند و جواب باصواب بگویند به بهشت روند و اگر نه در
دوزخ افتند نعوذ بالله من ذلک چون حال کافران گذشته را بیان کرد و از عذاب ایشان را

ای از افتادن در دوزخ ۱۲ ود

لقوله ان ربک لبالمرصاد تعلیل لما قبله وایذان بان کفار قومه علیه السلام سیصیبهم مثل ما اصاب المذکورین بقیه حاشیه بر صفحه ۲۷۹

یاد کرد و از عادت ناپسندیدهٔ ایشان خبر داد که در نعمتها شکر نگفتند و در بلاها صبر نکردند و چون آنکه
حق تعالی دانا است و بینا است که ان ربک لبالمرصاد اشارت بآنست باز از حال کافران
این است خبر کرد و گفت جل جلاله فاما الانسان اذا ما ابتلاه ربه اما آن کافر معین یا همه
کافران چون بیازمایدش پروردگار او فاکرمه پس نیکی کرد با و بمال و فرزند و نعمه و
بناز و نعمت پرورد ش فیقول ربی اکرمن ○ پس این کافر بگوید پروردگار من بمن نیکوئی
کرد و عزت حرمت خود درین بندد که حق تعالی مال دادش و خوش وقت کردش بنعمتها
و اما اذا ما ابتلاه و اما چون بیازمایدش پروردگار او فقدر علیه رزقه پس تنگ کرد
بروی روزیش فیقول ربی اهانن ○ پس بگوید مرا خدای من خوار کرد کم شدن
روزی را سبب خواری خود داند مقصود کافر در دنیا همین است که عزت و حرمت بمال میدانند
خواری و مذلت بفقر میدانند و مؤمن عزت و حرمت بتوفیق ایمان و طاعت و تقوی زهد می بیند
و خواری و مذلت بمعصیت و کفر و حرام می بیند حق تعالی فرمود ان اکرمکم عند الله
اتقاکم و گفت ان اکرمکم عند الله اعلمکم و اغناکم و افقرکم حق سبحانه این اعتقاد
را بر کافران رد کرد و گفت جل جلاله کلا باز ایستید ای کافران از این اعتقاد بد نه چنان است
که شما اعتقاد کرده اید بل لا تکرمون الیتیم ○ بل نیکوئی نمیکنید بر یتیمان و این دلیل
بدبختی و خواری شما است و مؤمنان نیکوئی میکنند بر یتیمان و این دلیل نیکبختی و کرامت

عائشہ من العذاب ابہ والد صاد الکلان الذی یاتر قب فیہ الراصد ورن مفعال من الرصد والباء للظرفیۃ ای انہ لفی الکلان الذی تتراقب فیہ الملائکۃ ربک علی الصراط ویقال یعنی ملائکۃ علی جسر جہنم فیسال فی اولہا عن الایمان فان سلم من النفاق والریاء فال سلم من النفاق والریاء ظاہرا والا تردی فی النار وفی الثانی عن الصلات فان اتم رکوعہا وسجودہا طاقا معلقا فی موازینہا بخواتیمہا فان ختم لہ بخیر نجا والا تردی فی النار وفی الثالث عن الزکاۃ فان ادی زکاۃ مالہ نجا والا تردی فی النار وفی الرابع عن الصوم فان صام نجا والا تردی فی النار وفی الخامس عن الحج والعمرۃ فان حج وعمر نجا والا تردی فی النار وفی السادس عن الوضوء والصلوٰۃ فان توضا وصلی نجا والا تردی فی النار وفی السابع عن المظالم فان خرج منہا قبل ان یوخذ بہا نجا والا تردی فی النار وفی الثامن عن الکبر فان کان متکبرا تردی فی النار

الفصل بین الحوالیین وصلۃ الرحم

الحوالی الاول من سورۃ الفجر

۲۷۹

الحوالی الثانی ان المراد من الانسان فی الحوالی الاول شخص معین او الجنس والجواب ان المراد من الانسان فی الحوالی الاول شخص معین فنزلت فی امیۃ بن خلف وفی الحوالی الثانی ان المراد کل من کان موصوفا بہذا الوصف وہو قول ابن عباس رضی اللہ عنہ وقال مقاتل نزلت فی عتبۃ بن ربیعۃ والولید بن المغیرۃ وقال الکلبی ہو ابی بن خلف والعاص بن وائل السہمی وقال الحسن ہو الکافر بالجملۃ یدل علیہ قولہ کلا بل لا یکرمون الیتیم ای لیس الامر کما یظن الکافر ان الکرامۃ بالغنی والاہانۃ بالفقر وانما ہو بالطاعۃ والمعصیۃ وکفار مکۃ لا یتحاضون علی طعام المسکین ولا یامرون بہ لانہم لا یؤمنون بالمعاد ولا یخافون العقاب لا یحضون لا یحث بعضہم بعضا علی طعام المسکین لانہم لا یعطونہ حقہ من المیراث ای لا یعطی الیتیم حقہ من المیراث لانہم لا یؤمنون بالمعاد ولا یخافون العقاب ای لکون الکل بالطاعۃ والاہانۃ بالکفر والعاصی لا یکرمون الیتیم ولا یحث بعضہم بعضا علی طعام المسکین قولہ بل لا یکرمون الیتیم ای بل تعلمہم ایہا المؤمنون ما فیہ ثوابکم من اکرام الیتیم وقولہ ولا تحاضون علی طعام المسکین ای ولا تحثون انفسکم ولا غیرکم علی اطعام المسکین فتحرمون ثوابہ والحاضۃ بالتنوین قولہ کلا ردع ای لیس الامر کما یظن الکافر ان الکرامۃ بالغنی والاہانۃ بالفقر وانما ہو بالطاعۃ والمعصیۃ وکفار مکۃ لا یتحاضون لا یحث بعضہم بعضا علی طعام المسکین لانہم لا یؤمنون بالمعاد ولا یخافون العقاب لا یحضون لا یحث بعضہم بعضا علی طعام المسکین لانہم لا یعطونہ حقہ من المیراث ای لا یعطی الیتیم حقہ من المیراث لانہم لا یؤمنون بالمعاد ولا یخافون العقاب ای لکون الکل بالطاعۃ والاہانۃ بالکفر والعاصی لا یکرمون الیتیم ولا یحث بعضہم بعضا علی طعام المسکین قولہ بل لا یکرمون الیتیم ای بل تعلمہم ایہا المؤمنون ما فیہ ثوابکم من اکرام الیتیم وقولہ ولا تحاضون علی طعام المسکین ای ولا تحثون انفسکم ولا غیرکم علی اطعام المسکین فتحرمون ثوابہ والحاضۃ بالتنوین

Marfat.com

ایشان است تا آخر همچنین بدان والله تعالی اعلم و کافران یتیمان را میراث نمی دادند و

لَا تَحُضُّونَ عَلَىٰ طَعَامِ الْمِسْكِينِ ۝ و یکدیگر را باعث نمیکنید بطعام دادن گدائی را

و خود نمی دهید نیز وَتَأْكُلُونَ التُّرَاثَ أَكْلًا لَمًّا ۝ و میخورید میراث را خوردنی فراخ و پهن

طعام را بگدایان ۱۲ ود

و هر چند یابند میخورند و فرق نمیکنند میان حلال و حرام گویا که در دنیا حرام نیست مال خود را و

مال دیگر را میخورند و هیچ غم آخرت نمیخورند و اندیشه نمیکنند کمتر از ستور باشند که ستور علف را بوی

میکند آنچه مصلح است و نافع است میخورد و دیگر را نی وَتُحِبُّونَ الْمَالَ حُبًّا جَمًّا ۝ و دوست

میدارید مال را دوست داشتنی بسیار حلال باشد یا حرام همه را گرد میکنید تکرمون تا تحبون

ای جمع میکنید ۱۲ ود

بتای خطاب خوانده اند و بیای غیبت نیز خوانده شده است بدانکه پیش این مردم زمانه ما گوشت

فربه می باید چه حلال و چه حرام و مال بسیار می باید که باشد چه حلال و چه حرام علی الخصوص

شیخان و دانشمندان خدای ناترس را اللهم اجعلنا من المتقین كَلَّا نه چنان است که شما

می کنید و میگوئید و مال یتیم را میگیرید و میخورید و از حرام پرهیز نمیکنید باز ایستید ازین اعتقاد بد

و همچنین مکنید إِذَا دُكَّتِ الْأَرْضُ دَكًّا دَكًّا ۝ و چون کوفته شود زمین را کوفتنی یعنی

جنبانیده شود زمین را جنبانیدنی سخت تا هموار شود و در وی هیچ کوهی و بلندی نماند وَجَاءَ رَبُّكَ

و بیاید فرمان پروردگار تو یعنی همه خلق زنده شوند و جزا داده شوند وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا ۝

و بیایند فرشتگان در حالتی که صف صف باشند گرداگرد آدمیان را و پریان را گرفته شوند

كانوا لا يورثون النساء والصبيان ويأكلون انصباءهم ويأكلون ما جمعه المورث من حلال وحرام ۱۲

ای امره ۱۲ والملك ای الملائكة صفا صفا حال ای مصطفين او ذوي صفوف كثيرة ۱۲ وجيء يومئذ بجهنم ۱۲

Marfat.com

وجایٔ یومئذٍ بجهنم ○ وآورده شود دوزخ را در آن روز با هفتاد هزار مهار هر مهاری
بدست هفتاد هزار فرشته باشند مر این دوزخ را آواز غرّیدن باشد شیخ ابو سعید خدری رضی الله عنه
روایت کرده است که چون این آیت آمد و جیئ یومئذٍ بجهنم تا آخر بگریست رسول مصطفی
علیه الصلوٰة والسلام متغیر شد که هرگز چنان متغیر نشده بود امیر المؤمنین علی رضی الله عنه اشتر او را
کنار گرفت و گفت یا رسول الله چه حالت است رسول علیه السلام این آیت بر خواند و گفت
یا علی این ساعت جبرئیل علیه السلام مدبر کرد از حال قیامت یومئذٍ یتذکر الانسان در آن
روز پند گیرد آدمی وأنّی له الذکری ○ وچه سود دارد آدمی را پند گرفتن در آن روز چون که در دنیا پند
نگرفت حق را قبول نکرد و ایمان نیاورد و گناه را ترک نکرد یومئذٍ الثانی بدل من اذا وقعت الارض
وجواب اذا وقعت الارض یتذکر یقول یا لیتنی قدمت لحیاتی ○ بگوید کافر در قیامت
ای کاشکی من پیش فرستادمی در دنیا ایمان و طاعت را از بهر زندگانی آخرت فیومئذٍ لا
یعذب عذابه أحد ○ ولا یوثق وثاقه أحد ○ بکسر دال و ثا یعنی یعذب یوثق
قراءة است و بفتح هر دو نیز خوانده اند بر اول معنی چنان باشد که در آن روز عذاب نکند چون عذاب
خدا تعالی هیچکس و بند نکند چون بند کردن او تعالی هیچکس بقراءت دوم معنی چنین باشد که در
آن روز عذاب کرده نشود چون عذاب کافر هیچکس را و بند نهاده نشود هیچکس را چون بند کافر یعنی
در قیامت عذاب کرده شود مر کافر را و بند نهاده شود ایشان را عذابی و بندی که در دنیا و آخرت

قوله یومئذٍ یتذکر الانسان الخ
وفی تذکره وجوه الاول
انه یتذکر ما فرط فیه لانه
حین کان فی الدنیا کانت
همته تحصیل الدنیا لانها کانت
فی الآخرة یتذکر ان ذلک
کان ملاکا وکان الواجب
علیه ان تکون همته تحصیل
الآخرة والثانی ان یتذکر انه
فی الدنیا انما فعل ما کان یتفطن
له انکل به بالبیانات ردنا فاضیة
الی الذکری ای لا ینفعه تذکره یومئذٍ قوله وانی ای
من این له الذکری ای الاستصلاح یعنی لا ینفعه
الذکر یومئذٍ کما کان ینفعه فی الدنیا اه
قوله یقول یا لیتنی الخ
ای کاشکی قدمت فی الدنیا ما ینفعنی
لحیاتی الثانیة التی لا موت بعدها
او ما ینفع فیها حیاتی من الطاعة
والایمان اه

Marfat.com

همچون آن عذاب بیکس را نبوده باشد و نخواهد بود نعوذ بالله من ذلک یا ایتها النفس (از عذاب و بند کافران ۱۲ ود)

المطمئنة ○ ارجعی الی ربک راضیة مرضیة ○ گفته شود مومن را وقت مردن و در بعضی تفاسیر آورده است که چون عبد الله ابن عباس رضی الله عنهما را در گور نهادند آمد سبز و در گور او در آمد و شنود ندا و آوازی که قوله یا ایتها النفس المطمئنة تا آخر و قیل وقت زنده شدن بقیامت ای نفس آرمیده بایمان و طاعت باز گرد به پروردگار خود یعنی بر جمسک او در حالیکه خوشنود باشی و خدای تعالی از تو خوشنود باشد فادخلی فی عبدی ○ پس در آی در میان بندگان من وادخلی جنتی ○ و در آی در بهشت جاودان من عبد الله بن عمر روایت کرده است که چون مومن را اجل برسد و فرشته بیایند بر سر بالین او و بگویند ای جان آرمیده بحق و ایمان و طاعت بیرون آی بنعمت و آسایشی از تو خدای تعالی خوشنود است جان او بشتابد بیرون آید و عالم از نور او منور گردد و فرشتگان از آسمان نظاره کنند و درهای آسمانرا بگشایند و این مومن را آمرزش خواهند فرمان آید که جان آن مومن حق تعالی را سجده کند و فرمان آید میکائیل را تا آن جانرا به نزدیک جایگاه نهای مومنان برد و گور او را بروی فراخ گردانید شود تا راحت و آسایش بجان آن بنده رسد و اگر چیزی از قرآن خوانده باشد نور او آن گور را منور گرداند خوش بخسپد چون کسی که نو عروس خفته باشد اللهم ارزقنا و چون اجل کافر در رسد و فرشته بیایند بر سر بالین او و بگویند ای نفس پلید بیرون آی از تن پلید

بعذاب دردناک کہ حق تعالیٰ باز تو خوشنود نیست نعوذ باللہ من ذلک

سورۃ البلد مکیۃ وھی عشرون آیۃ

بسم اللہ الرحمن الرحیم ○

لا أقسم بھذا البلد ○ بعضی میگویند کہ کلمۂ لا زائد است و معنی وی چنین مخسوک سوگند یاد میکنم باین شہر مکہ یعنی بحرمت مکہ و بعضی میگویند کہ لا زائد نیست و معنی چنین است نیست چنانکہ کافران میگویند کہ ما را رنج نخواہد بود قسم بھذا البلد ای بحرمت مکہ و انت حل بھذا البلد ○ و حال نیست کہ تو حلال درین شہر یعنی تزار واست کہ درین شہر جنگ کنی با کافران و بکشی ہر کرا خواہی از ایشان و غیر ترا این رخصت نیست و تزار واست در یک ساعت از روز یکہ فتح مکہ باشد و والد و بحرمت پدر و ما ولد ○ و بحرمت فرزندان کہ بزائید یا مراد ازین آدم است و فرزندان او و بقول دیگر مراد ابراہیم است و فرزندان او و بقول دیگر ہر پدر و فرزند کہ باشد لقد خلقنا الانسان فی کبد ○ بدرستیکہ آفریدیم آدمی را در سختی و رنج یعنی آفریدیم او را تا بر رنج دنیا و آخرت بکشد قیل آفریدیم آدمی را با

ہمہ من
اول ما یکابد قلع ما قال علی انا
کابد الامر یکابد قاسیتہ و قاسیت منہ عجزا و
کابد الضیق یکابد کابد الفطام یکابد کابد الفطام الذی ھو اشد من الفطام ثم
یکابد لسانہ ثم یکابد الفطام ثم یکابد الاحزان و کلاھما ھو الاحزان ثم یکابد
کابد الغلام و یسیا مستمرو الاستاذ و ھیئتہ ثم یکابد کابد البلد و ھو
الوجوب و التعیل فیہ ثم یکابد کابد البلد و ھو الاحزان ثم یکابد
فعل الدنیا و دنیاہ و المقصود بکابد تعاد ھا و ارنب یطول ایرادھا من صلب
فی معایش یکابد تعاد ھا و ارنب یطول ایرادھا من صلب
الرأس و وسیم ایضا و یکابد عمنا فی المال و النفس و ھو الاین و القدم
و الراکب و الاذن و یکابد عمنا فی المال و النفس و ھو الاین و ھو الصن
و العبس و لا یمضی علیہ یوم الا یتعاسی فیہ
مثلہ و یکابد بالمشقۃ ثم الوقت
لبلاء لک کلہ ثم
و کال ثم

علیہ و سلم و ما ولد ○ و بحرمت فرزندان کہ بزائید یا مراد ازین آدم است و فرزندان او و بقول دیگر مراد ابراہیم است و فرزندان او و بقول دیگر ہر پدر و فرزند کہ باشد لقد خلقنا الانسان فی کبد ○ بدرستیکہ آفریدیم آدمی را در سختی و رنج یعنی آفریدیم او را تا بر رنج دنیا و آخرت بکشد قیل آفریدیم آدمی را با

Marfat.com

مراد ازین انسان آدم است و بقول بعضی همه آدمیان است و بقول مقاتل مراد ازین انسان
کافر معین است که در قریش مشهور بود بقوت و زور و دشمن رسول علیه السلام بود نام او اشد بن
کلده است أَيَحْسَبُ آیا پندارد آن کافر که اشد بن کلده است أَنْ لَنْ يَقْدِرَ عَلَيْهِ
أَحَدٌ ○ که هرگز قادر نشود بروی هیچکس یعنی گمان می برد که خدایتعالی بروی قادر نیست
ویرا هلاک نخواهد کرد درین گمان بود که ناگاه درد شکمش بگرفت و در خاک غلطیدن گرفت و
می گفت که مرا کشت خدای محمد يَقُولُ میگوید آن کافر أَهْلَكْتُ مَالًا لُبَدًا ○ نیست
کردم یعنی خرج کردم مال بسیار در دشمنی محمد و دروغ میگفت چون وی فقیر بود حق تعالی بر
وی رد کرد و گفت جل جلاله أَيَحْسَبُ أَنْ لَمْ يَرَهُ أَحَدٌ ○ آیا گمان می برد این کافر که
ندیده است ویرا هیچکس یعنی خدایتعالی میداند که وی دروغ میگوید و شرم نمیدارد از خدایتعالی
و از خلق و بقول دیگر مراد ازین انسان ابوجهل است لعنة الله علیه بعد ازین حق تعالی یاد
کرد دلیل بر قدرت خود برین کافر و برین که ویرا زنده کند و عذاب کند و آن دلیل در نفس کافر بود
پس گفت جل جلاله أَلَمْ نَجْعَلْ لَهُ عَيْنَيْنِ ○ آیا نیافریدیم مر این آدمی را دو چشم بینا
وَلِسَانًا و زبان گویا وَشَفَتَيْنِ ○ و دو لب بر بالای دندانها وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ ○
و نمودیم ویرا دو راه راه نیکی و راه بدی و قیل دو پستان مادر را یعنی آن خدائیکه قادر است بر
آفریدن این چیزها قادر است بر هر چیز که خواهد و همه چیز را داند پس حال این کافر را داند و

وقال الكلبي هي عقبة بين الجنة ص

خرج کردن وی را در دشمنی محمد علیه الصلوة والسلام میداند و قادر است بر هلاک کردن او و زنده
ای خرج کردن این کافر را که اشد بن کلده است ۱۲ ود
کردن او و این کافر از عذاب قیامت غافل است و غم آن ندارد و نمیداند که چگونه راه دشوار
در پیش دارد و استعداد آن نمیکند حق تعالی از غفلت این انسان خبر کرد و گفت فَلَا اقْتَحَمَ
الْعَقَبَةَ ○ پس هنوز این کافر نگذشته است راه دشوار را که آن عقبهٔ قیامت است و
قیل پس نگذشته از رنج و سختی و بلا و بقول کعب الاحبار آن عقبه هفت درکهٔ دوزخ است
ای آن عقبه کوهی است آه ۱۲ ود — ای عقبهٔ قیامت ۱۲ ود
و بقول دیگر کوهی است در دوزخ غیر پل صراط و بقول امام کلبی آن عقبه پل صراط است که بر روی
دوزخ نهاده شده است از موی باریکتر و از شمشیر تیزتر و سه هزار ساله راه است هزار سال بر آمدن آن
و هزار سال همواری و هزار سال فرود آمدن و بر مؤمن حقیقی چنان باشد که از نماز دیگر تا آفتاب
فرو رفتن بعضی همچون برق بگذرند و بعضی همچون باد و بعضی همچون اسپ تیز رو و بعضی دوان
دوان و بعضی خیزان خیزان و بعضی افتند در دوزخ و نتوانند گذشتن و بقول بعضی مراد ازین عقبه اعمال
صالحه است بطریق استعارهٔ مصرحه اعمال صالحه را تشبیه کرده اند به عقبه پس معنی برین تقدیر چنین
باشد که نکرد آن کافر عملهای نیک را که سبب باشد آن مر خلاصی وی را از دوزخ و آن عملهای صالحه
اینست که بیان کرد و گفت جل جلاله وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْعَقَبَةُ ○ و چه دانی تو ای محمد سبب
گذشتن آن عقبه فَكُّ رَقَبَةٍ ○ کشادن گردن از بندگی یعنی بنده را آزاد کردن است
أَوْ إِطْعَامٌ یا دادن خوردنی است فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ ○ در روز گرسنگی یعنی در روزی که

باقتحامها فعلها وتحصيلها والتلبس بها فقول المفسر جاوزها تفسير لاقتحام العقبة بحسب اصلها وقد عرفت

[illegible]

در وگرسنگی باشد یَتِیْمًا ذَا مَقْرَبَةٍ ○ بی پدری را که با خویشی باشد یعنی خویشاوند او
مِسْكِيْنًا ذَا مَتْرَبَةٍ ○ یا گدائی را که با درویشی باشد یعنی گدائی که بر خاک افتاده باشد یعنی
طعام دادن او که از برای رضای حق تعالی باشد و از برای وی و ریا نباشد ثُمَّ كَانَ مِنَ
الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا باز باشد از آن کسانیکه ایمان آورده اند یعنی این آزاد کننده و طعام دهنده از مومنان
باشند نه از کافران وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ و این مومنان یکدیگر را وصیت کننده باشند بصبر در
بلاها و طاعتها وَتَوَاصَوْا بِالْمَرْحَمَةِ ○ و وصیت کننده باشند یکدیگر را برحم کردن بر خلق
اُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ الْمَيْمَنَةِ ○ ایشانند که یاران دست راست باشند یعنی نامهٔ اعمال
ای الیمین او الیمن ۱۲ ابو السعود ۱۲
ایشانرا در قیامت بدست راست دهند یا ایشانند که یمن و برکت باشد شانرا یعنی بهشتیان
باشند نصیب درویش نیست ازین آیت که این خصلتها بجد تمام کند یکی ایمان است دوم وصیت
کردن بصبر در طاعتها و بلاها سیوم رحم بر همه مخلوقات چهارم آزاد کردن بنده بتمام یا مدد کردن
در بهای او پنجم طعام دادن مستحقانرا برای رضای حق تعالی نشان نیکبختی این کارها باشند
وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِاٰيٰتِنَا هُمْ اَصْحٰبُ الْمَشْئَمَةِ ○ و آن کسانیکه نگرویدند بآیتهای ما
ای الشمال او الشوم ۱۲ ابو السعود ای که اعتقاد نکرده اند ۱۲ ود
یعنی بقرآن و پیغامبران و دلائل توحید ایشانند خاوندان شومی یا خاوندان دست چپ
و بسبب آن بدیهای ایشان نامه های ایشانرا بدست چپ دهند عَلَيْهِمْ نَارٌ مُّؤْصَدَةٌ ○ ع
بر ایشان باشد آتشی که همیشه در آن آتش بسته باشد اَلْقِرَاءَةُ مُؤْصَدَةٌ بِلَا هَمْزَةٍ وَبِالْهَمْزَةِ

مصدر والمفسر بفتح السین وهو العقبة غیر مصدر فلو لم یقدر المضاف لکان المصدر وهو فک مفسر للعین وهی العقبة واما علی القراءة الاولی فیکون الفعل فیها بدلا من صاحب الکشاف المیمنة والمشأمة الیمین والشمال او الیمن والشوم ای للیامین علی انفسهم والمشائیم علیها ۱۲ تفسیر کبیر ۲ قوله نار مؤصدة بالهمز والواو بدله مطبقة ۱۲ ج

قوله اقتحم المنفی بلا کانه قیل فلا فک رقبة ولا اطعم الخ ۱۲ جمل ۱ قوله اولئک اصحاب المیمنة ثم قال صح

Marfat.com

سورة الشمس مكية | بسم الله الرحمن الرحيم | وهي خمس عشرة آية

والشمس وبحرمت آفتاب وضحيها ○ وبحرمت روشنائی آفتاب والقمر اذا تلیها ○
وبحرمت ماه چون برآید بشب از پس آفتاب و این در نیمهٔ اول ماه باشد بدانکه در نیمهٔ اول ماه از
پس آفتاب می باشد و در نیمهٔ آخر ماه در پیش آفتاب می باشد و این ظاهر است در نیمهٔ اول
نورانیت ماه در طرف مغرب است و نقصانش در طرف مشرق و در نیمهٔ آخر بر عکس آنست
و در شرح کشاف سید یمنی آورده است که امام فرا گفت که ماه نور از آفتاب میگیرد و شیخ
ابو منصور ماتریدی رحمة الله علیه نیز گفته است که احتمال دارد که چنین باشد یقال فلان
یتبع فلانا فی کذا ای یأخذ منه برین تقدیر معنی چنین باشد که بحرمت ماه چون نور گیرد از
آفتاب و علمای علم نجوم و هیئت نیز بر آنند که ماه از آفتاب نور میگیرد والنهار اذا جلیها ○
و بحرمت روز چونکه روشن کند دنیا را یا تاریکی را والليل اذا يغشيها ○ و بحرمت شب
چونکه پوشد آفتاب را یا زمین را والسماء وما بنيها ○ و بحرمت آسمان و بنای آسمان
والارض وما طحيها ○ و بحرمت زمین و گسترانیدن وی یعنی پهن کردن وی ونفس
وما سويها ○ و بحرمت تن آدمی و راست کردن اعضای او فالهمها فجورها و
تقويها ○ پس بیان کرد حق تعالی وی را راه تقوی و خدا ترسی و راه گناه و کافری و بدی
را قد افلح من زكيها ○ بحرمت این چیزها که یاد کرده شد که نیکبخت شد کسی که نفس خود

را پاک ساخت از کفر و گناه و عمل کرد بآنچه فرموده شده بود قبول نیکبخت شد کسی که حق تعالی
ویرا پاک کرد از کفر و گناه وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسّٰهَا ○ و بدرستیکه زیان کار شد و هلاک
شد و نومید شد کسیکه نفس خود را پوشید بکفر و گناه و عمل نکرد بآنچه فرموده شده بود از نیکیها قبل
هلاک شد کسیکه حق تعالیٰ ویرا توفیق طاعت نداد و نفس او را خوار و ذلیل کرد پس از آن کافران
که نفس خود را بکفر و گناه پوشیدند و حق تعالیٰ ایشانرا عذاب کرد خبر داد و گفت جل جلاله
كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوٰهَا ○ دروغ گوی داشتند ثمودیان رسول خدای را عزوجل که
آن صالح پیغمبر بود علیه السلام بسبب کفر و بیفرمانی اِذِ انْبَعَثَ اَشْقٰهَا ○ چونکه
برخاست و شتافت بدبخت ترین ثمودیان قدار بن سالف بود یا مصدع بن مهرج بود پشت
صالح را که معجزه او بود کشت فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللّٰهِ نَاقَةَ اللّٰهِ وَسُقْيٰهَا ○ پس
گفت مرایشانرا رسول خدا تعالی که صالح بود دور باشید از شتر ماده خدا تعالی که معجزه
پیغمبر او است و از کشتن وی و از گرفتن نصیب آب او یعنی نخشل او را تمام بوی دهید
فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوهَا ○ پس دروغ گوی داشتند صالح را پس پی کردند شتر را بعد از آن
كشتند شتر را فَدَمْدَمَ عَلَيْهِمْ رَبُّهُمْ بِذَنْبِهِمْ فَسَوّٰهَا ○ پس هلاک کرد حق سبحانه

وتعالی ایشانرا بسبب گناه ایشان و برابر کرد همه را در هلاک کردن کلان و خورد یا ایشان را
بزمین برابر کرد یا برابر کرد بر ایشان زمین را وَلَا يَخَافُ عُقْبٰهَا ۝ و نترسد خدای تعالی از
عاقبت هلاک ایشان یعنی هیچکس را بخدای تعالی اعتراض نرسد که هرچه خواهد در ملک خود بکند و قیل و
نترسد آن بدبخت تر ایشان پایان کار خود القراءة فلا یخاف بالفاء ولا یخاف بالواو و
این قصه گذشت در سوره الحاقة والله تعالی اعلم

سورة الليل مكية	بسم الله الرحمن الرحيم ۝	وهي احدى وعشرون آية

وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشٰى ۝ و بحرمت شب چونکه پوشد تاریکی وی عالم وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلّٰى ۝
و بحرمت روز چونکه روشن شود بدانکه روز و شب دو دلیل بزرگ اند مر خلق را گاهی کم شود یکی و
دیگری زیادت شود و از پس یکدیگر در آیند تا عالمیان بدانند که ایشانرا خدائیست دانا و توانا و
قدیم و حکیم و کریم و علیم و رحیم که تاریکی را ببرد و روشنائی را بیارد و بر عکس آن تا خلق را آسایش
باشد وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنْثٰى ۝ و بحرمت خدائیکه آفرید نر و ماده را و قیل بحرمت
آفریدن نر و ماده که دلیل عظیم است از دلائل توحید و اسلام نر و ماده را در درون مادر هیچکس نتواند
آفرید مگر خدای عظیم و قادر حکیم که وی را شریک و انباز نیست که اگر باشند عاجز باشند و با عیب باشند
و معیوب خدائی را نشاید إِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتّٰى ۝ بدرستیکه کوشش شما هر آئینه پراکنده است بعضی
دنیا می طلبند و بعضی آخرت و بعضی هر دو و بعضی رضا و لقای مولی تعالی و عمل مؤمن از برای بهشت

ای دیدار حق تعالی ۱۲ ود

است و عمل کافر از برای دوزخ و بعضی میگویند این آیت در حق ابوبکر صدیق رضی الله تعالی
عنه و ابی سفیان بن حرب پدر معاویه نازل شده است و قیل در حق ابوبکر نازل شده است که
بلال را خرید از خواجه کافرش و آزاد کردش و آن چنان بود که ابوبکر بر خانه این کافر میگذشت آوازی
شنید که شخصی احد احد میگفت آن کافر را طلب کرد و گفت این کیست که احد احد میگوید گفت غلام
من است که به محمد ایمان آورده است در آفتاب خوابانیده ام او را و خار بر سینه اش نهاده ام و
سنگ عظیم بر بالای او نهاده ام تا باشد که از ایمان محمد برگردد و او بر نمیگردد ابوبکر بهای گران داد
و او را بخرید و آزاد کرد و آن جماعت دیگر را نیز که شش کس بودند که کافران عذاب میکردند از برای
اسلام آوردن ایشان را نیز خرید و آزاد کرد این آیت در حق او نازل شد فَأَمَّا مَنْ أَعْطَىٰ
فاما هر که بداد مال خود را از برای رضای حق تعالی و مومنان را خلاص کرد وَاتَّقَىٰ ۝ و از
خدای تعالی ترسید وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَىٰ ۝ و راست گوی داشت خدای تعالی و رسول
او را به نیکوتر چیزی یعنی به بهشت یا بگفتن لَا إِلَٰهَ إِلَّا اللَّهُ فَسَنُيَسِّرُهُ پس زود آسان
کنیم ما وی را لِلْيُسْرَىٰ ۝ مر آسان تر را یعنی راه بهشت را آسان کنیم بر وی و توفیق طاعتش دهیم
چنانکه ابوبکر را دادیم وَأَمَّا مَنْ بَخِلَ و اما کسی که بخیلی کرد و مال خود را نداد و بر راه حق تعالی
خرج نکرد وَاسْتَغْنَىٰ ۝ و بی نیاز داشت خود را از حق تعالی و نیازمندی نکرد وَكَذَّبَ
بِالْحُسْنَىٰ ۝ و دروغ گوی داشت به بهشت یا بلا إِلَٰهَ إِلَّا اللَّهُ فَسَنُيَسِّرُهُ پس زود

قوله فسنیسره للعسری پس مهیا گردانیم او را برای صفتی که نزدیک بدشواری و محنت بود یعنی کرداری که او را بدوزخ برد ۱۲ حسینی

قوله فسنیسره للعسری پس زود باشد که آسانی دهیم وی را برای طریقه نیکو که سبب آسانی و راحت باشد یعنی عملی که او را به بهشت رساند که یسر روح در او است

قوله فسنیسره للعسری پس مهیا گردانیم او را برای صفتی که نزدیک بدشواری و محنت بود یعنی کرداری که او را بدوزخ برد ۱۲ حسینی

۲۹۰

آسان کنیم ویرا لِلْعُسْرٰی ○ مر دشوارتر را یعنی راه دوزخ را آسان کنیم بروی چنانکه این
کافر بلال رض را عذاب میکرد تا از اسلام برگردد وَمَا يُغْنِي عَنْهُ مَالُهُ إِذَا تَرَدّٰى ○ و سود ندارد
ویرا مال وی چون هلاک شود و بیفتد در دوزخ یا بیفتد در گور و قیل چه سود دارد ویرا مال وی
إِنَّ عَلَيْنَا لَلْهُدٰى ○ بدرستیکه هر آئینه بر ما است بیان کردن راه راست ما بیان کنیم
هر که خواهد که ایمان آرد توفیق دهیمش وَإِنَّ لَنَا لَلْآخِرَةَ وَالْأُولٰى ○ بدرستیکه ما راست
این جهان و آن جهان هر که از ما آنچه طلبد بدهیم چنانکه ابوبکر رض را دادیم هم دنیا دادیمش و هم
عقبی که پدر و مادرش و پسرانش و دخترانش همه ایمان آوردند هیچکس را از صحابه این دست نداد
فَأَنْذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظّٰى ○ پس بیم کردیم و ترسانیدیم شما را از آتش که زبانه میزند یعنی بزرگ
است هر بار که زبانه زند کافران را از دوازده ساله راه بر اندازد زنجیرها و غلها در گردن وی باشد
و فرشتگان عذاب گرزها بر سر وی میزنند تا در آتش افتد لَا يَصْلٰهَا إِلَّا الْأَشْقَى ○ الَّذِي
كَذَّبَ وَتَوَلّٰى ○ در نیاید در آن آتش زبانه زننده مگر آن کافر بدبخت که دروغگوی داشته
باشد خدای را و روی گردانیده باشد و حق را قبول نکرده باشد الاشقی بمعنی الشقی باشد
مؤمن عاصی را حق تعالی بیامرزد یا در درکه دیگر از دوزخ عاصی را بمقدار گناهش بدارد و
آخرش بیرون آرد و مرجیه میگویند مؤمن بدوزخ در نیاید و تمسک باین آیت میکنند و جواب
آنست که مراد ازین آتش مخصوص است و مرجیه طائفه اند که میگویند با وجود ایمان گناه بنده

را زیان نمیدارد وَسَيُجَنَّبُهَا الْأَتْقَى ۝ الَّذِي يُؤْتِي مَالَهُ يَتَزَكَّى ۝ زود باشد
که دور کرده شود از آن آتش پرهیزگاری را که میدهد مال خود را در کارهای خیر پاک میدارد مال خود
را و تن خود را از کفر و گناه و حرام همچون ابوبکر صدیق رضی الله عنه الاتقی بمعنی التقی بود وَمَا لِأَحَدٍ
عِنْدَهُ مِنْ نِعْمَةٍ تُجْزَى ۝ و نیست مر کسی را نزد این اتقی نعمتی که او را جزا باید داد یعنی
ابوبکر صدیق که هفت کس را از مؤمنان خرید از کافران و آزاد کرد که کافران عذاب میکردند شان را
تا از ایمان برگردند از برای رضای حق تعالی نه از برای چیزی دیگر إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِ
الْأَعْلَى ۝ یعنی نکرد ابوبکر این کارهای خیر را مگر از برای طلب کردن خشنودی پروردگار
خود که برتر است از همه بقهر و استیلا نه بمکان وَلَسَوْفَ يَرْضَى ۝ هر آئینه ابوبکر خشنود شود
بدر آمدن بهشت از خدای تعالی درین سوره فضل ابوبکر معلوم میشود وای بر رافضی باد که ابوبکر
و عمر و عثمان را رضی الله عنهم دشمن میدارد و وای بر خارجی باد که شاه مردان امیر المؤمنین علی
را رضی الله عنه دشمن میدارد فرد رافضی را دوست دارم خارجی را دوست تر * رافضی برکنده
چشم و خارجی ببریده سر * بدانکه این کارهای نیک و خصلتهای نیک در چهار یار بوده است
و در بسیار از مؤمنان بوده است و خواهد بود اللهم اجعلنا منهم

سورة الضحى مكية	بسم الله الرحمن الرحيم ۝	وهي احدى عشرة آية

وَالضُّحَى ۝ بحرمت چاشتگاه و قیل بحرمت آن چاشتگاه که حق تعالی بموسی سخن گفت

Marfat.com

وَاللَّيْلِ إِذَا سَجٰى ○ وبحرمتِ شب چونکہ تاریک شود و خلق در وی بیارامند قسم بحرمت

شب معراج محمد مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وسلم مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلٰى ○ کہ نگذاشت حق

تعالیٰ ترا و دشمن نگرفت سبب نزول این سورہ آن بود کہ کافرانِ مکہ پیش جہودان خبر فرستادند

کہ وقت بیرون آمدنِ پیغمبرِ آخر الزمان است یا نی کہ در میانِ ما کسی پیدا شدہ است محمد نام و

دعوی پیغمبری میکند وصفت وے را بیان کردند جہودان گفتند کہ وقت بیرون آمدنِ پیغمبر

آخر الزمان شدہ است این مرد کہ دعوی پیغمبری میکند از وے سہ چیز بپرسید کی از اصحاب کہف

دوم از ذو القرنین و سیوم روح اگر روح را بیان نکند آن وے را بیان کند بدانید کہ صادق

است و رسول است گواست رسول علیہ السلام را کافرانِ مکہ از ین سہ چیز پرسیدند گفت فردا

جواب گویم و انشاء اللہ نگفت جبرئیل نوزدہ روز نیامد بقول امام کلبی بقول امام ضحاک چہل

روز نیامد و بقول دیگر بیست و پنج روز نیامد بقول دیگر پانزدہ روز نیامد کافرانِ مکہ گفتند خدائے

محمد محمد را گذاشت و دشمن گرفت بعد خدا تعالیٰ این سورہ را فرستاد و سوگند یاد کرد باین

چیزہا کہ ما محمد را فرو نگذاشتیم و دشمن نگرفتیم بدانکہ ہر جا کہ سوگند بغیر حق تعالیٰ یاد کرد سوگند بنزدیک

بعضی کلمہ رب مقدر است یعنی بحرمت رب الضحیٰ و بحرمت رب اللیل و بعضی بزرگان گفتہ

اند احتیاج بتقدیر کردن نیست از بہر آنکہ این سوگند است بصفات عظام حق تعالیٰ یعنی

سوگند است بصفت آفریدن این مخلوقات عظام و این سوگند پیش عاشق خوشتر است

از هرچه باشد همچون سوگند محبوب و معشوق پیش محب و عاشق که گوید بحرمت بوی من و
بحرمت موی من و بحرمت کوی من و بحرمت روی من عاشق داند لذت این سخن را **بیت**
هم رویت خوش هم مویت خوش هم پیچ زلف و هم قفا + هم شیوه خوش هم عشوه خوش هم لطف خوب و
هم جفا **قطعه** عاشق داند زبان معشوق + ای دوست تو نیستی چه دانی + گوساله سامری
چه داند + رمز ارنی و لن ترانی + مسکین کسی که از حلاوت و حرارت عشق نصیبی ندارد **مصرع**
محروم ز آتش تو جز بولهب ندیدم + وَلَلْآخِرَةُ خَيْرٌ لَّكَ مِنَ الْأُولَىٰ ۝ و هر آئینه
ترا آن جهان بهتر است ازین جهان یعنی ما ترا دشمن نگرفتیم و فرو نگذاشتیم در آن جهان و در
این جهان و آخرت ترا بهتر است از دنیا که آنجا وصال دائمی و تجلی ذاتی خواهد بود و مقام
محمود اکرم و مشهود اعظم که آرزو برند آنرا عالم آنجا دست دهد ترا وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ
فَتَرْضَىٰ ۝ و هر آئینه بدهد خدای تعالی ترا پس راضی شوی تو از وی یعنی در آن جهان
حق تعالی ترا چندان عطاها دهد که راضی شوی و آن دیدار او باشد و شفاعت امت و
سیر فی الله که غیر متناهی است محمد رسول الله در مقام محمدی در ذات صمدی بعمر ابدی هر
چند سیر کند آن غیر متناهی بود فاما در مقام شهود مع تفاوت درجات معهودی راضی باشد
رسول علیه الصلوة والسلام فرمود تا یکی از امت من در دوزخ باقی باشد من راضی نشوم این
نیز از اثر رحمت باری تعالی است و امید بسیار است ازین آیت نصیب عاشق اینست که رضای

محبوب جوید اگرچه طلب او را نهایت نیست هر دو عالم را بعاشق عرض کند التفات بآن نکند

بیت ریگ ز آب سیر شد من نشدم زهی زهی ✤ لائق این کمان من نیست درین جهان زهی ✤ کوه کمینه لقمه ام بحر کمینه جرعه ام ✤ من چو نهنگم ای خدا باز نما بمن زهی ✤ عبد الله بن عباس رضی الله عنه از مصطفی علیه الصلوة والسلام روایت کرد که او گفت سبب نزول این آیت آن بود که من از خدا تعالی پرسیدم کاشکی نپرسیدمی گفتم یا رب ابراهیم را خلعت خلت دادی و موسی را کلام بیواسطه شنوانیدی و سلیمان را مملکت عظیم دادی مرا چه دادی پس این سوره والم نشرح در بیان عطاها که حق تعالی داده بود بمصطفی علیه السلام آمد الم یجدک یتیما فآوی ○ آیا نیافت ترا ای محمد بی پدر و بی مادر پس جای داد در پیش عم تو ابو طالب پدر رسول علیه السلام مرد او در شکم مادر بود و چون مادرش مرد دو ساله بود چون جدش عبد المطلب مرد او هشت ساله بود و قیل ترا در یتیم یافت پس در گوشها و در دلها جای دادت و بدوستی تو عالم را آفرید ووجدک ضالا و یافت ترا که نمیدانستی آنچه حالا میدانی یعنی تو پیغمبر نبودی و قرآن و عرفان نبود ترا فهدی ○ پس راه نمود ترا به پیغامبری و قرآن و عرفان و قیل در خردگی راه گم کرده بودی و در کوههای مکه مانده بودی ابو جهل بفرمان ما ترا پیش عم تو ابو طالب آورد و قیل در سفر شام راه گم کرده بودی که از کاروان جدا شده بود و ابلیس مهار شتر او را گرفته بود و از راه دور انداخته بود جبرائیل علیه السلام ابلیس را بپر خود زد و بولایت حبشه انداختش و رسول

ای داد ترا ۱۲ و د

ای نما خبر ۱۲ و د

ای محمد ۱۲ و د

محمد صلی الله علیه و آله وسلم ۱۲ و د

الی القرآن وشرائع الاسلام وقال السدی وجدک ضالا ای فی قوم ضلال فهداهم الله تعالی بک او فهداک ارشادهم وقیل وجدک ضالا عن المحبة فهداک الیها وقیل ناسیا ثنا ان الاستثناء حین سئلت عن اصحاب الکهف وذی القرنین والروح فذکرک کقوله تعالی ان تضل احداهما وقیل ووجدک طالبا للقبلة فهداک الیها کقوله تعالی قد نری تقلب

علیہ الصلوٰۃ والسلام را بکاروان رسانید و قیل معنی ضالا مجتبا باشد یعنی یافت ترا دوست خود

پس ترا بمعرفت ذات و صفات خود و وجدک عائلا و یافت ترا فقیر فاغنی

پس تونگر کرد ترا بمال خدیجہ رضی اللہ عنہا و بغنیمت ۔ فاما الیتیم فلا تقهر ○ و اما

یتیم را قهر مکن بمال و بر او مگیر و خوار مدار یتیم را چون تو یتیم بودی میدانی کہ حال یتیمان چہ باشد

واما السائل فلا تنهر ○ اما خواہندہ را پس بانگ بزن چیزی بوی بدہ اگرچہ

اندک باشد یا نجولی جوابش گوی و از فقیری خود یاد آور و اما بنعمت ربک فحدث ○

علیہ السلام را چون حفظ کرد تا بسن تمیز رسید

صدقہ کہ افضل عبودیت

علیہ السلام چون حفظ کرد ترا در صغر سن

فرعون و قیل وجدک ضالا عن معرفتک فهدی

چون انصراف عنک جبرئیل و انت لا تعرف

الطریق فهدی الی الساق العرش و قال بعض المتکلمین وجدک

العرب شجرة منفردة من الاشجار فهدی بها

علیہ وسلم و وجدک فقیرا فاغنی

الی الطریق فقال اللہ تعالیٰ لنبیہ صلی اللہ

علیہ وسلم فی بعض الاحوال ووجدک ضالا فهدی ای وجدک فقیرا

علیہ دینک بل انت وجدک لیس معک احد فهدی بیت بک الخلق و قیل الخطاب

ای آورد اللہ سبحانہ و تعالیٰ در رسائل مزن تو آوردہ

ای ارادہ کان علی امر فوصله اربعین سنة فان ارادہ

ذلک قال الزمخشری و من قال کان علی

فتم و راه اوراد نه کان هی کفرهم و جحودهم نعماء اللہ و کلا نبیاء

قولہ و اما بنعمت ربک فحدث بالنبوة و غیرها و قیل

للقرآن اصل اه جلا لین ۔ و لما بنعمت ربک فحدث

بالنبوة و غیرها و قیل و لما بنعمت ربک فحدث

فهدی فاغنی بهدی جبریل قبله و اما بنعمت ربک فحدث

بالنبوة و تذکیر الغیر و قیل اکثر

علیہ صلی اللہ علیہ

معظم

العلم لعمة النبوة فقد اندرج تحت الامر بهذا ایتم

علیہ السلام و کل افضال اللہ و تعلیمه الشریعة

و هو حکم جمیع هذه الامة الی یوم القیامة

الکتاب و التحریر

۱۲ روح البیان

فضل باب ہجرت و ہجرت مکہ و ہجرت ہذہ الیوم یرد اللہ

البیت النوری و الیہا و الاجمال فالتفت فلم ار

فضلہ بالاستثناء فالتفت فلم ار

فقال الہزیمۃ فلان یتوکا علی عصاہ

فاذا شیخ فقال اذهبی الی الصنم الاعظم

فقال یا رب ہذہ البیت و الصنم و علی

فقالت یا صنم ہذہ فلانۃ

و قد اتیتک بما لم یفعل بصنم و قبل

ارقال یا رب لم تزل المنتک علی

فقال الصنم و السعدیۃ تزعمان

بهما قال فضل فردہ الشیخ

فانکب علی وجهه و قالت الملک عنا

الا صنام و قالت تنا قطت

کبته خلفه فابت الناقة ان تقوم فلما ارکبته امامها قامت الناقة

لا قال انجه

وآنا به نیکیهای خدا تعالی که برتست پیغمبری وقرآن غیر آن سخن گوی و خبر کن از آنها و شکر
کن که این نعمتها بتو دادیم و هیچکس را نداده ایم نصیب درویش آنست که از حال خود یاد کند
فقیر بود غنی شد جاهل بود عالم و عارف شد یتیم بود یعنی کسی نیست که تربیت کند تش در دین
استاد و شیخ را گماشت حق تعالی تا تربیت کردند تش و بر اتوفیق داد تا فرمانبرداری شیخ
و استاد کرد اگر انقیاد نکردی از سعادت ابدی محروم بودی **مثنوی** خدمت اکسیر کن مسوار
تو + جور میکش ایدل از دلدار تو + عیب کم گو بندهٔ الله را + متهم کم کن بدی شاه را +
پس دُما این نعمتها را یاد کند **مصرع** ای شکر نعمتهای تو چند از نکه نعمتهای تو + والسلام علی من تابع الهدی

سورة الم نشرح مکیة	بسم الله الرحمن الرحیم ○	وهی ثمان آیات

الم نشرح لک صدرک ○ آیا کشاده نکردیم سینهٔ ترا یعنی ما کردیم روشن دل ترا بایمان
و حکمت پیغمبری و این بقول امام مقاتل و بقول امام کلبی کشادن سینهٔ او چنان بود که چون
رسول ما علیه الصلوٰة والسلام سه ساله بود در پیش دایهٔ خود حلیمه میبود و بصحرا رفته بود با بچگان قبیله
جبرائیل و میکائیل علیهما السلام آمدند و رسول را از میان ایشان برگرفتند و بیکطرف بردند
و سینهٔ او را بشگافتند دل او را بیرون آوردند و بطشت زرین بآب زمزم شستند و چون
بسته از دل او گرفتند و بیرون انداختند و گفتند این بخش تو بهرهٔ دیو است و هیچ رحمی از آن بتو نرسید
تا نرسید دست بر تبکیم او مالیدند چنانکه بود درست شد و وضعنا عنک وزرک ○ الذی

Marfat.com

أَنْقَضَ ظَهْرَكَ ○ ونهادیم از تو یعنی دور کردیم از تو بار گرانی را که گران کرده بود پشت
ترا الانقاض گران کردن چنانکه از بار گران کسی دو تا شود از غم نهد و تا میشود چنانکه در
عرف میگویند که از اندوه بر دلِ من بار گران است که پشت من دو تا شده است و هر کسی چیزے
گفته اند این بار گران غم امت بود که دور کردند از او وعدهٔ شفاعت دادند و گویند و لسوف
یعطیک ربک فترضی و بعضی گفته اند جفای کافران بود این فقیر می گوید که دور باشند که
بار گران درد نایافت باشد چنانکه ابن فارض گوید شعر وحزنی ما یعقوب بث اقله ✦ و
کل بلا ایوب بعض بلیتی ✦ و بر داشتن این بار غم و اندوه آن باشد که مقصود دست و هم
و هجران بوصال مبدل شود ابن فارض گوید شعر سقتنی حمیا الحب راحت مقلتی ✦

ثم حاشیه
صفحه ۲۹۷ منشرح صدره
وانخرج قلبه وغسله وملاه علما وایمانا عرفانا فی
صدره وشق بضاضته بلوغه
فشق صبیین وغسل البصیر
لیلة الاسراء قنوات الشق
اربع علی البصیر وبجل
نزله ووضعناعنك وزرك
الذی انقض ظهرك فیه
وجوه الحسنا ازواج المراد منه
تغشی الشیء تغطیه
الظلم من القیام بامرها وحفظ
موجباتها والمحافظة علی حقوقها
فصلی الله تعالی ذلك علیه و
خطیئة نقلتها باب یسمی ها علیه
ذنوب امته صلاته
ولذا یصنع فی ختم الی ان قال
وما کان الله لیعذبهم وانت فیهم
فامنهم من العذاب فی العاجل و
وعد له الشفاعة فی الآجل لیرو
تالتها معناه وعصمناك عن الذنب
الذی ینقض ظهرك فکانه لم یکن
عبارة عن الزور والعبارة الوزر
۲۹۸
ملاصقا بزمن الهجرة و
الفترة فی اول ملاقات جبریل
علیه السلام حین اخذته الرعدة
فی تعسر من الجبل فیسر
کان یدیرنی بنفسه من الجبل للشدة
اشتیاقا فکرر فرضها مسها کما الزرد
ملاکان یقبض ظهره ویتألم
حتی کاد یقوی حتی الفرو صار یعالجه
الرعدة شبه قواه الله تعالی
حتی صار یعیش کالنوابل من
ونرفع ذکرك فلا اذکر الا ذکرت معی
ونقدیر علی المضمون الصریح
التشویق الی المؤخر ۱۲ منه
ووضعنا عنك وزرك ای
حططنا واسقطنا عنك حملك
التمثیل وعنك متعلق بوضعنا
الفصل الی التجهیل المستمر و
تقدیر علی المضمون الصریح
ورفعنا لك ذکرك ای
التفسیر کبیر ۱۲ منه قوله
ونرفع ونقول اللهم اهدنی

أنقض ظهرك ○ ونهادیم از تو یعنی دور کردیم از تو بار گرانی را که گران کرده بود پشت
ترا الانقاض گران کردن چنانکه از بار گران کسی دو تا شود از غم نهد و تا میشود چنانکه در
عرف میگویند که از اندوه بر دلِ من بار گران است که پشت من دو تا شده است و هر کسی چیزے
گفته اند این بار گران غم امت بود که دور کردند از او وعدهٔ شفاعت دادند و گویند و لسوف
یعطیک ربک فترضی و بعضی گفته اند جفای کافران بود این فقیر می گوید که دور باشند که
بار گران درد نایافت باشد چنانکه ابن فارض گوید شعر وحزنی ما یعقوب بث اقله ✦ و
کل بلا ایوب بعض بلیتی ✦ و بر داشتن این بار غم و اندوه آن باشد که مقصود دست و هم
و هجران بوصال مبدل شود ابن فارض گوید شعر سقتنی حمیا الحب راحت مقلتی ✦

وحزنی ما یعقوب بث اقله ✦ وکل بلا ایوب بعض بلیتی ✦ ولخبر
ما لاقت اول هنی ✦ لا اشکال فی معانیها الا من بالغوی
التشبیه یهیئ انتفاء علة الشعر حتی تشتبه الطوفان والنیران بین
وکذا عکسه بالعکس ولخبر حصل من تصادم اغراق دمعته واحراق

وَكَاسِي مَحْيَا مَنْ عَزَّ الْحُسْنِ جَلَّتْ **مثنوی** مصطفٰے را ہیچ چون بفراختی

خویش را زکوہ می انداختی ✤ تا بگفتی جبرئیلش ہین مکن ✤ کہ ترا بس ولیت بہست از امر کن

ہمچنین می بود تا کشف حجیب ✤ تا بیابید آن گہر را او ز جیب ✤ عاشق و معشوق عشقش

ای ہمچنین ہمہ دائمی می باشند ۱۲ او د

بر دوام ✤ ورد و عالم بہر مند و نیکنام ✤ وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ ۝ و بر دو تسلیم بلند کردیم

ترا در یاد کردن یعنی ہر جای کہ خدا تعالے را یاد کنند ترا نیز یاد کنند در بانگ نماز و خطبہا

ای محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ۱۲ او د

و در کلمۂ توحید لا الٰہ الا اللہ محمد رسول اللہ و در دنیا و آخرت شرف دادیم ترا کہ ہیچ پیغامبر را ندادیم

منزلۃ الشراب

لان المحبی انما ظرف بجمال الکؤس

کما لا یخفی علی من لہ ادنی تامل

فعل الساقی و دور الشارب

خواہی الشراب من الامکار و الشارب من المستعار و التقدیم و التاخیر

فیہ رخواہی الشراب من الکؤس و الشارب من المحبی

لان الکؤس ہی المحبی بالذات

و الشراب انما یحبی بہا بالعرض

و لہذا یقال کؤس مترعۃ و لا یقال شراب مترع

و لہذا یقال شربت الکأس و لا یقال شربت القدح

و لہذا یقال شربت الکأس و لا یقال شربت الزجاجۃ

و لہذا یقال شربت الکأس و لا یقال شربت الکوز

و لہذا یقال شربت الکأس و لا یقال شربت الکوب

و لہذا یقال شربت الکأس و لا یقال شربت الابریق

شرح مثنوی

کنتم خیر امة در حق تو امت تو گفتم **قطعه** سلام علی خاتم الانبیاء ✤ سلام علی سید الاصفیاء ✤ محمد
که عالم پر از نام او است ✤ سجود ملائک ز اکرام او است ✤ محب مساکین و محبوب حق ✤ که از
شرم رویش کند گل عرق ✤ طفیل وجودش زمین و زمان ✤ منور ز رویش مکین و مکان ✤
غلام تو شاهان روی زمین ✤ تو با بینوایان نشین و مزن ✤ فان مع العسر یسرا

ان مع العسر یسرا ✤ پس هر آئینه با هر دشواری آسانی است هر آئینه با آن دشواری
آسانی دیگر است چون این آیت آر مدسول علیه الصلوة والسلام گفت بشارت مر شمارا که
یک دشواری را دو آسانی است هرگز از مؤمنان دشواری پیش آید صبر کند و طاعت را
نگذارد این دشواری را بآسانی بدل کند در دنیا به نعمت و امن و در آخرت بدادن جنت
و بعد از قبض بسط باشد و بعد از فراق وصال بود **بیت** بلا نومید نباشی که ترا یار برآند
گرت امروز برآند نه که فردات بخواند **بیت** بامید صالحت میزید جان ✤ وگرنه طاقت
هجران ندارم **شعر** اذا ضاقت بک البلوی ففکر فی الم نشرح ✤ فبعد عسر
یسرین اذا فکرته تفرح ✤ صحت و نعمت بود به بیماری و فقیری رفت چون صبر کنی
باز صحت یابی و نعمت بیابی و در آخرت جنت بیابی پس یکی عسر را دو یسر بود فاذا فرغت
پس چون بپرداختی از نماز فانصب ○ پس رنجه شو بدعا بعد از نماز تا پیش آرد
لقای حق تعالی جوی دنیا و آخرت از حق تعالی طلب کن چون بندد نماز بگذارد

ای دیدار حق تعالی ۱۲ ود

ای عرق خجالت که چنین حسن ندارم چونکه رویش دارد

ای تعب فی الله علاوه ۱۲ اج

ای فارغ شوی ۱۲ ود

ای بالغ آزمایش و محنت ۱۲ مشکلب

ای بارش ۱۲ ای آگاه

ای یاد ۱۲ ود

ای بیخ و مصیبت ۱۲ ود

ای زندگی میکند ۱۲ ود

ای تعلق ۱۲ ود

ای بجز ۱۲ ود

ای بجز ۱۲ ود

ای بجز

الانسان) الجنس (فی احسن تقویم) تعدیل لصورته (ثم رددناه) فی بعض افراده (اسفل سافلین) کنایة

ودعا نکند نماز او را بر روی او باز زنند وَاِلٰی رَبِّکَ فَارْغَبْ ○ وبه پروردگار خود

خواهانی نمای وتضرع وزاری کن ولقای او را طلب کن که مقصود از طاعت این است

مثنوی بنده دائم خلعت او را رجواست ✤ خلعت عاشق همه دیدار اوست ✤ عاشق

عشق خدا وانگاه مزد ✤ جبرئیل مؤتمن آنگاه دزد ✤ امام شمس العارفین محمد سجاوندی رحمة الله

علیه گفته است که بنده را باید که مزد نطلبند که هیچ غلامی از خواجه مزد کار نگرفته است ودولت

وسعادت در عبادت است مثنوی بندگی کن تا شوی عاشق اجل ✤ بندگی کسبی است

آید در عمل ✤ بنده آزادی طمع دارد ز جد ✤ عاشق آزادی نخواهد تا ابد

سورة التين مكية	بسم الله الرحمن الرحيم ○	وهي ثمان آيات

وَالتِّيْنِ بحرمت انجیر وَالزَّيْتُوْنِ ○ وبحرمت زیتون که از وی روغن زیت بیرون

می آید قیل مراد دو کوهی است بشام که یکی را طور تینا گویند ودیگری را طور زیتا ودرین دو کوه

انجیر وزیتون بسیار میشود وَطُوْرِ سِيْنِيْنَ ○ وبحرمت کوه بابرکت یعنی آن کوه که حق

تعالی بموسی علیه السلام در آن کوه سخن گفت وَهٰذَا الْبَلَدِ الْاَمِيْنِ ○ وبحرمت این شهر

که امان دهنده است قیل که بی بیم ومأمون فیه است یعنی مکه لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ بدرستیکه

آفریدیم آدمی را فِیْ اَحْسَنِ تَقْوِيْمٍ ○ در نیکوترین صورتی وراست ترین بالائی

التقویم راست گردانیدن مصدر است بجای اسم یعنی نیکوتر قامتی وهیئاتی هیچ حیوانی را

فیه اشجار مثمرة سمی سینین وسینا اه خازن (قوله ومعنی سینین المبارک الخ) ای فهو من اضافة الموصوف الی الصفة ۱۲ اجمل

Marfat.com

حق تعالی بدین صورت نیافرید و هیچ چیز را این خوبی و جمال نداد که آدمی را پس خبر
کرد که آدمی بدین صورت و خوبی نماند و گفت جل جلاله ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ ۝
پس باز گردانیدیم آدمی را بفروترین فرودان یعنی چون بی ایمان بمیرند بقعر دوزخ برسانیم
إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مگر کسانیکه ایمان آوردند و عملهای نیکو کردند ایشانرا
بدوزخ در نیاریم فَلَهُمْ أَجْرٌ پس ایشانرا باشد مزدی غَيْرُ مَمْنُونٍ ۝ مزدی نبریده شده
و کم شده یعنی مزد ایشانرا بدهیم و به بهشت در آریم ایشانرا که هرگز بپایان نرسد و قیل دیگر معنی
این باشد که باز گردانیم آدمی را بفروترین حالتی یعنی به پیری رسانیم او را تا تن او ضعیف شود
و عقل او نقصان یابد و جمال او کم شود إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لیکن آن کسانیکه
ایمان آوردند و عملهای نیکو کردند فَلَهُمْ پس مر ایشانرا باشد أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ مزدی
بی پایان فعلی الاول الاستثناء متصل و علی الثانی منقطع فَمَا يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِالدِّينِ ۝
پس چه ترا بران داشت ای کافر که دروغگوی میداری بقیامت و قیل فما یکذبک ای
فما یجعلک یا انسان کاذبا بسبب تکذیبک بالجزاء بعد البعث لان کل مکذب
کاذب بعد ای پس از بیان حجج ساطعه و براهین قاطعه و احوال عجیبه بر تو بگذشت از اول
حال تو که نبودی پیدا شدی و آب منی و علقه و مضغه و طفل و جوان و پیر گشتی قوله بالدین
ای به جزا دادن در روز حساب و جزا یعنی بقیامت و قیل که دروغگوی میدارد ترا بقیامت

Marfat.com

ای محمد یعنی کلمه ما بمعنی من باشد بعد پس ازین بیان حجت و برهان أَلَيْسَ اللّٰهُ آیا نیست
خدای تعالی بِأَحْكَمِ الْحَاكِمِينَ ۝ داورترین داوران یعنی داد دهنده ترین داد دهندگان
یعنی بر کافران و مومنان و بر همه چیزها حاکم است انتقام از دشمنان بکشد و دوستان را عزیز
دارد در دو جهان پس ای محمد هر چند ترا دشمنان بد گویند غم مخور که حاکم مطلق منم این دشمنان
سگانند و دوستان همچون ماه تابانند **مثنوی** بدر بر صدر فلک شد شب روان * سیر را
نگذارد از بانگ سگان * طاغیان همچون سگان بر بدر تو * بانگ میدارند سوی صدر
تو * این سگان کرند ز امر انصتوا * از سفه وعوع کنان بر بدر تو * هر که در مکر تو دارد دل
گرو * گردنش را میزنم تو شاد رو * اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنَا مِنْ أَوْلِيَائِكَ

سورة العلق مكية	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ۝	وهي تسع عشرة آية

اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ ۝ یعنی بخوان ای محمد قرآن را بنام پروردگار خود یعنی
بگو بسم الله الرحمن الرحیم چون قرآن بخوانی و بقول ابن عباس و عائشه و مجاهد و عطا و حسن
بصری رضی الله تعالی عنهم اجمعین اول سوره که آمد اقرأ بود و بقول امیر المومنین علی رض الحمد
لله رب العالمین اول آمد و بقول بعضی یا ایها المدثر اول آمد و عائشه رضی الله عنها میگوید
اول چیزی که برسول علیه الصلوة والسلام پیدا شد خوابهای راست بود هر چه بشب در خواب
دیدی در روز بوی رسیدی همچنانکه دیده بود بعد از آن خلوت را دوست داشتی و توشه گرفتی

Marfat.com

وبکوه حرا رفتی در غاری که آنجا تنها می بود تا روزی آوازی شنید که یا محمد و هیچکس را
ندید بار دیگر باز آوازی شنید که یا محمد دید شخصی چون آفتاب روشن بر تختی نشسته از زر
ای جامه سبز ۱۲ ود
و تاجی از نور بر سر و حلهٔ سبز پوشیده بر صورت آدمی مصطفی ترسید خواست که خود را از کوه در اندازد
ای اراده کرد ۱۲ ود
آن شخص گفت یا محمد منم جبرائیل و تو پیغامبر آخر الزمانی مترس و او را در کنار گرفت و گفت
اقرأ بخوان ای محمد گفت من خواننده نیستم تا سه بار چنین کرد باز گفت اقرأ باسم ربک الذی
خلق رسول بخانه آمد و دل او میلرزید گفت زملونی و دثرونی او را پوشیدند تا ترس از دل او
رفت و گفت ای خدیجه می ترسم که دیوانه شوم گفت مترس که تو بر ضعیفان رحم میکنی و
ای صاحب عزت ۱۲ ود
مهمان را نیک میداری و خویشان خود را عزیز میداری و مردم را در کارهای ایشان یاری میدهی
ای اقرباء خود را ۱۲ ود
تو هرگز دیوانه نشوی پس خدیجه رسول علیه السلام را پیش ورقه ابن نوفل برد و او پسر عم خدیجه
بود بدین عیسی در آمده بود و خط عبری نوشتی گفت ای پسر عم از محمد بشنو که چه میگوید رسول
ای خدیجه گفت ۱۲ ود
علیه السلام آنچه دیده بود گفت این جبرائیل ناموس اکبر است و به پیغمبران بیاید ای محمد
مبارک باد ترا ما عزیز شدیم که هرگز خوار نگردیم شادمان باش این بار مگریز هرچه گوید یاد
گیر و پیش من بگوی باز رسول الله علیه الصلوة والسلام جبرائیل را دید و نگریخت گفت
اقرأ باسم ربک الذی و جبرائیل پای خود را در زمین زد چشمهٔ آب روان شد طهارت
ساختن رسول را بیاموخت و دو رکعت نماز بیاموخت رسول علیه الصلوة والسلام باز

۳۰۴

ناموس اکبر لقب جبرئیل است علیه السلام ۱۲ غیاث

بورقہ گفت ورقہ گفت ترا فرمود کہ بایمان کسی را دعوت کنی نی ورقہ گفت اگر فرمودہ
بودی من ایمان می آوردم ای فرزند اگر من زندہ بودمی در انوقت کہ ترا از شہر بیرون کنند من
ترا مدد و نصرت کردمی بعد ورقہ فوت شد رسول صلی اللہ علیہ آلہ وسلم گفت من او را در
خواب دیدم کہ جامہای سفید در بہشت یعنی بہشتی بود و این تصدیق دیرا قبول کردند واللہ اعلم

خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ ۝ آفرید ہمہ دمیانرا از پارۂ خون بستہ یعنی آدم را از خاک آفرید و
فرزندان او را از خون باقْرَأْ وَرَبُّكَ الْاَكْرَمُ ۝ بخوان ای محمد و حال آنکہ خدای تو کریم
است کہ کرم او را نہایت نیست اَلَّذِیْ عَلَّمَ بِالْقَلَمِ ۝ آن خدائیکہ بیاموزانید خط نو
را بقلم آن کریم است کہ نعمت خط و کتابت بہ ایما موزانید مر آدمیانرا و علم خط علم بزرگ است کہ
دین و دنیا تعلق باو دارد کہ اگر علم خط نبودی کار فرزندان آدم انتظام نیافتی عَلَّمَ الْاِنْسَانَ
مَا لَمْ یَعْلَمْ ۝ بیاموزانید جنس آدمی را آنچہ نمی دانست و قیل مراد ازین انسان آدم است
یعنی آدم را بیاموزانید اللہ تعالی ہمہ اسما را و چیزہائی کہ نمیدانست قیل محمد است صلی اللہ علیہ
وسلم کہ بی خط و کتابت علوم اولین و آخرین بیاموزانیدش بدانکہ گفتہ اند کہ نزول سورہ
از اول او متأخر است بمدتی از اینجا کہ کَلَّآ اِنَّ الْاِنْسَانَ لَیَطْغٰٓی ۝ حقا کہ جنس آدمی

Marfat.com

وقیل ابوجهل هر آئینه در میگذرد در گناه و در بیفرمانی کردن از حد اَنْ رَّاٰهُ که بیند خود را اسْتَغْنٰی ۝ بی نیاز و توانگر اِنَّ اِلٰی رَبِّكَ الرُّجْعٰی ۝ بدرستیکه بازگشت همه بخدا تعالی است بی مال و جاه و عاجز و فقیر شده و محتاج گشته یحیی بن معاذ گفت طغیان دو باشد طغیان علم و طغیان مال طغیان علم آنست که معتقد خود باشد و عجب آرد و طغیان مال آنست که متکبر شود و از زهد و عبادت باز ماند اَرَاَیْتَ الَّذِیْ یَنْهٰی ۝ عَبْدًا اِذَا صَلّٰی ۝ آیا دیدی تو ای محمد آن کس را که باز میداشت بنده را چون نماز میکرد نماز کننده محمد بود و باز دارنده ابوجهل علیه اللعنة بود این ملعون سوگند خورده بود که اگر محمد را بینم که نماز میکند و خدای خود را سجده کند پای بر گردن او نهم و او را هلاک کنم مؤمنان غمناک شدند و رسول را ازین خبر کردند رسول علیه السلام گفت هیچ نتواند کرد اگر نزدیک من آید فرشتگان او را پاره پاره کنند بعد روزی رسول علیه السلام نماز میگذارد و ملعون قصد وی کرد چون نزدیک او رسید باز پس گریخت کافران گفتندش ترا چه شد که باز گشتی گفت میان من و میان محمد خندقی پر آتش پیدا شد و اژدهای قصد من کرد اگر باز نمی گشتم میسوختم و اژدها مرا هلاک میکرد پس این آیت آمد که اَرَاَیْتَ الَّذِیْ یَنْهٰی عَبْدًا اِذَا صَلّٰی یعنی ای محمد آیا دیدی و دانستی که ترا چون نگاه داشتم از دشمن تو چون قصد تو کرد چون دانستی خبر کن از آن حال و مترس و باز فرمود جل جلاله اَرَاَیْتَ اِنْ كَانَ عَلَی الْهُدٰی ۝ اَوْ اَمَرَ بِالتَّقْوٰی ۝ آیا دیدی تو ای محمد و دانستی که این دشمن تو که ترا از نماز

قصه ابوجهل اور نبی کریم

Marfat.com

وهو التكذيب والتولي ١٢ ود

منع میکرد اگر باشد بر راه راست و تقوی چه درجه باشد ویرا در بهشت و چه ثواب باشد ویرا چون
دانستی ازین خبر کن باز فرمود أَرَأَيْتَ إِنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ ۝ آیا دیدی و دانستی که این
دشمن تو اگر دروغ گو میدارد ترا و روی از حق بگرداند و ایمان نیارد چه عذابی باشد ویرا در دنیا
و عقبی چون دانستی ازین حال خبر کن و غمناک مباش باز فرمود أَلَمْ يَعْلَمْ بِأَنَّ اللَّهَ يَرَىٰ ۝
آیا ندانست این دشمن ملعون تو که خدایتعالی می بیند و میداند حال او را خدایتعالی جزای او
خواهد داد عبد الله بن عباس رضی الله عنهما گفت که چون رسول علیه الصلوة والسلام را ابو جهل
از نماز باز میداشت رسول علیه السلام او را ترسانید از عذاب حق تعالی و بانگ بروی
زد آن ملعون گفت مرا از خدای خود می ترسانی چندان لشکر در مکه بیارم از سوار و پیاده که
مکه پر شود و هیچکس را مجلس چون مجلس من بسیار نباشد این آیت آمد كَلَّا حقا که لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ ۝ اگر باز
نگردد ابو جهل ازین کار لَنَسْفَعًا بگیریم بِالنَّاصِيَةِ ۝ نَاصِيَةٍ بموی پیشانی او را و بخواری
بر زمین زنیم او را از موی پیشانی كَاذِبَةٍ دروغگوی خَاطِئَةٍ ۝ خطا کننده فَلْيَدْعُ
نَادِيَهُ ۝ پس باید بخواند ابو جهل قوم خود را و لشکر خود را سَنَدْعُ الزَّبَانِيَةَ ۝ عنقریب بخوانیم

ابن مسعود الاسلام يعلو ولا يعلى عليه فقال له ابو جهل بلغ صاحبك انه لم يكن احد ابغض الي منه في حال مماتي فروى انه عليه السلام لما سمع ذلك قال فوعزتي اشد من فرعون وموسى فانه قال امنت وهو قد زاد عنزا ثم قال يا ابن مسعود اقطع بسفي هذا لانه احد واقطع فلما قطع راسه لم يقدر على حمله فشق اذنه وجعل الحيتان فيها وصل بجره الى رسول الله عليه السلام وجبرائيل بين يديه يضحك ويقول يا محمد اذن باذن لكن الرأس هاهنا مع الاذن مقطوع ولعل الحكيم يبحث عنه

٣٠٧

زبانیه دوزخ را یعنی فرشتگان عذاب را کلا نه چنان است که او میگوید لا تطعه فرمانبرداری
مکن او را واسجد وسجده کن واقترب ○ ونزدیکی جوی برحمت من نصیب واعظ در
امر معروف ونهی منکر آنست که در کار خود استوار باشد واز دشمن نترسد تا حق تعالی معین و
ناصر باشد چنانکه مصطفی را علیه افضل الصلوات والسلام بود در مثنوی مولانا جلال الدین
رومی رحمة الله علیه در حق مصطفی علیه افضل الصلوات واکمل التحیات فرماید مثنوی
بدر بر صدر فلک شد شب روان * سیر را نگذارد از بانگ سگان * طاغیان همچون سگان
بر بدر تو * بانگ میدارند سوی صدر تو * کار هادی این بود تو هادئی * ماتم آخر
زمان را شادئی * هین روان کن ای امام المتقین * این خیال اندیشگان را تا یقین *
هر که در مکر تو دارد دل گرو * گردنش را من زنم تو شاد رو * آن چراغ او به پیش صرصرم *
خود چه باشد ای مهین پیغمبرم * اللهم اجعلنا من التابعین للنبی الامی العربی
الهاشمی محمد صلی الله علیه وعلی آله واصحابه اجمعین

سورة القدر مکیة	بسم الله الرحمن الرحیم ○	وهی خمس آیات

انا انزلناه فی لیلة القدر ○ بدرستیکه فرستادیم قرآن را در شب اندازه کردن یعنی
شبی که حق سبحانه وتعالی تقدیر کند هر چه در آن سال خواهد بود جبرائیل علیه السلام همه قرآن
را در شب قدر از لوح محفوظ بیکبار آورد تا بیت العزة که در آسمان چهارم است بعد از آن

Marfat.com

در مدت بیست سال و بقول دیگر بیست و سه سال یکجا بدنیا آورد بر رسول علیه الصلوٰة والسلام وَمَآ أَدْرٰىكَ مَا لَيْلَةُ ٱلْقَدْرِ ۝ وتو چه دانی ای محمد که چیست شب قدر لَيْلَةُ ٱلْقَدْرِ خَيْرٌ مِّنْ أَلْفِ شَهْرٍ ۝ شب قدر بهتر است از هزار ماه که درین هزار ماه همه روز روزه دار دو شب را بیدار دارد و نماز گذارد و این شب در ماه رمضان است و هر سال باشد علماء برین اند که در دهۀ آخر باشد و در طاقهای مه باشد و در همه ماه احتمال دارد که باشد در جفت و طاق و بعضی میگویند در شب بیست و هفتم است و هر که نماز شام و نماز خفتن را بجماعت بگذارد از شب قدر نصیبی یافته باشد و حکمت در پنهان داشتن آنست که شبهای بسیار بیدار باشی تا بثواب آن برسی بیت خواهی که هلال طاعت کرد دبدر + هر همه مهوزه دان هر شب شب قدر + تَنَزَّلُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ فرود می آیند فرشتگان وَ

من رمضان ... استدل لهذا القول في كل ليلة من شهر رمضان ... ان الله تعالى يعتق الف الف عتيق من النار كلهم ... عند الانطار يعتق الف الف عتيق من شهر رمضان ... فاذا كان ليلة الفطر اعتق بعدد ما اعتق من اول الشهر الى آخره ... وروي انه اذا كان ليلة القدر نزل الملائكة ... فيبعث بريدا ... ويقول ... فيغفر لهم ... وروي ان جبريل عليه السلام ... ليلة القدر ... ويقول ... ويصافح المؤمنين ... ويؤمن على دعائهم ... ويقول ... ويقول ... ويقول

الروح وجبرئيل فيها وران شب باذن ربهم بامر پروردگار خود از وقت فرو رفتن
آفتاب تا برآمدن صبح من كل امر ○ از برای هر کاری از نیک و بد تا سال دیگر سلام
هی یعنی همه آنشب خیر باشد و سلامت و شیطان در آن شب هیچ کاری نتواند کرد و قیل
بسیار سلام گویند فرشتگان بهر مؤمن و مؤمنة که بیدار باشند و فرشتگان بر وی گذر کنند و
سلام گویند بر وی حتی مطلع الفجر ○ آن شب سلام باشد تا صبح روشن شدن قال
(ای طلبا للثواب کما ورد)
النبی صلی الله علیه وسلم من قام لیلة القدر ایمانا واحتسابا غفر له ما تقدم من ذنبه
(ای از جهت ایمان که باعث بر وی ایمان بود ۱۲ ورد)
وما تأخر عائشه رضی الله تعالی عنها از رسول ما علیه الصلوة والسلام پرسید که اگر من شب قدر
را دریابم چه کنم رسول علیه السلام گفت که بگو اللهم انک عفو تحب العفو فاعف عنی
اللهم ارزقنا ثواب هذه اللیلة توفنی مسلما والحقنی بالصالحین ونبه الغافلین آورده
است که چون شب قدر باشد الله تعالی جبرئیل را فرماید تا فرود آید با فرشتگان بزمین و علم
سبزی باشد بر وی آن علم را بر بام کعبه نهند و فرشتگان بزرگ زمین پراکنده شوند و سلام گویند

من غروب الشمس حتی مطلع الفجر اجل

الروح وجبرئیل فیها وران شب باذن ربهم بامر پروردگار خود از وقت فرو رفتن
آفتاب تا برآمدن صبح من كل امر ○ از برای هر کاری از نیک و بد تا سال دیگر سلام
هی یعنی همه آنشب خیر باشد و سلامت و شیطان در آن شب هیچ کاری نتواند کرد و قیل
بسیار سلام گویند فرشتگان بهر مؤمن و مؤمنة که بیدار باشند و فرشتگان بر وی گذر کنند و
سلام گویند بر وی حتی مطلع الفجر ○ آن شب سلام باشد تا صبح روشن شدن قال
(ای طلبا للثواب کما ورد)
النبی صلی الله علیه وسلم من قام لیلة القدر ایمانا واحتسابا غفر له ما تقدم من ذنبه
(ای از جهت ایمان که باعث بر وی ایمان بود ۱۲ ورد)
وما تأخر عائشه رضی الله تعالی عنها از رسول ما علیه الصلوة والسلام پرسید که اگر من شب قدر
را دریابم چه کنم رسول علیه السلام گفت که بگو اللهم انک عفو تحب العفو فاعف عنی
اللهم ارزقنا ثواب هذه اللیلة توفنی مسلما والحقنی بالصالحین ونبه الغافلین آورده
است که چون شب قدر باشد الله تعالی جبرئیل را فرماید تا فرود آید با فرشتگان بزمین و علم
سبزی باشد بر وی آن علم را بر بام کعبه نهند و فرشتگان بزرگ زمین پراکنده شوند و سلام گویند

ع

فقلیل باذن ربهم ای بامر ربهم من كل امر قضاه الله فیما شاء
الی قابل ومن سببیة
السنة الی قابل ای تقدر له جلابین ای تقدر
بعض الباء اه جلال
من كل امر یجری فی من
فتحان احدهما انها بمعنی اللام
وتتنزل متنزل ای تنزل من
اجل كل امر قضی الی العام القابل
وقضائی فیها بمعنی الباء ای تنزل
بكل امر قضی للتعدیة قاله
الوحاظ وقیل من كل امر لیس
متعلقا بتنزل وانما هو متعلق
بمابعده ای هی سلام من كل امر
عوف وهذا لا یتم علی ظاهره
كان سلام مصدرا كما یتضح علیه
معمولا وانما للمراد انه متضمن
یدل علیه هذا المعنی
قوله لتلك السنة ای تلك السنة
تلك السنة ای من كل امر یقع فی
عجز وف تقدیره من
تلك اللیلة الی مثلها
من قابل تامل وعبارة الخطیب
قضاه الله فیها ای اراد قضاءه فیها
اخباره للملائكة هذا هو المراد
بالقضاء فیها لا القضاء الازلی
قوله لتلك السنة ای تحلو منسوب
تلك السنة ای من كل امر یقع
من كل امر قضاه الله جل وعلا الرزق و
غیره وكتبه الملائكة وهم اسرافیل ومیكائیل
وعزرائیل وجبرائیل وعن ابن عباس
ان الله یقضی الاقضیة فی لیلة النصف
شعبان ویسلمها الی ارباب البصائر
فی لیلة القدر وهذا الخطاب
لیس

ع

فقلیل باذن ربهم ای بامر ربهم من كل امر قضاه الله فیما شاء
الی قابل ومن سببیة
السنة الی قابل ای تقدر له جلابین ای تقدر
بعض الباء اه جلال
من كل امر یجری فی من
فتحان احدهما انها بمعنی اللام
وتتنزل متنزل ای تنزل من
اجل كل امر قضی الی العام القابل
وقضائی فیها بمعنی الباء ای تنزل
بكل امر قضی للتعدیة قاله
الوحاظ وقیل من كل امر لیس
متعلقا بتنزل وانما هو متعلق
بمابعده ای هی سلام من كل امر
عوف وهذا لا یتم علی ظاهره
كان سلام مصدرا كما یتضح علیه
معمولا وانما للمراد انه متضمن
یدل علیه هذا المعنی
قوله لتلك السنة ای تلك السنة
تلك السنة ای من كل امر یقع فی
عجز وف تقدیره من
تلك اللیلة الی مثلها
من قابل تامل وعبارة الخطیب
قضاه الله فیها ای اراد قضاءه فیها
اخباره للملائكة هذا هو المراد
بالقضاء فیها لا القضاء الازلی
قوله لتلك السنة ای تحلو منسوب
تلك السنة ای من كل امر یقع
من كل امر قضاه الله جل وعلا الرزق و
غیره وكتبه الملائكة وهم اسرافیل ومیكائیل
وعزرائیل وجبرائیل وعن ابن عباس
ان الله یقضی الاقضیة فی لیلة النصف
شعبان ویسلمها الی ارباب البصائر
فی لیلة القدر وهذا الخطاب
لیس

ع

تعیین انفاذ
تلك الامور وتنزلها
الی كل اجل یتنزل كل واحد
الی كل امر یقع فی
الی كل اجل یتنزل ایجیم الاجل جمیع الامور
الی كل امر یقع فی
الی كل اجل یتنزل ایجیم الاجل جمیع الامور
تلك اللیلة الی مثلها
من قابل تامل وعبارة الخطیب
قضاه الله فیها ای اراد قضاءه فیها
اخباره للملائكة هذا هو المراد
بالقضاء فیها لا القضاء الازلی
قوله لتلك السنة ای تحلو منسوب
تلك السنة ای من كل امر یقع
من كل امر قضاه الله جل وعلا الرزق و
غیره وكتبه الملائكة وهم اسرافیل ومیكائیل
وعزرائیل وجبرائیل وعن ابن عباس
ان الله یقضی الاقضیة فی لیلة النصف
شعبان ویسلمها الی ارباب البصائر
فی لیلة القدر وهذا الخطاب
لیس

ع

تعیین انفاذ
تلك الامور وتنزلها
الی كل اجل یتنزل كل واحد
الی كل امر یقع فی
الی كل اجل یتنزل ایجیم الاجل جمیع الامور
الی كل امر یقع فی
الی كل اجل یتنزل ایجیم الاجل جمیع الامور
حتی یكون فی الكلام تقدیم العلل علی المعلولات تامل
الی كل اجل یتنزل ایجیم الاجل جمیع الامور
حتی یكون فی الكلام تقدیم العلل علی المعلولات تامل
فیها مصالح تلك السنة من ولادة ومنیة
بقیة السلام وكیفیاتها الی وقت طلوع فجر مقدم وموخر
قوله سلام هی فیه وجهان احدهما انها هی خبر
الملائكة وسلام بمعنی التسلیم ای للملائكة ذات تسلیه علی
المؤمنین وفی التفسیر انهم یسلمون تلك اللیلة علی كل مؤمن
وعلی كل من القی برقع سلام علی انه
خیر مقدم وهی مبتدا وموخر
قوله حتی مطلع الفجر
وقیل

ع

ان تقدیر اللیلة لا تعالی قدر المقادیر
تلك اللیلة لا یجدث ولیس الا فی
فی الازل قبل خلق السنوات
والارض بل المراد انها تلك
المقادیر المملاة تلك اه جل قوله
من كل امر ای من اجل كل امر
قدر فی تلك السنة من اجیء
اوقتی ان تقبل السنة الجدیدة
روی انه تقسم الاجال
الارزاق لیلة النصف
شعبان ولا ان تقدر لیلة
ولذلك یكون لیلة القدر لیلة
من النبی صلی الله علیه وسلم
انه قال ان الله یقدر فی لیلة القدر ما
فی لیلة البراءة فاذا كان
لیلة القدر

خیر او شر فان قیل المقدرات لا تفعل فی تلك اللیلة بل فی تمام السنة فلماذا تنزل الملائكة فیها لاجل تلك الامور قیل لعل تنزلهم

Marfat.com

بر هر که بیدار باشد از مؤمنان ایستاده باشند یا نشسته در نماز باشند یا در ذکر مؤمنان را
دریابند و بر دعاهای ایشان آمین گویند تا صبح بدمد آنگاه جبرائیل علیه السلام ندا کند یا
معشر الملائکة الرحیل الرحیل یعنی ای فرشتگان باز گردید بآسمان فرشتگان گویند که ای
جبرائیل حق سبحانه و تعالی چه کرد بمؤمنان محمدی جبرائیل گوید حق تعالی بنظر رحمت در
ایشان نظر کرد و گناهان ایشان را عفو کرد و بیامرزید مگر چهار طائفه را اول مدمن خمر را
یعنی کسیکه بخویشان نپیوندد و حق خویشی بجای نیارد و چهارم مشاحن را یعنی کینه دار
ای با قربا ۱۲ و د ای حق قرابت ۱۲ و د
که سخن نگوید با برادر مسلمان این چهار طائفه را نیامرزد و دیگر همه را بیامرزد و بعضی گفته اند
که سود خوار را نیز نیامرزد پس ای مؤمن ازین پنج افعال توبه کن تا از فضیلت شب قدر
بی نصیب نمانی و در تفسیر ابو مسعود حنفی آورده است که هر که در شب قدر دو رکعت نماز بگذارد و
در هر رکعتی فاتحه یک بار و هفت بار قل هو الله احد بخواند و چون سلام دهد هفتاد بار استغفر الله
گوید از جای برنخیزد تا بروی پدر و مادر وی رحمت کرده نشود و حق سبحانه و تعالی فرماید
فرشتگان را تا نیکی بسیار در دیوان اعمال او نویسند تا سال دیگر و فرماید تا در بهشت از برای
ای نماز گذار مذکور ۱۲ و د
این بنده مؤمن درختان بنشانند و کوشکها بنا کنند و الله اعلم پس باید که هر کس در ماه رمضان
ملائکه ۱۲
این دو رکعت نماز را بعد از وتر بگذارد هر شب بامید شب قدر تا باشد که باین ثواب مشرف شود
و بعد از تراویح هر شب دو رکعت نماز باید کرد بامید شب قدر در هر رکعت فاتحه یک بار و سوره

۳۱۱

نماز شب قدر

نماز رمضان هر شب

اخلاص سه بار چنان باشد کہ ختم قرآن کردہ باشد و بار و ثواب سورۂ اخلاص برابر یکی

از سہ بخش قرآن است اللّٰھُمَّ ارْزُقْنَا فَضْلَكَ بِرَحْمَتِكَ يَا اَرْحَمَ الرَّاحِمِيْنَ

سُوْرَةُ الْبَيِّنَةِ مَدَنِيَّةٌ | بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ○ | وَهِيَ ثَمَانُ اٰيَاتٍ

بدانکہ اہل کتاب یعنی جہودان و ترسایان و مشرکان عرب یعنی بت پرستان پیش از آمدن رسول ما علیہ الصلوٰۃ والسلام اتفاق داشتند کہ پیغامبر آخر الزمان چون بیرون آید ما بوی ایمان آریم و ہمہ یک دین شویم چون رسول علیہ السلام بیامد از قول خود برگشتند بعضی ایمان آوردند و بعضی نی حق سبحانہ و تعالیٰ از حال ایشان خبر کرد و گفت جل جلالہ

لَمْ يَكُنِ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا بود ندانانکہ کافر شدند مِنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ از کسان کتاب یعنی از اہل توریت کہ آن جہودان باشند و ترسایان کہ اہل انجیل اند وَالْمُشْرِكِيْنَ و بت پرستان وانباز گویان مر خدا تعالیٰ را مُنْفَكِّيْنَ جدا شوندگان یعنی ہمہ اتفاق داشتند کہ پیغامبر آخر الزمان کہ محمد است علیہ الصلوٰۃ والسلام حق است حَتّٰى تَاْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ ○ تا اینجا اتفاق بود شان را کہ آمد بایشان گواہ راست و پیدا رَسُوْلٌ مِّنَ اللّٰهِ وآن محمد رسول اللہ بود علیہ الصلوٰۃ والسلام و معجزات بسیار آورد و یکی از معجزات او آن بود کہ امی بود خط و خواندن ندانست با وجود این قرآن را آورد کہ ہمہ فصحا و بلغای عرب عاجز شدند از آوردن یک سورہ مثل آن حق سبحانہ و تعالیٰ ازین خبر کرد و گفت يَتْلُوْا میخواند

این رسول ما علیه الصلوة والسلام بر ایشان صُحُفًا کُرّاسه ها یعنی کاغذ های نوشته مُطَهَّرَةً ۝
پاکیزه کرده شده از غل ولهو ولغو یعنی قرآن را که در مصاحف نوشته است میخواند از یاد بی آنکه
حرف وخط را شناسد فِيهَا كُتُبٌ قَيِّمَةٌ ۝ دران کاغذ ها نوشته های راست است یعنی
آیاتهای قرآن یا حکمها باز بیان کرد حق تعالی که این اختلاف بعد از آمدن رسول ما
علیه الصلوة والسلام از برای حسد وهوای نفس بود پس گفت جل جلاله وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِينَ
أُوتُوا الْكِتَابَ وپراگنده نشدند آنانکه داده شده اند کتاب را یعنی جهودان وترسایان متفرق
نشدند وبرنگشتند از حق بودن دین محمد وآمدن محمد علیه الصلوة والسلام إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا
جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَةُ ۝ مگر از پس آمدن حجت پیدا ودرین آیت سرزنش است مر جهودان را
وترسایان را که ایشان ایمان نیاوردند باوجود آنکه اهل کتاب بودند وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا
اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ ۝ حُنَفَاءَ وفرموده نشدند این اهل کتاب در توریت وانجیل
مگر بدین پاک که بندگی کنید مر خدا تعالی را بی آمیزش بکفر وبازگشتگان از کفر بمحمد علیه الصلوة و
السلام وباشند بر دین ابراهیم ودین محمد علیه الصلوة والسلام وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وبپای دارند نماز
را وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ وبدهند زکوة را وَذَٰلِكَ دِينُ الْقَيِّمَةِ ۝ واین دین وملت راست
است ودر قرآن نیز همبرین فرموده شده است پس معلوم شد که ایمان نیاوردند ایشان بدین
اسلام از جهت سروری کردن در میان کافران وحسد بردن مر پیغامبران را ومتابعت نفس

کردن نصیب تو اینست که حق را قبول کنی و حسد نبری باهل حق و انکار ایشان نکنی چون فعل
بد ترا بتو گویند بیت ذره گر برگ هستی باشدت ✤ کافری و بت پرستی باشدت ✤
اِنَّ الَّذِیْنَ کَفَرُوْا بدرستیکه آنانکه کافر شدند و نگرویدند مِنْ اَهْلِ الْکِتٰبِ از جهودان و ترسایان
وَالْمُشْرِکِیْنَ و از بت پرستان فِیْ نَارِ جَهَنَّمَ در آتش دوزخ اند خَالِدِیْنَ فِیْهَا جاوید باشندگان
در دوزخ نعوذ بالله مِنْ ذٰلِکَ اُولٰٓئِکَ هُمْ شَرُّ الْبَرِیَّةِ ۝ ایشانند بدترین آفریدگان از
خوگان و خرسان و گاوان و خران و از همه آفریدگان بدتر اند چون حال دشمنانرا یاد کرد
حال دوستانرا نیز بیان کرد و گفت جل جلاله اِنَّ الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ اُولٰٓئِکَ
هُمْ خَیْرُ الْبَرِیَّةِ ۝ بدرستیکه آنانکه گرویدند و ایمان آوردند و کارهای نیکو کردند ایشانند
بهترین خلقان این آیت دلیل است برینکه مؤمنان صالح با عزت بسیار است نزد سبحانه
و تعالی **مثنوی** برتر اند از عرش و کرسی و خلا ✤ ساکنان مقعد صدق و صفا ✤ خلق
اطفال اند جز مست خدا ✤ نیست بالغ جز رهیده از هوا ✤ مسئله اینست که پیغمبران آدمیان
برتر اند از رسل ملائکه و رسل ملائکه افضل اند از عامه آدمیان و مؤمنان صالح افضل اند از عامه
ملائکه دلیل برین آیت مذکور است جَزَآؤُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنّٰتُ عَدْنٍ تَجْرِیْ مِنْ
تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ جزا و پاداش ایشان نزد پروردگار ایشان بهشتهای اقامت و دوام است
که میروند در زیر درختان هر بهشتی جویها از آب و شیر و عسل و شراب بهشتی و این جویها بر روی

قوله ان الذین امنوا الخ البریة ان ارید البریة ای الخلیقة یعم الملائکة فیکون دلیلا علی افضلیة البشر من الملائکة عوامهم من عوامهم وخواصهم من خواصهم اه فتوی قوله هم خیر البریة استدل بالآیة علی ان البشر افضل من الملک لظهور ان المراد بقوله ان الذین آمنوا هو البشر والبریة یشمل الملک والجن سئل الحسن رحمه الله عن قوله اولئک هم خیر البریة اهم خیر من الملائکة قال ویلک وانی تعادل الملائکة الذین آمنوا وعملوا الصالحات ملائک را چه سود از حسن

۳۱۴

Marfat.com

م ولا يلزم منه انكار البعث لما عرفت من ان الداعي الى السؤال هو كمال الدهشة والحيرة ولا يناسب

زمین است که میرود بی مغاک بخلاف آب جوی دنیا خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا جاوید باشندگانند در بهشت همیشه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ خوشنود باشد حق سبحانه وتعالی ازین مؤمنان وَرَضُوا عَنْهُ واین مؤمنان نیز خوشنود باشند از الله تعالی ذَٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ ○ این همه مر کسی را باشد که از خدایتعالی بترسد و از گناهان باز ایستد شیخ ذوالنون مصری رحمه الله تعالی گفت که رضاء بنده از خدایتعالی آن باشد که راضی باشد بهرچه بوی رسد از نعمت وبلا ومصیبت و درین آیت دلیل است که ترس خدایتعالی بهترین همه عبادتها است

اللهم ارزقنا بفضله

سورة الزلزال مدنية	بسم الله الرحمن الرحيم ○	وهي ثمان آيات

إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا ○ چون جنبانیده شود زمین را جنبانیدنی یعنی سخت جنبانیده شود که بر روی زمین هیچ عمارتی نماند و کوه و بالا و پشتیها هموار شود و صورت زمین را بدل کنند لقوله تعالی يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ و در خبر آمده است که زمینی همچون نقره آفریده شود و قیل این زلزله دو بار باشد یکی در آن وقت که خلق را هلاک کنند و یکی در آن وقت که خلق را زنده کنند و قیل این زلزله در اول باشد و بس و قیل در دوم باشد و بس و اختیار کشاف اینست وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا ○ و بیرون آرد زمین بارهای خود را یعنی آنچه در زمین باشد از مردگان و گنجها همه را بیرون افکند تا بروی زمین افتد و

عه قوله وقيل الخ اختلاف در زلزله زمین و جنبش او می باشد نه در نفخه زیرا که نفخه باتفاق دو بار باشد ۱۲ ود

القبور لما يبهرهم من الامر الفظيع اه بيضاوي اي يغلب على عقولهم ويعرض لهم الدهشة والحيرة من الامر الخ بيان لما اي من الامر الهائل والطامة الكبرى اي الداهية التي تطم وتعلو على سائر الدواهي فسأل عن سبب تلك الزلزلة فقال ما لها زلزلت بهذه المرتبة الشديدة بهذا الزلزال حتى اخرجت بسببه المعادي ما فيها اه قنوي

Marfat.com

قَالَ الْاِنْسَانُ مَا لَهَا ۝ وبگوید آدمی یعنی کافر منکر قیامت چه بوده است این زمین را که
چنین سخت می جنبد فاما مؤمن معتقد قیامت گوید هٰذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمٰنُ وَصَدَقَ
الْمُرْسَلُوْنَ یعنی این آن قیامت است که وعده کرده بود خدا تعالی آمدن وی را و راست
گفتند پیغامبران و در کشاف چنین آورده است که گفته شد و قیل جنس انسان مراد است
یَوْمَئِذٍ دران وقت که این چنین میشود تُحَدِّثُ اَخْبَارَهَا ۝ سخن گوید و خبر دهد
زمین از آگاهیهای خود یومئذ بدل من اذا والعامل فیهما تحدث والمفعول الاول
لتحدث محذوف ای تُحَدِّثُ الْاَرْضُ الْخَلْقَ اَخْبَارَهَا یعنی دران روز زمین
خلق را خبر کند از هر چه بروی کرده اند از نیکی و بدی بِاَنَّ رَبَّكَ اَوْحٰى لَهَا ۝ سخن گوید
بسبب آنکه خدای تو فرماید زمین را تا خبر کند که فلان کس خون بناحق کرد و زنا کرد و
بدیها کرد و فلان کس بر من نماز گذارد و روزه داشت و کارهای نیک کرد و همه اعضای
او گواهی دهند و زمین نیز گواهی دهد بفرمان خدا تعالی این را منکر مباش که از عرش تا
بفرش همه فرمان پذیراند اگرچه عقل تو بآن پی نبرد مولانا جلال رومی خبر میدهد **مثنوی**
نسبتی گر هست مخفی از خرد ✦ هست بیچون و خرد کی پی برد ✦ باد را بی چشم اگر بینش نداد ✦
فرق چون میکرد اندر قوم عاد ✦ آتش نمرود را گر چشم نیست ✦ با خلیلش چون ترحم کردنی
است ✦ گر نبودی نیل را آن نور دید ✦ از چه قبطی را ز سبطی میگزید ✦ گر نه کوه و سنگ

با دیدار شد + پس چرا داؤد را او یار شد + این زمین را گر نبودی چشم جان + از چه رو قان
را فرو خورد آنچنان + گر نبودی چشم دل حنانه را + چون بدیدی هجر آن فرزانه را +
تا بدانی که حکیم است و خبیر + مصلح امراض درمان ناپذیر + یَوْمَئِذٍ یَصْدُرُ النَّاسُ
أَشْتَاتًا لِّيُرَوْا أَعْمَالَهُمْ ۝ در آنروز باز گردند مردمان از حسابگاه پراکندگان
تا نموده شوند جزای اعمال و کردارهای خود را این آیت را دو معنی گفته اند اول آنکه مردمان
پس از حساب باز گردند بهشتیان به بهشت با رویهای تابان و خوش حالان و دوزخیان
باز گردند بدوزخ سیاه رویان با غلها و زنجیرها تا جزای کردارهای خود را نموده شوند دویم
آنکه باز گردند از گورها تا بجای حساب و نموده شوند جزای کردارهای خود را فَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ
ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ ۝ پس هر که کند اندازه مورچه خوردی یا اندازه ذره که درون خانه
در میان شعاع آفتاب دیده شود از نیکی جزای او را بیند وَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ
شَرًّا يَرَهُ ۝ و هر که کند اندازه ذره از بدی جزای آنرا بیند بعضی گویند اگر کافر اندازه ذره
نیکی کند جزای آنرا در دنیا بیند در تن خود و مال خود و فرزندان خود تا چون بمیرد وی را هیچ
نیکی نباشد و مؤمن که اندازه ذره بدی کرده باشد عقوبت آن در دنیا بوی برسد در تن
وی رنجی و بلائی و بیماری یا در مال وی و فرزندان وی نقصان شود تا چون بمیرد وی را
هیچ گناه نباشد تا بقیامت عذاب نکنندش نصیب مؤمن اینست که دائما نیکی کند اگر بدی

سورۃ العدیت مکیۃ ○ بسم اللہ الرحمن الرحیم ○ وھی احدی عشر ایۃ

والعدیت بحرمت اسپان دوندہ ضبحا ○ ای در حالیکہ زنندہ باشند سنگہا را بسمہای خود در غزا ۱۲ ود
فالموریت قدحا ○ پس بحرمت اسپانی کہ میدوند بر سنگ آتش بیرون آورند از
سنگ بسمہای شتابان چون بر زمین باسنگ نیزہ روند در شب فالمغیرت صبحا ○
پس بحرمت اسپان کہ غارت کنند وقت صبح دم مرکافران را فاثرن بہ نقعا ○ پس بگنجند
بسمہای خود گرد از زمین کہ بروی بدوند فوسطن بہ جمعا ○ پس درمیان جمع

فالضبحات ای
ضبحا صوت انفاس الخیل عند العدو
فالموریات قدحا اوراین سمہا من الحجارۃ
فالمغیرات صبحا ای تغیر فی وقت الصبح یقال اغار یغیر اغارۃ اذا اتی صباحا
فاثرن بہ نقعا ای ثرن الغبار بالقدح
فوسطن بہ جمعا ای وسطن بہ جمع الاعداء
ان الانسان لربہ لکنود ای کفور للنعم
وانہ علی ذلک لشہید ای وان اللہ علی کفرہ بہ لشہید
وانہ لحب الخیر لشدید ای وانہ لحب المال لشدید
افلا یعلم اذا بعثر ما فی القبور ای اثیر ما فیہا واخرج
وحصل ما فی الصدور ای میز ما فیہا من خیر وشر
ان ربہم بہم یومئذ لخبیر ای ان اللہ بالمیت یوم القیامۃ لعالم
خبیر بہ وبعملہ لا یخفی علیہ شیء

سورۃ العدیات مکیۃ ○ بسم اللہ الرحمن الرحیم ○ وھی احدی عشر ایۃ

والعدیات ضبحا ○ فالموریات قدحا ○ فالمغیرات صبحا ○ فاثرن بہ نقعا ○
فوسطن بہ جمعا ○ ان الانسان لربہ لکنود ○ وانہ علی ذلک لشہید ○ وانہ لحب الخیر
لشدید ○ افلا یعلم اذا بعثر ما فی القبور ○ وحصل ما فی الصدور ○ ان ربہم بہم
یومئذ لخبیر ○

والعدیات ضبحا ای والخیل العادیات فی السیر تضبح ضبحا وھو صوت انفاس الخیل اذا عدت
فالموریات قدحا اوراین سمہا من الحجارۃ فالمغیرات صبحا ای تغیر فی وقت الصبح یقال اغار یغیر اغارۃ اذا اتی صباحا
فاثرن بہ نقعا ای ثرن الغبار بالقدح
فوسطن بہ جمعا ای وسطن بہ جمع الاعداء
ان الانسان لربہ لکنود ای کفور للنعم
وانہ علی ذلک لشہید ای وان اللہ علی کفرہ بہ لشہید
وانہ لحب الخیر لشدید ای وانہ لحب المال لشدید
افلا یعلم اذا بعثر ما فی القبور ای اثیر ما فیہا واخرج
وحصل ما فی الصدور ای میز ما فیہا من خیر وشر
ان ربہم بہم یومئذ لخبیر ای ان اللہ بالمیت یوم القیامۃ لعالم
خبیر بہ وبعملہ لا یخفی علیہ شیء

Marfat.com

دشمن شدند در آن جای دویدن یعنی حمله کنند در جنگ و خود را در میان لشکر دشمن اندازند اِنَّ
الْاِنْسَانَ بدرستیکه آدمی قیل کافر لِرَبِّهٖ لَكَنُوْدٌ ○ مر پروردگار خود را ناسپاس است یعنی
شکر ناگوینده است نعمت حق تعالی را و قیل بخیل است و قیل کنود کسی است که نیکیهای
حق تعالی را فراموش کند و مصیبتها را یاد کند و قیل کنود کسی است که تنها بخورد و بنده
خود را گرسنه دارد و عطاهای خود را باز دارد وَاِنَّهٗ عَلٰى ذٰلِكَ لَشَهِيْدٌ ○ و بدرستیکه
این آدمی هر آئنه گواه است برین که وی کنود است وَاِنَّهٗ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَدِيْدٌ ○
و بدرستیکه این آدمی از بهر دوستی مال سخت است یعنی بخیل است مال بسیار جمع میکند و
زکوة نمیدهد و از صحبت اهل الله گریزان است مقصود وی جز دنیا نیست و هرگز دوستی نمی کند
با دوستان حق تعالی نصیب تو اینست که با دوستان حق تعالی دوستی کنی و از برای جاه
و مال دشمنی نکنی با ایشان تا از انوار باطن ایشان محروم نمانی **مثنوی** همچو چغدان
دشمن بازان شدیم + لاجرم وامانده و حیران شدیم + میکنم از غایت جهل و عما + قصد
آزار عزیزان خدا + با سلیمان خو کن ای خفاش رد + تا که در ظلمت نمانی تا ابد + کور
مرغانیم و بس ناساختیم + کان سلیمان را دمی نشناختیم + آن سلیمان پیش جمله حاضر است
لیک غیرت چشم بند و ساحر است + اَفَلَا يَعْلَمُ آیا پس نداند این آدمی اِذَا بُعْثِرَ مَا فِي
الْقُبُوْرِ ○ چون شورانیده شود و بیرون کرده شود آنچه در گورها است یعنی چون که زنده

Marfat.com

کرده شود در روز قیامت مرد و استخوانهای پوسیده را جمع کرده شود و این آیت دلیل است
بر انیکه حشر اجساد حق است وَ تُحَصِّلَ مَا فِي الصُّدُورِ ۝ وجدا کرده شود آنچه در
سینهاست یعنی آنچه در دلهاست از کفر و ایمان و نفاق پیدا کرده شود و جزای آن
داده شود اِنَّ رَبَّهُمْ بِهِمْ يَوْمَئِذٍ لَّخَبِيرٌ ۝ وبدرستیکه پروردگار ایشان در آنروز آگاه
باشد و بداند کردارهای ایشانرا و اعتقادهای ایشانرا و بدهد جزای آنرا بایشان

لَا أُقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيٰمَةِ

سُوْرَةُ الْقَارِعَةِ مَكِّيَّةٌ	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ۝	وَهِيَ إِحْدٰى عَشْرَةَ آيَةً

اَلْقَارِعَةُ ۝ روز قیامت که کوبنده است دلهارا بترس و اندوه مَا الْقَارِعَةُ ۝
ای القیامة التی تقرع القلوب باهوالها
چه دانی که چیست این کوبنده یعنی چیزی بزرگ است وَمَا أَدْرٰىكَ مَا الْقَارِعَةُ ۝ چه
دانا کرد ترا و چه دانی تو ای محمد که چیست این کوبنده يَوْمَ يَكُوْنُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوْثِ

صفحہ ۳۲۹ - ان جمع السلامة
فتحہ حاشیہ
یعلم علی ذلک الا اذا عفا
اللہ بلطفہ وفی نسخة مرخلاف
وہما اول قول اہل الکتاب ۱۲
تفسیر کبیر ع
بگذران و بشنو الہی این چہار بیت
دوم در تفسیر شنوی شریف می باشد
در ان بارگاہ بیرون آمدن می نالند
و عذاب از ایشان انصاف بردارد ع
بجود و بسخا رکن بیم فضل علیہ و ع
و گردان پیلمان پیش بگماشتن
ایجاز بیت یعنی اضداد در دوم در
شنوی شریف می باشد در ان بیت
قصہ بطی کہ گرسنگی می یابد در زندان
آوردن ع قوله تعالی
او لیاء و اعدائی مختلط
از تعصب کہ عشق و موافقت است
عاصیان شمارا کہ دوست
ورارشان بتأدیب کنید یعنی با عاصیان
از تعصب کہ عشق و موافقت است
او لیاء و اعدائی مختلط ع قوله فلا یعلم
از العشق ۱۲ اثیر و اخیر
القبور ۱۲ حاصل کہ من الموتی ای بعثوا الرد
سر القلوب من الکفر و ۳۲۰
الایمان کما ان یخبر بهم
لبعثهم اعیاد لهم کما
لبعثهم الانسان وهذا کما یجعل
مفعول یعلم ای انا نجازیهم یوم
ذکر و تعلق خبیر بیومئذ و هو
تعالی خبیر بهم لا بیوم فلا یعلم
اه جلالین قوله الغافلون
الکفرة للانکار و الغائب بالعطف
علی مقدر کالتقسیم المقام ای فعل
علی مقتضی الحکمة اذا
لبعثهم من القبور وهذا کما
لبعثهم الانسان وهذا کما یجعل
مفعول یعلم ای انا نجازیهم یوم
ذکر و تعلق خبیر بیومئذ و هو
تعالی خبیر بهم لا بیوم فلا یعلم
اه جلالین قوله الغافلون
الکفرة للانکار و الغائب بالعطف
علی مقدر کالتقسیم المقام ای فعل
علی مقتضی الحکمة اذا

من بعث و رداء
الاثارة بالمسحاة فیکون
اصلہ بعث و اثاردی حول
وتخصیص معنی اثار ۱۲ منہ
ع قوله قرآن سلیمان
ای یعنی و لی اللہ پیش خلوقش
حاضر است لیکن غیبت
کہ بار از رفتن مشوش کشاندہ است
ع قوله یوم تقرع
ثم بار انداختہ است و ہا گردہ است
و لی محمد ح
یوم ظرف لما نصبہ و لی علیہ القارعة ای تقرع
القلوب یوم
الناس کالفراش المبثوث ۱۲ کنوغاء الجراد المنتشر
للطیرة الی الداعیة عمر اللحساب اه جلالین قوله
یکون الناس و کالفراش فرق دلت علیہ القارعة ای تقرع
یکون الناس کالفراش المبثوث خبر لیکون الناقصة
مشبهین بالفراش فرق له کنوغاء الجراد الغوغاء بالجراد بعض ان
شعوره اه قاری و قال فی القاموس الغوغاء بالجراد صغارها
بهت حنا حمد او اذا انسلخ من الاوبار و صار الی
انکماشه و قال فی الجمهور غوغاء الجراد صغیرة
الذی ینشی فی الاماکن
خلیل فرق کالفراش
المبثوث ۱۲

Marfat.com

سورۃ التکاثر مکیۃ | بسم اللہ الرحمن الرحیم ○ | وھی ثمان آیات

الھٰکم مشغول کرد شمارا ○ التکاثر ○ فخر کردن بسیاری مال و فرزندان و جمع
کردن آن مشغول کرد شمارا از طاعتہای حق تعالیٰ حتی زرتم المقابر ○ تا مردید
بگورستان رسیدید این سورت در حق جہودان فرود آمد نصیب شوم ایشان است کہ بسیار بدنیا

Marfat.com

مشغول نشود و استعداد مردن و آخرت کند و بتوبه و استغفار روی آرد و عذر گناهان
خواهد كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ۝ حقا که زود باشد که بدانید که در چه کار غلط بوده اید و
آنرا در وقت مردن بدانید ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ۝ پس حقا که زود باشد که بدانید
در گور چون عذاب گور را بچشید که در چه کار بد بودید و چه غافل بودید از برای آخرت خود
هیچ غم ندارید و از برای غله و کاه چندان غم بخوری که از برای گور در روز قیامت از ده
بخش آن یکی غم نخوری الهی ما را از خواب غفلت بیداری بخش و از مستی شهوت هشیاری
بخش باز فرمود كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ ۝ حقا که اگر بدانید دانستن یقین که شما را
چه حال خواهد بود پس از مردن مشغول آخرت شوید و غم دنیا بسیار نخورید و جواب لو مقدر
است باز فرمود جل جلاله لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ ۝ هر آئینه خواهید که ببینید دوزخ را باز تاکید
کرد و گفت جل جلاله ثُمَّ لَتَرَوُنَّهَا عَيْنَ الْيَقِينِ ۝ پس هر آئینه خواهید که ببینید
دوزخ را دیدن بچشم اینجا علم الیقین داری فردای قیامت عین الیقین شود و سود ندارد و
چون طاعت نکرده باشی سود نکرده باشد باز فرمود ثُمَّ لَتُسْأَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ ۝
پس هر آئینه پرسیده شوید در آن روز قیامت از نعمتها که خدای تعالی بشما داده بود در دنیا
چه کردید آنها را و بکجا خرج کردید و از کجا حاصل کردید و شکر گفتید یا نه مصراع ای
شکر نعمتهای تو چندانکه نعمتهای تو ✤ الهی از خواب غفلت و از اسراف کردن نعمت

Marfat.com

واز عذاب قیامت نگاه میدار ما را آمین

سورة العصر مکیة | بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ○ | وَهِيَ ثَلٰثُ اٰيَاتٍ

وَالْعَصْرِ ○ بحرمتِ روزگار قبیل بحرمتِ شب و قبیل بحرمتِ نمازِ دیگر انسان

لَفِيْ خُسْرٍ ○ هر آئینه همه آدمیان در زیانکاری اند اِلَّا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مگر آن کسانیکه

گرویدند وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ وکارهای نیک کردند وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ ○ ویکدیگر را

بکارهای حق وصیت کردند یعنی خود کار نیک کردند و دیگر انرا وصیت کردند و فرمودند

وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ ○ ویکدیگر را بصبر فرمودند در بلاها و طاعتها نصیب تو نیست که خود

را از زیان ابدی در امان داری و عملهای نیک کنی و دیگر انرا بر آن داری سوا مر معروف

و نهی منکر بکنی تا سود دنیا و عقبی حاصل کنی

سورة الهمزة مکیة | بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ | وَهِيَ تِسْعُ اٰيَاتٍ

وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ وای مر هر بدگوی وغیبت کننده را در پیش وی لُمَزَةٍ ○ وهر بدگوی

وغیبت کننده را در پس بقول دیگر ویل وادی است در دوزخ پر کرده از ریم و زرداب

دوزخیان که از تنهای ایشان رفته باشد و دوزخیان ترسند از وی و این وادی جای

بدگویان و غیبت کنندگان باشد و این سوره در حق کافری فرود آمد که رسول را علیه

الصلوة والسلام و مؤمنان را غیبت کردی در پس ایشان و بدگفتی در روی ایشان

نصیب تو اینست که زبان خود را از بد گفتن مسلمانان نگاه داری و خدای تعالی را حاضر و ناظر
بینی و هیچ کس نکنی الَّذِي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ ۝ آنکه گرد کرد مال را و شمار
کردش و آماده کردش از برای حوادث و زکوة نداد يَحْسَبُ أَنَّ مَالَهُ أَخْلَدَهُ ۝
گمان می برد که مال وی جاوید گرداند وی را در دنیا كَلَّا حقا یا نه چنان است که او گمان
می برد بلکه وی بمیرد و مال وی را از عذاب قیامت هیچ سود ندارد لَيُنْبَذَنَّ هر آئینه انداخته
شود این غیبت کننده را فِي الْحُطَمَةِ ۝ در دوزخ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْحُطَمَةُ ۝ و
تو چه دانی ای محمد که چیست حطمه این حطمه در که ایست در دوزخ که هر کرا در وی بیندازند بسوزد
و بشکندش نَارُ اللَّهِ الْمُوقَدَةُ الَّتِي تَطَّلِعُ عَلَى الْأَفْئِدَةِ ۝ این حطمه آتش خدای
تعالی است که برافروخته شده است بقهر و غضب او که بر شود و برسد در دلها إِنَّهَا عَلَيْهِمْ
مُؤْصَدَةٌ ۝ بدرستیکه آن آتش دوزخ بر این دوزخیان در بسته باشد همیشه که هرگز از وی
خلاص نیابند نعوذ بالله من ذلک فِي عَمَدٍ مُمَدَّدَةٍ ۝ ای انهم کائنون فی عمد ممددة
یعنی باشند این دوزخیان بر دارهای بزرگ کشیده شده یعنی دراز از آتش دوزخ و یا باشد
در گردنهای ایشان زنجیرها این قول ابن عباس است رضی الله عنهما و بقول دیگر درهای

لا یدخلها روح ولا یخرج منها غم ۱۲ روح البیان

قال فی سورة البلد مطبقة من اوصدت الباب اذا اطبقته واغلقته اه قنوی قوله فی عمد ای موثقین فی اعمدة ممدودة مثل

دوزخ را ازپس بندند بستونهای آتشین استوار کنند تا ایشان نومید شوند از بیرون آمدن

نصیب تو آنست که از بدگفتن مر مسلمانان را و هجو کردن و غیبت کردن توبه کنی و از گردکردن

مال و زکوة ندادن توبه کنی و زبان را بتلاوت و ذکر مشغول داری تا باشد که ازین

ای تلاوت قرآن مجید و ورد

عذاب دوزخ خلاصی یابی انشاء الله تعالی

سورة الفيل مكية	بسم الله الرحمن الرحيم ○	وهي خمس آيات

الم تر آیا ندیدی تو ای محمد کیف فعل ربك باصحب الفیل ○ چگونه کرد خدای

تو بیاران فیل یعنی دانستی و خبر تو رسید که چگونه هلاک کرد آن لشکر را که با ایشان فیل بود

Marfat.com

بقول امام مقاتل یک پیل بود و بقول امام ضحاک هشت فیل بود و بزرگتر را نام محمود بود
از برای آن اصحاب فیل گفته شد و اضافت بیکی کرده شد هلاک کردن این لشکر در آن سال
بود که رسول ما علیه الصلوة والسلام از مادر آمد و قیل پیشتر بود به بیست سال و قیل به بیست
و سه سال و قیل به چهل سال پیشتر بود اَلَمْ یَجْعَلْ کَیْدَهُمْ فِیْ تَضْلِیْلٍ ۝ آیا نکرد
سگالش ایشان را یعنی مکر ایشان را ناچیز و باطل کرد و مکر ایشان آن بود که خانهٔ کعبه را خراب
کنند حق تعالی ایشان را خراب کرد وَاَرْسَلَ عَلَیْهِمْ طَیْرًا و پرستاد بر ایشان حق تعالی

Marfat.com

مرغابی أَبَابِيلَ ○ گله گله قیل گلهای مرغانرا که ایشانرا خراطیم بود همچون خراطیم فیل
و کف بود همچون کف سگ همه سیاه و قیل سفید بودند و قیل سبز بودند تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ
مِّن سِجِّيلٍ ○ می انداختند آن مرغان بآن لشکر سنگهای پخته شده بآتش قیل من
سجیل یعنی از آسمان اول فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَّأْكُولٍ ○ پس گردانید حق تعالی
آن لشکر را همچون برگ کشت خورده شده یعنی ناچیز کرده شانرا همچون برگ کشت که ستوران
بخورند و در زیر پای ایشان ناچیز گردد و عارف رومی در مثنوی ازان خبر میدهد مثنوی
همچو آن اصحاب فیل اندر حبش ✤ کعبه کردند حق آتش زدش ✤ قصد کعبه ساختند از
انتقام ✤ حال شان چون شد فرو خوان از کلام ✤ لشکری را مرغکی چندی شکست ✤ تا
بدانی کین صلابت از حق است ✤ گر ترا وسواس آمد زین قبیل ✤ رو بخوان تو سورهٔ
اصحاب فیل ✤ قصه این بود که نجاشی نام پادشاهی است از ترسایان در صنعای یمن
کلیسائی ساخت یعنی مسجد ترسایان ساخت که مثل آن کسی ندیده بود و فرمود که مردم
بکعبه نروند و باین خانه که من ساخته ام بیایند و حج گذارند شبی آتش افتاد و آن خانه
او بسوخت ویرا گفتند که این کعبه ترا عرب سوخت از قهر خانهٔ کعبه آن کافر سوگند خورد که
خانهٔ کعبه را ویران کنم یکی از امرای خود که نام او ابرهه بود با لشکر بسیار فرستاد و با ایشان فیل
بود محمود نام پیشرو لشکر آنرا ساخته بود چون بولایت عرب رسیدند ملک عرب با لشکر

Marfat.com

عرب با ایشان جنگ کرد لشکر عرب را شکستند و ملک عرب را گرفتند چون نزدیک
مکه رسیدند لشکریان مال مکیان را غارت کردند و از آن جد رسول علیه السلام عبد المطلب
را دویست اشترش گرفتند عبد المطلب پیش ابرهه آمد ابرهه او را عزت بسیار داشت
چون شنیده بود نام وی را ابرهه گفت چرا آمده پیش من گفت از برای اشتران خود
آمده ام که لشکریان تو گرفته اند گفت ابرهه مرا از تو خوش آمد چرا درخواست نکردی کعبه را
که فخر همه عرب باوست تا بتو بخشم و من برگشتمی اشتران را بدو داد عبد المطلب گفت این
خانه کعبه را خداوندی است که او را نگاه میدارد و مرا بآن چه کار عبد المطلب بمکه آمد و
مردمان را فرمود تا گریختند و بکوهها در آمدند او ماند و یک کسی دیگر عبد المطلب حلقه در کعبه را
گرفت و گفت **شعر** یا رب لا ارجو لهم سواکا + یا رب فامنع منهم حماکا
ان عدو البیت من ذا عاداکا + امنعهم ان یخربوا قراکا یعنی ای پروردگار
من امید نمیدارم از هیچکس مگر از تو باز دار این لشکریان را از خانه کعبه که از آن تو است و
دشمن کعبه تو کسی است که دشمنی با تو میکند منع کن ایشان را از اینکه خراب کنند قرای تو را ای
کعبه ترا ابرهه لشکر را آراسته کرد و طرف خانه کعبه روان شد تا بحرم کعبه رسید بدانکه گرداگرد
کعبه یک روزه راه و دو روزه راه را حرم میگویند یعنی حرام است کشتن صید او و بریدن
درخت او و پیشرو ایشان آن پیل بود ملک عرب گفت آن پیل را که ای محمود این حرم

ای فیل ختمی ۱۲ و د

ای از ملک ۱۲ و د

ای دو صد ۱۲ و د

ای ابو مسعود ثقفی ۱۲ و د

ای برای اهل مکه ۱۲ و د

ای او فدت ۱۲ و د

ای فیل ختمی ۱۲ و د

تتمه حاشیه صفحه ۳۲۷

اندیشیدن یکی از اصحاب که چرا رسول خدا ستاری نمیکند قوله لشکری را مرغکی چندی شکست الخ قوله گر ترا وسواس الخ این دو بیت ایضا در دوم دفتر مثنوی شریف می باشند درین بحث گفتن عایشه پیغمبر علیه السلام را که تو بی مصلی چون است که همه جا نماز میگذاری ۱۲ ولی محمد رح

قوله و آن خانه او بسوخت الخ عبارت امام رازی فی تفسیره هکذا بنی ابرهة بیلک الیمن من قبل اصحمة النجاشی کنیسة بصنعاء و اراد ان یصرف الیها الحاج فخرج من بنی کنانة رجل و تغوط فیها لیلا فاغضبه ذلک و قیل احجت رفقة من العرب نارا فحملتها الریح فاحرقتها فحلف لیهدمن الکعبة فخرج بالحبشة و معه فیل اسمه محمود و کان قویا عظیما و ثمانیة اخری و قیل الف الف تفسیر کبیر

قوله فامنع منهم حماکا ای ممنوع و محفوظ دار از اصحاب فیل فرق کرده اند و فرق لفظ ترکی است منتخب فرق بالضم بمعنی منع و باز داشتن و در چراغ هدایت فرق شدن بفتحتین بمعنی منع شدن ۱۲ غیاث

۳۲۸

ہاتھی کو خطاب اور اس کا اثر

کعبه است سجده کن خدا تعالی را و باز گرد در حال آن پیل سجده کرد و باز گشت هر چند
بر سر او را زدند در حرم در نیامد و عبد المطلب دعا میکرد و دست در حلقهٔ کعبه زده بود که ناگاه از
غیب لشکر مرغان پیدا شدند مانند فراشتک[1] در منقار هر یکی سنگی از نسک[2] کلان تر و از نخود
خورد تر بر سر هر یکی سنگی می آمد و بر هر سنگی نام آن شخص که میرسید نوشته بود از کلاه آهنین میگذشت
و مر سوار و اسپ را هلاک میکرد تا همه لشکر هلاک شد مگر آن پیل که خدا تعالی را سجده کرده بود یک
کس از لشکر گریخت و پیش نجاشی رفت و خبر لشکر را بوی گفت یک مرغ بر سر او ایستاده بود چون
خبر را تمام کرد سنگ را بر سر او زد وی نیز افتاد و مرد نصیب مؤمن ازین قصه آنست که با دوستان
حق تعالی دشمنی نکند و با بندگان خدا تعالی مکر نکند و خود را مانند خطاسیه[3] و بلعمیه نسازد تا مردم را
مرید خود سازد و ایشان را از راه صالحان بگرداند بتواضع دروغی و جامهٔ سالوسی زود باشد که بیشتر
خذلان و مردود رحمن شود و خوف آن باشد که بی ایمان از دنیا برود نعوذ بالله من ذلک

مثنوی صد هزاران شهر را خشم شهان ✤ سرنگون کرد است ای بدگوهران ✤ خشم
مردان خشک گرداند سحاب ✤ خشم دلها کرد عالم را خراب ✤ اضعف مرغان ابابیل است
او ✤ پیل را بدرید و نپذیرد رفو ✤

سورة القریش مکیة	بسم الله الرحمن الرحیم	وهی اربع آیات

بدانکه در کشاف و کواشی آورده است که در مصحف ابی ابن کعب رضی الله عنه الم تر کیف

[1] فراشتک مرغی است سیاه که در خانه آشیانه کند ۱۲ ود [2] نسک بفتح اول و سکون ثانی و کاف عربی نام غله عدس و بالضم هر دفتر را نام باشد از دفاتر تا زند بدین هر دو معنی فارسی است و بالضم در عربی بمعنی عبادت و قربانی و بضمتین قربانیها در بن صورت جمع است ۱۲ غیاث [3] خطاسیه و بلعمیه هر یکی نام طائفه ایست گمراه ۱۲ ود
مثل که منکران گفتند از رسالت خرگوش پیغام پیل را از ماه آسمان ۱۲ ولی محمد رح [4] رفو بفتح درست کردن و اصلاح دادن جامه ۱۲ غیاث

ن مردان

Marfat.com

ولایلاف یک سوره دانسته است و میان بسم الله نوشته نشده است و امیر المؤمنین عمر رضی الله عنه هر دو سوره را در یک رکعت نماز شام خوانده است و معنی چنین باشد که هلاک کرد خدای تعالی لشکر اصحاب فیل را پس گردانیدنا چیز همچون برگ کشت خورده شده لایلاف قریش ازبهر سازداری دادن قبیله قریش که ان اهل مکه اند و ازبرای عزت داشتن ایشان در سفرها که همچنین ایشان را نرنجاند که ایشان مجاوران کعبه اند الفهم رحلة الشتاء والصیف

قال تعالی الیوم اکملت لکم دینکم عجزی کل نفس بما کسبت وقال ولیؤخذ الناس بما اکتسبوا ماترک علی ظهرها من دابة ولانه تعالی لو فعل ذلک لکفرهم لکان ذلک فعلا قبیحا وهو تعالی منزه عن ذلک ثم ذلک یجب ان یکون معلوما لکل العقلاء بل انما یعذبهم علی ظلمهم وانکارهم فضل

از برای ملازمت کردن و خوی کردن ایشان دو سفر را یکی در زمستان به یمن و یکی در تابستان
بشام و هر سالی دو بار سفر کردندی از مکه و استعداد باشیدن کردندی در مکه از خوردنی و پوشیدنی
بیاوردندی چندانکه کفایت کردی ایشان را حق تعالی منت می نهد بر ایشان که لشکر دشمن شما را
هلاک کردیم بمرغان آسمانی تا عزت کعبه و شرف شما در همه جایها پیدا گردد و هیچکس قصد شما نکند اذا
کان الامر کذلک فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هٰذَا الْبَيْتِ ۝ چونکه چنین است پس باید که بندگی
کنند اهل مکه یعنی قریش خداوند این خانه را الَّذِي أَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ ۝ آن خدائیکه خوردنی
داد شان را از پس گرسنگی وَآمَنَهُمْ مِنْ خَوْفٍ ۝ و ایمن گردانید شان را از ترس در همه سفرها
و شان را عزیز میدارند خلق و ضرری نمیرسانند تا شان در مکه طعامها و نعمتها بیارند و بخورند و از
هیچکس ترس نباشد شان را نی از عرب و نی از عجم پس می باید که کافر نشوند و بندگی حضرت
خدایتعالی بکنند و بت پرستی نکنند و این همه عزت شان و عزت کعبه و مکه بسبب رسول ما است
محمد علیه السلام که در میان شان پیدا شد ما بعلم قدیم دانسته بودیم پیش از پیدا شدن او جای او را
از دشمن نگاه داشتیم چون پیدا شد او را و پیروان او را بطریق اولی نگاه داریم **شعر**
هل انت یا مکة الا + واد شرفك الله علی البلاد + نصیب درویش اینست که دوستان
حق تعالی را خدمت کند تا ببرکت ایشان در امان ماند از بلا و شر دین و دنیا چون دانستی که ببرکت
دوست خود دشمن را از شهریان او باز میدارد و از پیروان دوست خود اگر بلا را بگرداند در دنیا

اشار بذلك الی ان من تعلیلیة والکلام علی حذف مضاف والتقدیر اطعمهم من اجل ازالة الجوع عنهم وآمنهم من اجل ازالة الخوف عنهم وقیل ان من بمعنی بدل ولا یحتاج لتقدیر مضاف والمعنی فاطعمهم بدل الجوع وآمنهم بدل الخوف نظیر قوله تعالی ارضیتم بالحیاة الدنیا من الآخرة وقیل من بمعنی بعد ۱۲ صاوی

Marfat.com

سورة الماعون مكية وهي سبع آيات

بسم الله الرحمن الرحيم

أرأيت الذي يكذب بالدين ○ آيا ديدي تو اي محمد آن كس را كه دروغ گوي ميدارد

ترا در آمدن قيامت و ايمان نمي آرد بروز قيامت كه مردم زنده شوند از بهر حساب

وجزا دادن و در تفسیر عتابی آورده است که خمیهٔ این سوره در حق ابو جهل بود و عادت این
ملعون آن بود که چون کسی بیمار شدی بر سر بالین او نشستی و گفتی که مرا وصیت کن
و چیزی بمن بده و مالهای یتیم را اگر فتی و از وی طلب کردندی یتیم را بزدی و سخت
گفتی در حق وی این آیت آمد فَذٰلِكَ الَّذِي يَدُعُّ الْيَتِيمَ ۝ و در کوشی آورده
است که این جواب شرط مقدر است که تقدیر وی چنین است که شناختی آن کافر را
که قیامت را منکر است اگر ندانستی بدانکه این کافر کسی است که میراند یتیم را از پیش
خود و حق او را می گیرد و بوی نمی دهد وَلَا يَحُضُّ عَلٰى طَعَامِ الْمِسْكِينِ ۝ و بر نمی انگیزد
یعنی نمی فرماید کسی را بر طعام دادن گدائی و خود نیز چیزی نمی دهد و دیگران را نمی فرماید
تا طعام دهند گدایان را نصیب تو نیست که حق یتیم را نگیری و فقیران را طعام بدهی و بفرمائی
دیگران را تا طعام دهند و نشان کسی که قیامت را منکر است دو چیز است اول رحم ناکردن
یتیم را و حق او را گرفتن و نا دادن باید که تا توانی هرگز وصی یتیمان نشوی و مال یتیم را
تصرف نکنی **حکایت** روزی در پیش پدر خود بودم رحمة الله علیه از خانهٔ همسایه
آب آوردند بخوردند و گفتند در کاسهٔ یتیمان چون آب خورم هر که در کاسهٔ یتیمان آب
خورد آن آب او را بخورد دوم رحم ناکردن بر فقیران و گدایان و طعام ندادن ایشان
و نافرمودن و نیمهٔ دیگر این سوره در حق منافقان آمد که در نمازها تقصیر میکردند و کارها

حاشیه صفحه ۳۳۲

ارباب اهل جلال الدین محمد قوله او
نصفها و نصفها کما ذکر فی العاص
الاول نزل بمکة فی العاص
بن وائل والثانی بالمدینة
فی عبد الله بن ابی بن سلول
المنافق وعلی القول بان
کلا العاصین نزلتا بمکة
یمکن ان یکون توبیخا للکفار
وتسمیتهم مصلین باعتبار
انهما مفروضة علیهم وعلی
القول بانه مدنی یکون توبیخا
للمنافقین الکائنین فی المدینة
سعید الله بن ابی واضرابه
یمکن ان یهم بالدین باعتبار
والعبرة علی العموم اللفظ لا
بخصوص السبب فالوعید الذکور
لمن اتصف بذلک الا وصاف ۱۲

قوله اراد ابن
حماوی
الذی یکذب بالدین
واکتسب ای اهل عز فقراء
الفاء فی قوله فذلک
الفاء فی جواب شرط محذوف
تقدیره ان عرفت الذی یدع
الیتیم فذلک الذی یدع
الیتیم ای فهو الذی
یدع الیتیم ای یدفعه
بعنف عن حقه ای
یزجره ولا یحض
علی طعام
المسکین ای واهل اطعام
ابن العاص ابن واهل
الولید بن المغیرة
اشار بذلک
الی ان الرؤیة بمعنی
المعرفة فتتعدی
لواحد او هو
لا یسهم
وقیل ان الرؤیة تتعدی
لمفعول واحد ای
هو بمعنی
اخبرنی فتتعدی
لاثنین
الاول الموصول
والثانی
تقدیره من هو
قوله بتقدیر
هو بعد الفاء
کما اشار
هو الذی
علی اسم
الاشارة
وعطف
علیه
جواب
ان لم تعرفه وقرئت
الجملة اسمیة
بن وائل
وقیل فی
عمرو بن عائذ المخزومی
وقیل فی
نبیط بن جابر
هو العاصی
بن وائل
یکذب بالدین
انها نزلت فی ابی جهل
انتم کان وصی الیتیم
هو عمر
مال نفسه
فلم نعلم
کلیب الصبی
فقال للاکابر
قرئ
یحض
کان غنی
ضعیم
الیتیم ذلک فجاء الی النبی صلی الله علیه وسلم والتمس منه ذلک وهو علیه السلام ما کان یرد محتاجا فذهب معه الی ابی

Marfat.com

بریا میکردند و نخیلی میکردند فویل للمصلین ○ الذین هم عن صلاتهم ساهون ○

و در کشاف اورده است که تقدیر چنین است که چون کافر چنین است پس هلاکی باد مر کسی را

که از نماز خود غافل شود و تا فوت شود آن نماز بروی و قیل ویل جائی معین است در دوزخ

که زرد آب دوزخیان جمع شود در وی و ماران و گژدمان در وی بسیار باشند و دوزخیان

از وی تبرسند الذین هم یراءون ○ آنکسانیکه ایشان بنمایند عملهای خود یکدیگر را

یعنی آنچه میکنند از طاعتها بروی ریا میکنند و از بهر رضای حق تعالی نمی کنند و یل

از آن ایشان است ویمنعون الماعون ○ باز دارند زکوة را و قیل باز دارند عاریت

را یعنی رخت خانه را همسایگان و محتاجان ندهند همچو بیل و تبر و دیگ و غیر اینها از

رسول علیه الصلوة والسلام بپرسیدند که ماعون چیست ایشان گفتند آب و نمک و آتش

هر که آتش بکسی دهد چنان باشد از روی ثواب که هر چه بان آتش بپزد بوی داده باشد

و نمک نیز چنین است و هر که کسی را آب دهد در جائی که آب فراخ باشد چنان باشد

که بنده آزاد کرده باشد و اگر جائی آب دهد که آب عزیز باشد چنان باشد که مژه را زنده

الطبیعة کالفاس والقدر والدلو والمقدحة والقربال والقدوم ویدخل فیه الملح والماء والنار فاندروی

اما علی اومدانی وعلی القول بالتخصیص فالویل متعلق بالمصلین الموصوفین بکونهم عن صلاتهم ساهون وما بعده قد ارتبط به لانه فی جواب شبهة من تقدیر ان الآیة معرفة جزاء اهل النفاق فی الصلوة و غیرها فنزل ان الآیة معرفة زیادة من جهل آخر فقیل ویل للمصلین الذین هم عن صلاتهم ساهون غافلون یتخرونها عن وقتها او یسهون عن الاذکار والتدبر فیها او یؤدونها بحیث یراهم الناس ویمنعون الماعون ای یمنعون الناس ما جرت العادة بینهم باعارته تفسیر ابن عباس رضی الله عنهما و فی الکشاف فاذا کان الامر کذلک فقد صح ان الویل للمصلین بهذا الاعتبار و فی الصلوة قبل الصلوة و بعدها و فی اثنائها

کرده باشد باذن الله تعالیٰ نصیب تو انیست که در نمازها تقصیر نکنی واز وقت
نگذرانی علی الخصوص نماز پیشین را باید که چون آفتاب بگردد بگذاری که در آخر وی
علما را اختلاف است چون باتفاق او اکنی بهتر باشد و دیگر نصیب تو نیست که کارها
را برسم ریا عادت نکنی اَللّٰهُمَّ اَعِنِّیْ عَلٰی ذِکْرِکَ وَشُکْرِکَ وَحُسْنِ عِبَادَتِکَ

سورۃ الکوثر مکیۃ	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ ○	وَهِیَ ثَلٰثُ اٰیَاتٍ

اِنَّا اَعْطَیْنٰکَ الْکَوْثَرَ ○ بدرستیکه دادیم ترا ای محمد کوثر را یعنی نیکی بسیار دادیم
ترا قیل کوثر دانستن قرآن و قرآن است قیل پنج وقت نماز بهشت و قیل لَآ اِلٰهَ اِلَّا
اللّٰهُ مُحَمَّدٌ رَّسُوْلُ اللّٰهِ است و در کشاف و کواشی آورده است که رسول علیه الصلوٰة و
السلام گفت کوثر جوئی است در بهشت که آب وی شیرین تر از عسل است و سفید تر از
شیر است و سرد تر از برف و دو کرانهٔ وی از زبرجد است و امتان من ازین آب
بخورند و اول کسانیکه بیایند بر کوثر فقیران صحابه و غریبان مهاجر باشند و آن حوض
من باشد و آب وی از سدرة المنتهی باشد و آن حوض را چهار رکن باشد بر هر رکنی یکی

Marfat.com

از چہار یار من باشد ہر کہ چہار یار مرا دوست دارد و از آن آب ہندش و ہر کہ یکی از ایشان را دشمن دارد از آن آب ہندش فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ ۝ پس نماز گذار تو برای پروردگار خود و اشتر قربانی کن از برای رضای پروردگار خود کہ عزت دین و دنیا و ہمہ معجزات تو و کرامات و مقامات امت تو از حضرت او است دشمنان تو بت پرستی میکنند و قربانی از برای بتان میکنند تو و امت تو بندگی و طاعت من کنید کہ من شمارا شرف و عزت و خیر بسیار داده ایم ہیچ نبی و ہیچ امتی را آن ندادہ ایم اِنَّ شَانِئَكَ ع هُوَ الْاَبْتَرُ ۝ الشانی دشمن را نشنان دشمن داشتن الابتر دم بریدہ یعنی بی فرزند بدرستیکہ دشمن تست دم بریدہ بی خیر بی طاعت در کشاف آورده است کہ کافران میگفتند کہ محمد ابتور است یعنی فرزند و برادر ندارد چون وی بمیرد دین او برافتد حق تعالی فرمود کہ

فصل لربك وانحر قولہ فصل لربك اصلا تعید النحر واتحر لنسکک اھ جلالین اقولہ صلوۃ عیدہ لنحرہ وقولہ علکرمۃ وعطاء وقتادۃ ھو قول علکرمۃ وعطاء وقتادۃ وھو قول اکثر المفسرین وقال سعید بن جبیر وجاھد فصل الصلوۃ المفروضۃ یوم النحر واتحر البدن بمنی وقیل ثم امر بکل صلوۃ مفروضۃ واتحر قولہ وھو یدل علی انہا صلوۃ العید واتحر نسکک ای ھدیاک وھو قول الاکثر وانحر البدن بمنزلتہا انہ صلی اللہ علیہ وسلم نحر من مائۃ بدنۃ بیدہ ثلاثا وستین ثم امر علیا فنحر ما غبر منہا وکان ھذا النحر فی البقر والغنم فقد روی انہ ضحی بکبشین املحین اقرنین ذبح احدھما عن نفسہ وعن اھل بیتہ والآخر عن امتہ ممن شہد للہ بالتوحید وشہد لہ بالبلاغ وروی انہ ضحی عن امتہ بمن اقر بالتوحید وشہد لہ بالبلاغ وروی انہ ضحی بکبش ثالث عن نفسہ خاص مالہ فی نجیۃ الوداع وھی بدنۃ کانت لابی جہل فی انفہ برۃ فضۃ غنمہا المسلمون یوم بدر فنحرھا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عن نفسہ وعن اھل بیتہ ومن لم یضح منہم وعن امتہ ممن لا یضحی منہم وروی انہ ضحی عن امتہ بکبش واحد اعترافا بفضل اللہ علیہم وتوسعۃ علیہم وروی انہ ضحی عن امتہ بمائۃ بدنۃ بیدہ ثلاثا وستین ثم امر علیا فنحر ما غبر منہا وکان ھذا النحر فی البقر والغنم فقد روی انہ ضحی بکبشین املحین اقرنین ذبح احدھما عن نفسہ وعن اھل بیتہ والآخر عن امتہ ممن شہد للہ بالتوحید وشہد لہ بالبلاغ

دشمن تو دم بریدہ است و ہم در کشاف آوردہ است کہ ابتر خر بیدم را گویند یعنی دشمن تو
ہمچون خر بیدم است کہ در دنیا کم بہا و کم مقدار است و در آخرت ملعون است و چون
بمیرد بروی لعنت گویند و عذاب باشد وی را تا قیامت و ہر کہ امت تو باشد بر تو
صلوات فرستد و ترا دوست دارد و بر بالای منبرہا و منارہ ہا نام تو با نام اللہ یاد کنند و
برای محبت تو جان بازیہا کنند و ہر سالی چندین ہزار عاشق بزیارت تو بیایند نصیب
درویش آنست کہ دوستی دوستان او را شعار خود سازد و از دشمنان دوستان حق تعالے
دور باشد دوستان اندک اند و دشمنان بسیار **مثنوی** یک سوارہ میرد شاہ عظیم
در کف طفلان چنین دُر یتیم ✤ دیدن این شاہان زعامہ خوف جان ✤ کین گروہ کور بند
شاہان بی نشان ✤ حکم چون در دست زندان او فتاد ✤ لاجرم ذو النون بزندان
او فتاد ✤ دُر چہ دریائی نہان در قطرہ ✤ آفتابی مخفی اندر ذرہ ✤ آفتابی خویش را ذرہ
نمود ✤ واندک اندک روی خود را بر کشود ✤ جملہ ذرات در وی محو شد ✤ عالم از وی
مست گشت و ہو شد ✤ چون قلم در دست غداری بود ✤ لاجرم منصور بر داری بود ✤
اللّٰھم اجعلنا من اولیائک و اکرو لی حق تعالیٰ را فرزند نباشد ہیچ باک نیست
ہمہ پیروان و پی فرزندان و پی اند از روی معنی و ورد دعا و سلام تو صالحان و اہل
است کما السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلٰى عِبَادِ اللّٰهِ الصَّالِحِيْنَ

Marfat.com

سورۃ الکافرون مکیۃ | بسم اللہ الرحمن الرحیم ○ وھی ست آیات

قُلْ یٰٓاَیُّھَا الْکٰفِرُوْنَ ○ بگوای محمد این کافران راکہ لَآ اَعْبُدُ مَا تَعْبُدُوْنَ ○ نمی فرستم و بندگی نمی کنم آنچہ شما آنرا بندگی میکنید در حال یعنی من بتانِ شما را ہرگز نبندگی نخواہم کرد در استقبال وَلَآ اَنْتُمْ عٰبِدُوْنَ مَآ اَعْبُدُ ○ و نہ شما بندگی خواہید کرد در زمان آیندہ آن خدائی راکہ من بندگی او میکنم در حال وَلَآ اَنَا عَابِدٌ و نہ بندگی کنندہ ام مَّا عَبَدْتُّمْ ○ آنچہ شما بندگی میکردید در زمان گذشتہ وَلَآ اَنْتُمْ عٰبِدُوْنَ و نہ شما بندگی میکنید در استقبال مَآ اَعْبُدُ ○ آنچہ من بندگی میکنم اورا لَکُمْ دِیْنُکُمْ مر شما راست دین شما یعنی بت پرستی وَلِیَ دِیْنِ ○ و مرا است دین من یعنی اسلام و مسلمانی و حکم این سورہ منسوخ است بآیت سیف قولہ تعالیٰ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِکِیْنَ سبب نزول این سورہ این بود کہ کافران مکہ مر رسول را علیہ الصلوٰۃ والسلام گفتند کہ تو یک سال خدایان ما را بندگی کن تا ما خدای ترا بندگی کنیم این سورہ آمد رسول علیہ الصلوٰۃ والسلام بر ایشان خواند و گفت شما بدین خود کار کنید و من بکیش خود بزین بودم و اجازت جنگ نبود تا این آیت آمد کہ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِکِیْنَ و این آیت را آیت سیف گویند نصیب مؤمن ازین سورہ آنست کہ صبر کند در کارہا و بسفیہان و بی ادبان و بی باکان جہال ناپاکان اشتغال ننماید تا نصرت الٰہی ظاہر شود و در حدیث آمدہ است کہ ہر کہ این سورہ را بخواند چنان

باشند که از چهار بخش قرآن یک بخش را خوانده باشند و در کواشی آورده است که این سوره و سورهٔ اخلاص را مقتشان میگویند هر که این سوره و سورهٔ اخلاص را بخواند از نفاق و کفر بیزار باشد بدانکه در اول رکعتِ سنتِ نماز بامداد این سوره را بخوانند و در دوم قل هو الله را بخوانند

سورة النصر مدنية	بسم الله الرحمن الرحيم ○	وهي ثلث آيات

إذا جاء نصر الله والفتح ○ چون بیاید یاری کردن خدای تعالی و در آیند الناس

يدخلون في دين الله أفواجا ○ و بینی تو مردمانرا که در می آیند در دین خدای

تعالی یعنی در دین اسلام گروه گروه و قبیله قبیله بسیار و انبوه فسبح بحمد ربك پس

بپاکی یاد کن باستایش پروردگار خود را باسر او یعنی صفات ناسزا را دور کن و صفات بسزا

را اثبات کن یعنی حق تعالی را منزه و پاک دان از نیکه ویرا جسم باشد و یا در جائی باشد و یا

از جائی باشد و یا از چیزی باشد یا همچون چیزی باشد یعنی صفات سلبی را از وی نفی

کن و همه صفات پاک را اثبات کن چون علم و قدرت و سمع و بصر و حیوة و خلق و ارادت

و حکمت ليس كمثله شئ وهو السميع البصير ذو الجلال والاكرام اشارت

مبالغة والاستغفار الغير المقارن للتوبة

دعا به عليه في الجملة الاولى فهي على تقدير قد بدليل التصريح بها في قراءة - بقيه حاشيه بر صفحه ۳۴۱

باین است وَاسْتَغْفِرْهُ ط و آمرزش خواه از وی اِنَّهٗ بدرستیکه وی وقیل از بهر آنکه وی
كَانَ تَوَّابًا ع بود و هست و خواهد بود نیک قبول کننده است توبه بندگان گناهگاران را
و این کان را کان سرمدیه گویند یعنی کلمه کان که در صفات حق تعالی آمده باشد همچون کان
اللّٰهُ عَلِيْمًا حَكِيْمًا بدانکه در بیشتر تفاسیر آورده است که مراد ازین فتح فتح مکه است و نصرت
بر اهل مکه است و خواجه امام ابوبکر اصم رحمة الله علیه گفته است که فتح مکه اینجا مراد نیست از
بهر آنکه فتح در سنه ثمان بوده است و این سوره در سنه عشر نازل شده است و اذا از
برای استقبال می باشد والله اعلم

سُوْرَةُ اللَّهَبِ مَكِّيَّةٌ	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ	وَهِيَ خَمْسُ اٰيَاتٍ

چون این آیت آمد که وَاَنْذِرْ عَشِيْرَتَكَ الْاَقْرَبِيْنَ یعنی ای محمد بیم ده و بترسان
خویشان نزدیکتر خود را از عذاب قیامت رسول علیه الصلوة والسلام بر کوه صفا که
است برآمد و بآواز بلند خویشان خود را آواز داد چون حاضر شدند گفت بترسید از عذاب سخت
و بگوئید لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ مُحَمَّدٌ رَّسُوْلُ اللّٰهِ و ایمان آرید و دین حق را از من قبول کنید عم
رسول صلی الله علیه وآله وسلم ابولهب گفت تبا لك الهذا دعوتنا یعنی هلاکی باد ترا
از برای این طلب کردی ما را حضرت باری تعالی این سوره را فرستاد و گفت جل جلاله
تَبَّتْ يَدَا اَبِيْ لَهَبٍ القراءة بسکون الهاء و فتحها هلاک و زیان کار باد دو دست آن

مذمما ثم يسبونه اه جمل وقوله تبت اي خسرت يدا ابي لهب اي حملته وعبر عنها باليدين مجازا لان اكثر الافعال تزاول بهما

عظم بيت العز والشرف فكيف يليق بها حمل الحطب فلت عمل انها كانت مع كثرة مالها وشرفها فى نهاية

كافر كه ابولهب بهت وتبت ○ وهلاك شد ما اغنى عنه ماله وسود ندارد ويرا مال بسيار

او وما كسب ○ وآنچه گرد كرد وقيل فرزندان او سود ندارد او را وآنچ پسر بود همه بقوت

وپسر را كسب گويند سيصلى بدرستيكه زود باشد كه درآيد اين كافر نارا ذات لهب ○

آتشى را كه زبانه زننده است يعنى آتش دوزخ كه هميشه گرم وپتان باشد وامرأته حمالة

الحطب ○ يعنى زود باشد كه درآيد در آتش دوزخ زن ابولهب كه هيزم كش است هيزم

Marfat.com

حمالۃ الحطب گویند یعنی بردارندۂ ہیزم و در حدیث آمدہ است کہ ہیزم کش در بہشت درنیاید

القراءۃ بالرفع حمالۃ الحطب و بالنصب فِی جِیدِهَا حَبْلٌ در گردن وی باشد رسنی

ع مِنْ مَّسَدٍ ○ از لیف خرما و قیل زنجیر محکم باشد در گردن وی المسد المحکم زنجیری از آہن ہفتاد گز ازدہانش درآرند و از راہ دیگر بیرون آرند و در گردنش بہ پیچند قیل

حمالۃ الحطب از بہر آن گفتہ شد و بر اکہ خار مغیلان آوردی و در راہ مصطفیٰ علیہ الصلوٰۃ والسلام و یاران او ہیزم خشک چون بیشتر ایشان پای برہنہ بودند خار در پای ایشان درآمدی و او ہمسایۂ رسول بود دایم رسول را میرنجانید نصیب تو این است کہ دشمنی نکنی بدوستان حق تعالیٰ تا بعذاب ابدی مبتلا نشوی منکر مباش ہمچون ابولہب و صادق و صدیق باش ہمچون ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ فاما دوستان حق تعالیٰ را ابولہب می باشند مصرعہ

در جمع سبک روحان ہم بولہبی باشد ۔ نعوذ باللہ من ذلک

سورۃ الاخلاص مکیۃ	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ ○ وَهِیَ اَرْبَعُ اٰیَاتٍ

قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ ○ بگوای محمد کہ شان او این است کہ خدا یک است یعنی بی مانند و بی

Marfat.com

شریک است ویکی از جہت عدد نشاید گفت از بہر آنکہ او تعالی محدود نیست و متجزی
ومتناہی فی سبب نزول این سورہ آن بود کہ کافران مکہ گفتند یا محمد خدای خود
را صفت کن کہ از چیست از زر است یا از نقرہ است یا غیر آن و ویرا شریک ہست
یا نی حق سبحانہ وتعالے این سورہ را فرستاد کہ بگو ای محمد خدای من خدای عالم است و
او یکی است در ذات وصفات خود مانند ہیچ چیز نیست اَللّٰہُ الصَّمَدُ ○ خدای

که پناه نیازمندان است همه کس محتاج او باشند و او محتاج هیچ چیز و هیچکس نیست
و قیل معنی الصمد آنست که مجوف نیست یعنی میان کاواک نیست و بخوردن و آشامیدن
حاجت ندارد و الصمد اشارت است بثبوت جمیع صفات کمالی و از لم یلد تا آخر
اشارت است بنفی جمیع نقصان و زوال نصیب درویش اینست که اختیار خود را بصمد
گذارد و خود را محتاج داند چندین وقت در عدم بود بی اختیار فیض می یافت

مثنوی صد هزاران سال بودم در مطار ✤ همچو ذرات هوا بی اختیار ✤ میرهم
زین چار میخ چار شاخ ✤ میجهم در مسرح جان زین مناخ ✤ هیچکس را تا نگردد او فنا
نیست ره در بارگاه کبریا ✤ هست معراج فلک این نیستی ✤ عاشقان را مذهب و دین
نیستی ✤ لَمْ يَلِدْ کس از وی نزاد یعنی وی را زن و فرزند نیست وَلَمْ يُولَدْ ○
و او از کس زائیده نشده یعنی همیشه بود و باشد و او قدیم است و محدث نیست وَلَمْ
يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ ○ و نیست و نبوده است و نخواهد بود وی را مانند هیچکس و در

نفی الله تعالی عن ذاته انواع الکثرة بقوله احد و نفی النقص و المغلوبیة بلفظ الصمد و نفی المعلولیة - بقیه حاشیه بر صفحه ۳۴۵

حدیث آمده است که قل هو الله احد برابر ثلث قرآن است یعنی هر که یک بار خواند چنان باشد
که از سه بخش قرآن یکی را خوانده باشد نصیب تو اینست که هر چه در فهم و عقل تو گنجد که خدای
تعالی آنست او از آن منزه و مبرا است و عقل و فکر را در کنه ذات او راه نیست هیچ
کس و هیچ چیز مستحق معبودی و لایق مسجودی نیست مگر خداوند یگانه احد و صمد منزه
از والد و ولد و بی نیاز از معونت و مدد و مبارزان میدان فصاحت را در وصف او
عبارت تنگ و سابقان عرصه معرفت را در تعریف سیر او پای اشارت لنگ
نهایات ارباب عقول را در بدایات معرفت او جز تحیر و تلاشی دلیلی نی و بصیرت
صاحب نظران را در اشعه انوار عصمت او جز تعامی و تعاشی و تلاشی سبیلی نی ظواهر اشیا
در ظاهریت او باطن و بواطن اکوان در باطنیت او ظاهر حبیب او در مقام محمود محمدی
از ادراک کنه ذات صمدی در عمر ابدی عاجز است اعتصام الوری بمعرفتک عجز الواصفون
عن صفتک تب علینا و اننا بشر ما عرفناک حق معرفتک

سورة الفلق مدنية	بسم الله الرحمن الرحيم	وهي خمس آيات

Marfat.com

قُلْ اَعُوْذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ ۝ الفلق سفیده دم وهو بمعنی المفلوق من الفلق شگافتن لان
اللیل یفلق عنه النهار فلق الشیء بشگافت چیزی فلقا سمعت کذا من فلق فیه شنیدم از
شگاف دهان وی بگوی ای محمد پناه میگیرم بپروردگار فلق یعنی سفیده دم که از شب بیرون
می آید قیل فلق چاهی است در دوزخ که چون گشاده شود فریاد از دوزخیان برآید از سختی
عذاب او و در تفسیر عتابی آورده است که رسول علیه السلام فرمود که دران چاه که فلق است
شش طائفه باشند امیران ظالم و کسانیکه وصی یتیمان باشند و در مال ایشان خیانت کنند
و حق یتیم را تلف کنند و کلانتران بازارها و دیها و شهرها که بد باشند و میان رعیت خود
راستی نکنند و دیگر بچگان امرد که لواطت را بر خود روا دارند و دیگر آنانکه با ایشان لواطت
کنند و دیگر آن کسانیکه از برای رباطها و عمارتهای خیر و یا از برای فقیران از خلق عدلی
ستانند و بخود خرج کنند و قیل فلق آنچه میگشاید آنرا حق تعالی همچون دانه خرما و غیر آن
که درختان از وی بیرون می آیند و همچون ابر که باران از وی بیرون می آید و چشمهای

ثم امر علیا رض والزبیر وعمار بن یاسر فنزحوا ماء تلك البئر كانه نقاعة الحناء ثم رفعوا الصخرة واخرجوا الجف فاذا فيه مشاطة

لم

آب و ارحام مادران که فرزندان از وی بیرون می آیند مِن شَرِّ مَا خَلَقَ ○

ای پناه میگیرم بپروردگار تو بدی آنچه الخ ۱۲ ود

از بدی آنچه خدا تعالی آفریده او را همچون ماران و گزدمان و دیوان و پریان و

آدمیان بد الخلق آفریدن وَمِن شَرِّ غَاسِقٍ اِذَا وَقَبَ ○ و از بدی شب

ای و از بد ظلمت شب پناه میگیرم الخ

تاریک چون در آید قیل الغاسق بر وین چون ناپیدا شود وَمِن شَرِّ النَّفّٰثٰتِ فِی

الْعُقَدِ ○ و از بدی زنان که جادوئی کنند و بدمند در گرهها وَمِن شَرِّ حَاسِدٍ

ای و از بد ناپناه میگیرم بپروردگار از بدی زنان الخ ۱۲ ود

اِذَا حَسَدَ ○ الحسد و الحسود بدخواستن و از بدی بدخواه چون بدخواهی کند

ای و از بد ناپناه میگیرم بپروردگار از بدی حسود الخ ۱۲ ود

بدانکه در کوفتی و غیر آن آورده است که سبب نزول این و سوره آن بود که رسول

علیه الصلوة و السلام را جادوئی کرده بودند لبید بن اعصم جهود و دختران او رسول

علیه الصلوة و السلام شش ماه دران جادوئی بود و بیمار شد و لعر وسان خود صحبت

نمی داشت و موی اعضای او درشت شده بود رسول علیه الصلوة و السلام در خواب

بود که دو فرشته آمدند یکی آن دیگر را پرسید که این مرد را چه شده است دیگری گفت که

او را جادوئی کرده اند دیگرش پرسید که جادوئی که کرده است گفت لبید با دختران

ای گدام کس ۱۲ ود

پلید موی را از شانه ریش او گرفته است و در دندانهای شانه یازده بار گره کرده اند

ای ریش مبارک آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم ۱۲ ود

و بر بره کمان او دار او در غلاف نخل خرما نهاده اند و در زیر گل در فلان چاه معین است

ای شانه را با موی ریش مبارک ... صلی الله علیه وسلم ۱۲ ود ... و بسته اند ۱۲ ود

و سبب خلاصی او آنست که کسی برود و آنرا بیارد از آن چاه و این دو سوره را بروی

و بیماری بکمر ۱۲ ود

الحاسدين للنبي صلى الله عليه وسلم وذكر الثلاثة الشامل لها ما خلق بعده لشدة شرها اهـ جلالين [قوله ومن شر حاسد] الحسد

بخوانند آن گرهها کشاده شود و وی صحت یابد چون رسول علیه الصلوٰة والسلام
بیدار شد این هر دو سوره او را یاد شده بود فرمود کسی را که در ان چاه در آید و آن زمان
را باگرهها بیرون آورد و چون یک آیت را میخوانند یک گره کشاده می شد چون تمام
را بخواند هر یازده گره کشاده و آنحضرت علیه الصلوٰة والسلام صحت یافت و الله
اعلم و معتزلیان جادوی را منکر اند

سورة الناس مدنية	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ○	وَهِيَ سِتُّ آيَاتٍ

قُلْ أَعُوْذُ بِرَبِّ النَّاسِ ○ النّاس والاناس مردمان الاناس جماعة بگو
ای محمد پناه میگیرم به پروردگار مردمان مَلِكِ النَّاسِ ○ به پادشاه مردمان
اِلٰهِ النَّاسِ ○ بخدای مردمان مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ ۵ از شر وسوسه کننده دیو
یعنی اندیشه بد در دلها افکننده الْخَنَّاسِ ○ دیو باز پس رونده سر در کشنده در
حدیث آمده است که دیو الخناس دیوی باشد باز پس رونده و سر در کشنده در دل
آدمی است و دهان وی همچون دهان خوگ ست و بقول امام مقاتل و امام قتاده
دهان وی همچون دهان سگ ست دهان را بر دل آدمی نهاده است و اندیشهای بد
در دل وی می اندازد و چون آدمی خدای را یاد کند باز پس رود و چون غافل شود باز
گردد و اندیشهای بد پیدا کند همچون زنا کردن و شراب خوردن و خون ناحق کردن

Marfat.com

در دل آدمی انداز دو همچون خون در رگ وی در آید الذی یوسوس فی صدور الناس

آن دیو که اندیشهای بد افگنند در سنهای آدمیان من الجنة والناس ع آن وسوسه کننده از دیوان و آدمیان باشد چنانکه حق تعالی گفت وکذلک جعلنا لکل نبی عدوا شیاطین الانس والجن یعنی همچنین گردانیدیم ما هر پیغمبری را دشمنان که دیوان پریان باشند و دیوان آدمیان و میگویند دیو آدمی از دیو عرفی بدتر است بیت زنهار از قرین بد زنهار ✤ وقنا ربنا عذاب النار ✤ نصیب درویش صادق آنست که از یار بد و از همنشین بد که منکر حال درویشان باشد دور باشد و صحبت یکبسی که بیگانه باشد یعنی برادر طریقت او نباشد ندارد مصرع یار بد بد تر بود از مار بد ✤ رباعی باهر که نشستی و نشدی جمع دلت ✤ وز تو نبریدی ز محنت آب و گلت ✤ زنهار ازان قوم گریزان می باش ✤ ورنه نکند روح عزیزان بجلت ✤ و دور باشد از کسی که خود را بصالحان و زاهدان مانند کرده است و شیخ شده و از حرام دنیا میگیرد و از حقیقت هیچ نصیبی ندارد و مریدان را از حرام خوردن و گرفتن منع نمی کند نعوذ بالله من ذلک و در حقیقت از دشمنان دین است که شیاطین الانس اند بحق تعالی پناه گیرد از وی و با فعال بد ایشان خاطر خود را پریشان ندارد و عمل کند بآیت خذ العفو وامر بالعرف واعرض عن الجاهلین و از حق تعالی محبت صالحان و دوستان او طلب کند اللهم ارزقنا بفضلک

مثنوی ای

Marfat.com

خدای بی نظیر ایثار کن ✤ گوش را چون حلقه دادی زین سخن ✤ گوش ما گیر و بدان مجلس

کشان ✤ کز رحیقت می خورند آن سرخوشان ✤ چون بمالوئی رسانیدی ازین ✤ سر

مبند آن مشک را ای رب دین ✤ از تو خوشند از دکور و از اناث ✤ بید ریغی در عطا یا استغاث

ای دعا نا گفته از تو مستجاب ✤ داده دل را هر دمی صد فتح باب ✤ کار تو تبدیل اعیان

وعطا ✤ کار من سهو است و نسیان و خطا ✤ سهو و نسیان را مبدل کن بعلم ✤ من همه

خلم مرا کن صبر و حلم ✤ اللهم لک الحمد علی توفیق الابتداء والاختتام یا ذا الجلال والاکرام ✤

تمت

تمام شد کتاب مستطاب مسمی بتفسیر یعقوب چرخی معه حاشیه که موسوم بروضة المآرب است

مرض باسامی

ج	روح	کبیر	دو
جلالین	روح البیان	تفسیر کبیر	ولی محمد

اطلاع

بر ضمائر ارباب بصائر پوشیده نباد چون این ذره بمقدار بعون عنایت حضرت آفریدگار
به کمال سعی و توجه این نسخه را بقدر وسع مجشی ساخته والتماس طبع نمودم تا از فیض و
برکت آن علماء و طلبا و غیره علی العموم فیض یاب شوند بواسطه تهیدستی و عدم قدرت از عهده
برآمدن نتوانستم جلال نام کاکری و ملا محمد عمر خجندی و میرزا عبد الرحمن خان خجندی و حاجی
اندری و ملا پیر داد هوتکی درین باب معاونت کرده بطریق قرض حسنه و هر احدے بقدر

وجہ عنایت فرمودہ تا اخراجات طباعت انجام پذیر شد اللّٰہم اجعلہم فی الدنیا والعقبی معززین وتوفہم مسلمین والحقہم بالصالحین بحرمۃ نبیک المصطفیٰ ورسولک المرتضیٰ صلی اللہ وآلہ واصحابہ وبارک وسلم یا ارحم الراحمین یارب العالمین. آمین

تزییل اغلاط تفسیر حضرت یعقوب چرخی رحمہ اللہ

صفحہ	سطر	غلط	صحیح	صفحہ	سطر	غلط	صحیح
۱۱	۶	نورده	نوزده	۱۳۸	۱۳	می شوید	مشوید
۱۲	۴	اہل کتاب	اہل کنایت	۱۴۷	۱	ولکہای	ورنگہای
۱۸	۴	بمشاہدت	بمشاہدت	۱۵۳	۱۰	وہُر	وببُر
۲۸	۷	ملک ملک باش	ملک باش	۱۵۹	۱۵	میدہید	مدہید
۲۸	۸	برو	براو	۱۶۰	۱۳	ار	از
۳۳	۱۴	شناختن	وشناختن	۱۶۵	۳	محمدیہ	محمد
۳۸	۷	گوئیند	گوئید	۱۶۸	۸	دُ	دَ
۴۰	۳	بزد	برد	۱۷۶	۵	لا	را
۵۸	۴	بیشتر	بیشتر	۱۷۶	۸	ولع	لمع
۶۲	۱	گوئیند	گوئید	۱۷۸	۱۵	نار دود	نارو دود
۷۶	۱	خدائے تعالی	خدائے تعالی را	۱۸۶	۱	فَوْقَہُمْ	فَوَقٰہُمْ
۷۶	۳	بثو	بتو	۱۸۶	۱۰	تنگی	تنکی
۸۰	۶	تک	تگ	۱۸۸	۱۲	نماید	ننماید
۸۲	۴	رید	دید	۱۹۷	۹	م	یم
۸۳	۱۴	فرمان	فرمان	۲۶۳	۶	دروی ای در قرآن	دروی ای در لوح محفوظ
۸۶	۱۳	ترو	زد	۲۶۵	۱۰	بچند	چند
۸۷	۳	قراءۃ	قراءۃ	۲۷۱	۱	وحب وجاہ	وحب جاہ
۹۰	۹	شنود	نشنود	۲۴۶	۶	مؤمناں	مؤمنان را
۹۱	۹	ارخدای	از خدای	۲۵۱	۱۴	نیابدمی	نیامدمی
۱۰۶	۳	وقیل	وقیل	۲۸۱	۱	وَجَآءَنِی	وَجَآئَ
۱۰۶	۷	بخط	بخط	۳۰۸	۸	زاں	زماں
۱۱۶	۱	اَبْصَارَہُم	اَبْصَارُہُم	۳۲۷	۱	مرغابی	مرغان
۱۲۲	۵	داشتی	داشتنی	۳۴۲	۴	بہ پیچند	بہ پیچند
۱۲۹	۱۳	جُدُّ	جَدُّ				
۱۳۲	۱۴	می برند	می بردند				

تمت

Marfat.com

حسبنا الله ونعم الوکیل وعلی الله توکلت

سپاس بیقیاس مر خالق جن و انس را که درین زمان سعادت اقتران کتاب المستطاب المسمی به

تفسیر یعقوب چرخی

مع تفسیر روضة المآرب

لمولوی ولی محمد خجندی

قندهاری عفی عنه و

عن والدیه سنه ۱۳۳۱ھ

الامیر ابن الامیر ابن الامیر

واتبعت ملة آبائی ابراهیم واسحق ویعقوب ما کان لنا ان نشرک بالله من شیء

در مطبع اسلامیه پریس لاهور طبع گردید

حاجی عبدالغفار و پسران تاجران کتب ارک بازار قندهار افغانستان فون ۲۲۳۰

Haji Abdul Ghaffar & Sons, Book-sellers. Ara Bazar, Qandhar, Afghanistan - Phone : 2230

15/-

Marfat.com